1988. NR. 6 (18)
JŪNIJS

AVOTS

ISSN 0235—1420

PROZA, DZEJA, PUBLICISTIKA, KRITIKA

SHOUT
SHARE
IT

Annotation

Avots 1988.06
failu izveidojis Imants Ločmelis imantslochmelis@inbox.lv
Latvijas LKJS Centrālas Komitejas Un Latvijas PSR Rakstnieku Savienības literāri mākslinieciskš un sabiedriski politisks žurnāls jaunatnei. Iznāk kopš (987. *g.* reizi *mēnesī.* Izdod Latvijas KP CK Izdevniecība Rīgā.

Redakcijas Kolēģija:
Aivars Kļavis (Galvenais Redaktors), Edgars Bans,
Vilnis Bīriņs (Atbildīgais Sekretārs), Ilmārs Blumbergs, Guntars Godiņs (Nodaļas Redaktors), Vladimirs Kaņivecs (Galvenā Redaktora Vietnieks), Staņislava Marsone, Miervaldis Mozers, Sergejs Nikolajevs, Māris Oga, Jānis Peters, Jānis Rokpelnis, Baiba Stasane, Ādolfs Sapiro, Pāvils Vi5ņevskis, Imants Zemzaris, Rostislāvs Zubkovs.
Redaktori: Tatjana Fasta, Rudīte Kalpiņa, Andrejs Ļevkins, Oļegs Mihaļevičs, Normunds Naumanis, Eva Rubene. **Korektore** Ingrīda Jazikova.
Tulkotāja Tamāra Ringa. **Mākslinieciskā Redaktore** Sarmīte Maliņa. **Tehniskā Redaktore** Ināra Jurjāne.

Manuskriptus pieņem divos eksemplāros mašīnrakstā, nerecenzē un atpakaļ neizsniedz.

Литературно-художественный и общественно-политический журнал для молодежи «авотс» («родник»») на латышском и русском языках. Издание цк лксм латвии и союза писателей латвийской сср. Издательство цк кп латвии, рига. Адрес редакции: рига, баласта дам-бис, 3. Отпечатано в типографии издательства цк кп латвии, 226081, г. Рига, баласта дамбис, 3. Издается с 1987 года раз в месяц.

Nodots salikšanai 06.04.88. Parakstīts i6spiesanai 17.05.88. Jt 00117. Formāts 60x90/8. Ofseta papīrs nr. 1. Ofseta tehnika. 10 + 0,5 uzsk. Iespiedi., 21,5 uzsk. Krasu novilk., 15,93 izdevn. L. Metiens 140 000 (latviešu valoda — 110 000, krievu valoda — 30 000). Pasūt. Nr. 451. Maksa 50 kap. Redakcijas adrese: pasta indekss 226081, rīga, balasta dambī 3. Abonementa kastīte 35. Telefoni: 461190, 465478. Iespiests lkp ck izdevniecības *tipogrāfijā, 22608i, rīgā,* balasta *dambī 3.*

- ○ RAKSTNIECĪBA
  ○
- UGUNSZĪME
- LĀSTS

- notes
  - 1
  - 2
  - 3
  - 4
  - 5
  - 6
  - 7

Avots 1988.06

Rakstniecība

Gundega Repše, «Ugunszīme» (1. Ipp.J. «Jauno dzejas antoloģija» (13. Ipp.). j Donalds Bārtelms, «Zelta lietus» (16. lpp;) Kristaps Liepiņš, dzejoļi (19. Ipp. Guntis Berelis, «Deus ex machina», «Specfonds» (20. lpp.) jānis Baltvilks, dzejoļi (26. lpp.) Hermanis Hese, «Savāda vēsts no kādas svešas planētas» (28. Ipp.).

Kultūra

Andris Rubenis, «Nāve kā filozofisku pārdomu tēma» (32. Ipp.). Helēna Demakova, «Vēl arvien lielākā mākslas skate pasauiē . . .» (38. Ipp.). Egils Līcītis, «Zodiaks» (43. Ipp.). Laima Slava, «Svarīga ir tikai patiesība» (46. Ipp.). Ivars Vīks, «Senākie raksti Latvijā» (50. Ipp.).\

Laikabiedra Piezīmes

Dzintra Hirša, «Kā radies mūsu tautas vārds?» (52. Ipp.). V Alberts Sarkanis, «Draugi, vēl es atceros . . .» (54. Ipp.).

Mirdza Leinerte, «Latvijas ūdeņu mantiniekiem» (59. Ipp.). Andress Langemetss, «Par kultūras jaunas apjēgsmes iespējām» (66. Ipp.). V Jānis Baltauss, «6 vai 9?» (68. Ipp.). V Dainis Lemešonoks, «Lāsts» (71. Ipp.).

Rakstniecība

Ojārs Zanders, «Pumpurs ir uzplaucis par krāšņu ziedu» (74. Ipp.). Džordžs Orvels, «Dzīvnieku ferma» (77. Ipp.).

RAKSTNIECĪBA

GUNDEGA REPŠE

UGUNSZĪME

ROMĀNS

Atdodiet viņiem to, kā vairs viņos nav, un viņi atkal redzēs pjaujas graudu vārpā

iekļaujamies un vi|ņojam uz stiebra.

Iemāciet viņiem no krišanas līdz lidojumam viņu sejas divpadsmit mēnešus,

Un viņiem dārgs būs sirds tukšums lidz nākamajai vēlmei. Jo nekas neiet bojā, nekas negrib izplēnēt pelnos.

Un to, kurš prot redzēt, kā zeme nonāk līdz augļiem, Vairs nesatriec neveiksme, lai ko viņš zaudējis.

RENĒ ŠARS. ATDODIET VIŅIEM . . . (Atdzejojusi MAIJA SILMALE)

I

Nemaz nezinu, ar ko sākt. Ar to, ka piedzimu tūkstoš deviņi simti piecdesmit sestajā gadā? Bet kurš gan tā īsti atceras, kas tas bija par gadu un ar kādām domām ļaudis dzīvoja? Tikai kopīgās atmiņās ir dialektika.

Magda Vairoga laida pasaulē šo rindu autori aukstā, sarmainā desmitā janvāra naktī pulksten trijos un trīsdesmit minūtēs. Četrus kilogramus smagu un ļoti skaļu bērnu.

Es, Ērika Kārļa meita Vairoga, no šī brīža solos runāt tikai patiesību, ar visu turpmāk teikto nevēloties nodarīt ļaunu cilvēkiem, kuri bija iesaistīti manā un manu vecāku dzīvē. Jūs varbūt brīnīsieties, ka es atceros par daudz, ka atceros laiku, kad vēl nebiju dzimusi. Lai tas jūs nemulsina. Esmu pārliecināta, ka mēs katrs dzīvojam arī citu cilvēku dzīves un laiks tur neko nespēj grozīt. Jo laiks nav arguments.

*

Toreiz Dagmārai bija divdesmit seši gadi. Par viņu tēr-gāja kā par izcili gudru, talantīgu, vīriešu aplidotu būtni. Universitāti Dagmāra bija beigusi nepilnos divos gados un ieguvusi spožu autoritāti Rīgas inteliģences aprindās. Pēdējā laikā viņa nodevās modernajai franču literatūrai un tulkošanai. Dagmāra dzīvoja viena. Tēvs bija kritis kara pirmajos mēnešos, bet māte — franču valodas pratēja, smalku paražu un etiķetes kopēja, mūzikas kritiķe — nomira gadu pirms Dagmāras iepazīšanās ar Kārli.

Tas notika tūkstoš deviņi simti četrdesmit devītā gada marta pirmajā ceturtdienā, kad neliels interesentu pulciņš atkat devās uz «Dagmāras pēcpusdienu». Jaunais, pirmo ievērību guvušais gleznotājs Olafs Subins uzaicināja savu bijušo studiju biedru, tikko kā Akadēmiju beigušo Kārli, manu tēvu, sev līdzi.

Strēlnieku ielas nama kāpnes oda pēc runčiem. Blāva, dzeltenīga lampa trīcošā vadā izgaismoja drūmas pažobeles.

Durvis atvēra neliela auguma tumšmate ar Polas Negri frizūru. Melna,

pieguļoša kleita ar apaļu izgriezumu un papiross nervozos, kustīgos pirkstos. Dagmāra. Vēl šodien, kad tik daudz lūžņu un drazu nogruvis pāri tās dienas pieticīgajai ainai, Kārlis redz Dagmāru tādu — pārliecinātu, pabeigtu, kā ar ogli izzīmētu joniešu kolonnu. Arī tumšās acis, kuras toreiz asi un vērtējoši nolūkojās viņa melnajā, milzīgajā žaketē, Kārlis neaizmirsīs nekad. Pat tad, kad gribēs, ne.

Istabā no grīdas līdz griestiem stiepās smagi, ar grāmatām pieblīvēti plaukti. Uz palodzēm un istabas kaktos tās bija nošķiebušās neglītās kaudzēs. Gaiss — pelēks, piesmēķēts un šķita neizvēdināms. Šaurs dīvāns ar zilu segu un finiera klapīte pie loga rakstāmgalda vietā.

Trīs skolotājas, padzīvojis tēlnieks, mazs, kustīgs grāmatnieks, divi grafiķi, tūļīgs dzejnieks un divas pajaunas filoloģes domīgi dzēra tēju pie apaļā, Bauskas galdniek-meistaru darinātā galda un gaidīja Dagmāras priekšlasījumu. Ne jau vienmēr viņa uzstājās. Bija pēcpusdienas, kad viņi kopīgi pārsprieda teātrus un izstādes, kāds uzstājās par Debisī vai Monteņu, lasīja Dagmāras un citu tulkoto dzeju.

Kas īsti notika tajā marta vakarā, Kārlis neatceras. Vienīgi to, ka citkārt runīgais, balamutigas asprātības škie-došais Olafs Subins bija gluži rāms un kaistošām ausīm tvēra katru šīs daiļās sievietes vārdu. Izdaudzinātā modernās kultūras apoloģēte Kārlim par izbrīnu runāja nevis par Kāmī, Valerī, Apolinēru, nevis par Braku, Pikaso, bet gan par Viktoru Igo.

Sakrustojusi slaidās tumšās zeķēs ieģērbtās kājas, Dagmāra sēdēja uz virtuves ķeblīša un mierīgā, pārliecinošā balsī nobeidza:

— Deviņpadsmitā gadsimta trīsdesmitajos gados Viktors Igo saraksta lugu «Karalis uzjautrinās». Pirms tās izrādes jaunatne dzied Marseljēzu. Lugu ministrs aizliedz, jo tā aizskarot sabiedrisko morāli un graujot labos tikumus. Dzejnieks kvēlā sašutumā iesūdz ministru tiesā. Tā ir pirmā tāda veida prāva. Par to runā un strīdas visa Francija, pat pretinieki apbrīno Igo drosmi. Tiesa, protams, izlemj par labu ministram, bet Igo spožā runā pierāda, ka taisnība tomēr ir viņa pusē. Minēto lugu, krietni pārstrādātu, vēlāk izmanto Verdi par tekstu operai «Rigoleto». Reakcionārās preses vajāts, Igo lepni atsakās no karaļa pensijas. Tūkstoš astoņi simti piecdesmit devītajā gadā, kad Vašingtonā tiesā Džonu Braunu, Igo sūta uz Ameriku vēstuli un prasa varoņa atbrīvošanu. Lūk, viņa vārdi: «Karaļi aiziet, bet tautas paliek, un tautām jāzina patiesība.»

Sievietes balss un pēdējie vārdi atstāja abstraktu, bet nepatīkamu baiļu sajūtu. Kārlis atvadījās un uz pārrunām nepalika. Skaidros lokos iezīmētajām uzacīm viegli saspringstot, Dagmāra laipni viņu izvadīja, taču vēlreiz atnākt neuzaicināja.

Pirmo reizi katrs dalībnieks varēja atvest līdzi draugu vai paziņu, bet bez Dagmāras ielūguma otrreiz ierasties nebija pieņemts. Tāda etiķete.

***

Kārlis mitinājās koka mājas bēniņos, netālu no Ziedoņ-dārza.

Molberts, satiekamā gulta, pāris kastu r > r niecīgo mantību un daži krēsli. Tas arī viss. Kas gleznotājam vairāk vajadzīgs? Skats uz debesu zilgmi? Blēņas. Miers un laiks vajadzīgs. Taču pēdējā laikā Kārļa mieru traucēja biežie Olafa Subina apciemojumi. Nekāds draugs viņš Kārlim neskaitījās, bet vai tāpēc prom raidāms? Subins mēdza ierasties ceturtdienās, lai pēc stundas svarīgi pieceltos un teiktu:

— Laiks iet pie Dagmāras. Viņa mīl precizitāti.

Kārlis nevarēja apgalvot, ka nejuta Subina balsī triumfāla prieka šķēpeles.

— Kāpēc tu vispār pie viņas ej? — reiz, būdams saīgušā omā, Kārlis ieprasījās.

— Iepazīstu interesantus cilvēkus. Pa ielām jau tādi nestaigā un avīzēs nepublicējas. Tā ir gluži cita armija.

— Armija? — Kārlis pavīpsnāja, taču atbildi nesaņēma. Dīvains tips tas Olafs Subins. Allaž joņo kā apsēsts, kā trenkts, svarīgumā sarauktu pieri. Acis arī nemierīgi šaudās. Kārlis netika redzējis, kā Olafs glezno, tādēļ pieļāva, ka tā ir dzīve, kurā šis kustīgais džeks nomierinās.

Subins uzkrītoši interesējās par sievietēm, taču bija maza auguma. Būdams patmīlīgs, viņš šo savu trūkumu pārdzīvoja gandrīz traģiski. Subinam piemita vajājošas bailes palikt otrajam. Vienalga, aiz kā. Vienalga, kādā hierarhijā. Tāpēc Subins strādāja kā apsēsts. Arī pie sevis izkopšanas. Apguva teatrāli spožu sarunas stilu un eleganci. Savus pedagogus viņš nicināja, dzērumā nežēlīgi parodēja, bet, tos satiekot, ar pieklājību, kas bija precīzi uzpiparota ar bērnišķi draisku nekaunību, atbruņoja. «Jaunības smaka,» bija teicis vecais Šiliņš, kā noplātot rokas Subina uzvarošā šarma priekšā.

Vai Olafs būs liels gleznotājs, Kārlim bija grūti zināt. Brīžiem viņam sīki skauda Subina grozīšanās un rīvēšanās visu uzmanības centrā, familiārās attiecības ar pedagogiem, kamēr viņu pašu, Kārli Dobi, neviens negribēja īsti pamanīt. Tiesa, pēdējā laikā viņa darbi bija nokļuvuši dažu kritiķu uzmanības lokā un spriedumi nebija no glaimojošākajiem. Bet par to Kārlis neuztraucās. Drīzāk guva gandarījumu, ka ir ievērots. Par Subinu nerakstīja. Par viņu pļāpāja un ar viņu sadzīvoja.

Ko šis īstenībā patukšais vīrišķis meklē smalkās Dagmāras sabiedrībā? Subinu taču kaitināja jebkura tēma, kurā tika pieminēta vai analizēta pasaules lieluma personība. Džoto bija izčākstējis formālists, Leonardo — visēdājs rīma, Mikelandželo — psihs, un tā tālāk. Kāpēc gan Kārlis ar viņu satikās? Vai tāpēc, ka neērti bija skaidri pateikt, ka nekādas jēgas no viņu noklačotajām pēcpusdienām pie vīna pudeles nav? Kārlis gan parasti klusēja. Viņu jau ilgāku laiku mocīja sajūta, ka viss, ko dara, nav īsti viņa. Prasījās pēc kaut kā vērienīgāka, paša izkliegta, instinktīva. Tomēr jau tagad Kārļa klusās dabas tika saukātas par sevī iemīlējušies mākslinieka subjektīvām vīzijām.

Nez, ko tāda Dagmāra sacītu par viņa gleznām? Divdesmit sešus gadus veca sieviete. Viena pati. Neviļus nāca prātā tēva buldurētie, bieži atkārtotie Viktora Eglīša klasi-ficējumi. Vai Dagmāra būtu «augsti gudrā, studētā, patstāvīgā, vīrietim garlaicīgā, vīra aizvēja neilgstošā»? Nevarētu teikt, ka Kārlim bija garlaicīgi vērot šo dāmu un klausīties asajos, biedinošajos vārdos. Varbūt viņa pieder pie «studējošajām, vecpuišu un omulīgu kungu neīstajām sievām, kuras negrib būt mūžam uzticīgas, tādēļ nodod savus bērnus audzināt patversmēs un īstenībā mīlēt nemaz neprot»? Bērnu Dagmārai nemaz neesot, un pat Subins nekādas pikantērijas par viņas intīmo dzīvi nestāstīja. Varbūt šī sieviete būtu tā trešā kategorija — «no rokas rokā slīdošā, «brīnišķību» dvēselē dzēsusī, ziņkārības mocītā, nenodrošinātā ierēdne, neizdevusies mākslinieciе, jaunā vieglā hetera un bārdāma»? lāsmejas. Ja jau tik dziļas garīgās spējas un acīm redzamu talantu sāks turēt aizdomās par šarlatānismu, tad kam vispār vairs ticēt. Dagmāra esot art interesanta skolotāja. Tātad vismazāk var ticēt vecajam škelmim Eglītim. Sazin, kāpēc tēvs šos penterus skandināja, māti kaitinot, un sazin kāpēc arī Kārlis tos bija paturējis prātā. Nu jā, tēvs — Eiropas čempions basketbolā, taču nīda emancipētās sievietes un viņu teorijas. Bet Kārlis bija mātes dēls. Mazliet kremta, ka Dagmāra nebija Kārli uzskatījusi par pietiekami spilgtu un piemērotu personību, lai sauktu savā pulkā. Jā, viņš jau neprata iemest sarunu mudžeklī ne spraigu jautājumu, ne dziļdomīgu piezīmi, pat ne notēlot šoka izraisītu valodas zudumu viņas priekšlasījuma iespaidā. Varbūt tieši tāpēc arī tu aizmuki, Kārli? Nē, nemelo tālāk. īstenībā taču tu nobijies. Un vēl vairāk nobijies, kad ievēroji, ka Subins to ir pamanījis. Tāpēc jau šis džeks tik drosmīgi un uzstājīgi pie tevis nāks. Zināmā mērā tā izpaužas Subina vara pār tevi. . .

*

Nākamreiz viņi satikās nejauši un gandrīz pēc trim mēnešiem. Dagmāra nāca pretim pa Tērbatas ielu — nodurtu galvu, tukšām, apkārtni neredzošām acīm.

— Ak dievs, kāpēc es jūs toreiz pazaudēju? — viņa iesaucās un ieķērās Kārļa elkonī. — Es taču domāju, ka jūs esat Subina draugs!

— Un tad? Vai tas ko maina? — Kārlis diezgan asi atjautāja.

— Protams, — sieviete atbildēja, nepamanījusi Kārļa iepliķēto patmīlību.

Viņi gāja klusēdami. Dagmāra laiku pa laikam atskatī-

jās. Kārlis bija daudz domājis par šo gudro, lepno, mazliet vēso dāmu, kura viņu uzskatīja par vecu, nederīgu čību, kuru nepieklājas laist smalkpapēžu sabiedrībā, taču īstu aizvainojumu un atriebības kāri viņš nejuta. Kad nu viņa, melnos, faltētos svārkus šūpodama, gāja Kārlim līdzās, sametās neērti. Kabatā dažas kapeikas, un ar liķieri profe-sorīti neizdosies pacienāt. Kas gan viņiem runājams! Gaisa-grābslis ar pretenzijām uz filozofiju un pasaules garīguma naba.

— Bildes neparādīsiet? — Dagmāra ievaicājās, bet Kārlis juta, ka

sieviete domā par kaut ko citu. Zem tumšajām, skaidrajām acīm pietūkums. Jūnija iedeguma vietā pabāla pelēka āda. Ieķērusies viņa elkonī smagi un saspringti. Dīvaina, stindzinoša sieviete! Kāpēc viņa tik tramīgi atskatās?

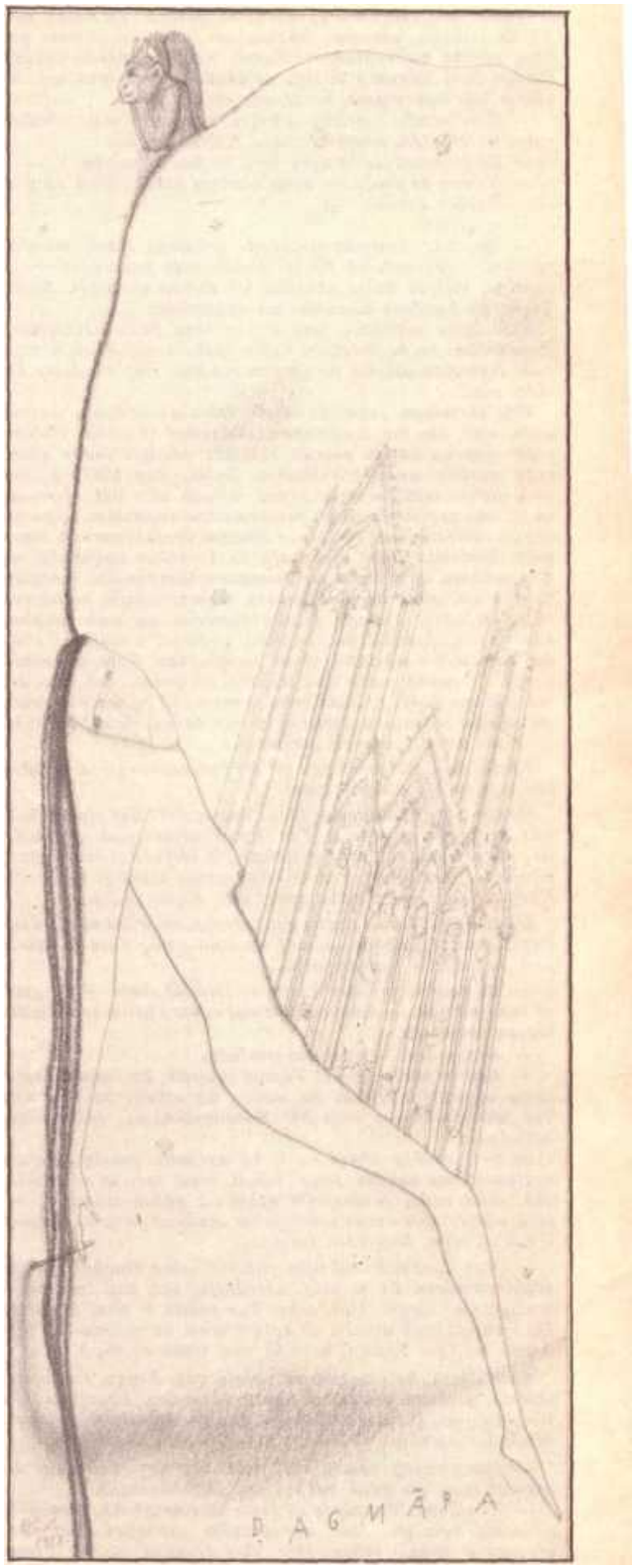
DAGMĀRA

Kārļa bēniņos Dagmāra šķietami atslāba. Redzot viņas ieinteresētību un lietišķo apiešanos ar kartona gabaliem, Kārlis valdījās, lai prieka mutulis, kas vārījās krūtīs, neizgāztos laukā un nepadarītu viņu smieklīgu.

— Neaizmirstiet, ka cildināt abstrakcionismu ir bīstami, — Kārlis neveikli jokoja.

— Ak tad tas ir abstrakcionisms! — Dagmāra tikpat divdomīgi izsaucās, atsēzdamās uz viņa čerkstoši klabošās gultas.

— Uzmanīgi, neapgāzieties. Sēdiet labāk uz krēsla.

Profesorītei gan nepiestāv sēdēt tādas krāmu kaudzes viducī. Ja viņš piedāvātu ar zīdu apvilktu zofā, ja nevērīgi pamātu uz stiklotajiem grāmatu plauktiem un viņi sēdētu maigā mijkrēslī zem sulīgi zaļas palmas, o, tas gan radītu efektu. Tā visa vairs nebija. Palicis viens kā kankars — viņš pats. Kārlis Dobe. Lai nu skatās un brīnās, ja grib.

Māte jau devīto gadu vadīja Sibīrijā, tādēļ darbā iekārtoties nenācās viegli. Viņš gan sevišķi necentās un arī protekcijas nemeklēja. Kādu laiku piepelnījās muzejā par sargu. Tur pēc tīriem papīriem neostījās — vismaz tāda ranga darbiniekam. Lai gan — piesieties jau varēja.

Nejaušības pēc Kārlis toreiz, četrdesmit pirmā gada jūnijā, bija aizbraucis pie tantes Mikas uz laukiem — tur, netālu no Taurenes. Un sagulēja divus mēnešus plaušu karsonī. Kā caur pienainu marli viņš atceras siltos govju plāceņus uz krūtīm, Mikas tantes apaļās, pārbiedētās acis un gari stiepto, čūkstošo skaņu — it kā gludeklis piespiestu slapju drānu — karš, karš, karš.

Bet par to jūnija nakti, par spožajiem prožektoru uguņiem un mātes kliedzieniem pastāstīja kaimiņiene. Kad Kārlis nevarēja atslēgt sava dzīvokļa durvis, no pretējā dzīvokļa izsprāga Cesberga kundze un ievilka viņu pie sevis. Stostīdamās un Kārli biedinādama, stāstīja, kā ielavījusies viņu istabās, kad vecāki bijuši aizvesti, kā paguvusi tik vien kā noraut no sienas kāzu bildi, kā pieci vīri lamādamies vandījušies, līdz visbeidzot aizzīmogojuši durvis. Nu te dimdinot vācieši — savas trīs reizes nedēļā. Lamāties nelamājoties, bet ari viņas istabas apskatījuši stingām, bālām sejām.

Pliks un jauns, satriekts un visu atstāts, Kārlis, pateicoties savai stimībai, sadabūja papīrus un iestājās Mākslas akadēmijā. Jā, kamēr citi mira, kamēr citi karoja un brīvoja. Bet, ja viņš, Kārlis, būtu karojis, vai tad savu tēvu būtu atkarojis? Ja būtu skrējis ar plinti zobos līdzās citiem — rindu rindās, plecs pie pleca? Varbūt tēva izsūtītājam dzīvību nosargājis? Nē, Kārlim bija jāsāk no nulles. Vecāku sudrabs, bibliotēka un tēva suvenīru un medaļu kaudzes šķita niecīga draza pret pēkšņo neziņu un bailēm, tādēļ viņš izlikās neredzam Cesberga kundzes nervozo dīdīšanos un roku plātīšanu gar viņu riekstkoka bufeti un ar zīda pārvilkto zofā, kas, palagiem apklāti, mēmi šķielēja guļamistabā.

Pēc četriem gadiem kaimiņiene uzmeklēja Kārli un nodeva mātes vēstuli, kura bija atsūtīta uz viņu bijušo dzīvokli. Tēvs miris pirmajos

izsūtījuma mēnešos.

Jā, karam beidzoties, Kārlis vēlreiz devās uz vecāku dzīvokli. Naudas bads un bēniņu dzīve dzina atgriezties.

Atvēra pazema, padrukna sieviete rītakleitā. Aiz viņas

muguras snaikstījās divi zilacaini puišeļi. Sievietes acīs Kārlis izlasīja taisnības apziņu un gatavību cīnīties par visu, par ko vien vajadzēs. Kamēr Kārlis mīņājās, parādījās arī liela auguma vīrietis pelēkzilā sporta krekliņā. No stājas bija noprotams, ka armijnieks.

— Cto vam? — vīrietis stingri noprasīja un, atbīdījis sievu ar bērniem nostāk, iznāca Kārlim pretim.

— Es te dzīvoju. Ja zģes živu, — Kārlis sacīja.

— Ņičevo ņe znaju, — vīrietis strupi atburkšķēja un grasījās aizvērt durvis.

— Ielaidiet!

— Nu, nū, — vīrietis ar spēju grūdienu Kārli atsvieda atpakaļ. — Vernulsja? A? Ot kūda? Vsjo provēriml — aizdomīgā, varenā balss uzbrēca, un durvis aizcirtās. Šoreiz Cesberga kundzes dzīvoklis arī neatsaucās.

Viss šķita neticams, tāls un ar viņu pašu nesaistāms. Netaisnības un bezmērķīga naida spēks dzina Kārli noturēties. Iekosties dzīvītē ar visiem zobiem, līdz kaulam. Lai viņai sāp!

Bija jārīkojas. Jāpalīdz mātei. Haralda padomu iedrošināts, viņš aiznesa Augstākajai Padomei lūgumu. Rīdams padevības un kauna asaras, rakstīja: «Laipni lūdzu atļaut man nosūtīt mātei — Viktorijai Dobei, kas 1941. g. tika no šejienes izsūtīta sava tagad miruša vīra dēļ, — paciņu ar pirmās nepieciešamības priekšmetiem (apaviem, apģērbu, segu). Griežu Jūsu vērību uz šādiem apstākļiem: 1) Mana māte Viktorija Dobe aizbrauca uz Tomskas apgabalu, nepaņemdama līdzi neko no visnepieciešamākajām mantām; 2) 4 gadu laikā, kā viņa raksta, viņa ir pilnīgi nolietojusi savu apģērbu; 3) viņa strādā kolchozā un meža darbos, kur nepieciešamība pēc papildu apģērba ir sevišķi lieta; 4) klimatiskie apstākļi viņas izsūtīšanas vietā ir sevišķi bargi; 5) mana māte tika izsūtīta ne pašas, bet vīra dēļ, kas pie tam 1942. g. izsūtījumā ir miris; 6) savam lūgumam pievienoju atļauju no manas mātes darba vietas Nuroļkā, ka viņai atļauts saņemt sūtījumu.»

Kārlis saņēma pozitīvu atbildi. Turpmāk varēja palīdzēt bez iepriekšējiem sarakstiem.

Naktīs viņš domāja par tēvu. Vainīgais?! Bet viņa rakstītais taču neko negrozīja. Tas, ko uzšņāpis viens nosiekalo-jies sprukstiņš, kad viss ir izlemts, ir blefs. Patiesība jau ir nosvērta. Dzīvsvarā. Tomēr sirdsapziņa alkatīgi rija katru Kārļa nodomu un neļāva spert soli. Kājas pinās.

Un te nu viņš tup, nagus grauzdams, un ir aizmirsis daiļo sievieti, kuru gribēja sēdināt uz zīda zofā. Viņa ir stāstījusi, bet Kārlis nav dzirdējis.

— No rudens es vairs nevarēšu strādāt skolā, — Dagmāra runāja tālāk, — mani apsūdz par sakaru ar vienpadsmitās klases skolnieku.

— Nesaprotu, — Kārlis murmināja.

— Kas to var saprast? Viņiem nepatīk, ka franču literatūras stundās novirzos no vielas, ka stāstu par kultūru. Vai tad jūs avīzes nelasāt? Kosmopolītisms, reakcionārā māksla . . .

Sieviete sēdēja stingi un it kā pārtieku mierīgi, lāgiem noslaucīdama asaras. Jēziņ, puisīt, viņai taču ir nepatikšanas, viņa raud, profesorīte atnākusi bēdas izsūdzēt, bet viņš, āmurs, zelē savas sapelējušās atmiņas un neko nedzird. Ievilkusi elpu, Dagmāra turpināja:

— Nav darba. Redakcijas rakstus sviež atpakaļ bez paskaidrojumiem. Es to jutu, paredzēju, bet, kad tas reiz ir noticis, nav viegli. Man seko. Tas puisis ir tikai iegansts. Jā, vienreiz viņš atnāca uz ceturtdienu, es uzaicināju, viņš ir ļoti spējīgs. Nezinu, kurš to visu tālāk savērpa.

Kārlis juta, ka stindzinošā sajūta zūd. Viņam līdzās sēž skaista, nelaimē nokļuvusi būtne. Jārīkojas. Jāuzvāra tēja. Jānomierina. Jāpalīdz. Nabaga skuķis. Iztrūkusies kā pamodināta pūce.

— Jums vajag naudu. Bet man tās nav, ticiet jel. Es labprāt visu, cik būtu, bet... — Kārlis stostījās.

— Izbeidziet! Vai tāpēc es jums to stāstu? Ak, piedodiet, es esmu vainīga. Man nevajadzēja uzbāzties. Bet jūsu gleznas ir tiešām labas. Man tikai prasītos mazāk piesardzības, mazāk aprēķina. Nekāds abstrakcionisms, muļķības, to taču jūs pats zināt.

Kārlis truli blenza Dagmārā, nezinādams, ko darīt. Vienīgi apbrīna, ka izmisumā novests cilvēks pievērš uzmanību viņa darbiem, sajūsmināja un reizē mulsināja. Ko viņš var piedāvāt? Sacīt, lai neuztraucas, sacīt, ka viss būs labi, ka viņa ir gudra, skaista? Idiotisms. Visapkārt idiotisms, un viņš nezina, kur ir mierinājums.

— Vai jūs mani neuzaicināsiet vēl kādu reizi? — Kārlis visbeidzot izmocīja jautājumu, kas lenca viņa aizvainoto patmīlību.

— Nē, — Dagmāra skumji pašūpoja galvu. — Nē. Es negribu, lai jūs manis dēļ iekļūtu nepatikšanās. Viss ir ļoti sarežģīti. Pie manis vairs nesanākam. Katru reizi citur un tikai nemainīga publika. Vai jūs saprotat, ka bez visa tā es nevaru dzīvot? — viņa uzbudinājās un turpināja ar patosu:

— Kā man var aizliegt lasīt, saprast un mīlēt Kāmī, Eliāru, Sartru? Kā es varu to uzņemt sevī un nevienam neatdot? Tas taču būtu visbīstamākais un necilvēcīgākais egoisms. Noziegums! Tā taču ir mūsu barība, mūsu gaiss! Es nevaru, un mēs nevaram tā smakt.

Dagmāra saminstinājās no saviem kaismīgajiem vārdiem un viegli nosarka.

Kārlis juta, ka mugura iztaisnojas. Viņš sajūsmināj̄as ne tikai sirdī. Bez pateicības jūtām, ka šī lieliskā sieviete viņam uztic savas bēdas, Kārlī auga sevis apziņa, spēks, kas prasījās, lai tam notic.

— Es iešu, — Dagmāra piecēlās un atvadījās. — Neņemiet ļaunā.

*

Sniga mazām, spožām pārslām. Dagmāra, apvilkusi melno zīda kleitu, stāvēja pie vaļējā loga. No trešā stāva redzamais ielas fragments šķita izmiris. Jā, trīsdesmit pirmais decembris. Dagmāras un Kārļa piecu mēnešu laulības jubileja. Virtuvē, kura nu bija ar finiera plāksnēm sadalīta divos mazos skabūzīšos, dzirdami Kārļa šļūkājošie, domīgie soļi. Kad viņš gleznoja, Dagmāra negāja pat tumšajā virtuves pusē vārīt ēst. Trauku šķindoņa un ēdienu smaržas tikai traucētu vīra jau tā saraustītajam, vienmēr it kā tīši uz neveiksmi vedošajam darbam. Labi, ka abi nebija nekādi vēdera vergi un Kārlis katru vakaru nepieprasīja asiņainu gaļas šķēli.

Nu jau tuvojās vienpadsmitiem. Dagmāra bija uzklājusi balto, bārkstaino galdautu un sarindojusi šķīvjus ar zaļajām maliņām. Vedžvuda cukurhica galda vidū nakts gaismā blāzmoja vēsi un noslēpumaini. Baltās, svinīgās sveču vertikāles un salvešu piramīdas izskatījās pilsoniski. Dagmāra gan necieta šo vācu mamzelīšu cakaino estētiku, taču, atcerējusies, ka ir viņu kāzu diena, nolēma ievērot tādu etiķeti, kāda būtu patikusi viņas nelaiķei mātei. Un ja nu tomēr kāds piezvana pie durvīm! Dagmāra cerēja, viņa neteica Kārlim ne vārda, taču cerēja kā bērns.

Neviens nerādījās jau trešo mēnesi. Diez vai tas bija tikai Subina nopelns, kurš centās pļāpāt pa labi un kreisi par viņu laulībām daždažādas ķengas. Kad Olafs pārāk aizrāvās, cenzdamies Kārli atrunāt no izšķirošā soļa, Kārlis pacienāja viņu ar kārtīgu pļauku. Un Subins pazuda, promiedams vervelējot par mazgadīgu zēnu pavešanu. Ak, kā Kārlis toreiz lādējās, kā kliedza un lamājās, līdz, ieraudzījis Dagmāras tumšās acis durvju spraugā, apklusa. Apklusa mokoši ilgi. Kļuva nerunīgs, drūms un neizdibināms. Reizēm sēdēja ar Haraldu — savu pamatskolas kolēģi — virtuvē un dzēra groku. Bet tagad arī viņš nāca tā kā piesardzīgi, kā slepeni. Neatbildēja uz Kārļa vaicājumiem, bet trieca visādas blēņas. Tā kā žēli un vainīgi atnesa dārgus cienastus, slavēja gleznas, par kurām Kārlis pats spļaudījās, un ātri gāja prom.

Dagmāra nodrebēja un aizvēra logu. Decembra gaiss bija ass un stindzinošs. Tas dūra vaigos un snaikstījās kodīgiem zobiem gar kaktu. Viņa aizsmēķēja papirosu un pie viena aizdedzināja sveces. Ar grāmatām pārblīvētā istaba šovakar izskatījās svešādi svinīga. Izrevidētie papīru kalni

nu sagūluši atvilktnēs zem drēbju skapja, tulkot aizsāktie manuskripti sarindoti plauktos zilganās un dzeltenīgās papes mapītēs. Vakar, krāmējoties papīros, Dagmāra izsvieda kaudzēm vēstuļu. Gan draugu, gan kolēģu, gan šejieniešu, gan ārzemnieku. Piepeši viss bija šķitis nevērtīgs, lieks un pagājis. Jo vēstules vairs nepienāca. Atmiņas bez dzīvās sulas, kā viņa mēdza teikt, nav neko vērtas.

— Es nomazgāšu rokas, tad varam sākt, — nosmērējies, nomākts un noguris Kārlis tomēr centās būt mundrs.

Ar gleznošanu negāja. Tā kā Dagmāra bija bez darba, Kārlis jau mēnesi strādāja preču stacijā. Bet viņa tulkoja. Aizgūtnēm. Kārlis

neiebilda. Vien satrieca sīkstais, nesamākslotais darba spēks, ar kādu sieva spītīgi turpināja.

Dagmāra izstaipījās, tīkami sajūtot zīdu pieglaužamies augumam, un sevī pasmaidīja. Viņa nejutās divdesmitsep-tiņgadīga. Kur nu! Jau tikai pa gabalu ieraugot Kārli, Dagmāra sev šķita maza un bērnišķīga. Pat dumja.

Kārļa mazrunība, disciplinētība un režīms joprojām uz viņu atstāja iespaidu. Dagmārai bija kauns, ka vīrs nevar visu savu laiku atdot gleznošanai, taču, pievēršoties darbam, to mirklī aizmirsa. Tāpat kā visu pārējo.

Ar piespiešanos viņa centās atcerēties Kārli vieglprātīgu un smejošu. Tikai toreiz, kad Dagmāra piekrita. Tad gan.

— Ieslēdz radio, varbūt mūzika, — Kārlis sauca.

Viņi bieži klausījās mūziku. Reizēm aizsapņojās pie Bēthovena vai Rahmaņinova turpat Dagmāras gultā. Vispār jau Kārlis gulēja darbnīcas kambarī uz tās pašas savas līdzat-nestās griezīgi pļerkstošās saliekamās gultas. Tā bija iegājies gandrīz no paša sākuma.

Dagmāra strādāja pa naktīm un alkatīgi smēķēja, bet Kārlis kā rīta putns apaļos pulksten sešos jau staigāja ap molbertu. Nu jau mēnesi šai laikā viņš bija stacijā. Kopā abi bija tikai rīta stundās, ap desmitiem, kad Kārlis nāca Dagmāru modināt. No rīta ieņemtie bērni esot talantīgi, Kārlis kautrīgi mēdza jokot.

— Kafija dziest!

— Nāku, — Kārlis attrauca, grozīdamies koridorā pie spoguļa. Garš, kā jau basketbolista dēls, bet kalsns kā māte — deju skolotāja. Un tās «briesmīgi zilās», kā Dagmāra teica, acis! Taisns, skulpturāls zods, īsi apgriezti brūni, mīksti mati. Baltais pletkrekls gan izskatījās kēmīgi. Dagmāra bija radusi vīru redzēt melnajā strādnieka halātā, un tāds viņš šķita spēcīgāks, noteiktāks. Kad Kārlis apģērbās «pieklājīgi», allaž sametās viņa žēl. Neapzināti tieši tādēļ Dagmāra vairījās ar viņu kaut kur iziet. Bija bail no šīs sajūtas. Ka lielo, mazliet neizdibināmo vīru viņa var žēlot, kļūt mātišķa. Lai gan jau no kopdzīves sākuma Dagmārai šķita, ka Kārlis ir vecāks, pieredzējušāks, arī piesardzīgāks. Tomēr abi viņi bija divdesmit trešā gada bērni.

Kārlis pienāca un cieši noskūpstīja sievu. Dagmārai patika. Kārlim bija īpaša smarža, to viņa bija pamanījusi jau toreiz, kad Olafs viņu atveda līdzi. Silta miesa, mazliet krīta vai kaut kā miltaina. Esot Kārļa skavās, viņa aizmirsa visu. Pietika ar vienu glāstu, un Kārlis vairs nešķita ne žēlojams, ne vecāks un arī ne bailīgāks par viņu pašu. īpaši tumsā. Tad Kārlis bija karsts un milzīgs spēks. Bet tas notika reti. Desmitos no rīta saules gaismā pāri Kārļa plecam viņa redzēja nenomazgātos, mušu saraibinātos logus, kurus nebija paguvusi nomazgāt.

Viņš apsēdās pie apaļā galda, un Dagmāra piebīdīja Kārlim zirņu bļodu.

— Neraudāsim. Tev viss nokārtosies, Kārli. Viss būs labi, — Dagmāra

mierināja tāpat vien. Viņa zināja, ka šādi un līdzīgi vārdi vīram jāsaka biežāk kā citiem cilvēkiem. Kārlis visu darīja instinktīvi. Mokoši meklēja sevī, rakņājās, plēsās, ne vārda nebilzdams, bet allaž baidījās kļūdīties. Jā, viņš neprata pamatot. Dagmāra viņa vietā varētu izklāstīt Kārļa koncepciju agresīvajiem preses muldoņām un demagogiem, kuri nu gānījās vai katrā avīzē, izklāstīt tā, ka viņi varbūt apklustu. Kaut uz brītiņu, lai Kārlis varētu mierīgi strādāt. Bet to jau Dagmārai neļāva. Un kur nu vēl kā sievai.

— Jau bez desmit minūtēm, — Kārlis ieskatījās rokas pulkstenī.

— Tev arī viss būs labi, neuztraucies. Patiesība paliek patiesība. Un par naudu nospļaujies, — viņš teica ar grūtībām, kaunēdamies par saviem vārdiem, un noglāstīja Dagmāras melno zīda plecu.

Bālie, platie vaigu kauli, tumšās, krāsotās acis un spožie, īsie mati apvienojumā ar melnajiem tērpiem viņu vienmēr satrieca. Kopš ceturtdienas bija kļuvušas pārāk bīstamas, svētku Dagmārai nebija. Viņa vispār par savu izskatu maz interesējās, un tas Kārlim patika. Viņš necieta lupatu karalienes, uzskatīdams, ka visa sarežģītā drēbju draza paredzēta tikai un vienīgi izsmalcinātākas izvirtības kultivēšanai. Viņa Dagmāra, ierakusies grāmatās un manuskriptos, bija tikpat skaista un minūtes laikā spēja pārtapt par vissatriecošāko draiskuli vai dēmonu, ja vien gribēja.

— Kremļa kuranti iezvana jaunā, 1951., gada sākumu. Mēs, padomju ļaudis, ar gavilēm sagaidām jauno gadu, jo zinām, ka 1951. gads būs vēl raženāks un bagātāks par pagājušo. Sociālistiskā valsts savā gaitā nepazīst apstāšanos, tā nemitīgi virzās uz priekšu, un katrs nākošais gads ir vēl platāks solis uz komunismu nekā iepriekšējais.

— Izslēdz, — Dagmāra lūdzoši paskatījās vīrā.

Klusēdami viņi izdzēra šampanieti un, kopīgi novākuši

tikpat kā neaiztiktos traukus, devās pie miera.

— Mīļā, nelaimīgā pūce, — Kārlis čukstēja, viņu glāstīdams. Nakts bija sabiezējusi plata un liela. Klusumā varēja dzirdēt Kārļa pirkstu kustības pār viņas ādu.

— Bail, — Dagmāra teica dobjā balsī.

— Tik kluss, it kā nekā vairs pasaulē nebūtu.

Kārlis neatbildēja. Viņš gulēja nekustīgi, vērdamies ēnainajos, trīsuļojošajos griestos, un centās sevi apvaldīt pieaugošo, īsti neizskaidrojamo smeldzi.

— Paliec pie manis šonakt, — Dagmāra čukstēja.

— Protams.

***

Tai janvāra dienā viņi strādāja katrs savā istabā. Pēcpusdienā satikās mazajā virtuves skabūzītī un, apsēdušies pie šaurā, ar dzeltenbaltu vaskadrānu apspraudītā galda, ēda vakardienas kāpostus ar cūkas gaļu.

— Rīt iešu. Varbūt šoreiz pieņems, — Dagmāra teica.

— Citādi jātos kā parazīts. Tu strādā, manis dēļ zodz laiku gleznošanai, un es pūstu savā mazvērtībā. Nevajadzēja man ar tevi

precēties, tad tev viss būtu citādi. Un arī man sirdsapziņas pārmetumi ietu secen.

— Izbeidz! Parazīts ir organisms, kas dzīvo uz saimnieka organisma un iegūst sev barības vielas. Bet — tam kaitējot. Starp citu, parazīta un saimnieka starpā pastāv sarežģīta bioloģiska mijiedarbība. Bet, ja nopietni, tad parazīts esmu es. Tu jau mani baro. Es turos tikai uz tava spēka un ticības man. Tu to ļoti labi zini, tāpēc nevajag koķetēt. Man pietiek ar to, ka paliku smalks un balts, kamēr citi viens otru slaktēja. Vai tu domā, ka arī priekš ģimenes rūpēm esmu pārāk labiņš un tizliņš? — Kārlis rūgti nobeidza.

— Vecā dziesma! — Dagmāra nopūtās. — Vai tu vienreiz sapratīsi, ka tavs karš ar sevi mākslā priekš cilvēkiem ir daudz būtiskāks? Nerunā pretī, paklusē! Tāpēc jau es nevaru izturēt, ka tev jānodarbojas ar ko citu. Diemžēl, kopš mēs dzīvojam kopā, kopš man nav darba, mums nav iznācis tavai mātei neko nosūtīt. Knapinājāmies, lai Vecgadu pavadītu kā mietpilsoņiem klājas, ar šampanieti. Un tikai tāpēc, lai aizsmērētu sev acis uz reālo stāvokli. Tā vietā mums taču vajadzēja, vajadzēja… — Dagmāra izmisīgā nevarībā atgrūda šķīvi.

— Paliec mierīga! — Kārlis pavēlēja. — Es taču aizrakstīju un izskaidroju mūsu dzīvi.

— Ko tu tur varēji izskaidrot? Tev prāta nemaz nav? Domā, ka tādas vēstules aiziet? Un kas tev jāskaidro? Mums ir jāpalīdz!

— Izbeigsim šo sarunu. Nenervozē. Vai tiešām tu domā, ka šitā dzīve bez darba un naudas, šitā pagrīde nekad nebeigsies? Viss mainīsies, tu redzēsi. Tu labi zini, kas esi un ka tavs darbs ir vajadzīgs. To sapratīs, arī citi sapratīs, pacieties tikai, — Kārlis runāja valdonīgā tonī, un Dag-

māra redzēja, cik bezcerīgi viņš pūlas noticēt sevis teiktajam. Viņa apķērās vīram ap kaklu un ar žēlumu saindētā sirsnībā teica:

— Piedod. Es biju vāja. Tev taisnība.

Viņa aizvēra aiz sevis durvis un, aizsmēķējusi papirosu, atsēdās pie rakstāmgalda klapītes.

Doma par Kārļa māti nedeva mieru. Pārāk tuvu vēl stāvēja viņas pašas mammucis — tur, līdzās mazajai etažeri-ņai atradās dīvāns, uz kura viņa nomira — sarāvusies maza un dzeltena kā sarūsējusi lapa. Sirdsapziņa gruzdēja. Tik maz viņas bija parunājušās par dzīvi, par tēvu, par viņu pašu. Allaž tikai darbs, sarunas par darbu, gandrīz militāra disciplīna. Priekšstats par pasauli tikai caur grāmatu simtiem, caur eksaminējošiem mātes jautājumiem, norādījumiem. Mammucis Dagmārai skaidri un gaiši pateica:

— Tev jākļūst par lielu cilvēku. Tikai tā tu attaisnosi savu esamību, tikai tā tevi nesalauzīs. Es nedomāju slavu, tas ir nieki. Es negribu, lai mana meita izaugtu par vārguli un ņuņņu.

Kopš agras jaunības Dagmāra lasīja mātes grāmatas, rakstīja viņai par tām recenzijas, tulkoja uzdotos tekstus no franču un krievu valodām.

Jā, viss pateicoties mammu-cim. Dagmārai nebija muzikālās dzirdes, tādēļ mātes pēdās viņa nevarēja doties, taču vecāki operatīvi ķērās pie citām iespējām. No sākuma mammucis pats mācīja viņai franču valodu, bet no divpadsmit gadu vecuma nāca Nelda Rein-šmite — paspūrusī, gudrā vecmeita. Katru otro dienu pa divarpus stundām Dagmāra sakostiem zobiem paklausīgi izpildīja viņas pavēles, viebdamās no uzmācīgi salkanajām smaržām un pūdera, kurus šī kaprīzā kundze lietoja bez jebkādas mēra sajūtas. Mammucim par galvas sāpēm Dagmāra nedrīkstēja ne ieminēties. Viņa vispār dzīvoja tā, it kā būtu nemirstīga, — vitāli, disciplinēti, bez gaušanās. Arī ziņu par tēva nāvi uzņēma vīrišķīgi. Dagmāra pat nodrebēja, kad mammucis, asaras slaucīdams, noskaldīja: «Bet viņš izpildīja savu pienākumu. Mēs no tā varam tikai mācīties.»

Kad mammucis jau dzisa un Dagmāra dežurēja pie viņas gultas, attiecības mainījās. Māte kļuva atklātāka, bet tās bija īsas minūtes.

— Tu nepārdzīvo. Es uzskatu, ka Markam Aurēlijām bija pilnīga taisnība attiecībā uz nāvi. Viņš teica, ka tā jāgaida bez kurnēšanas — kā vienkārša to elementu sadalīšanās, no kuriem sastāv katra dzīvā būtne. Priekš elementiem tas taču nav nekas briesmīgs — nu, tas — pastāvīgi pāriet vienam otrā. Tāpēc nav jābaidās no to vispārējas pārmainīšanās un sadalīšanās, jo tas ir saskaņā ar dabu. Un kas ir saskaņā ar dabu, tas nevar būt slikts. Tā, lūk, meitiņ! Var jau būt, ja tēvs vēl būtu dzīvs, es tā nedomātu.

Tā mammucis runāja vēl pusstundu pirms nāves. Dagmāra slēpa histēriskās elsas virtuvē, šķindinot traukus, bet, kad atgriezās istabā, māte jau bija mirusi.

Nākamajā dienā Dagmāra pārdeva mammuča pianīnu. Līdzekļu bērēm nebija, un lūgties no paziņām naudu viņa nespēja. Mammucis to būtu sapratis. Kaut nu. Sī doma Dagmāru reižu reizēm mocīja. Pēc bērēm par atlikušo naudu viņa sarunāja vīrus, kuri nedēļas laikā izremontēja istabu, nojauca pagaidu sienas, kas agrāk atdalīja vecāku un viņas istabas daļu, tādējādi sevi tīši nodarbinādama lietišķās klapatās, lai tiktu galā ar sāpēm mammuča vīrišķības cienīgā veidā. Taču tad, kad pa radio skanēja Mocarts vai Lists, Dagmārai bija jāmeklē nervu zāles.

Tagad, kad viņa iztēlojās Kārļa māti tālu ziemeļos bez normāla uztura un bez sīkām ziņām par dēlu, Dagmara zaudēja pašsavaldīšanos. Kaut kas taču bija jādara! Kā **viņš** *var klusēdams un zobus griezdams gaidīt pārmaiņas, nezinot, pēc cik desmitiem gadu tās būs un vai vispār būs. Kā tāds muļļa!*

Jā, viņa ies pret savu sirdsapziņu. Lai cik svēti savam mammucim arī bija solījusies nekad nepārdot, nekādos apstākļos nepārdot nevienu grāmatu, viņa to darīs. Jau šodien. Arī pircēju Dagmāra zina. Knuta Hamsuna Kopotie raksti.

Dagmāra paņēma lielo ādas somu un sakrāva tajā oranži sarkanos sējumus. Brīdi rokas drebēja, taču viņa neļāva sev jūtināties. Uzģērbusi

pelēko ziemas mēteli un mazo hūtīti, viņa iznesa somu ārdurvē.

— Kārli, es iziešu drusku izvējoties. Galva dulla, — viņa iespraucās Kārļa skabūzī.

Viņš domīgi nolūkojās Dagmāras rosīgajā noteiktībā un pasmaidījis pamāja.

— Tikai. . . pagaidi, — viņš piepeši pienāca klāt. — Esi uzmanīga. Lūdzu!

Dagmāra mēmi pamāja un aizvēra durvis.

*

Kad melnajā ādas somā bija četras miltu pakas, auzu pārslas, cepumi, konservi, tēja un kafija, kā arī sāls, papirosi un siltais treniņtērps Kārļa mātei, Dagmāru uz ielas, netālu no viņas mājas, aizturēja.

*

Haralds bija to redzējis un uzskrēja pie Kārļa aizelsies un galīgi nosvīdis.

— Kārli! — viņš kliedza jau ārpusē, nesagaidījis, kad atver durvis. — Viņu aizveda! Dzirdi? Aizveda! Pats redzēju. Kas tagad būs? Se, es atnesu šņabi un desu, palaimējās. Dzi, kas ir tais viņas manuskriptos un grāmatās? Vajag mest laukā. Sie atnāks, taisīs kratīšanu. Tevi arī aizvāks, ka gailis nedziedās.

Kārlis stāvēja mēms, atspiedies pret palodzi, un tukšām, nesaprašanas pilnām, bet vienlaikus pilnīgi bezcerīgām acīm vērās Haraldā.

— Taisies ka tiec! — viņš pēkšņi iebļāvās. — Neviens neaiztiks viņas manuskriptus! Neviens! Pār manu līķi!

— Dullais, — Haralds izlīdzinoši sacīja. — Nomierinies. Vajag kaut ko izdomāt, ar kādu aprunāties. Var taču palīdzēt.

— Kas var palīdzēt? — Kārlis jau mierīgāk, taču nikni prasīja. — Vai var palīdzēt tie, kas viņu apmeloja, kas izmeta no skolas, kas pa ielu līda pakaļ kā izbadējušies suņi? Nepazīstu es viņus vaigā, nepazīstu. Es taču zināju, ka tas būs tieši tā. Visi apstākļi jau to rādīja. Tikai negribējās ticēt, bija bail ticēt. Ak dievs! — Kārlis nevarīgi noslīdēja uz grīdas un, abām rokām sakampis galvu, vaidēja.

— Še, iedzer! — Haralds bija sameklējis glāzes un ielēja.

*

Viņi atnāca četri. Liela auguma tēvaiņi ar portfeļiem un stingiem, gludiem sejas vaibstiem. Kārlis stāvēja pie Dagmāras rakstāmgalda klapītes, kamēr trīs no viņiem izsvieda grāmatas no plauktiem, bet ceturtais lēnīgi staigāja no viena istabas kakta uz otru, domīgi glūnot Kārļa pelēkajā bez-izteiksmes sejā.

*

Pēc dažām dienām, kad viņš atgriezās no preču stacijas, tikpat kā nekas no Dagmāras bibliotēkas nebija palicis pāri. Dažas vārdnīcas, Markss, Engelss un sajaukti, pussaplēsti manuskripti. Vaļēja bufete un smalkās lauskās sasista Vedž-vuda cukurnīca.

*

Drīz vien atnāca trīs citi vīri. Rosīgāki, runīgāki, šķietami miermīlīgāki. Izprašņāja par Dagmāras pagātni, par ko Kārlis neko jēdzīgu nemācēja teikt, par to, kas še viesojušies un pie kā abi gājuši laulības laikā.

— Mēs strādājām un apkārt nestaigājām, — Kārlis noteica caur sakostiem zobiem.

— Ei, ei? Un nodarbojāties ar kultūru, ja? — dimdoši smējās acīmredzot galvenais no trijiem.

Kārlis klusēja. Ko tur runāt.

— Kad es redzēšu savu sievu? — Kārlis prasīja.

— Esat noilgojies? — galvenais mirkšķināja mazās, izbrīna pilnās acis un piecēlās. — Sakiet paldies visvarenajam, ka tajā ķēpā bijāt tikai vienu reizi. Bet par to mums vēl ar jums būs runāšana. Citos apstākļos. Sapratāt? — viņš uzsita Kārlim pa plecu, un visi trīs aiz sevis aizcirta durvis.

Kārlis palika viens. Iegāja Dagmāras istabā un uz mutes nokrita viņas zilajā dīvānā. Kas viņam bija jādara? Pie kā jāiet lūgties? Kam jāpārdodas un kāda vaina jāizpērk?

APCIETINĀJĀNA

Dagmāras vaina tātad ir Dzimtenes nodevība. Kāda vaina viņa mātei un tēvam? Bez paskaidrojumiem. Cilvēks nāk pasaulē ar vainas apziņu? Jau iedzimta vaina, iedzimts noziegums cilvēkā, kas dzīves laikā jāizpērk? Kārlis pirmo reizi dzīvē pieķēra sevi pie domas, ka ir pārāk stulbs, mazizglītots, lai saprastu šo politiku.

Nu viņš bija viens. Atstāts, nekam nevajadzīgs. Atkal jau labiņais. Neaizskaramais, niecība, kuru pat nevar notiesāt. Subjekts, kas allaž ir tikai līdzās. Kurš nokavē izšķirošo brīdi. Brīnums, ka viņš saņēmās un lūdza Dagmāras roku. Kāda varonība! Kas tagad notiks? Ar ko sākt? Uz kurieni viņu aizsūtīs? Un vai izturēs? Mīļā, nelaimīgā pūce, viņa skaistā sieva ar Polas Negri frizūru šito muskuļaino tēviņu rokās! Asaras spraucās acu kaktiņos sūras un kodīgas. Viņš sažņaudza dūres un cirta pret klapīti. Vēlreiz! Vēlreiz. Kur turēties? Lādēt ābolus un kartupeļus no vagoniem preču stacijā un nekad, nekad vairs negribēt būt tam, kas esi. Aizmirst, kas esi. Būt vajadzīgajam. Kā Šubins. Vai viņu arī notiesās, ienāca prātā. Viņš taču tik bieži uzturējās Dagmāras «pretpadomju bunkurā». Viņa mīļā sieva ir nodevusi Dzimteni, kurai kalpoja uzticīgi, pat uzcītīgi, — bez slepeniem nodomiem un skaļām frāzēm.

— Kaut arī mierīgs darbs rit mūsu Dzimtenē,

Pie virpas stāvam kā pie lielgabala.

Un tai mēs spētu uzveikt naidnieku,

Mums jāpanāk, lai darbs vēl raitāk sokas,

Lai cehā pneimatisko āmuru Kā ložmetēju — kādreiz — satver rokas, — skanēja pa radio, un Kārlis izslēdza. Dunēja deniņos, un viegli reiba. Kopš Dagmāra tai dienā aizgāja, viņš gulēja uz viņas zilā dīvāna un skaļi murgoja. Desmitiem reižu sauca viņas vārdu, cerēdams atmostoties ieraudzīt sievu tepat līdzās. Taču mēmie grāmatu plaukti pierādīja, ka Kārlis ir veselāks par veselu un notikušais ir īstenība. Tādēļ jāsaņemas un jādzīvo Dagmāras cienīga dzīve. Piepeši Kārlis iedomājās, ka arī viņu aizvedīs. Agri vai vēlu. Tieši tā notika ar dzejnieka sievu — vispirms viņu, pēc nedēļām divām — sievu. Dagmāra stāstīja. Naivais! Un viņš te nīkst! Jābūt gatavam. Vatētā jaka jānopērk — tādu viņš bija aizsūtījis mātei. Kārlis zināja, kas vajadzīgs. Paņēmis nobružāto papes koferi un izvandījis skapi, viņš sameta tajā, viņaprāt, nepieciešamo. Jānopērk vatenis! Zābaki! Kāds naivulis! Tas taču var notikt jebkuru brīdi. Un Dagmāra, droši vien, aizvesta ar rokassomiņu.

Pie durvīm zvanīja. Lūk! Aiztaisījis koferi, Kārlis pielika ausi pie ārdurvīm. Kņadu nemanīja. Viņš atvēra. Tas bija Haralds ar šņabja pudeli un siļķēm. Pēc brīža jau viņš saimniekoja virtuvē.

— Paklau, Harald, kas tu tāds īsti esi? — Kārlis iejautājās.

— Kā, kas esmu? Pelēks, parasts cilvēciņš. Uzgrieznītis, he! — viņš sīki iesmējās, bet skatiens bažīgi novērtēja Kārļa garo, uz dīvāna

sakņupušo stāvu.

— Celies augšā! Tu tak esi vīrietis, jods rāvis.

Kārlis paklausīja. Viņi piesēdās pie apaļā koka galda. Uz grīdas un kaktos mētājās papīri, vāki un dažas vaļējas grāmatas.

— Paskat, kādi vandaļi! — Kārlis pavēzēja roku visapkārt, kā attaisnodamies par nekārtību.

— Tur jau vajadzēja kravas mašīnu, lai aizvestu. Sito naudiņu! — Haralds nogrozīja galvu.

— Ko tu te par naudu vaidi! Bet kāda literatūra! — Kārlis, jau noreibis, plātījās.

Viņš nebija no sīkstās uzdzīvotāju sugas un kļuva mīksts jau pēc trijām glāzēm. Arī galva pēc iedzeršanas vienmēr sāpēja līdz vemšanai. Taču tagad, Haralda līdzcietībā, viņš labprāt šņaboja, jo pēc tam vismaz varēja aizmigt, neko

nedomājot. Bija gan jātiek pāri raudulības fāzei, kuras laikā viņš bija gatavs no sāpēm sev pārgriezt rīkli, toties nākošā bija apņemšanās un lielu plānu stadija, kurā varēja izlādēt visu savu mazvērtības sajūtu.

— Mani art aizvedīs, — Kārlis sacīja Haraldam.

— Diez vai, — Haralds strupi noteica un iedzēra.

Haralds Lībeks tātad mācījās ar Kārli vienā pamatskolā.

Toreiz nekādi lielie draugi viņi nebija, taču, kad pēc kara satikās, uzjundīja siltuma un tuvības gaisotne. Haralds karā bija uzkalpojis nozīmes, taču sirdī palicis tāds pats vienkāršs, sirsnīgs un drusku primitīvs lauku puisis ar apaļu, vienmēr it kā smejošu seju un skaidrām, pelēkām acīm. Gaišie mati un ūsas, stingrais muskuļu zarojums uz pleciem un muguras drīzāk ļāva Haraldu noturēt par profesionālu tūristu vai alpīnistu, vai vismaz praktizējošu biologu, bet ne ikdienišķu amatnieku. Haralda veiklās rokas prata izlabot zābakus, smailpurnu kurpes, gludekļus, pulksteņus, atslēgas, šķības skapja durvis un par šauru kļuvušus uzvalkus. Bet viņš prata arī salabot bremzes, ja tās izmisumā bija izļurkājušās. Tāpēc viņš bija te, pie Kārļa. Jā, Haralds zināja vairāk, nekā mans tēvs to nojauta. Gandrīz pēc trīsdesmit gadiem Haralds man pateiks, ka toreiz viņš iespēja glābt tikai tēvu, bet Dagmāru ne. Haralds bija daudziem izlīdzējis Kurzemē, tādēļ šo to varēja no citiem prasīt. Manu tēvu viņš izglāba, viņam to nezinot. Bet Haralds ir goda vīrs, un viņš Kārlim nepiestāstīja pilnu galvu par nodevējiem, kurus viņš sastapa vaigu vaigā. Haralds ne tikai savas drošības pēc, bet arī saudzējot Kārli, nepateica nodevēja vārdu. Kas gan tāds Haralds ir? Pareizi viņš teica — uzgrieznis. Jā, vairāk par skrūvīti un nagliņu, vairāk. Bet izrādīsies, ka viņa dzīves lietākā jēga būs ne viņa amatnieka un ne īslaicīgajā «sabiedriskajā» darbā, bet tieši tēva izglābšanā. Kāds labums, ja ciestu viņi abi? Taču vēl šodien nezinu pateikt, kurš smagāk maksāja — Dagmāra tālumā vai Kārlis tuvumā, aizrīdamies pats savās mielēs un sirdsapziņas sāpēs, ka viņa mīlestība atņemta. Un reizē ar to ticība pašam. Ticība savam darbam. Kas vienoja Haraldu un Kārli, grūti

minēt, taču šāda «savienība» nereti sastopama. Par mākslu un glezniecību viņi nesarunājās, un par to Kārlis bija tikai priecīgs. Viņš neieredzēja tērgāšanu ap svētām tēmām. Par politiku abi, kā norunājuši, arī klusēja. Par to savukārt pateicīgs bija Haralds, jo uzskatīja sevi par makentiņ sasmērējušos.

Viņi bija draugi. Un citu ne vienam, ne otram nebija. Tagad, kad Dagmāra bija tālumā, Haralds bija vienīgais cilvēks, kam pieķerties. Taču tukšums palika. Sievas bezvārdu klātbūtne katrā darba stundā. Tās nebija. Intelektuālā dzīve Kārli interesēja aizvien mazāk. Ja agrāk viņu mocīja ēdas par lasīšanai, domāšanai, atziņām nogulēto laiku, tad tagad Kārlis vislabprātāk atvērtām acīm gulēja uz zilā dīvāna, klausījās radio un spicēja ausis, vai viņam nav atnākuši pakaļ.

Radio ziņoja, ka Vilis Lācis tikko saņēmis Staļina prēmiju par izciliem darbiem literatūrā un mākslā, par savu romānu «Uz jauno krastu».

*

Bija jūlijs. Rīga kūpēja no sakarsušā asfalta un liepu medainā tvana. Haralds bija veiksmīgi pārdevis dažus Kārļa darbus, tāpēc uz preču staciju vairs nebija jāiet. Kārlis aizsūtīja mātei pamatīgu produktu saini un mēģināja gleznot. No jauna. Tā, it kā nekas nebūtu noticis. Nedomājot par to, ka no Dagmāras nav nekādu ziņu. Pēc ieilgušās bēdu remdēšanas Haralda paspārnē viņā atmodās vecā spīts, likās, ka mugurkauls krakšķēdams tiecas atgūt savu bijušo formu. Kāda balss viņā kauca griezīgi un spalgi — kā vaidot, bet vienlaikus pieprasot. Kā viņš bija sev teicis tai dienā, kad paziņoja par sievas notiesāšanu? Dzīvot Dagmāras cienīgu dzīvi? Jā, tieši tā.

Viņš nonesa pagrabā tukšos grāmatplauktus un, rūpīgi noslaucījis palikušās grāmatas, sarindoja tās etažerē. Tomēr telpa bija bez dzīvības. Nokoptas drupas, pāri palicis klajš lauks. Trūka dominantes.

Viņš nolēma strādāt kā līdz šim — virtuves skabuzītī. Un tur arī gulēt.

Domas svaidījās juceklīgi. No mātes pie sievas, tad atkal tepat četrās sienās, kurās viņš bija viens. Kā vientulīgs vilks Kārlis bija gaudojis septiņus mēnešus, bet nu tam bija jādara gals. Tomēr šaubas neļāva vieglu roku triept krāsas un ļauties darba priekam, baudai, pēc kuras viņš bija noilgojies. Kā kareivis pēc skuķa. Kāpēc vispār jāglezno? Ko tas dzīvē groza? Un vai tas pat palīdz? Un kam? Pašam? Garīgais onānisms? Ja nebūtu bijis tā sasodītā plaušu karsoņa, ja viņš būtu aizgājis karā, nevis mākslā, viņš būtu normāls un laimīgs cilvēks. Ja ne laimīgs, tad vismaz bez sirds ēdām, kuras pat Dagmāra nevarēja apklusināt. Tāpēc vienīgais izpirkums par šo soli ir strādāt. Gleznot, līdz acis top raibas. Vai tad karā visi krita ar jēgu? Bet viņi godīgi pildīja pienākumu. Tad nu arī viņam, Kārlim Dobēm, savs pienākums jādara godam, lai vai viņš kristu bez jēgas. Jā, izpirkums. Arī mātei. Sai jūtīgajai, nelīdzsvarotajai sievietei, kura biežāk skaļi raudāja nekā klusi smējās. Izpirkums būs viņas dēls. Būs, lai kauli un pelni pār visu ļaundaru galvām, bet viņš būs.

Tomēr Kārli mulsināja tā programma mākslā, kuru sludināja prese, tribīnes, pat radiopārraides. Viņš jau bija savu ceļu sācis. Kārlis tiecās norobežot gleznieciību no ideju asociācijām. Formai un krāsai bija jāsaviļņo ar savām «fizioloģiskajām īpašībām». Tādas valodas radīšana ļauj izteikt emocijas daudz tiešāk nekā nenoteiktā asociāciju valodā. Kārlis uzskatīja, ka radīt gleznu, kurā nefigurē cilvēka ķermenis, nozīmētu pierādīt, ka domas un jūtas var izteikt ar gluži citiem līdzekļiem. Ļoti viegli jau ir viņa kolēģiem ar Subinu priekšgalā izteikt veselību, prieku un optimismu ar kuplu, gaišmatainu sieviešu ķermeņiem. Viņš to negribēja, jo tas bija neinteresanti un banāli. Kārlim nevajadzēja skriet meklēt plašu ainavu, lai iedvesmotos. Viņam zāles stiebrs lika tikpat labi uztvert un saprast dabu kā jūras viļņi okeāna plašumu. Tomēr tagadējos apstākļos, kad dzīve dauzīja viņa pieri ar dūrēm, zāles stiebrs viņa acu priekšā bija pārmetums, kliedzošs pārmetums savā veselībā, skaistumā un pabeigtībā. Jā, Kārlis gan uzskatīja, ka skaistais mākslā ir augstāks par skaisto dzīvē. Mākslā tam nav nejaušības rakstura kā dabā. Skaistums ir viņa paša izteiksme, viņa idejas izteiksme. Kārļa ideja, viņa īstenības emocionālā forma. Kāda tad ir Kārļa šodiena, tās īstenība? Netaisnība kā ideja tagad nosaka viņa mākslas formu. Viņš nevar būt cits. Kārlis nevar gleznot gaviles milzu turbīnas pakājē, ja viņa gaviles mirušas un turbīna samalusi pat sīkākās cerības. Izķepuroties. Atliek vienīgi izķepuroties. Iet vidusceļu? Varbūt negleznot, bet zīmēt pudeļu etiķetes? Bet tas jau nav viņš. Par ko Kārlim ir jākļūst, lai būtu vajadzīgs? Plaudis un Vanags tikko bija dabūjuši pa mici par to, ka viņu dzejoļos Dzimtenes temats ir bez sociāla satura. Apdziedādami dabu, šie dzejnieki tīksminoties par strautiņiem un bērziņiem un neredzot padomju cilvēku, jaunās dzīves radītāju un cēlēju. Ko tad Kārlis meklē zāles stiebrā? Kas ir zāles stiebrs pret staļinisko dabas pārveidošanas plānu, milzu jaunceltnēm pie Volgas un Dņepras, pret nenogurstošo cīņu par mieru visas pasaules tautām? Mieru pasaules tautām. Dagmāras izsūtīšana nodrošina mieru Latvijā? Atkal viņš bija aizgājis par tālu. Kārlis bija nolēmis nedomāt. Gleznot. Tomēr darbs nevedās. Uzsmērējis rupjmaizi ar taukiem un sīpolu ripām, viņš atsēdās pie virtuves galda. Atvairīja atmiņas par Dagmāras drošajām, it kā rotaļīgajām kustībām šai viņu ēdamistabā. Sieva ir aizbraukusi komandējumā. Kārlis mēģināja iztēloties, ka Dagmāra aizbraukusi papildināties, piemēram, uz Sorbonnu. Vai tas būtu citādi kā tagad? Tāpat Kārlis sēdētu viens. Bet tad Dagmāra atbrauktu — ziedoša, pāri plūstoša, gudra un stalta kā joniešu kolonna un nostātos viņa priekšā. Iztēle uzbūra arī citas ainas. Protams, nabadzīgākas par realitāti. Tālāk par to, ka Dagmārai varētu sist pa galvu kāds miesnieks, Kārlis netika. Kārlis cēlās kājās. Tas nebija izturams. Viņš iegāja istabā un ieslēdza radio.

— Man ir prieks dzīvot un strādāt Padomju zemē. Mūsu kultūra ir visprogresīvākā kultūra pasaulē, jo tā pamatojas

uz dižo, dzīvi apliecinošo mācību — marksismu-ļeņinismu. Un tas ir

padomju sociālistiskās kultūras neuzvaramais spēks, ķīla neierobežotam prāta un radošās domas triumfam, — skanēja kāda pazīstama, bet mirklī neuzpazīstama balss. Kārlis uzgrieza skaļāk:

— Gluži pretēju ainu rāda mūsdienu kapitālistiskās pasaules kultūra. Pamatcēlonis plaisai starp mūslaiku mākslu un tautu, kā arī buržuāziskās mākslas galējā pagrimuma un degradācijas pamatcēlonis rodams pašas mākslas reakcionāri idejiskajā saturā — tās prettautiskajā raksturā, tās formu pilnīgajā pagrimumā, kas radies, mākslu atraujot no dzīves. Pašā mākslā tas rod savu atspoguļojumu aiziešanā no reālisma — no šī vienīgā mākslinieciski radošā pamata, bez kura nav iedomājams un iespējams vienots, viengabalains mākslinieciskais tēls.

Gribu teikt vēl to, ka paies gadi un nākamo paaudžu cilvēki mācoties imperiālisma laikmeta buržuāziskās kultūras vēsturi, uzdursies Pikaso un Sartra, Zaķa Lipšica un Paula **A***laša, Hauka un Hanarda, Henrija Mūra un Edvarda Vordsvorta, Paula Klē, Miro un Mondriana produkcijai. Lai visu šo drazu sistematizētu, vesetīgie, normālie nākamās paaudzes ļaudis aicinās palīgā nevis mākslas speciālistus, bet gan psihiatrus. Slimā lietuvēna un šarlatāniskā naida ērmīgie sagrābstījumi aizpildījuši muzeju sienas, izstāžu un lekciju zāles. Par šiem nožēlojamajiem niekiem un viņu autoriem raksta pētnieciskus sacerējumus, lasa referātus.*

Mēs varam būt priecīgi, jo mūsu ceļš ir drošs, tāpēc ka mūs ved boļševiku partija un biedrs Staļins.

— Izskanēja jaunā padomju gleznotāja Olafa Subina domas par šodienas kultūras parādībām. '

Kārlis apstulbis lūrēja uz radiokasti un nezināja — smieties vai brēkt pilnā balsī. Neticamil Gluži vienkārši neticamit Provinciālais, pamuļķais, virspusējībā nirstošais Subins uzstājas par kultūras parādībāmt Ne tikai par Latvijas, bet visas pasaules. Padomā tikai! Neatšķir Džoto no Manteņjas, bet referē. Miro viņš redzējis labi ja vienā bildītē. Un Sartrs viņam ir svešvārds, ne personvārds, nerunājot par pārējiem. Niknums grozījās pirkstu galos. Viņš varētu izplaukāt šo līdēju zilu. Un tāds kāri rija Dagmāras gudrības, atplestu žokli, tāds glaimoja viņai un modernajām tendencēm mākslā, tāds bija dirnējis Kārļa darbnīcā un skaudīgi blenzis nepabeigtajos audeklos. Un viņam nekas. Dagmāra varbūt dzīvo no maizes un ūdens, bet Subins deklarē uzticību pareizajai mākslai. Cik tas viss bija sīki un reizē vareni.. Kad pagāja pirmais emociju karstums, Kārlis sāka domāt. Prom aiztriekti bija gan abi grafiķi, gan kustīgais grāmatnieks, arī filoloģes, nē, viena bija palikusi, bet Subins ir šeit — ņiprs un vesels. Dīvaini gan. Jā, Olafs taču kaut ko kliedza par pretpadomju propagandu, kad Kārlis ar Dagmāru precējās. Varbūt te slēpās kaut kas personisks? Dagmāra nekad par savu pagātni nerunāja, jo Kārlis arī nejautāja. Tagad pēkšņa greizsirdība smacēja kaklu. Ar Subinu! Un tas viss ir bijis joks, izņirgāšanās par Kārļa jūtām. Neizdevās ar Subinu, sameklēja viņu. Kompensācijai! Sametās kauns. Nekad tik zemiski viņš nebija par Dagmāru

domājis. Izmisums un vientulība darīja savu.

Kārlis piecēlās, pārģērbās un izgāja no dzīvokļa.

***

Olafs Subins bija strādnieku dēls. Māte un tēvs joprojām dzīvoja Ciekurkalnā — divi vien, jo vecākais dēls Juris — viņu mīlulis — jau 1939. gadā bija aizbraucis uz Vāciju. Bet Olafs nupat kā dabūja dzīvokli centrā, uz pašas Ļeņina ielas. Vecāki plecus vien raustīja — vietas taču pietika trijās istabiņās Čiekurā un kopā tomēr mīlīgāk. Arī saimniekot vieglāk. Varbūt Olafs gatavojas apņemt sievu? Kur viņš tā uzreiz pie kungiem ieriktējies, dievs vien zina. Lai gan mālēt ģīmjus jau viņš mācēja. Pašreiz pie sienas, lai, karājās bilde, kur viņi abi — tēvs un māte — sēž pie galda ar kafijas kannu un āboliem. Gandrīz kā dzīvi, tikai maķenīt tādi kā uzfrizēti, sārtāki, glaunāki.

To, ka Olafs nīda rāmo, pieticīgo, ar sviedriem jaukto strādnieku dzīvi, vecāki nezināja, **viņš** *bija jautrs un mīļš bērns. Drusku nerātns, bet tā mācēja nolūgties, ka asaras spiedās acīs. Un tā švītīgā pucēšanās jau arī nemaz viņam nepiedienēja. No bērna kājas plaša sabiedrība apkārt, draugi nāca rindu rindām. Māte to vien spēja kā vārīt visiem tēju un cept ābolpankūkas. Kad Olafs aizgāja uz Akadēmiju, vecāki neko neteica. Likās, ka Olafam pa kaulam ir citāda dzīve, ne tāda, kā mātei ar tēvu. Kāpēc neļaut, lai viņu uzvārds aiziet arī citos sabiedrības lokos? Tēvs gan mātei burkšķēja, ka nevajadzējis tik viegli audzināt, ka diez vai Olafs spēs pats sev maizi gādāt ar tādu pindzelēšanu, bet pats dēlam nebilda ne vārda. Mātei savukārt kremta vieglprātīgā uzdzīve, kas sākās ar «mākslas laikiem», kā viņa pati teica, taču Olafs prata mierināt:*

— Man taču jāsaostās ar cilvēkiem. Vai tad tu, māmulīt, domā, ka dzīvītē kaut ko var panākt bez sakariem? Ar naudu ari, protams, bet tās jau man vēl nav. Tāpēc nebaries. Man jādabon viņi visi šeit, te, vai redzi? — Olafs bija rādijis savu dūri. — Un tad mēs dzīvosim. Tici, māmulīt, ari mūsu ielā būs svētki. Jūs ar tēvu to esat pelnījuši.

Mātei īsti saprotami šie vārdi nebija, taču dēla rīcības pilnais tonis un stingrā balss pārliecināja, ka Olafs zina, ko dara. Ko viņa ar tēvu te varēja piebilst? Viņi kā darba zirgi bija piedzimuši un kā darba zirgi arī godam nomirs. Darījuši, kas likts. Un pēc labākās sirdsapziņas. Daudz nedomādami un daudz no dzīves neprasīdami. Jura aizbraukšana gan satricināja viņu rimto dzīvi, tēvam bija jādod paskaidrojums iestādēm, bet viņi paši bija tālu no grēka. Tēvs karā gāja un no kara atgriezās kā pēc garas un grūtas darba dienas, noguris, vecāks kļuvis, bet acīs ar to pašu godavīra spīdumu. Pavisam nesen Olafs bija tēvu iztaujājis pedantiskā ziņkārē. Prasījis par ordeņiem. Tēvs tā jocīgi smējās vien, plikšķinādams dēlam pa plecu.

— Nu, nu, nu, — un vairāk neko nebija atbildējis.

Tagad Olafs dzīvo Ļeņina ielā — plašā trīsistabu dzīvoklī ar ērtībām. Pagaidām viens pats. **Vips** *mātei neteica ne vārda par to,*

kā viņu tirdīja un tincināja par brāli, kā draudēja ar karjeras nulli. Tiesa, tie divi brašie, stiprie, garlaikotie vīri ar gludi vīlētajiem nagiem parādīja arī izeju no viņa paša ģimenes uzliktā krātiņa. Vēl brīdi svārstoties smeldzīgi mīļajās atmiņās par Juri, atcerēdamies viņu «lielo vīru» draudzību visās nerātnībās un sānsoļos, vēl brīdi iedomādams vecāku gādīgās, mazliet grūtsirdīgās acis, viņš izšķīrās par labu izejai no krātiņa, no visa mūža nulles zīmoga. Subinam ir jāpaliek tautas vēsturē. Vai velti vecāki sviedrus lējuši, lai viņu un paša Olafa turpmāko dzīvi iezīmētu ar drausmīgo, biedinošo nulles ciparu? Nekad. No tā brīža Olafs Subins savu brāli nepieminēs. Vēl gadu piecpadsmit, varbūt vairāk. Un pavēlēs to darīt arī saviem vecākiem. Bez paskaidrojumiem.

Dagmārā Subins tiešām ieķērās. Līdz tai stindzinošajai reizei, kad viņa skaidri un bez zemtekstiem Olafam pateica, ka viņš neinteresē kā vīrietis un lai tādējādi nebojā viņu attiecības. Tas bija sen. Subins rija šo glumo, milzīgo krupi ilgi. Bez uzdzeršanas. Bez citu dēku kompota. Un norija. Ar visiem dvēseles un sirds spēkiem. Jo viņam bija jāturpina pazīt šo sievieti. Subinam gribējās būt līdzās katram Dagmāras solim. Ar dedzinošu, kaunpilnu baudu viņš sekoja viņai kaut iztālēm. Jau tad, kad no viņa to neprasīja. Un caur savu paziņu desmitiem viņš iekļuva «Dagmāras pēcpusdienu» lokā. Viņa arī neiebilda, jo jutās nepatīkami vainīga šī cilvēciņa priekšā. Kaut visi brīnījās, kādēļ Subins pats nekad neuzstājas, nepiedalās diskusijās, Dagmāra neliedza viņa klātbūtni. Viņa arī cerēja, ka šis vīrietis kaut ko gūs no kopā pavadītajām stundām. Olafu neinteresēja kultūras problēmas un tulkojumi. Pēc tiem vienmēr sāpēja galva, un viņš izdzēra dubultu degvīna devu. Bet par to visu nāks gandarījums, jo neko viņam nelūdz darīt bez iemesla. Tas bija apsolīts. Reizēm, īpaši paģirainos rītos, uzmācās bailes. Viņš bija viens. Par visu vairāk kremta Kārļa darbi. Kamēr viņš sitas pa pasauli trokšņaini kā mēslu muša, tas kuslais estēts vienā mierā knibina savu mākslu. **Acs** *Olafam bija nekļūdīga, un viņš vienā mirklī atšķīra īstu mākslu no*

pelavām. Jau studiju gados. Un skauda. Visu, kas ar Kārli notika. Arī ķengas avīzēs, arī to, ka Kārlis pats aizgāja no Dagmāras vakara, ka nepalika mēms un pārsteigts no tās skaistās čūskas šņācieniem. Pati noteikti uzkārās Kārlim, tas ir skaidrs. Nu tad arī dabūja. Jā, mazliet žēl ir, tāds maita Šubins nav. Sapostīt jaunas sievietes dzīvi un vēl mīlestību, velns rāvis, nav īpaši tīkams darbs. Bet vai tad Subins meloja? Nē. Pateica, kāda kompānija un kādi temati. Šubins nav melojis. Un, galu galā, katrs savu dzīvi var veidot kā māla piku. Katrs pats. Un, ja sanāk vien pļecka, tad nevajag vainu meklēt citos. Visu var iztaisīt, visu. Un Subins to ir pierādījis. Vai viņš **savos** *divdesmit astoņos gados jau nav iekļuvis augstākajā sabiedrībā kā pilntiesīgs loceklis? Vai tad viņš nav patstāvīgs vīrietis ar dzīvokli un vai viņš materiāli nepalīdz arī vecākiem? Ak viņš nav pārlieku gudrs? Strādnieku ģimenē franču literatūra bija pasveša, tas tiesa, tur vairāk lasīja laikrakstus un Blaumani, bet ar gudrību pat podu*

neizmazgāsi. Jā, pavisam atklāti runājot, Subins juta, ka iemantotu daudz lielāku cieņu, ja spētu teoretizēt, izteikt viedokli. Viņa artistiskajai dabai tas būtu lielisks papildinājums. Bet bija taču jāpagūst arī šo to uzgleznot. Un viņš rāvās caurām naktīm, nenogurdams. Viņu pavadīja mērķa apziņa, un no tās cilvēks nedrīkst nogurt. Uz radio Subins bija aizgājis pats un piedāvājis savas pārdomas. Bet viņš sagatavos vēl runas par mākslu — nopietnas, principiālas, lai viņam noticētu. Tad, kad cilvēkam ir noticēts, rokas ir brīvas. Un tās Olafs gribēja. Jo nu klāt nāca viens neparedzēts, kaut sen ilgots apstāklis. Šovakar Beta nāks pie viņa. Pie durvīm piezvanīja. Subins metās atvērt.

— Cūka! — klusā, šņācošā balsī sacīja Kārlis un, uzgriezis muguru, kāpa lejup pa kāpnēm.

Olafs palika labu brīdi stāvam un kodīja lūpas. Viņš neatrada īstos vārdus, lai nokliegtos Kārlim pakaļ. Bet gan viņš to izdarīs.

***

Divus gadus Kārlis strādāja kā pulkstenis. Sestdienās, svētdienās izgāja ielās, palīkumoja pa Vecrīgu, reizēm iedzēra ar Haraldu, kurš gan bija nevaļīgs, jo Liepājā bija sapazinies ar savu nākamo sievu, vai apstaigāja izstādes, tad atkal gleznoja. Nedomājot par teorijām ne avīžrakstos, ne savā apziņā. Pirms dažiem mēnešiem bija pienākusi apskretusi vēstule no Dagmāras. Kārtis to lasīja neskaitāmas reizes, trīcošiem pirkstiem, tomēr īsti neticēja. «Esmu dzīva un ceru. Joprojām neziņā par nākotni. Tava pūce.» Bija rakstīts saraustītā, nekārtīgā rokrakstā. Varēja just, ka sieva baidās no svešām acīm. Vienatne Kārli bija vērtusi pārlieku apātisku, un gaidītā laimīgā trieciena vietā palika tikai mēms tukšums un bezcerība. Taču strādāt varēja. Tagad spīts un bezvārdu niknums dzina Kārli uz priekšu. Šad un tad Haralds izgādāja pircējus, un nu Kārlis sūtīja paciņas arī sievai. Ielika arī rūtiņu burtnīcas un zīmuļus rakstīšanai, darot to apzinīgi un bērnišķīgā centībā, nespēdams vairs iedomāties Dagmāru kā reālu adresātu.

Nu Kārlis bija izlēmis uzrīkot personālizstādi. Darbu bija daudz, un izvēlēties samērā grūti. Divus gadus viņš nebija piedalījies nevienā izstādē un arī no sabiedrības atradinājies. Haralds, kurš pazina vai pusi pasaules, izkārtoja, ka atklāšana notiks piecpadsmitajā martā — Dagmāras dzimšanas dienā.

Ļaužu sanāca vesels lērums — viņa Akadēmijas biedri, vēl daudzi ielās un kafejnīcās pamanītie cilvēki. Arī Subins.

— Te nu jūsu priekšā ir jaunais padomju gleznotājs Kārlis Dobe. Skatieties, pētiet, vērtējiet, un tad redzēsim, vai mūsu mākslinieks ieies savā tautā. Priekšā vēl daudz darba, — sludināja kāds kritiķis ar sirmu matu vilni kā lāpstu pārmestu pār pakausi.

Vecais Šiliņš staigāja no bildes pie bildes, rokas uz muguras sakrampējis, un kaut ko pie sevis burkšķēja. Sievietes augstpapēžu kurpēs, piekļāvīgos džemperos un mākslotās, stāvās frizūrās. Kursa biedri Kārlim

aplaudēja patiesā sajūsmā, ķērās ap pleciem un apsveica. Meitenes arī nevarēja vairs valdīties un izbrīnā spolēja acis, ka šitādas lietas sadarījis viņu klusais Kārlis. Bet viņš pats stāvēja pie stenderes un saviļņojumā rija siekalas. Viņš neticēja. Šubins, ģērbies pelēkā tvīda uzvalkā, pienāca un, paspiedis roku, teica:

— Nu, brāli Malacis! Neturi uz mani ļaunu prātu. Kas es esmu pret tevi? Spieķa. Un vispār — nav mums ko naidu turēt. Man skauda Dagmāra, tas ir viss. Citādi esmu tīrs.

Kārlim kā akmens novēlās no sirds. Tieši tik banāla kā šī frāze bija sajūta. Kļuva viegli. Un priecīgi, līksmi. Pirmo reizi, kopš nebija Dagmāras.

— Visi pie manis! — Kārlis noaurojās sev neraksturīgā bramanībā un, pa ceļam drošinot jaunkundzes, deva rīkojumus, kurp un kā jāiet.

Dagmāras istaba pēkšņi ieguva gaismu. Kursa biedrenes sameklēja un aizdedzināja sveces, Drubiņš no tēlniekiem strinkšķināja ģitāru, kamēr Haralds ar trim puišiem vēl gādāja proviantu. Ķilavu bundžas, svaiga baltmaize un pavasaris. Pa logu tas triecās iekšā jauns un nesavaldīgs. Arī tulpju raibais čemurs uz Dagmāras klapītes elpoja kaismigi un neprātīgi. Atnāca pat vecais Šiliņš ar šampanieti un smalkiem papirosiem, atnāca Subins ar savu jauniņo sievu Betu — maza auguma bruneti ar grozīgu, pikantu dibentiņu un neproporcionāli garām kājām, atnāca rāmju meistars un modeļu kompānija.

Apaļais koka galds tika nokrauts ar dzērieniem un kafijas tasītēm. Tīksmi smagi uzvirmoja tabaka un pūderis. Sejas, pietvīkušas līksmībā, balti, spoži jaunu cilvēku zobi, draiskulīgas acis. Kārlis bija dzīvs. Dzīvs! Sausajā, drausmīgo murgu sačokurotajā klajumā bija ieplūdis dzīvs, skaidrs ūdens. Jā, viņš bija dzīvs. Kārlis trieca vienā gabalā, dzēra kā fūrmanis, uzdejoja ar visām meičām pēc kārtas, nepamanīdams, ar kuru kuro reizi. Kolēģi auroja lidzi, un Kārlis piepeši apskaidrojās — viņam daudz draugu. Viņa jaukie, sirsnīgie cilvēki, kolēģi. Kāpēc viņš bija tā noracies sevī, kāpēc plēsās un mocījās vienatnē? Jebkurš taču būtu palīdzējis. Vismaz ar klātbūtni.

šubins sēdēja kluss un tāds kā vainīgs. Acis nodūris, grozījās uz zilās dīvāna segas un neatrada sev vietu. Kārlim sametās viņa žēl. Ko tad, galu galā, Olafs bija nodarījis? Mazums, kam Dagmāra varēja patikt. Viņš piesēdās Subi-nam līdzās un, mēģinot savaldīt mīksto mēti, sacīja:

— Es piedodu ari to, ko tu vēmi pa radio. Tev bija melnie. Kam negadās.

Šubins bija noklepojies un saņēmis Betas roku. Drīz pēc tam viņi aizgāja — rātni kā pīļu pāris.

Tad Kārlis pievērsās Magdai — septiņpadsmitgadīgai seksbumbai, jaunajam Akadēmijas modelim. Starp citu, kā jau minēju, manai mātei. Vecais Šiliņš gan burkšķēja un dzina Magdu mājās, taču viņa neklausīja — mētāja gaišo zirgasti un saskandināja tikai ar Kārli. Bieži.

Ap pusčetriem sabiedrība izklunkuroja pa mājām un Kārlis iegāzās

Dagmāras gultā ar visām drēbēm — pārēdies, pārdzēries un laimīgs. Vannā peldēja atlikušās ķilavas un Magdas dzeltenā zīda šalle.

*

Pēc dažām dienām «Cīņā» bija lasāma gara recenzija par Kārļa izstādi. Atsēdies pie Dagmāras klapītes, viņš, ceļgaliem viegli drebot, lasīja no paša sākuma:

«Kultūra pieder tautai. Vienkāršo cilvēku miljoniem — rūpniecības un lauksaimniecības darbaļaudīm, kas, ieguldot savu darbu dabā, rada kultūru —, šiem ļaudīm ir pilnas tiesības būt par tās īsteniem saimniekiem. Tādēļ viņus muļķot ir noziegums.

Kārlis Dobe savos patoloģiskajos darbos ir tīši radījis atbaidošu mūslaiku īstenības tēlu, lai tādā kārtā skatītājā radītu iespaidu pret to. Savos agrīnajos darinājumos Dobe vēl saglabā zināmas saites ar latviešu gleznieciību, bet pēdējo gadu darbi pierāda, ka viņa tā saucamā māksla kļūst pilnīgi abstrakta, sarauj saikni ar reālistiskās mākslas tradīcijām un iet pa kosmopolītisma ceļu, pa tukšu, jebkurai demokrātijai svešu, kroplu formu ceļu. Padomju cilvēka,

mūslaiku varoņa vietā ir tēloti patoloģiski, deformēti, slimīgi un atbaidoši tēli. Jājautā — kāpēc Dobe glezno šādus darbus? Ne jau tāpēc, lai biedriski kritizētu mūsu dzīves pretrunas, un ne tāpēc, lai skatītājā modinātu naidu pret zemisko, varmācīgo, bet gan tāpēc, lai sludinātu kapitālisma apoloģētikas estētiku un pārliecinātu mūs par Rietumu mākslas sociālās psihikas deģenerācijas rezultātā radušos murgu mākslinieciskо vērtību.

Vai gan mākslinieks Dobe negrib paglābties no revolucionārām izmaiņām dzīvē? Vai viņš ar savu abstrakto mākslu nevēlas bēgt uz «tīrā gara» tuksnesi, tāpat kā antīkās pasaules krīzes laikā mūki askēti uz Tēbu tuksnesi?» Paraksts — LPSR Mākslinieku savienības gleznotāju sekcijas vārdā — Olafs Subins.

Kārlis truli blenza avīzē, tad cauri mušu saraibinātajam stiklam Strēlnieku ielas pelēcīgajā fragmentā, tad atkal laikrakstā. Dzīve bija beigusies. Pāri nebija palicis nekas. Tikai puse baltmaizes kukuļa, nepilna glāze šņabja un uz auklas izkārta meitenes šalle.

Kravas taksi Kārlis trieca taisnā ceļā uz izstādi. Norāvis pirmos darbus, viņš tika apturēts. Kluba administrācija — dūšīga sieviete ar ilgviļņiem un strups, možs vīrelis uzvalkā — nāca pretim ieplestām acīm un vainīgā līdzjūtībā bikli smaidīja:

— Neraizējieties, māksliniek!

Vienīgo reizi dzīvē Kārlis nospļāvās un aizcirta aiz sevis durvis. Pēc izstādes slēgšanas gleznas savāca Haralds. Viņa mājās tās glabājas vēl šodien.

*

Šoreiz tā nebija Olafa Subina iniciatīva. Nākamajā dienā pēc Kārļa izstādes atklāšanas pie viņa ieradās pats Aleksandrs Sims — «galva», kā

viņu dēvēja gan studenti, gan pindzelmaņi iesācēji, gan atzīti meistari. Iesirms, plecīgs, veselīgu, sārtu ādu viņš draudzīgi apsveicinājās ar Subinu un lūdza veltīt sev pusstundu. Lūdza veltīt! Ak, pasaulīt, veltīt! Subins bija gatavs svilpot no sajūsmas un pagodinājuma. Pats Sims pie viņa ieradies. Veikli iestūmis Betu virtuvē pie kafijas vārīšanas, viņš mirkli vilcinājās pie darbnīcas durvīm. Sasodīts! Ja nu Sims atnācis apskatīt viņa darbus? Kā par nelaimi, tai pašā naktī pēc Kārļa balles, juzdamies burtiski satriekts no zili sarkanās sērijas ar ekspresīvajiem cilvēku profilu siluetiem, viņš bija uzsācis jaunu gleznu. Tur, darbnīcā pie loga, tā nevarīgi žuva. īstenībā plaģiāts. Subins nekļūdīgi pārzināja savas vājās vietas, taču bija iecerējis bildi uzlabot un nomaskēt tiešos pārnesumus.

— Vai varu jums piedāvāt konjaku? — Subins nevērīgā viesmīlībā, kas prasīja no viņa augstāko aktiermeistarību, piedāvāja:

— Paldies, nē, — lielais vīrs smaidot atteicās. Perfekta protēze un lielisks odekolons.

— Vakar, gleznotāju sekcijas sēdē, mēs apspriedām vairākus nozīmīgus jautājumus. Daži varbūt var arī jūs, Subin, interesēt, — «galva» noklepojās un, sakārtojis cieti gludinātās bikses, pārlika kāju pār kāju. Olafs ieintriģēts tikko valdījās.

— Redziet, pagaidām jūs esat tikai Mākslinieku savienības kandidāts. Taču mēs pazīstam jūs un jūsu darbus, mēs tagad pazīstam arī jūsu teorētiķa un oratora talantu. Bez glaimošanas gribu teikt, ka tādi cilvēki kā jūs šobrīd mums nepieciešamāki vairāk nekā jebkad. Pati dzīve izvirza savas prasības, jūs saprotat?

Subins te pacēla, te nodūra acis, it kā gribēdams kaunīgi iestarpināt «nu, ko jūs, ko jūs».

— Lūk, pašreiz ir radusies situācija, kad jūs varētu pierādīt savu patieso pilsoņa un mākslinieka nostāju, savu morālo briedumu. Un līdz ar to — atbilstību vai neatbilstību savienības biedra godam. īsi sakot — no Mākslinieku savienības prasa viedokli. Ļoti nepatīkamā lietā. Ir jādod kolektīva recenzija, tas ir, drīzāk oficiāls vērtējums, incidentam Kārļa Dobes personā. Sekcijas kolektīvā šobrīd nav neviena, kurš tik labi pazītu Dobi kā jūs. Otrkārt, neviens no jaunās paaudzes nav tik morāli nobriedis un spējīgs no augsti idejiskām pozīcijām atspoguļot pareizā gaismā šo faktu. Diemžēl. Jaunatne ir svārstīga un nenoteikta. Tad nu es prasu — jūs izpildīsiet savu pilsoņa pienākumu un nākošā savienības biedra goda pienākumu? Jūs rakstīsiet? — Aleksandrs Sims runāja lēni, izbaudīdams katru frāzi un tās momentāno atspulgu Subina pietvīkušajā sejā.

Ienāca Beta raibos, kuplos svārkos, nesdama paplāti ar kafijas tasītēm. Tās drebēja uzkrītoši skaļi. Subins uzmeta sievai neiecietīgu, taču zīmīgu mirkli, tādēļ viņa, steidzīgi izkārtojusi traukus, klusi izslīdēja atpakaļ virtuvē.

— Jūs šaubāties? — Sims vērīgi, it kā ar sīku izsmieklu pētīja Subinu.

— Nē, ko jūs. Es saprotu. Protams. Jā. Es saprotu, — viņš izslējās un

centīgā nopietnībā mirkšķināja acis. Taču sacītais neizskanēja tik pārliecinoši, kā Subins būtu gribējis. Nolādēts, nekad viņam nebūs miera no Dobes.

— Pēc stundas rakstam jābūt redakcijā. Mēs pilnīgi uz jums paļaujamies. Vieta avīzē jau paredzēta. Steidzieties, biedri Subin, — «galva» uzmundrinošā tēvišķībā sacīja un, vienā rāvienā izdzēris kafiju, piecēlās. — Jā, un parakstīties jūs varat sekcijas vārdā, — pie durvīm stāvēdams, Aleksandrs Sims sazvērnieciski pasmaidīja.

— Paldies, maestro, paldies! — Subins paklanījās galanti, bet bijīgi un rūpīgi aizslēdza ārdurvis.

— Kas noticis? — koridorā iznāca Beta.

— Noticis, noticis! — Subins mēdījās. — Nekas nav noticis. Viss turpinās. Nemaisi man tagad!

Viņš *apsēdās pie galda sacerēt savu pirmo īsto rakstu. Nepiedodami, ka viņš vēl nav iegādājies pieklājīgu rakstāmgaldu. Vai tad tā ir nopietna rakstīšana — uz viesību galda? Mazliet sāpēja galva. Tās vēl bija balles paliekas. Bet tie ir sīkumi. Galvenais, ka beidzot arī mākslā Subins ir vajadzīgs.*

*

Gandrīz gadu Kārļa dienas ritēja mierīgi un bez ārējiem satricinājumiem. Izstādēs viņš nepiedalījās, taču cītīgi gleznoja Haralda izgādātos pasūtījumus. Lielākoties ebreju ģimenēm. Nelielas portrejas vai aktus eļļā, bet vislabāk pastelī. So tehniku Kārlis apguva strauji un ar labpatiku. Jutekliskais, no pirkstu tiešajām kustībām pār audeklu atkarīgais efekts, mulsinošā fiziskā piedalīšanās cilvēka veidošanā, viņu aizrāva. Krāsas piegādāja pasūtītāji. Cenas tādēļ bija zemākas, taču viņam rūpju mazāk.

Par abiem ar Haraldu viņi nojauca starpsienu virtuvē, un Kārlis iekārtojās Dagmāras istabā. Tur gleznošanai bija vairāk gaismas un arī modeļiem vairāk vietas.

Kādu dienu ieradās Haralds, jauns ebrejs, kuru, šķiet, sauca Hartmans, un Magda, mana māte. Izbrīnīts Kārlis vēroja šo nesaderīgo trijotni, tad aicināja iekšā un cienāja ar tēju. Hartmans pasūtīja Magdas portretu, un viņa mīksti miklās acis, vērojot meiteni, Kārli uzjautrināja. Magda bija manāmi pārvērtusies. Gaišie, siena un izdegušas zāles krāsā mistrotie mati gan tāpat uzsisti augstā zirgastē, taču augums bija kļuvis vēl izaicinošāks. Neapvēlies Rūbensa filejs, Kārlis pie sevis nodomāja, taču tīksmi vēroja viņas kustīgo, sievišķīga pārākuma pilno pļāpāšanu un nevainīgo bezkaunību, ar kuru viņa Hartmanu tracināja līdz ausu sārtumam. Lauku meitentiņš iekļuvis Rīgas izsmalcinātības kulisēs un nu bauda savas dabiskās privilēģijas.

Kārlis vienojās par nedēļu, un vīrieši aizgāja. Hartmans sūtīja Magdai gaisa skūpstus tik sentimentālām acīm, ka gribējās skaļi noņirgties, taču Magdas vienaldzība atturēja.

— Nu, cukurzirnīt, kurā vietā mēs tevi apsēdināsim? — Kārlis, rokas berzēdams, nu jau nekautrīgāk aplūkoja Magdu.

— Neaizmirsti tikai atdot manu šalli, — meitene noburkšķēja, it kā atgādinot, ka viņi nav nekādi svešinieki.

— Kādu šalli? — Kārlis tēloja neziņu.

— Nevajag tik traki uzdzīvot, ka veļa izmētājas pa visu pasauli, — viņš trieca. Bija sagrābis īsts darba azarts. Ne kā parasti, kad bija jāpindzelējas ar patuklajām, melnīgsnējām

sievietēm ar Ūsiņām, kuras tik tikko jaušami aizvainojās, ja bildē neizskatījās par piecpadsmit gadiem jaunākas.

Nu Kārlis bija kļuvis profesionāls portretists. Atmetis ar roku savām iekšējām vajadzībām, muļķīgajiem dvēseles saucieniem par krāsu fizioloģisko spēku, intuīcijas varu un visām pārējām iedomām. Tagad ritēja mierīga dzīve. Mazliet garlaicīga, tas gan. Bet cilvēks jau arī mainās. Kas patika un bija sirds kauciens vakar, nevar būt taisni tāds šodien. Viss plūst un mainās, patiesi. Ak te ieskanējās kaut kas no Haralda Lībeka prātojumiem? Nu un tad?

Magdas viegli iedegušie, mīkstie vaigi aprīļa pelēkuma pienestajā istabā šķita dzīvespriekā plīstoši. Lūpas vienāda biezuma, tumšas un taisnas, skropstas bērnišķīgi izliektas un dreb no sīkākās iedomas. Satriecošs augļkopības brīnums! Viņa sēdēja rātni, bet ne miegaini kā profesionālie modeļi un vēroja Kārli ar sīvu, gandrīz uzmācīgu interesi.

— Hartmans ir tavs čalis? — Kārlis ievaicājās, kad bija pabeidzis skici.

— Kas tev par daļu? Un ja arī? — Magda tīšā strldī-gumā atmeta, vilkdama mugurā kakao brūno, garo putekļ-mēteli.

— Nekas, nekas. Tikai neiepinies pārāk nopietni. Ar ši-tiem īsti drošs nevar būt nekad. Vienīgi, ja apprec, — Kārlis muldēja, pats nesaprazdams, kas trenca viņa mēli.

— Rīt pusdesmitos esi klāt, — viņš papliķēja Magdas plecu un, iebāzis meitenes kabatā dzelteno šalli, izstūma viņu pa durvīm.

***

Nedēļa pagāja skopās sarunās, lietišķā darba atmosfērā. Magda nekādu interesi par gleznoto neizrādīja, taču no Kārļa acis nenolaida. Kāds viņš nikns un iecirtīgs apdzīvoja audeklu! Izskats nemaz neatbilda slīdošajām, satraucošajām pirkstu kustībām un krītiņu mīkstajai čirkstoņai.

— Fu, nu ir galā, meitenīt! — Kārlis noslaucīja rokas un steidzās vārīt tēju.

— Tūliņ jau vasara ies vaļā. Kad tu domā atpūsties? — Magda vaicāja, ar skaļiem piesitieniem maisīdama cukuru.

— Eh, kas man! Lai tā dzīve ripo. Kāda man daļa — vasara vai ziema, — Kārlis smējās, taču acu kaktiņos bija izsējies nogurums un kāda izbijuša rūgtuma atblāzma. Vai tikai atblāzma, Magda nevarētu apgalvot.

— Mani vecāki dzīvo laukos, ļoti klusā vietā. Ja gribi, tu varētu tur atpūsties, pat gleznot. Līgupē, gandrīz pie jūras. Jumtistabā. Tu būtu pilnīgi viens, — Magda lietišķi skaidroja. Sīkpuku blūze pulsēja pavasarīgi strauji.

— Tu nopietni?

— Protams, — Magdas balss pārliecināja.

Iztēlojoties vasaru, jūru, vienkāršus lauku vecīšus un

klusumu, klusumu, klusumu, sagriezās galva. Nauda mazliet turas. Hartmans arī rīt norēķināsies. Kādi šķēršļi? Jā, Dagmāra. Bet kāda jēga no viņa tupēšanas sievas istabā? Viņš nav fetišists, bet tomēr mākslinieks. Jā gan! Kas domā citādi. ; . Vienalga viņam.

— Zini, man tā doma patīk. Vēl nedēļu man te visādas astes jāsasien, bet tad es varētu ļauties tavai laipnībai. Bet vai tas nebūs pārāk apgrūtinoši? — Kārlis pazemīgi jautāja un ievēroja, ka pēkšņi runā ar Magdu kā ar pieaugušu cilvēku. Vienā mirklī viņi bija mainījušies lomām. Magda deva atļauju, rīkojumus, bet Kārlis tos pieņēma. Cik gan ātri viņš bija savācams ar labvēlību un stipru gribu.

— Norunājuši, — Magda cēlās kājās. Skropstas viegli trīsēja un pašapzinīgā, mazliet koķetā gaita liecināja par vēlēšanos būt pārgalvīgi cēlai mākslinieka priekšā.

— Es ar Haraldu sarunāšu kādu braucamo, tad jau tu arī varētu savas panckas piemest klāt.

— Nē, man nekādas panckas nav piemetamas. Es jau tur nedzīvošu, — Magda izbrīnīti attrauca.

— A-a, — Kārlis muļķīgi noplātīja muti un palika dzīvoklī viens.

Hartmans gatavais! Čalis Magdai atradies! Droši vien vizina limuzīnā un ved uz vijoļkoncertiem. Iepaticies ābolītis, Kārlis pie sevis bubināja.

***

Izkāpis no autobusa, uzkabinājis piebāzto mugursomu plecos un pasitis padusē kartona mapi ar papīriem, Kārlis devās atpakaļ Rīgas virzienā. Tepat jābūt kapsētai un zemesceļam, pa kuru jākātojot kilometri trīs, un tad jau varēšot ieraudzīt «Saules». Pagājis garām staltai baltai baznīcai, Kārlis nogriezās mežā.

Ceļš bija bedrains un pavasara lietos uzrūdzis. Līdz malām pielijušais grāvis pārklājies ar egļu un priežu ziedputekšņiem — kā ar iedzeltenu, smaržīgu plēvi. Vietumis ceļmalā izlīkumoja Ltgupe, sārti brūnganu ūdeni šļakstinot.

Saule bija augstu, un Kārlis možs. Cik labi kādreiz iztikt bez Haralda palīdzības un paļauties tikai uz sevi. Neteikt paldies katrā ceļa līkumā. Kārlis gāja gar smaržīgām mežmalas pļaviņām, gar mistrainām mežaudzēm, kur pamalē izsējušās baltās vizbulītes, gar sapostām un pusgruvušām lauku sētām, tad atkal caur ēnainu meža strēķi un vienmuļām alkšņu saaudzēm. Sāļā jūras smarža bija jūtama iztālēm. Ievilcis plaušās gaisu līdz kāsam, Kārlis paātrināja soli. Dzina ziņkārība un mierīgas, laiskas dzīves alkas. Putni gavilēja dzidrām balsīm, bet kājas

mirka peļķēs un dubļu planckaros.

Kārlis nebija izbraucis uz laukiem vismaz gadus piecus. Nu jā, toreiz, kad apprecējās ar Dagmāru, viņi apciemoja Mikas tanti. Tas arī viss.

Iekūkojās dzeguze, brīžiem kāds tauriņš pārlidoja ceļu, no tuvējām ganībām atplūda govju siltā mūjināšana. Ausis pukstēja no neierastajām skaņām. Gribējās ieaurēties, cik viss ir brīnišķīgs, skaists vai kaut ko tikpat izjustu un banālu, taču Kārlis aprāvās, atskārzdams, ka nav, kam to pavēstīt. Rīga šķita tāla un neīsta. Apbrīnojami! Rokas vēziens, plaukstas mājiens, acumirklis, un tu jau esi pavisam cits. Cilvēks nevar neko par sevi zināt, izrādās. Nevar neko paredzēt, kaut šķietas sevi pazīstam, Kārlis prātuļoja.

Pēc nepilnas stundas gājiena mežaine izbeidzās un viņa priekšā atvāzās ruda, uzarta lauka strēle un gar to takas galā — kāpās viņas stāvēja. «Saules». Iegūlušas nelielā ābeļdārzā un tikko plaukušu ceriņu murskulī. Lubiņu jumts, lievenis ar kannām un spaiņiem, plašs pagalms, kūts, klēts . . .

Raiba vista, pārbiedēti kladzinot, pār joņo ja pār pagalmu, no kūts puses nāca tāda kā stenoņa, kā pukstoņa, bet citādi viss bija kluss.

Kārlis apgāja mājai otrā pusē. Jūra — klusi ieplūdusi pienaini zilajās debesīs — desmit soļu attālumā. Liedaga akmeņi, mēmi kā aizlaiku dzīvnieki, blāvi spīdināja gludās pieres. Ak, pasaulīt! Vai tiešām viņš te dzīvos? Trīs logi ar baltiem aizkariem jūras pusē, trīs ar ģerāniju podiem — pret lauku un mežmalu. Garas, mazliet satrunējušas kāpnes uz bēniņiem.

Atstājis mugursomu un kartona mapi sētsvidū, Kārlis devās uz durvīm un vairākas reizes pieklauvēja. Ieņaudējās. Tātad arī kaķis. Tomēr atvērt neviens nenāca. Kaut kur izgājuši. Darbos, droši vien.

Brīdi paklimtis ap māju un klēti, Kārlis atlaidās jaunajā, sanošajā zālē pie ūbelēm. Reiba galva, skatoties debesu jumolā, un viņš aizvēra acis.

(Turpinājums sekos)

JAUNO DZEJAS ANTOLOĢIJA

FRICIS BARDA (1880—1919]
ZALE

Par žurnālistisku stampu ir kļuvis F. Bārdas personības raksturojums, kas balstās viņa paša dzejas tēlos, — Zemes dēls ar zvaigžņu dvēseli. Taču šis štamps tik tiešām F. Bārdas personībai ir reti atbilstošs, reti precīzs. Turpretim Poruks savas dzīves laikā gan tiešā, gan pārnestā nozīmē nekur neatrada mājvietu. Dzīve viesnīcās, draugu mājās, vēlāk dzīvesbiedres vecāku mājās — nekur Poruks tā īsti nevarēja iedzīvoties, un, godīgi runājot, pats nespēja rast stingrus

pamatus savai dzīvei. Poruka dzīvē daudz kas ir iesākts ar lielu aizrautību un ticību, taču daudz kas arī ir palicis pusceļā, palicis nepadarīts. F. Bārda, atšķirībā no Poruka, savai romantiskajai pasaules izjūtai vienmēr meklējis stingrus Zemes dzīves pamatus. Viņš pabeidza Valkas skolotāju semināru, un, ja ne nieru slimības uzliesmojums, tad būtu pabeidzis arī studijas Vīnē. Vismaz visa F. Bārdas turpmākā dzīve liecina par izturību, sīkstumu, mērķtiecību un praktiska darba prasmi. Grūti iedomāties Poruku kā rūpīgu un centīgu skolotāju, F. Bārda tāds bija — viņam pienākums un atbildība nozīmēja daudz, ja ne visu, un skolotāja darbu viņš veica ar tikpat lielu lietderības izpratni kā literāro darbu. Ja vēl min faktu, ka F. Bārda savos nedaudzajos laulības dzīves gados spēja uzcelt ģimenes māju, spēja romantiskos sapņus pārvērst realitātē, tad pieminētais štamps vairs nav jūtams kā žurnālistiski pasviesta frāzīte. Jā, F. Bārda ir Zemes dēls, Zemes cilvēks, kas prata savienot mākslu ar dzīvi. Viņā nav tādu asu, traģisku «pasaules sāpju», asaru kulta, kāds ir Porukā. Vispatiesāk laikam būtu teikt, ka F. Bārdas personībā var saskatīt daudz ko no folklorā tēlotā latvieša — sapņotāja, sirdscilvēka, pasaules vērotāja ar mīlestības un apbrīnas pilnām acīm, taču jau 20. gadsimta kultūrrafinētā latvieša. Latviešu mentalitāte nekad nav varējusi pieņemt gan A. Upīša, gan A. Sakses, gan citu 40.—50. gadu spriedumus par F. Bārdas dzejas negatīvajām iezīmēm. Kad 50. gadu vidū pēc ilga pārtraukuma iznāca F. Bārdas dzeju izlase, tad toreiz tas nozīmēja likumsakarīgu tautas atgriešanos pie savas dzīves uztveres dabiskajām saknēm, pie pamatiem. Par F. Bārdas dzejas latviskuma patiesumu liecina arī vairākkārtējie viņa divu (tikai divu!!) dzejas krājumu «Zemes dēls» un «Dziesmas un lūgšanas dzīvības kokam» izdevumi. «Zemes dēls» līdz 1940. gadam bija visvairāk izdotā (5 izdevumi) latviešu dzejas grāmata. Rezumējot F. Bārdas vietu un lomu latviešu dzejā, taisnība Z. Mau-riņai: «Romantiski un panteiski akcentēto objektīvo ideālismu F. Bārda pārlauzis savas tautas un savā individuālajā prizmā un tā piešķīris tam īpatu, gaiši latvisku starojumu, jo latvietis ir vairāk dienas un saules nekā nakts un mēness cilvēks, vairāk dzīves apliecinātājs nekā nāves sludinātājs.»

Un, kad man nekas vairs netīkas, es ieguļos zālē
un ļauju, lai smilgas pār mani līgojas ..
Uz rasas zvaigznīti
stiebra galiņā
velkas raibs kukainīts —
tik liels kā trīs matu kamolīts.

Bet dreb viņš un trīc: ka tik nu kāja nepaslīd! ka tik nu bezdibenī neiekrīt!

Dieviņ, kur ceļš atkal grūts tad un tāls . Un kur tad paliek mans ideāls!

Un dreb viņš un baiļojas, nabadziņš.
Un kā nu nē! Tāpat savs romāniņš.
<N
Kurš prātīgāks — nezinu: es vai viņš!
No dzīves es par dziļu ievainots —
mans prieks vairs nevar būt bez slēpām ēnām.
Tā bērzs, kas pavasarī izrobots,
gan lapām apaužas — līdz citiem — lēnām.
bet zaru krēslā, draugiem nemanot,
no vecās vāts pa mizu sudraboto
sāk lēnas, skaidras lāses asarot,
un skumja šalka iet pār galvu vaiņagoto--
KRĒSLA
Man gribētos tevi ieaijāt, kā krēslā vējš liepiņu aijā.
Man lūgšanu gribētos pār tevi klāt kā zaļslrmu vakaru maijā.
Man gribētos tevi vest un vest pa tumšzilām sapņu pļavām.
Man gribētos tevi uz spārniem nest uz debesīm — manām un tavām ...
MANA DZIESMA
MĪLESTĪBA
Kam savu dziesmu es dziedu!
Es dziedu to smilgām un zālei. Un paceplīšam uz zara.
Un vējam. Un zilajai tālei.
Un kūpoša lagzdu krūma dzeltainam puteklītim.
Un sūnu lācīšam zaļam.
Un dziestošam auseklītim.
Un baltajai brīnumu pilij, kas zvaigznēs un ugunīs visa. Un neprātam, spārnu kas sauca. Un sirdij, kam gaisma dzisa — -
(Iz «Mūžības rapsodijām»)
Es jautāju mūžībai, kas mīlestība ir, kas ir viņa, neizprotamā. Un mūžība man deva Šādu atbildi:
Mīlestība un atziņa ir viens, un ciešanas ir viņu mērs. Ciešanas un laime ir viens, un skaistums ir viņu mērs. Skaistums un bezgalība ir viens, un dzīvība ir viņu mērs. Dzīvība un nāve ir viens, un mūžība ir viņu mērs.
Mūžība un mīlestība ir viens, un dievība ir viņu mērs.
Es jautāju mūžībai, kas mīlestība ir, un mūžībai nebij vārda, ar ko atbildēt. ..

JĀNIS PORUKS (1871 — 1911)

Nav iespējams ar sausu loģiku — argumentāciju un likumsakarībām — izskaidrot, kāpēc Druvienas zemniekdēlā Porukā ir

bijis tik daudz ētiska ideālisma, tīrības alku, tik daudz inteliģences un patiesa gara aristokrātisma, tik daudz sāpju dziļuma un mīlestības ekstāzes. Jā, protams, hernhūtisms kā pārdzīvojumu stimulētājs, jā, protams, Drēzdene kā kultūras un mākslas templis, jā, protams, patriarhālo ideālu sabrukums, jā, jā, jā, taču tas tikai racionāli izgaismo un turklāt tikai daļēji izgaismo dzejnieku, kura baltā dvēsele ir reti jūtīga, sāpju atsaucīga un visa augšup, tikai augšup . . .

Poruks ir un paliks viena no mūsu literatūras traģiskākajām, ja ne pati traģiskākā personība. Līdzīgi lielajiem citzemju romantiķiem Novālisam, Vakenroderam, Kītsam, Ļermontovam, Sellijam viņš līdz savai trīsdesmitgadei ir radījis visus savus labākos darbus un faktiski literatūrā strādājis tikai līdz 1905. gadam. Tad viņa mākslas dvēseliskumu un tēlojuma svaigumu aizsedz gara slimības pelēkblāvie mākoņi, un līdzīgi Helderlīnam, Kivi, Frēdingam viņš dažus atlikušos mūža gadus pavada brīžiem mājās, brīžiem slimnīcās, laikpalaikam blakus samudžinātiem un murgainiem prātojumiem uzrakstīdams arī darbus, kuros slimības izpausmes nav jūtamas un talants joprojām ir spēcīgs. Bez pārspīlējuma var teikt, ka Porukam bija ģēnija pasaules redzējums un ģēnija mākslinieciskā iztēle, taču nebija ģēnija izturības, ģēnija darba sistēmas, ģēnija ticības sev. Vispār 90. gadi ne tikai Baltijas reģionā, bet arī citās zemēs, kurās vēlīni sākas kapitālisma ekspansija, raksturīgi ar šādiem «aizlauztiem» ģēnijiem, «nolādētiem dzejniekiem». Viņu ētiski jūtīgās, garīgi smalkās psihes neiztur laikmeta bezdvēseliskumu, atsacīšanos no kultūras vērtībām un morāles normām — pārāk lielas viņos ir cilvēka garīgās pilnības un garīgā skaistuma alkas un pārāk niecīga ir laikmeta sociālā un psiholoģiskā realitāte ikdienas dzīvē, lai viņi spētu ar to samierināties, kļūt par kompromisu slēdzējiem, par savu ideālu nodevējiem un noliedzējiem.

Poruks ir tāda pat «pārejas laikmeta» figūra kā Veidenbaums — izmisīgs augstāko patiesību meklētājs, dzīves pretrunu filozofisks vērtētājs. Porukā visu viņa dzīvi noris it kā iekšēja polemika, viņā cīnās un polemizē vairāki pasaules skatījuma rakursi, vairākas tradīcijas. Poruks pamatoti dēvēts par faustiskā tipa individualitāti, jo vēlējies savā mākslā attēlot cilvēku dažādās izpausmēs ceļā uz pilnību. Atšķirībā no 19. gs. beigu sociālās tendences rakstniekiem Poruks cilvēku skata eksistenciālā un ētiskā aspektā, un arī viņa dzejā dominējošais ir ilgas pēc morālas tīrības, pēc dvēseliskas ekstāzes mīlestībā, pēc gara prioritātes pār dabu. Visā viņa lirikā, kā uzsvēris Andrejs Johansons, «(. .) vienmēr strāvo liels, nemierīgs un mīklains gars — savāds vēstnesis no Platona ideju pasaules, kas (. .) spējis dot atspulgu reiz kaut kur skatītām un cēlām debesainām». Divpa-saulība — reālās un ideālās dzīves salīdzinājums — ir Poruka mākslas dzinējspēks, un viņa «pasaules sāpju» pamatā ir traģiski izsāpēta

nespēja pieņemt morālu zemiskumu, dvēseles aprobežotību, ideālu niecīgumu. Programmatiski viņš to ir izteicis vārdos: «Mūžīgā inteliģence lai ir mūsu cīņu mērķis» un «(. .) labāka pasaule nebūs sasniedzama bez labāka cilvēka». Savā laikmetā, t. i., posmā līdz 1905. g. revolūcijai, Poruks izmisīgi meklēja un tikai retumis atrada savus sapratējus un gara radiniekus. Šķiet, ka viens no nedaudzajiem bija Kārlis Skalbe, kurš, atceroties tikšanos ar Poruku ap 1905. gadu, rakstījis: «Viņā (t. i., Porukā. — V. V.) bija arī savāds miers un kluss iekšējs cēlums. (. .) Ja es kādreiz esmu bijis īsta dvēseles miera tuvumā, tad tas būs bijis toreiz, kad es apciemoju Poruku. Jo viņš, nekur nesteigdamies, kā likās, dzīvoja tikai savā dvēselē, te klusas kvēles, te vienkāršas sirsnības vai dziļas aizgrābtības pilns.»

JAUNAM GADAM

DRAUGAM
Vai tev ir tik daudz asaru,
Ka vari dzejnieks būt?
Un tik daudz sāpju, sirdsēstu, Ka krūtis elpo grūt?
Daudz nakšu esi nomodā Pēc patiesības slāpis,
Cik reižu esi izmisis,
Un bezspēcīgs jau tapis?
Ja sāpēs esi mācījies Smaidīt un klusu ciest,
Tad gribu tev, kā dzejniekam, It karsti roku spiest.
Karo, dzīvība, karo ar nāvi!
Cilvēki, neļaujat cilvēkiem mirt! Ceļaties, brīvie daiļuma stāvi,
Nekas nedrīkst mūs no jums šķirt!
Salauz tu šķēpu, varoņa roka,
Tad reiz as'nis un asaras žūs,
Spēks lai tevi tik darbiem loka;
Tikai ar sirdi karot mums būs.

Augšup, augšup, jūs domas un prāti, Augšup jel pacelies, cilvēces gars, Raugies uz vareno dabas māti, Mācies, tu garīgo varoņu bars!

BIĶERIS MIROŅU SALA

Tālu aiz kalniem, aiz jūrām, Bālajā miroņu salā Spīguļo milzīgs biķer's Dzintara kalna galā.

Zelta biķerī, vīnā Dzeltenā laistās stari,
Saulei lecot kad mostas Mirušo dzērāju gari.
Dziesmai skanot pār jūru, Gari uz biķeri steidzas,
Lai pie dzeltenā vīna Dvēseles sāpes reiz beidzas.

Biķerī dziļi, jo dziļi Nogrimst cilvēces slāpes, Mirušo gari pēc

nāves Lai vairs nejustu sāpes.

VELEJUMIES

Ir daudz pie debesīm zvaigžņu Un katra savādi mirdz;
Ir daudz uz pasaules ļaužu Un katram — savāda sirds.
Ir daudz pie debesīm zvaigžņu Un visas gaismu vieš;
Ir daudz uz pasaules siržu Un visas mīlē un cieš . . .
Kaut zvaigznes kopā lītu Un saule taptu iz tām;
Kaut sirdis kopā kustu Aiz sāpēm un ciešanām:
Lai redzētu, cik daudz gaismas Ar' tumšā naktī mirdz;
Lai justu reiz augstajie gari,
Cik liela ir cilvēka sirds.

KĀRLIS SKALBE (1879—19451

NEMIERS

K. Skalbe un F. Bārda ir vienas paaudzes bērni. Tomēr viņu dzTves ir ļoti atšķirīgas. K. Skalbe līdz trīsdesmit gadu vecumam ir redzējis un pārdzīvojis tik daudz, ka viņa mūža pirmo posmu var nosaukt par romantiska ceļinieka un tālumu alcēja laiku. Taču visas K. Skalbes jaunības gadu tālu ceļu dīkas ir sekošana drīzāk savai individualitātei, nevis kādai dzīves programmai. K. Skalbe nepro-jektē pasaules iekarošanas plānus, bet, šķiet, intuitīvi pakļaujas savai dzejnieka dabai un tieksmei, tieši dzīvē un dabā atrazdams iedvesmu sava talanta atklāsmei. Dzejnieka biogrāfs P. Ērmanis uzsver, ka pasaules izziņas un emocionālas apjautas griba jaunajā K. Skalbē ir ļoti suģestējoša, ka jau sešpadsmit-, septiņpadsmitgadīgais K. Skalbe «(. .) arī citus puikas padarot nemierīgus, ka tie tālumā vien raugoties un mazāk strādājot». Šī pasaules izziņas griba ir tā, kas urda K. Skalbi apstaigāt Vidzemes novadus kā grāmatu kolportierim, kā vēršu dzinējam uz Rīgas tirgiem, un šajā laikā viņš līdzīgi K. Hamsuna «Ceļiniekam, kurš klusi koklē» pa naktīm guļ laukā, zem debesīm blakus vēršiem, vēro zvaigznes un klausās melodiskas klavieru skaņas tālumā. Tad seko rakstveža palīga, vēlāk skolotāja gaitas, taču vienmēr pirmajā vietā ir dzeja, ir literatūra. Piektā gada brīvo elpu K. Skalbe gūst jau kā «rūdīts revolucionārs», pulciņa «Trubadūri Vidzemē» biedrs. Piektā gada jūsmu, aizrautību un ticību K. Skalbe arī samaksā ar klejojuma gadiem Somijā, kur slēpjas no cariskās patvaldības okšķeriem. Lai arī kāvu gadi K. Skalbēm ir darbīgi, ir patiesi, dziļākajā būtībā viņš savu īpatnību, proti, sirdsliriķa, nevis tribūna īpatnību, sapratis jau jaunībā. Viens no K. Skalbes pieciem jaunības gadu krājumiem pirmajā variantā ir ar virsrakstu «Kāvi» (to attiecinot uz revolūcijas attēlojumu un revolūcijas garu), taču, kad galīgi jāizvēlas krājuma virsraksts, tad K. Skalbe atkal, šķiet, intuitīvas sirdsgudrī-bas vadīts un apzinādamies savas lirikas dvēseliskumu, tuvumu dabai, liek zīmīgu virsrakstu «Kad ābeles zied». Tāpēc arī nekorekti skan viedoklis par K. Skalbes, J. Akuratera u. c. tā laika

dzejnieku pakļaušanos skepsei, par viņu atiešanu no revolūcijas ideāliem. K. Skalbe dzīvi un pasauli uztver savādāk, uztver ar sirdi, un muļķīgi prasīt, lai viņš būtu līdzīgs «Vētras sējas» dzejniekam Rainim. K. Skalbes īpatnība, pārfrāzējot Raini, ir klusu noskaņu, dvēseles izjūtu smalka fiksācija vizuāli priekšmetiskā tēlainībā, turklāt K. Skalbes tēlainība balstās ļoti intensīvi izjustā dabā, sirsnīgā attieksmē pret dabu, un, vēlreiz atgādinot K. Skalbes personības starojumu, jācitē R. Blaumaņa vārdi par K. Skalbi — latviešu sirsnīgākais dzejnieks.

Mūžam zili ir Latvijas kalni,

Mūžam nav miera zem Latvijas bērziem, Mūžam raud taure pār Latvijas kalniem.

Sasisti mūsu upuru trauki,
Asiņu zvaigznēs dzimtenes lauki,
Zem sila sirmiem zariem Miera nav mocekļu gariem . . .
Mūžam baltās Daugavas krāces Veļ caur klintīm varoņu lāstu,
Mūžam nerimst Daugavas krāces,
Mūžam nerimst varoņu gars.
Mūžam zili ir Latvijas kalni,

Mūžam nav miera zem Latvijas bērziem, Mūžam raud taure pār Latvijas kalniem .

ZIRNEKLIS

Ar skumjām, Dzintarzeme,
Sirds tavu vārdu min:
Sēd zirneklis dzintara krastā Un dzelzis, dzelzis tin.
Visskaistākie no sētām zūd, Un smiltīs, smiltīs trūd.
Kur varoņi, kas slavas alkst? Kam rokā naida asmens salkst?
Kur varoņi, ko kaujā saukt? Kur gudrie, kas to zin?
Sēd zirneklis dzintara krastā Un dzelzis, dzelzis tin . . .

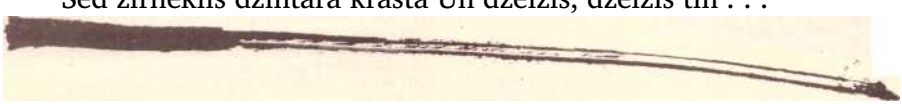

ZIEDOŅA IDILLE

MUĻĶĪTIS

Man tecina — linu audeklis,
Uz pļavas balināt klāts.
Es eju pa viņu sapņodams,
Un tu pie rokas man nāc.
Spīd zālē bezdeligactiņas Un pieneņu ziedu zelts,
Un debess pār zemi nolaižas Kā zilgana zīda telts.
Ap baltiem namiem ābeles zied, Plaukst vārpas tīrumā,
Un smiedamies mūsos noskatās Mazi bērni ceļmalā,
Zālē iebriduši,
Pirkstiņus mutē ielikuši.
Ar gudriem netīkas man kopā iet.

Es mīļāk soļoju ar vientiesīti:
Viņš puķes nesamin,
Pat kraukļa maitu
No zemes augšā ceļ un drānā tin.
Kā bērns es vientiesīgs un pazemīgs Un ko es paceļu — tas nederīgs:
Tur lauka akmeni, tur stīpu nokritušu Es priecīgs metu savā tarbā.
Vai biklu zaķīti, vai vilku izsalkušu,
Ko ceļā satieku, to līgstu darbā.
Ar gudriem netīkas man kopā iet,
Man vārdus vienkāršus un vientiesīgas domas Kā puķu kātus vieglās ķēdēs siet.

Materiālu sagatavojis VIESTURS VECGRAVIS

DONALDS BARTELMS dzimis 1933. gada Filadelfija, pašlaik dzīvo Ņujorkā. Jaunība strādājis žurnālistā, redaktora, muzeja direktora darbus, dienējis armijā — Korejā un Japānā. Viņa agrīnie — vispirms žurnālā New ***Yorker*** **un citos publicetie — darbi 1964. gadā tiek apkopoti krājumā «Nāciet atpakaļ, doktor Kaligari». Taja aizsaktos prozas izteiksmes līdzekļu dažadošanas meklējumus viņš turpmāk aizrautīgi paplašina — arī romānos («Sniegbaltīte» (1967), «Mirušais tēvs» (1975)), taču galvenoties — noveliskos «fragmentos» («fragmentu forma ir vienīga, kurai es uzticos»), kuros, būdams spožs īsprozas meistars, nododas tādai stila akrobātikai, kas dažam, jadoma, varētu beigties ar smagu nelaimes gadījumu vai pat literāru nāvi. Bārtelms izdzīvo, pirmajai grāmatai seko citas — «Drausmīgas lietas, neķītri darbi» (1969), «Pilsētas dzīve» (1970), «Skumjas» (1972), «Diletanti» (1976), «Dižas dienas» (1979), «Sešdesmit stāsti» (1981) —, un 60. —70. gados, «melnā humora» literatūras ziedu laikos, viņš ir vadošs šī nozara pārstāvis.**

«Melnajam humoram» kūmās stāvēja tolaik, 50. gados, jau pagurt sākušais Eiropas modernisms, bet vaibstu un rakstura nacionālo savdabību tas mantoja no vectēviem — gan Marka Tvena un Ringa Lārdnera amerikānisko asprātību, gan Embrouza Bīrsa un Edgara Po uzticību pabaisā «fantastiskā reālisma» metodei. Taču šīs īpašības iedzima nu jau cita kvalitate, Po un Bīrsa visnotaļ racionāli būvēto vīziju vietā nāca «ireāla» (Džona Bārta — cita «melna humorista» — cienīts jēdziens) shēma, kurā

darbojas iekšēji, ikdienas loģikai nepakļauti, to noliedzoši likumi un kuru kontrole vienīgi autora ironija — ne vairs stilistisks paņēmiens — pasaules redzējuma pamata kategorija. Donalds Bārtelms (stāstā «Kjerkegors ir netaisns pret Slēgeli»): «Ironijai piemīt kāda neaizstājama vērtība — ta ļauj subjektīvu brīvību tam, kurš to pārvalda ... Ironija ir līdzeklis, ar ko atņemt objektam realitāti, pec kā subjekts top pilnīgi brīvs.»

Te gan jāpiebilst, ka agrīnajos Bārtelma darbos (tāds ir arī stāsts «Zelta lietus») šī programma vēl netiek pilnībā īstenota. Šeit vēl ir spēkā loģika, situācijas ir atpazīstamas, varoņiem ir, no kā izvēlēties.

Tāpēc ka viņam vajadzēja naudu, PItersens atsaucās uz sludinājumu, kas vēstīja: ***«Mēs maksāsim jums*** par uzstāšanos TV, ja jums ir pietiekami stingri uzskati vai jūsu pieredzei piemīt neparastlbas nokrāsa.» Viņš piezvanīja, un tika norīkots uz 1551. istabu Greibārbildingā Leksingtonas Avēnijā. Turp viņš devās, un, pavadījis divdesmit minūtes kopā ar mis Arboru, kura apprasījās, vai viņš nav ārstējies pie psihiatra, tika atzīts par derīgu programmai ar nosaukumu ***Kas*** es ***esmu?*** «Kādi ir tie jautājumi, par kuriem jums ir stingri uzskati?» mis Arbora vaicāja. «Māksla,» PItersens atbildēja, «dzīve, nauda.» «Piemēram?» «Es uzskatu,» PItersens sacīja, «ka peļu mācīšanās spējas var pazemināt vai paaugstināt, regulējot serotonina daudzumu smadzenēs. Es uzskatu, ka šizofrēniķiem ir biežāk sastopami neparasti pirkstu nospiedumi, ieskaitot tādus, kuru līnijas veido gandrīz noslēgtu apli. Es uzskatu, ka sapņotājs miegā vēro sapni, kustinot acis.» ***«Tas ir ārkārtīgi interesanti!»*** mis Arbora iesaucās. «Tas viss ir ***Pasaules Almanahā,»*** PItersens atteica.

«Tātad jūs esat tēlnieks,» mis Arbora sacīja, «tas ir brīnišķīgi.» «Kāda ir šī programma?» PItersens pavaicāja. «Nekad neesmu to redzējis.» «Atļaujiet uz šo jautājumu atbildēt ar citu jautājumu,» mis Arbora teica. «Mister Pīter-sen, vai jūs esat absurds?» Viņas milzīgās lūpas bija noziestas ar spilgti baltu krēmu. «Kā, lūdzu?» «Proti,» mis Arbora dedzīgi sacīja, «vai jūsu paša eksistence jums nešķiet neattaisnota? Vai nejūtaties ***de trop***? Vai riebumu pret dzīvi neizjūtat?» «Man ir palielinātas aknas,» Pītersens piedāvāja. «Tas ir ***lieliski***!» mis Arbora iesaucās. «Tas ir ***loti*** labs sākums! ***Kas es esmu?*** mēģina, mister Pītersen, izdibināt, kas cilvēki patiesībā ir. Šodien cilvēki, mūsuprāt, ir sevi noslēgušies, atsvešinājušies, izmisuši, dzīvo ciešanās, bezcerībā un pašapmānā. Kāpēc mēs esam iesviesti šeit un pamesti?

1 11k, uz šo jautājumu mēs tad arī cenšamies atbildēt, mister

TULKOTĀJS

VeⅣ№s

Pītersen. Cilvēks stāv vientuļš bezveida, bezvārda tuksnesī, bailes drebošs un bezspēcīgs nāves priekšā. Dievs ir miris. Visur — nebūtne. Šausmas. Atsvešinātība. Galīgums. ***Kas es esmu?*** cenšas krasi atklāt šo problēmu saknes.» «Televīzijā?» «Mūs nodarbina pamatjautājumi, mister Pītersen. Mēs nerunājam aplinkus.» «Skaidrs,» Pītersens noteica, domās apsvērdams iespējamo honorāra summu. «Tagad, mister Pītersen,es gribētu uzzināt, lūk, ko: vai jums ***rūp*** absurds?» «Mis Arbora,» viņš atbildēja, «taisnību sakot, es nezinu. Neesmu pārliecināts, vai tam ticu.» «O, mister Pītersen!» mis Arbora šokēti teica. «Tā gan ***nesakietl*** Jūs tiksit ...» «Sodīts?» Pītersens minēja. «***Jums*** absurds varbūt ari nerūp,» viņa stingri bilda, «toties absurdam rūpat ***jūs.»*** «Man ir milzum daudz problēmu, ja tas var līdzēt,» Pītersens teica. «Eksistence jums ir problemātiska,» mis Arbora atviegloti sacīja. «Honorārs ir divsimt dolāru.»

«Mani rādīs televīzijā,» Pītersens pavēstīja savu darbu tirgotājam. «Drausmīgs kauns,» Zans Klods atsaucās. «Vai tas ir nenovēršami?» «Tas ir nenovēršami,» Pītersens teica, «ja es vēlos ēst.» «Cik?» Zans Klods pavaicāja, un PItersens atbildēja: «Divi simti.» Viņš aplaida acis izstāžu zālei, meklēdams, vai arī kādi viņa darbi ir izlikti apskatei. «Smieklīga kompensācija par tādu negodu. Tu uzstāsies ar savu vārdu?» «Vai tev gadījumā nav izdevies ...» «Neviens nepērk,» Zans Klods teica, «Nav šaubu — vējš ir pārmainījies. Ļaužu prāti nu ir uz . . . — kā tu tos dēvē? — uz dra-biņdarbiņiem. Visiem kopīga ēsma. Tu negribi vēlvienreiz apdomāt, ko es tev pirmīt ieteicu?» «Nē,» Pītersens atbildēja, «es negribu to apdomāt.» «Divas mazas aizietu daudz, daudz gludāk nekā viena milzīgi liela,» Zans Klods runāja, skatīdamies sāņus. «Pārzāģēt to vidū pušu būtu nieka lieta.» «Biju iedomājies, ka tas tomēr ir mākslas darbs,» Pītersens sacīja, cik vien mierīgā balsī varēdams. «Mākslas darbi nav gluži tam domāti, lai tos zāģētu vidū pušu, skaidrs?» «Tā tur zāģējamā vieta,» Zans Klods teica, «sevišķas

grūtības nesagādātu. To var apņemt ar rokām.» Viņš rādīdams salika rokas aplī. «Lai kad uz to gabalu paraugos, ikreiz redzu it kā divus gabalus. Vai esi pilnīgi drošs, ka tava iecere nebija kļūmīga jau pašā pirmsākumā?» «Pilnīgi,» Pītersens atteica. It neviens viņa darbs nebija izstādīts, un viņa aknas pamptin pampa aiz dusmām un naida. Tev piemīt īsti romantiska dzirksts,» Zans Klods teica. «Es kaut kādā mērā pat apbrīnoju šādu nostāju. Tu par daudz gremdējies mākslas vēsturē, tas atsvešina tevi no laikmetīgām pašizpausmes iespējam.» «Zinu,» Pītersens teica. «Vai tu nevari aizdot man divdesmitnieku līdz pirmajam?»

Pītersens sēdēja savos bēniņos Brodveja lejasgalā, malkoja Raingoldu un domāja par Prezidentu. Viņš uzskatīja sevi esam Prezidenta domubiedru, taču nu juta, ka, piekrizdams dalībai televīzijas raidījumā, ir izdarījis kaut ko mazlietiņ apkaunojošu, ko Prezidents nebūtu atzinis par pareizu. Bet man vajadzēja naudu, viņš lūkoja sev iestāstīt, telefons ir atvienots, un kaķēns raud pēc piena. Un alus arī sāk iet uz beigām. Prezidents saprot, ka mākslas ir jāveicina, viņš taču negrib atstāt mani bez alus! Interesanti, viņš iedomājās, vai tā ir parasta vainas apziņa par to, ka esmu pārdevies televīzijai, vai kaut kas smalkāks — riebums pret dzīvi? Aknas grūsi iesmeldzās, un viņš ņēma vērā apstākļus, kādos tika pieteiktas viņa jaunās attiecības ar Prezidentu.

Viņš strādāja bēniņos. Topošais darbs sauksies ***Sezonas Sveicieni,*** tas sastāvēja no trim auto radiatoriem — viens nāca no «Ševrolē-Tjūdora», viens no «Forda» pikapa, viens no 1932. gada modeļa «Eseksa» — kopā ar izbijuša telefona komutatora gabalu un dažām citām detaļām. Sakārtojums šķita pareizs, un viņš ķērās metināt. Pēc kāda laika viss veidojums jau turējās kopā. Bija apritējis pāris stundu. Nolicis malā degli un atbīdījis sejsargu, viņš aizkāpa līdz ledusskapim un tajā atrada viena draudzīga krāmu tirgotāja atstāto sviestmaizi. Sviestmaize bija uz ātru roku un bez iedvesmas taisīta — divas maizes rikas ar plānu šķiņķa šķēli starpā. Tik un tā viņš to notiesāja ar pateicību. Viņš aplūkoja savu darbu, lāgiem paiedamies šurp turp, lai paraudzītos uz to no jauna leņķa. Te atsprāga vaļā bēniņu durvis un iekšā iedrāzās Prezidents, šlepēdams līdzi sešpadsmit mārciņas smagu kalēja veseri. Pirmais sitiens ķēra un pāršķēla ***Sezonas Sveicienu*** vidusšuvi, abas puses šķīrās kā mīlnieki — mirkli kļāvās vēl viena otrai klāt, tad metās prom pretējos virzienos. Divpadsmit slepenpolicisti turēja Pīter-senu paralizējošā slepenu tvērienu mežģī. Viņš ir lielisks, Pītersens atzīmēja, nudien, lielisks — veselīgs, vīrišķīgs, cienījams, uzticams. Man patīk viņa uzvalks. Ar otro un trešo belzienu Prezidents sadragāja «Eseksa» radiatoru un «Sevrolē» radiatoru. Pēc tam uzklupa metināšanas deglim, ģipša veidnēm uz darbgalda, Rodēna statujas kopijai un Džakometi figūriņai, ko

Pītersens bija iegādājies Parīzē. ***«Bet, mister Prezident/»*** Pītersens iekliedzās. «Man ***šķita, mēs esam draugii»*** Kāds slepenpolicists iekoda viņam sprandā. Prezidents pacēla veseri augstu gaisā un, pret Pītersenu pagriezies, teica: «Tev ir slimas aknas? Tā ir laba zīme. Tu sāc gūt panākumus. Tu jau domā.»

«Man jādomā, tas tur zēns Baltajā Namā gan protas it labi.» Pītersena bārddzinis, vīrs vārdā Kitčens, — pie reizes pašdarbigs psihoanalītiķis un grāmatas «***Apņemšanās būt»*** četru sējumu autors — bija visā pasaulē vienīgais cilvēks, kam Pītersens bija uzticējis savu pirmītējo gara tuvību ar Prezidentu. «Ja runājam par viņa attiecībām personiski ar tevi,» bārddzinis turpināja, «tad tās pamatā ir Es—Tu veida attiecības, ja tu saproti, ko es ar to gribu teikt. Tev ir pilnībā jāizprot to patiesā daba. Galu galā mēs zinām tikai sevi, kā teica Nīče. Kad tev ir dusmas uz Prezidentu, tu pārdzīvo «sevi-naidos-ar-Prezidentu». Kad starp jums viss ir okei, tavs pārdzīvojums ir «tu-draugos-ar-Prezidentu». Nu labi. ***Bet,»*** Kitčens, ziepes putodams, sacīja, «tu vēlētos tādas attiecības, lai tas, ko tu pārdzīvo, būtu «Prezidents-draugos-ar-tevi». Tu gribi ***viņa*** realitāti, saproti? Lai tādējādi izrautos no šīs solipsisma elles. Kā būtu, ja sānos paņemtu īsākus?» «Visi zina to valodu, es tik ne,» Pītersens nīgri noteica. «Raugi,» Kitčens sacīja, «kad tu runā par mani ar kādu citu, tu saki «mans bārddzinis», vai ne? Protams. Es tieši tāpat — uzskatu tevi par «savu klientu», saproti? Bet nav taču tā, ka tu uzlūkotu sevi par «manu» klientu vai es sevi — par «tavu» bārddzini. Ak, tas, velns lai parauj, ir dabiski.» Skuveklis pēkšņi nozibsnīja gar Pītersena sprandu kā atspernaža asmens-, «Kā teica Paskāls: «Mūsu trauslais un nīcīgais stāvoklis ir no dabas tik kļūmīgs un bezcerīgs, ka pietiek par to tikai padomāt, lai nekas vairs nevarētu mūs mierināt.»» Skuveklis apšāvās ap ausi. «Klau,» Pītersens vaicāja, «ko tu domā par televīzijas raidījumu, kas saucas ***Kas es esmu??*** Esi to kādreiz redzējis?» «Atklāti sakot,» Kitčens atteica, «stipri ož pēc bibliotēkas. Bet, es tev teikšu, tos ļautiņus viņi tur izmīca zvērīgi, kas nu ir, tas ir.» «Ko tu ar to gribi teikt?» Pītersens satraucās. «Kā tā — izmīca?» Lupata tika norauta nost un ar asu paukšķienu izpurināta. «Tas ir tik atbaidoši, ka ne izstāstīt. Bet viņi dabū, ko pelnījuši, tie drumskas.» «Kuri drumskas?» Pītersens gribēja zināt.

Tai naktī bēniņos nepieklauvējis ienāca gara auguma svešāda paskata cilvēks ar vaļā atšautu, milzīgu kā miesnieka tutenis atspernazi rokā un pateica: «Labvakar, mister Pīter-sen, es spēlēju kaķu klavieres, vai ir kaut kas īpašs, ko jums patiktos dzirdēt?» «Kaķu klavieres?» Pītersens izdvesa, raudzīdamies uz nazi. «Par ko jūs runājat? Ko jums vajag?» Noldes biogrāfija nošļuka viņam no ceļiem un nokrita uz grīdas. «Kaķu klavieres,» viesis teica, «ir velna instruments, sātanisks instruments. Nevajag jau nu tik dikti svīst,» viņš

piebilda, izklausīdamies itin kā apbēdināts. Pītersens saņēmās rādīt dūšu. «Es nesaprotu,» viņš sacīja. «Atļaujiet paskaidrot,» garais svešādā paskata cilvēks vēlīgi piedāvājās. «Klaviatūrā ir astoņi kaķi — oktāva —, kas iesprostoti instrumenta korpusā tā, ka ārup ir tikai to galvas un ķepas. Pianistam nospiežot attiecīgu ķepu, attiecīgais kaķis atsaucas — ar sava veida brēcienu. Ir gādāts arīdzan par astu staipīšanu. Astu staipītājs, jeb vai lai saku — astu ***spēlētājs»*** (viņš pasmaidīja blēdīgu smaidu), «atrodas instrumenta dibenpusē, pie astēm. Vajadzīgajā brīdī astu staipītājs pastiepj vajadzīgo asti. Astes nots, saprotams, stipri vien atšķiras no ķepas nots, tā skan augšējos reģistros. Vai esat kādreiz redzējis šādu instrumentu, mister Pītersen?» «Nē, un es neticu, ka tāds vispār ir,» Pītersens varonīgi paziņoja. «Ir kāda lieliska septiņpadsmitā gadsimta sākuma gravīra, mister Pītersen, kuru darinājis mākslinieks Francs van der Vingārts, tajā ir attēlotas kaķu klavieres, kuras, kā izrādās, spēlē vīrs ar koka kāju. Apskatiet, lūdzu, manu kāju.» Kaķu klavieru spēlētājs savilka augšup bikšu staru, un atklājās redzama kāj veidīga ierikte no koka, metāla un plastmasas. «Un nu, esiet tik laipns kaut ko pasū-tināt. Varbūt «Svētā Sebastjana ciešanas»? Uvertīru «Romeo un Džuljetai»? Vai «Svētkus stīgām»?» «Bet kāpēc gan ...» Pītersens iesāka. «Kaķēns raud pēc piena, mister Pītersen. Un ikreiz, kad raud kaķēns, tiek spēlētas kaķu klavieres.» «Bet tas kaķēns nemaz nav mans,» Pītersens prātīgi ieteicās. «Tas ir tikai tāds kaķēns, kas man pieklīdis. Esmu mēģinājis aizdot to projām. Šaubos, vai tas vēl ir šeit. Neesmu to manījis kopš aizvakardienas.» Parādījās kaķēns, pārmetoši pavērās Pītersenā, tad patrinās gar kaķu klavieru spēlētāja mehānisko kāju. «Vienu mirklīti!» Pītersens iesaucās. «Sī lieta nav tīra! Tas kaķis nav šeit redzēts divas dienas. Ko jūs gribat no manis? Kas man būtu jādara?» «Izvēle, mister Pītersen, izvēle. Jūs šo kaķēnu izvēlējāties par līdzekli saskarei ar to, kas pats neesat, proti — kaķēns. Piepūle no ***pour-soi*** puses, lai . . . » «Bet tas izvēlējās mani!» Pītersens iekliedzās. «Durvis bija vaļā, es nepaguvu ne acu pamirkšķināt, kad šis jau gulēja manā gultā, zem zaldāta segas. Tā nebija mana vaina!» Kaķu klavieru spēlētājs atkārtoti pasmaidīja blēdīgo smaidu. «Jā, jā, mister Pītersen, zinu, zinu. Viss ar jums notiek pretēji paša gribai. Tā ir viena milzīga sazvērestība. Šito stāstiņu esmu dzirdējis simtiem reižu. Un tomēr — kaķēns ir šeit, vai ne? Kaķēns raud, vai ne?» Pītersens paraudzījās uz kaķēnu — tas birdināja tukšajā bļodiņā milzīgas tīģeriskas asaras. ***«Klausieties,*** mister Pītersen,» kaķu klavieru spēlētājs sacīja, «***klausieties***!» Viņa milzu naža asmens — šņakst! — ielēca atpakaļ spalā, un pretīgā mūzika sākās.

Nakamajā dienā pec pretīgās mūzikas sakšanas ieradās trīs meičas no Kalifornijas. Atbildot neatlaidīgai zvanīša-

nai, Pītersens pavilcinājies atvēra durvis, un — viņam virsū blenza trīs džinsos un maislgos svīteros tērpušās meičas ar

ceļasomām rokās. «Es esmu Sērija,» pirmā pieteicās, «šī ir Anna, un tā tur — Luīza. Mēs esam no Kalitornijas, un mums vajag pajumti.» Viņas bija tiešas un ārkārtīgi mērķtiecīgas. «Atvainojiet,» PItersens bilda, «es nevaru . . . » «Mēs varam gulēt vienalga kur,» Sērija paziņoja, vērdamās viņam garām bēniņu plašumos, «uz grīdas, ja vajag. Nav pirmā reize.» Anna un Luīza labākam pārskatam pacēlās pirkstgalos. «Kas tā par jocīgu mūziku?» Sērija vaicāja. «Izklausās pēc baigā avangarda. Mēs, nudien, nesagādāsim jums neērtības, tas būs tikai uz īsu laiciņu, līdz kamēr nodibināsim kontaktus.» «Jā,» PItersens teica, «bet kāpēc tieši es?» «Jūs esat mākslinieks,» Sērija stingri sacīja, «mēs apakšā ieraudzījām plāksnīti ar A. I. R. zīmi.» Pītersens klusībā nolamāja ugunsdzēsējus, kas noteikti šīs plāksnītes pieprasīja. «Paklausieties,» viņš teica, «man pat kaķi nav ar ko pabarot. Pat nevaru sevi ar alu apgādāt. Sl nav īstā vieta. Jums nepatiks. Mana māksla nav autentiska. Esmu neievērojams mākslinieks.» «Mūsu trauslais un nīcīgais stāvoklis ir no dabas tik kļūmīgs un bezcerīgs, ka pietiek par to tikai padomāt, lai nekas vairs nespētu mūs mierināt,» Sērija norunāja, «Paskāls.» «Zinu,» Pītersens vāri atsaucās. «Bet kur šeit ir Žanis?» Luīze prasīja, toties Anna devās taisnā ceļā uz virtuvi, tur izkravāja no mugursomas pārtikas iegādu un sāka gatavot ēdienu ar nosaukumu *veal engagé.* «Noskūpsti mani,» Sērija palūdza, «es gribu mīlēt.» Pītersens aizmuka uz tuvīno bāru, pasūtīja dubultu brendiju un iespraucās tālruņa kabīnē. «Mis Arbora? Seit Henks Pītersens. Ziniet, mis Arbora, es nevarēšu. Nē, es runāju nopietni. Es tieku drausmīgi sodīts jau tikai par iedomāšanos vien. Nē, nudien, es nopietni. Jūs nespējat iedomāties, kas viss te notiek. Lūdzu, sameklējiet vietā kādu citu^ jā? Es uzskatīšu to par lielu personisku pakalpojumu. Mis Arbora? Kā, lūdzu?»

Abi pārējie sacīkstes dalībnieki bija: jauneklis baltā pidžamā, vārdā Arturs Piks, karatē speciālists, un Voless E. Raiss, civilās aviāciļas pilots pilnā uniformā. «Vienkārši, esiet dabiski,» mis Arbora ieteica, «un, protams, vaļsirdīgi. Jo punktus skaitīsim, ņemot vērā jūsu atbilžu ticamību, bet to, pats par sevi saprotams, vērtēs poligrāfs.» «Kas tur ir ar to poligrāfu?» vaicāja aviācijas pilots. «Poligrāfs novērtēs jūsu atbilžu ticamību,» mis Arbora paskaidroja, lūpām balti mirdzot. «Jo kā citādi lai uzzinām, vai jūs nerunājat ...» «Melus,» Voless E. Raiss pielika. Sacensoņi tika pieslēgti aparātam, aparāts — lielam apgaismotam skaitļotāja tablo, kas karājās viņiem virs galvām. Pītersens nepatikā atzīmēja, ka programmas rīkotājs pēc ģīmja atsities Prezidentā un it nebūt nerādās esam draudzīgi noskaņots.

Programmu iesāka Arturs Piks. Arturs Pīks piecēlās kājās

savā baltajā pidžamā un sniedza karatē paraugdemonstrējumu, ar basas kreisās kājas spērienu pārlauzdams trīs pus-collīgus priedes dēļus. Tad viņš pastāstīja, kā reiz naktī A&P universālveikalā, kur strādājot par pārvaldnieka palīgu, atbruņojis bandītu — ar manevru, dēvētu «ripčungs», ko tUdaļ pat parādīja, pretinieka vietā izvēlējies pārraides diktoru. «Nu, ko teiksit?» diktors notrallināja. «Vai tas nebija lieliski? Auditorija?» Auditorija atsaucās ar sajūsmu, un Arturs Piks kautrīgi saņēma rokas aiz muguras. «Un tagad,» diktors pavēstīja, «sāksim mūsu spēli *Kas* es *esmu?* Un, lūk, šeit ir jūsu namatēvs *Bils Lemons!»* Nē, nav viņš līdzīgs Prezidentam, PItersens nosprieda. «Artur,» Bils Lemons teica, «par divdesmit dolāriem — vai jūs mīlat savu māti?» «Jā,» Arturs Piks atbildēja, «jā, protams.» Ietrink-šķējās zvans, skaitļotāja dēlis uzliesmoja, auditorija sāka spiegt. «Viņš melo!» iekliedzās diktors, «melo! melo! melo!» «Artur,» Bils Lemons sacīja, lūkodamies uz viņa rēķina cipariem, «poligrāfs rāda, ka jūsu atbildes ticamība ir . . , apšaubāma. Vai jūs nepamēģinātu vēl vienu reizi? Vēl vienu reizi noriskēt, ko?» «Jūs esat jukuši,» Arturs Piks teica. «Protams, ka es mīlu savu māti.» Viņš zvejoja pidžamas dzīlēs pēc mutauta. «Vai jūsu māte šovakar skatās šo raidījumu, Artur?» «Jā, Bil, viņa skatās.» «Cik sen jau jūs nodarbojaties ar karatē?» «Divus gadus, Bil.» «Un kurš maksa par nodarbībām?» Arturs Piks pavilcinājās. Tad atbildēja: «Mana mamma, Bil.» «Tās ir visai dārgas, vai ne, Artur?» «Jā, Bil, visai.» «Cik dārgas?» «Pieci dolāri par stundu.» «Jūsu māte nepelna sevišķi daudz, vai ne, Artur?» «Nē, Bil, ne pārāk.» «Ar ko jūsu māte nopelna iztiku, Artur?» «Viņa ir šuvēja, Bil. Strādā šūšanas uzņēmumā.» «Vai sen jau?» «Visu mūžu, man šķiet. Kopš tēta nomira.» «Un, jūs teicāt, viņa nepelna necik daudz.» «Nē. Bet viņa *gribēja* maksāt par nodarbībām. Viņa pati *pastāvēja* uz to.» Bils Lemons pateica: «Viņa gribēja, lai dēls prot lauzt ar kājām dēļus?» PItersenam salēcās aknas, un skaitļotāja panelī milzīgi, balti mirdzoši burti izveidoja vārdu PASAPMĀNS. Aviācijas pilots Voless E. Raiss tika novests tiktāl, līdz atzinās, ka pieķerts ar stjuarti, kura sēdējusi viņam klēpī ar viņa kapteiņa cepuri galvā, ka bortinženieris to visu nofotografējis ar «Polaroldu», un viņš bija spiests atstāt dienestu, neraugoties uz deviņpadsmit nevainojama darba gadiem. «Tas bija pilnīgi droši,» Voless E. Raiss skaidroja, «jūs nesaprotat — autopilots vadīja to lidmašīnu labāk nekā es.» Tālāk viņš atzinās neciešamajā kārē pēc lidmašīnu stjuartēm, kam par iemeslu, viņš teica, lielā mērā esot tas, ka viņu žaketes sniedzoties tikko līdz gurnaugšai un viņa paša žakete ar trim zelta uzšuvēm uz piedurknes tumstot no sviedriem, līdz paliekot gluži melna.

Man nebija taisnība, Pītersens domāja, pasaule ir tomēr absurda. Nu absurds soda mani par to, ka tam neticēju. Es apliecinu absurdu. No otras puses, absurds pats ir absurds. Pirms vēl rīkotājs paguva uzdot pirmo jautājumu, Pītersens sāka runāt. «Vakardien,» viņš vērsās pie skatītājiem, ««Olivetti» izstāžu zālē Piektajā Avēnijā redzēju rakstāmmašīnā recepti «Desmit Komponentu Zupai», un tajā bija minēts akmens no krupja galvas. Un, kamēr tur stāvēju brīnīdamies, kāda patīkama izskata pusmūža kundze pielipināja mana labākā Haspela uzvalka piedurknei mazu zilu etiķeti ar uzrakstu : ŠIS INDIVĪDS PIEDALĀS KOMUNISTU SAZVĒRESTĪBA AR NOĻUKU IEGŪT KUNDZĪBU PAR VISU PASAŪLI. Mājupceļā pagāju garām reklāmas dēlim, kas desmitpēdu burtiem piedāvāja BAILUĻA KURPES, un dzirdēju kādu drausmīgā balsī dziedam «Zelta auskarus», bet vakarnakt nosapņoju, ka mūsu namā Mītstrītā notiek apšaudīšanās un māte nobāž mani atejā, lai nepatrāpos zem uguns.» Raidījuma vadītājs māja režisoram, lai tas apklusina PItersenu, taču Pītersens turpināja. «Šādā pasaulē,» viņš teica, «absurdā — lai nu būtu — pasaulē, apkārt tik un tā arvien rodas un virknējas iespējas, un netrūkst ieganstu, lai sāktu visu atkal no gala. Esmu neievērojams mākslinieks, tirgotājs pat netur par vajadzīgu izstādīt manus darbus, un tomēr — neievērojams ir, kamēr nav ievērojams, un ik brīdi var pat vēl izšķilties zibens. Neesiet mierā. Izslēdziet savus televizorus,» PItersens runāja, «ņemiet atpakaļ jūsu dzīvības apdrošināšanas naudu, ļaujieties bezdo-mu optimismam. Mijkrēslī ejiet pie meitenēm. Spēlējiet ģitāru. Kā gan lai jūs būtu atsvešināti, pirmāk nebūdami satuvināti? Pavērsiet domas atpakaļ, atcerieties, kā tas savulaik bija.» Kāds studijas vīrs vicināja viņa priekšā kartona gabalu, uz kura bija uzrakstīti kaut kādi draudi, taču Pītersens nelikās viņu manām un veltīja visu uzmanību kamerai ar mazo sarkano uguntiņu. Mazā sarkanā uguntiņa leca no kameras uz kameru, cenzdamās viņu apmulsināt, taču Pītersens bija tai pārāk ciets rieksts un manījās līdzi, lai kurp tā devās. «Mana māte bija karaliska jumprava,» Pītersens vēstīja, «un mans tēvs — zelta lietus. Mana bērnība bija pastorāla un enerģiska, ar pārpārēm bagātu pieredzi, kas izloloja un kaldināja manu raksturu. Jaunībsgados biju sirdsdomās cildens, gara dāvanām visnotaļ dāsni apveltīts, no vaiga daiļš un aumaļu apjūsmas cienīgs, turklāt, ja pieminam apķeres spēju ...» Pītersens runāja tālāk un tālāk bez apstājas un, kaut gan viņš zināmā mērā meloja, viņš zināmā mērā nemeloja.

No angļu valodas tulkojis AIVARS OZOLIŅŠ

1

Tu teici, lai es necerot,
jo tuvumā tu nelaižot nevienu.
Un visi mani pūliņi — pret aklu, biezu sienu.
Tu teici, svēta esot tu un klosterī tev vieta.
Bet visi mani nolūki ir ķecerīga lieta.
Un atmetu es nodomus un bēdīgs ēdu kūku.
Bet tu man garām aizsoļo ar resnu, resnu —
mūku.
Auksti. Zvaigžņota novembra nakts.

Klab zobi un pēdējā tramvaja riteņi taktī, Kaut kur klusi skan pēdējais valsis. Vārtrūmes klausās skūpstos — tām nevajag balsis.

Balsis kā taures skan ūķos baigos. Mūzikas gabalus izsviež tur svaigos. Meitenes kā lelles tur piedāvājas, Izvēlies, kuru gribi —
kurai smukākas kājas.

Auksti. Arī šeit auksti sviedri man klājas Pār pieri, pār delnām. Laiks.

Laiks doties mājās.

Meitenīt spurainiem matiem, ko sēdi uz bruģa kā ubadze skrandās!

Meitenīt, kam tev šīs ķēdes, smagumi, metāli!

Smagais, metāliskais iepaticies!

Meitenīt spurainiem matiem, nepiekal sevi ar ķēdēm pie bruģa uz ielas.

Meitenīt, celies, nomet skrandas. Nāc, iesim pretī saulei.

Bruģis ir drēgns, radikulīts dvēselē iemetīsies.

Ne viss ir mans, kas man pieder.

Ne viss man pieder, kas ir mans. Nav manas Kurzemes mastu priedes, Nav mans Dundagas kapu zvans.

Man pieder sirds,
Un sirdī dzimtene mana,
Un nevienam no sirds to neizcirst. Kaut cirtēju vienmēr ir gana.

Cērt kokus, cērt cilvēkus, likteņus. Sirdis arī cērt.
Cirsta sirds arī būs mana.
Un noteikti tas būs tā vērts.
Tik viena spuldze vēl šūpojas vējā. Visapkārt tai tumsa kā sals.

Kā sāpe, ar sākumu un beigām.
Kā sāpe, kurai pienāks reiz gals.
Tik viena spuldze vēl šūpojas vējā. Tik viena — tā pēdējā cerība tava. Un turpmāk būsit jūs divatā,
Lai arī sāpe ļums katram ir sava.
Vējš dzenāja mākoņus
pa debesīm pelēkām.
Lipa pie mana loga mākoņu driskās. Tās raudāja un rakstīja skumjas uz rūtīm.
Krūtīs sajutu mākoņa skumjas, Gribējās raudāt, noreibt un joņot kā vējam,
Dzenājot mākoņus no saviem logiem.
GUNTIS BE RE US

DEUS EX MACHINA

STĀSTS

Ē avs ķermenis piesardzīgi pamet gultu, domām mirkli Ā. kavējoties migā blakus sievai: vai atsperes nenotink-šķēja pārāk spalgi, vai dziestošais tukšums pie viņas sāniem nepaliks pārāk tukšs, vai pāri galvai pārvilktās segas stūris nepiekļaujas sejai pārāk cieši — vakars taču vēl agrs, aiz loga rūcina mašīnas — var vienubrīd izšauties nepabeigtās ikdienas dzelonis, sviestiņ izsviežot viņu no gultas: kaut kur steigties, kaut ko mainīt, kaut ko pārvietot, kaut ko aizgriezt, kaut kam pielikt punktu. Tomēr istabā virmo miers un ikvakara nepieciešamība, viņas dvaša nav jaušama; tik vien zini, ka viņa elpo — klusi, klusi: tu uzmanīgi un rūpīgi sakārto segu, lai ne vēsmiņa neaizlavītos līdz svelošajai miesai, pārliecies viņai pāri un vēro skropstu trīsas, gan bīdamies sava skatiena spēka, bet viss ir labākajā kārtībā, istabā valda miers un vakara nepieciešamība, vien tu uz pirkstgaliem zodzies laukā, ieslēpies saspringušo muskuļu čaulā — un tāpēc nodauzīdams kājas īkšķi pret slieksni. Vannas istabā zem izlietnes, zem grīdas lupatas tu satraukti aptausti cieti stūraino saini — dvēselē iedziedas; stundas piecas atpakaļ, pirms vēl biji noņēmis platmali, novilcis mēteli, noāvis kurpes, noskūpstījis sievu uz vaiga, tu iespruki vannas istabā un ilgi viļāji rokās smaržīgo ziepju putas, lai, iznācis virtuvē un noskūpstījis sievu uz vaiga, varētu nikni purināt lieko slapjumu no delnām un īgni noburkšķēt: «Nu, tauta .. . noķēzījos, taisni riebjas . . . iegrābos .. .» Autobusā braucot mājup, tavs prāts pedantiski svēra un tiesāja šos vārdus, atklātus kaut kad īsi pirms pusdienām: prāts atlasīja, rindoja un salika pa vietām, un, redzams, veiksmīgi, jo sieva pat nemēģināja painteresēties tuvāk: ne kur iegrābies, ne ar ko noķēzījies: noķēzījies — un skaidrs. No miklās grīdas lupatas valgano saini tu pārvāc uz virtuvi, pa ceļam iedegdams gaismu, un sakārto pie loga nakts aizkarus, sargādamies no nejaušo garāmgājēju nejaušajiem, bet apbrīnojami acīgajiem skatu zibšņiem; pēc tam tu sienas skapītī sameklē piramīdveidīgu tintes pudelīti (jā, pudelītei ir sava vēsture: mīklainā, neatminamā veidā uzradusies pirms daudziem gadiem, tā sērdienīgi turpināja nevajadzīgo esamību nomaļus no svētku servīzes, pārvērsdamās pavisam stabilā un organiskā skapīša izaugumā, jo sieva, saprotams, nemanīja, ka tintes līmenis pamazām milimetru pa milimetram plok, dažkārt pēkšņi papildinoties par centimetriem diviem vai trijiem, — tas nozīmē, ka todien tu kabatā esi atnesis kubisku pudelīti un atvēlējis no tās savu tiesu tintes piramīdveidīgajai; tā vienmēr ir kaitinoša un piņķerīga problēma, jo piramīdveida pudelītes vairs neražo, bet vienkārši nomainīt to ar kubisko tev trūkst dūšas — sievai piemīt tipiski sievišķīga īpatnība uzošņāt dzīvoklī katru niecīgāko pārmaiņu, kaut vai tā būtu skapīša piramīdveida piedēkļa nepamatota pārtapšana kubiskā — viņā tas ierosinātu tādu pašu apjukumu

un sašutumu kā pēkšņa otras osiņas izaugšana krūzītei, bet tu nevēlies uzvelt sev kaut mazāko aizdomu ēnu). Aiz grūbu un mannas pakām tu sameklē plastilīna standziņu; no plīts malas aizņemies sērkociņu kārbiņu un minūtes desmit noņemies, lipinādams uz sērkociņu galiem sīkas plastilīna bumbiņas; tad noklāj uz grīdas vairākas avīžu loksnes, pēc tam drošības pēc vēlreiz atgriezies istabā un ausies — viss ir pa vecam: sievas elpa joprojām nesaklausāmi klusa, nepabeigtās ikdienas dzelonis nav izlecis, viss ir labākajā kārtībā — tev atvēlētas vairākas svētlaimes stundas. Tagad tu vari izpakot saini — noraut aukliņu, saburzīt valgano ietinamo papīru; vari, kajas sakrustojis, piesēst blakus izklātajām avīzēm un no pēcpusdienā iegādātajām kārbām izbērt uz grīdas bezgala daudz plastmasas zaldātiņu: stāvošus, uz viena ceļa nometušos un gulošus ar tālu uz priekšu izslietiem šauteņu snīpjiem — žēl, zaldātiņi nav divās krāsās, tas tomēr sagādā zināmas neērtības, bet ne jau tu te esi noteicējs — ar apstākļiem jāsamierinās. Tukšās kārbas tu saspied ar ceļgalu, pārsien ar aukliņu — no rīta izmetīsi atkritumu tvertnē pie autobusa pieturas kopā ar pārējām drazām. Pēc tam lielais baudījums tiek vilcināts vēl ceturtdaļstundu, jo zaldātiņi ir jāizšķiro divās absolūti vienādās kaudzītēs, tā lai abās būtu vienāds skaits stāvošo, uz viena ceļa nometušos un gulošo, jo cīņai jānotiek godīgi — aci pret aci, bet tas iespējams tikai tad, ja tu rīkojies ar rūdīta uzskaitveža precizitāti. Tagad nāk karaspēka izkārtošana: konfigurācijas ir atšķirīgas, bet, tā kā kauja paredzēta atklātā laukā uz avīžu loksnēm, tad niansēm nav liela svara; tu esi pilnīgi neitrāls, un tāpēc izkārtojums ir vienādi izdevīgs abām pusēm — nekādi slēpņi un nekādi nodevīgi uzbrukumi no aizmugures, lai kā reizēm gribētos palīdzēt savam favorītam. Cīņai jābūt godīgai — godīgums pāri visam. Tu apmierināti pārlūko savu veikumu: elpa paātrinās, acis satumst, dvēsele dzied un dzejo — nudien, Klauzevics tevi uzslavētu, ja vien tu būtu dzirdējis šo uzvārdu; Klauzevics — tas ir pietiekami bargi daiļskanīgi, lai to ieviestu kā koriģējošu faktoru un saņemtu no viņa uzslavas, bet, par nelaimi, Klauzevics tev ir tāls un nezināms, paslēpies pagājušā gadsimta miglainajā murdoņā. Atlicis vien beidzamais darbs — tu izvēlies divus augumā varenākos zaldātiņus — tas jau nav šķērslis, ka augumi visiem vienādi, no plastilīna uzlipini tiem galvā augstas karavadoņu cepures un nokrusti vienu par Aleksandru, otru — par Napoleonu (šos vārdus tu esi iegaumējis kaut kādā saistībā ar senām un dižām cīņām — bet cik senām? cik dižām? tas reiz vaļas brīžos būtu jānoskaidro). Lai nejaušs trāpījums neizmaitātu kaujas gaitu, karavadoņus tu noliec nomaļus no savām armijām — visam jānotiek loģiski un godīgi, aci pret aci: karavadonim pienākas gūsts un gods, nevis nāve no nejauša trāpījuma. Pēc tam tu pamet gaisā pieckapeiku, ģerboni dāvādams Aleksandram, bet rakstu — Napoleonam: kā liktenis lems, tā jānotiek. Liktenis izlemj par labu Napoleonam: tu ielādē lielgabaliņā šāviņu (katram zaldātiņu komplektam pieder arī ar atsperi darbināms šaujamrīks), ievelc elpu — gaiss aizķeras

krūtīs, plēšot pušu ribas — pirmā zalve vienmēr ir vissatraucošākā, un čukstus nokomandē: «Uguni!» Gaiss sēcoši izšaujas pa muti, un tikmēr tu acumirklī jau esi noskaidrojis, ka šāviņš pretinieka karaspēkam nodarījis zaudējumus divu ierindnieku apmērā — un tikai, jo Aleksandrs ir prātīgi izkārtojis savas rindas, kā jau pieredzējušam karavadonim pienākas. Tu uzmanīgi izcel abus kritušos, vienam ar nazi nošķel galvu, otru sagriez trijās daļās, tad noguldi mirstīgās atliekas atpakaļ sprādziena vietā un ar aptiekas skapītī sadabūtu pipeti uzpilini katram pa sarkanās tintes pilītei; tinte iesūcas papīrā un izplūst lielos, apaļos pleķos, kuri patiešām atgādina asins paltis, — tā tu domā, kaut gan nekad neesi tādas redzējis. Tagad kārta Aleksandram — tu apej kaujas lauka viņā pusē, nez kāpēc nosaki: «Borodina, Bruklina», rūpīgi notēmē un nokomandē: «Uguni!» Aleksandra artilērijai veicas — eksplozija noslauka no zemes virsas četrus naidnieka karavīrus, to skaitā arī vienu gulošo — tā patiešām ir izcila veiksme, jo katrs gulošais atsver vismaz piecus

stāvošos — tāpēc tu viņus reizēm dēvē par «ložmetējniekiem», un parasti ložmetējnieka iznīcināšanai ir jāveltī vairākas zalves —, bet tagad, redz, viens izlaidis garu jau pēc pirmās. Tu nopūties: «Tiešs trāpījums,» — un sagraizi ložmetējnieku sīciņās skaidiņās, bet pārējiem vai nu nošķel galvas, vai pārgriez uz pusēm, devīgi laistīdamies ar asinīm. Tava elpa kļuvusi smaga, acis dziļas un dzeldīgas, lūpas plāni sakniebjas, vēdera apakšdaļā kaut kāds kutelīgs sasprindzinājums — tu nožēlo, ka tepat blakus nav sievas, jo karadarbības sastāvā vienmēr labi iederas arī izvarošana — un ko tad visērtāk izvarot, ja ne paša sievu, un kas tad te vēl varotu, ja ne tu, — plastmasas zaldātiņi varbūt? To nodarīt varētu tepat uz grīdas starp asiņu paltīm, asiņu smārdā . . . bet tu apspied ilgi krāto uzbudinājumu — vīrieši visos laikos ir nodarbojušies ar karošanu, un nav vērts te iepīt vēl sievietes — ja karo, tad karo augsti intelektuālā līmenī bez bābām. Dārd zalves, pār kaujas lauku klājas cigaretes dūmu vāli, cita pēc citas ripo sprādzienu atrautās galvas; pil un plūst asinis — dažu tu žēlsirdīgi atstāj dzīvajos, nogriezdams tikai pa rokai vai kājai un ievietodams hospitālī nomaļus no armijām, bet tad lielgabals sašķiebjas drebošajās rokās un nejaušs šāviņš iznīcina visu Aleksandra hospitāli — arī tas ir labi, vēlāk nemocīs sirdsapziņas pārmetumi, pēc kaujas piebeidzot ievainotos. Pēc tam nez kur noklīst nazis, bet nav laika to meklēt — lielie darbi gaida, tāpēc ar nokautajiem tu sāc izrēķināties vienkāršā un tev patīkamākā veidā — iebāz zaldātiņu mutē un nokod galvu, to izspļaudams pelnu traukā. Saturas aprij savus bērnus, tu atceries noklausītu teikumu, bet nav laika arī apcerēt Saturnu (varbūt tā reiz nodēvēt vienu no karavadoņiem?): mugura noraso ar sviedriem, un tu pēkšņi izbīsties, ka varētu saaukstēties, bet arī tas nekas, neiesi jau tāpēc istabā meklēt kreklu vai pidžamas jaku, jo sirds dejo, dvēsele dzejo: asins peļķes plešas lielākas, saplūstot cita ar citu; tinte notraipa arī dzīvos — varoņi, noplūduši savām un citu asinīm; brien līdz ceļiem asinīs, un tāpēc tu steidzīgi sameklē adatu,

iedur savā pirkstā un izspied arī pilīti savu asiņu, lai pilnībā izbaudītu realitātes aso garšu — cērt nāsīs asins smaka, uguns elle, varmācības dzīres; varbūt patiešām pamodināt sievu? Nē, nekādā gadījumā, viņa aiz pārsteiguma mežonīgi pretosies, nav taču pieradusi pie tādām manierēm — tu nespēsi viņu pieveikt un tapsi muļķīgi nevarīgs pats savās acīs. Pagaidām prāvākos zaudējumus cieš Napoleons, bet par iznākumu vēl nevari būt drošs, jo ir sākusies pati atbildīgākā kaujas fāze — vientuļo karavīru apšaušana, kad gulošais atsver piecus stāvošos un kad droša artilērista roka un maza veiksmes piedeva var negaidīti mainīt kaujas iznākumu. Atkal kraukšķ zobos zaldātu augumi, un nu jau redzams, ka Napoleons patiešām tiks sakauts, — tev viņa žēl, un, lai pārbaudītu Fortūnas lēmumu, tu dāvā viņam dažas ārpuskārtas zalves, bet karš paliek karš, kādam jāzaudē, lai cits uzvarētu. Lūk, sabrūk Napoleona armijas pēdējais zaldāts, uzvarētājs svētkus svin, bet tavi locekļi jau top gurdi, domas nesakarīgas un nepaklausīgas, sirds beidz dejot, dvēsele — dzejot, tomēr sāktais jānoved līdz galam, citādi no rīta nebūs īsta apmierinājuma, un uz darbu tu aiziesi nervozs un nikns: jāpabeidz, neraugoties uz pagurumu un apmigloto prātu, — karš paliek karš. Napoleons tiek saņemts gūstā un sakalts važās — nosiets ar melnu diegu; tu sameklē gaļas dēlīti un ļaundabīga paskata gaļas cirvīti, orķestris dārdina bungas, Napoleons tiek noguldīts uz ešafota — nāvi varmākām! — un ar vienu cirtienu aizsprāgst kaktā viņa galviņa: triumfē Aleksandrs, bet ne jau uz ilgu laiku, jo ir situsi tava stunda: ja līdz šim tu biji vienkāršs artilērists, paklausīgs Napoleona un Aleksandra gribas izpildītājs, tad tagad beidzot vari atļauties noņemt masku un atklāt savu dievišķo vaigu — vien tavā varā ir novest visu līdz likumsakarīgam galam. Tu pacel uzvarētāju divos pirkstos, ar knipi nosit augsto cepuri, izsmējīgi ielūkojies viņam acīs, nošņāc: «Nu, putniņ, aizlēkājies, ko?» — un nolasi visaugstās tiesas spriedumu: «Par karu izraisīšanu, par vardarbības veicināšanu uz zemeslodes, par zaldātu sūtīšanu nenovēršamā nāvē, par Napoleona nekrietnu noslepkavošanu — karavadonim Aleksandram tiek piespriests augstākais soda mērs, nokožot galvu!» Šausmās saļogās Aleksandrs, sabrūk ceļos un, rokas debesīs izslējis, izmisīgi lūdzas žēlastību, bet tavs lēmums ir nepārsūdzams — augstāku instanču nav. Tu iebāz Aleksandra galvu mutē un mirkli pagaidi, ļaujot ierunāties tautas balsij, — tautai ar tevis iecerēto ir par maz, tāpēc tu vispirms nokod Aleksandram kājas un tikai pēc tam galvu, kuru izliec vispārējai apskatei, uzlipinātu nosmailināta sērkociņa galā par mācību un biedinājumu citiem, bet ķermeni izsvied līķu kaudzē vārnām un šakāļiem par barību. Miegs jau slēdz plakstiņus, domas risinās aizvien gurdāk un lēnāk, tomēr tu steidzīgi, neievērodams nekādus rituālus, vēl izpildi nāvessodus Aleksandra armijas paliekām — garlaicīga, tomēr nepieciešama procedūra: zeme lai ir tīra, tu — vienīgais dzīvais: ainava pēc kaujas. Tu sakop cīņas lauku: saber turziņā zaldātiņu atliekas un šāviņus, novāc avīzes — to visu no rīta nāksies izmest atkritumu tvertnē pie autobusa pieturas. Aizskrūvē un noliec

vietā tintes pudelīti. Virs gāzes plīts pakarini gaļas dēlīti un cirvīti. Nomazgā rokas. Aizej uz tualeti un izčurājies, bet tad nepatīkami atgādina par sevi adatas dūriens pirkstā — tu atgriezies virtuvē un uzpilini sarkanajam punktam ūdeņraža pārskābi. Nodzēs gaismu. Ieritinies gultā blakus joprojām nedzirdami elpojošajai sievai, apkamp viņu un acumirklī aizmiedz: šonakt tevi bezmiegs nemocīs, bet līdz nākamajai reizei, kad varēsi nemanāmi atlicināt dažus rubļus zaldātiņu iegādei, vēl priekšā bezgala daudz garu bezmiega nakšu.

1987.

SPECFONDS

STĀSTS

ļ\ļ /11 *ļ *patīkami runāt un rakstīt par nepatīkamām lie-■L • ˆ tām; vēl jo vairāk, ja pats esi tāda notikuma iniciators, bet, ja arī neesi, tas nekas, jo nojausma, ka tomēr esi, saglabājas un nepagaist nebūtībā; vienīgais mierinājums rodams apziņā — ja es nespertu izškīrējsoli, tad to darītu kāds cits, un par upuri — no tā neviens nav pasargāts — kļūtu es; kaut gan citiem tas neko neizmainītu, notikuma būtība tā pati, bet patlaban mēs esam nomierinājušies, sarunās, kādas palaikam tomēr uzvirmo, rūpīgi apejam notikušo un vairāmies pat balsī minēt pazudušā kolēģa vārdu, kuru gan pats esmu piemirsis, pareizāk sakot, nekad neesmu zinājis, bet fakts ir tāds, ka vairs neesam viņu ne manījuši, ne saklausījuši kādu viņa likteņa atbalsi — mana laime, jo šķiet, ka tāpēc neviens nenojauš manu lomu viņa liktenī, bet varbūt nojauš, kas to lai zina, galvenais, ka mani šāds stāvoklis apmierina, kaut gan paredzu, ka saspringums ir tikai atslābis, ne zudis, ka viss turpinās slēptāk, īstenībā nemaz ne slēptāk, jo tagad katrs zina, ka visi zina, un tāpēc par apslēptumu agrākajā nozīmē nevar būt ne runas, tagad ir klusēšana ar noklusēšanas nozīmi, un tas ir pats nelādzīgākais, jo klusēšana vairs neizriet no esamības būtības, bet ir notikumu gaitas uzspiesta, un tas nekas, ka arī agrāk tā bija uzspiesta zināmā mērā, tikai zināmā mērā, jo tad visi varējām tikai minēt, ko katrs zina, un pieņemt optimālo variantu — katrs zina tikpat daudz, cik es, tas ir — nezina neko. Ja kāds paziņa man apjautātos par notikušā cēloņiem, kas gan ir maz*

ticami, jo, pirmkārt, neviens neko nenojauš, atskaitot darbabiedrus, bet viņi neuzdrošināsies, un, otrkārt, paziņu man nav, es varētu izklāstīt savu versiju, pavisam elementāru notikušā traktējumu, kaut gan viennozīmīgi piepešo lūzumu nav iespējams skaidrot, pareizāk sakot, krass lūzums nenotika, bija ilgstošs process, sarežģīts un nogurdinošs, darbdienu kalendāram nepiemērojams — un procesa gaitā caur ikdienas plūsmu nebija iespējams fiksēt lēnās, pakāpeniskās izmaiņas; varbūt tas, ko es, un ne tikai es — jebkurš cilvēks, sagadīšanās dēļ nonācis manā vietā, sliecos

uzrakstīt par lūzumu, vairīdamies gremdēties procesa izpratnē, īstenībā ir gala rezultāts, izmaiņu summa, izpausta darbībā: strupceļš vai izeja — ne man vērtēt; patlaban gandrīz neiespējami no aizgājušā laika posma izmeklēt faktus un piemērot tos procesa varbūtējai līknei, tas nekas, ka pareizāk būtu otrādi — no faktiem veidot līkni; galu galā — nav svarīgi rekonstruēt procesu laika gaitā, bet tikai pamatot tā iespējamību, jo mani novērojumi pašam pie sevis liecina, ka līdzīgi procesi noris vai vismaz var norisēt ikvienā no maniem kolēģiem, kamēr to ārējās nesaskaņas tiek centīgi apspiestas un maskētas, un tāpēc iekšējās vēl vairāk saasinās. Ļoti svarīgi būtu likvidēt šīs izmaiņas vai rast tām pozitīvu pielietojumu, bet šādam labvēlīgam iznākumam grūti noticēt. Domāju, ka aizsākumi meklējami pirms gadiem desmit divpadsmit, kad, objektīvu iemeslu dēļ apsīkstot lasītāju plūsmai, kura jau tā nebija nekāda varenā, tika uzsākta strauja darbinieku skaita palielināšana. Te mazliet jāapstājas pie šīs parādības cēloņiem un mūsu darba specifikas vispār. Bibliotēkas Specfonda uzdevums ir nevis izplatīt un reklamēt literatūru, bet gan nosargāt to no lasītāja, pieļaujot, protams, atsevišķus izņēmumus ar īpašām atļaujām, uz kurām tiek norādīta apmeklētājam nepieciešamā grāmata, kā arī lappušu numerācija — no kuras līdz kurai viņš drīkst lasīt. (Mums ir tiesības pieprasīt paskaidrojumus un pat pārtraukt informācijas uzņemšanu, gadījumā ja ievērojam, ka apmeklētājs slepeni šķirsta grāmatu vai iedziļinās tekstā kādā neatļautā vietā.) Pats par sevi saprotams, ka atļaujas tika izdotas samērā reti, palaikam gadījās dienas, kad nebija neviena lasītāja, un tādējādi lielāko darba laika daļu aizņēma fonda kārtošana un uzturēšana kārtībā, jo literatūru pirmām kārtām vajadzēja uzglabāt neskartībā (iespējams, ka te slēpjas viena no Specfonda rašanās ierosmēm: literatūrai piemīt dīvaina īpatnība — līdzīgi gleznām vai mākslinieciski apdarinātiem sadzīves priekšmetiem — gadu ritumā tā iegūst papildu vērtību, tādu kā netveramu oreolu, līdzīgu sudraba sūbējumam; turklāt ne bibliogrāfiska retuma tīri finansiālo vērti, bet it kā literāru monumentalitāti — laiks tekstu pārtapina par leģendu, rada paša autora neapzinātu svešatnīgu gudrību, un tāpēc, lai kaut kad nākotnē paaugstinātu literatūras vispārējo līmeni, grāmatas, tāpat kā labs vīns, tiek izturētas mūsu plauktos); jau tā neievērojamā, bet tomēr esošā apmeklētāju urdziņa apsīka pavisam, beidzamais, šķiet, atnāca kāds kinokritiķis (varbūt arī ne kinokriti-ķis) pirms gadiem sešiem vai astoņiem, vai vienpadsmit, kas to vairs atcerēsies, un tad vadība pēkšņi atklāja mūsu darbā nepieļaujamu bezrūpību, kura gan arī agrāk tika apzināta, bet vieglprātīgi neņemta vērā kā otršķirīga, aizmirstot, ka mūsu darbā otršķirīgu problēmu nevar būt, īpaši — ja tās saistītas ar bezrūpību. Sekojot, lai apmeklētāji ievēro Specfonda lasītavas noteikumus, mēs piemirsām uzmanīt cits citu, jo arī bibliotēkas darbiniekiem ir stingri aizliegts lasīt vai pat tikai bezmērķīgi izvilkt kādu grāmatu no plaukta, un nav pamata darbiniekiem, lai cik pārbaudīti tie nebūtu, uzticēties vairāk nekā apmeklētājiem, jo katrs,

nejaušas apstākļu sagadīšanās spiests, var pusapzināti vai neapzināti izdarīt pārkāpumu, kurš netiktu izdarīts, ja būtu likvidēti visi pārkāpumu veicinošie apstākļi. Direktors, saņēmis smagu disciplināru sodu, bez kavēšanās ķērās pie Specfonda tālākās funkcionēšanas plāna teorētisko pamatu izstrādes, kura balstījās uz tīri ētiskiem faktoriem, un pirmām kārtām — uzmanīšana, kura nenozīmē staigāšanu cits citam nopakaļ, minot uz papēžiem, vai slepenu glūnēšanu aiz stūra — tādas izrīcības veicinātu nelabvēlīgu emociju un savstarpēju konfliktu veidošanos, bet gan nepārtrauktu kolēģu paturēšanu redzeslokā bez jebkādas aizdomu vai neuzticības izrādīšanas (jāpiebilst, ka arī pret apmeklētājiem mēs nedrīkstam izturēties kā pret potenciāliem noteikumu pārkāpējiem). Jau pašā sākumā izrādījās, ka lieta nav tik vienkārša, kā šķiet pirmajā acu uzmetienā: māsu nelielajam darbinieku skaitam, izkliedētam starp plauktiem, bija praktiski nereāli paturēt nepārtraukti citam citu redzeslokā, jebkurā mirklī kāds, neizsaucot pārējo aizdomas, varēja pazust visu skatienam un zibenīgi ielaist kādu sējumu azotē, un nav izslēgts, ka tādi gadījumi bija, kaut gan es negribētu nomelnot savu kolektīvu, un tāpēc jāpiezīmē, ka, iespējams, — tādu gadījumu arī nebija, tikai pastāvēja ārkārtīgi augsta noteikumu pārkāpšanas varbūtība, kuras likvidēšanu direktors uzsāka. Izmaiņu virkne iesākās ar darbinieku štata vienību skaita dubultošanu — es nezinu, kādu argumentāciju direktors izvirzīja, taču pēc garākām pārrunām augstākajās instancēs viņš savu panāca. Diemžēl ar dubultošanu vien izrādījās nepietiekami — joprojām mēs bijām nesistemātiski izkaisīti Specfonda telpās un tikai epizodiski sastapāmies cits ar citu, bet pēc tam atklājās, ka štatu vienību skaita dubultošana ir tikai pirmais solis direktora izstrādātajā stratēģiskajā Specfonda darba uzlabošanas plānā. Direktors gadu pēc gada turpināja augstākajās instancēs pierādīt turpmāku darbinieku skaita palielināšanas nepieciešamību un izkarot nākamās štata vienības. Drīz mēs sasniedzām tādu līmeni, ka nepārtraukti viens otru redzēja divi vai trīs cilvēki, bet līdz ar to tik lielā kolektīvā paaugstinājās varbūtība, ka agrāk vai vēlāk atradīsies divi, pat trīs darbinieki, kuri vienosies, izveidos noziedzīgu grupu un pārkāpumu izdarīs kopīgi — turklāt divatā to var izdarīt vienkāršāk — viens paņem grāmatu, otrs stāv sardzē vai novērš uzmanību. Tad mums pamazām tapa skaidrs direktora plāns — pakāpeniski palielināt bibliotekāru skaitu tik tālu, kamēr ikviena darbinieka redzeslokā būs ietverti vismaz astoņi kolēģi (skaitlis «astoņi» nav izvēlēts nejauši, bet gan vadoties no psiholoģiskiem apsvērumiem — mikrogrupā vienam mērķim var vienoties maksimums labi ja septiņi cilvēki; jo vairāk dalībnieku, jo lielāka domstarpību rašanās iespējamība un līdz ar to — mazāka pārkāpuma izdarīšanas varbūtība), turklāt visiem darbiniekiem augu dienu jāatrodas nepārtrauktā kustībā, līdzīgi tam kā pilsētā funkcionē sabiedriskais transports, — katram jāriņķo pa savu noslēgtu maršrutu, uzturot kārtībā savu fonda daļu, turklāt kustībai, tāpat kā sabiedriskajam

transportam, jānorit pēc stingra grafika — lai kurā vietā bibliotekārs atrastos, viņa redzeslokā visu laiku jāietilpst astoņiem vai vairāk kolēģiem, un savukārt arī viņu nepārtraukti uzmana astoņi citi acu pāri — lūk, kāpēc nepieciešams grafiks, kurš sastādīts tā, ka jebkurā brīdī tiek izpildīti līmeņa «astoņi» nosacījumi (savstarpējās sarunās īsuma labad mēs ieradām nākotnes mērķi dēvēt par «līmeni «astoņi»», tāpat apzīmējot arī citas Specfonda attīstības pakāpes: piemēram, «līmenis «seši»» — kad katra redzeslokā atrodas seši kolēģi utt.). Pāris gadu laikā, saprotams, plāna realizācija nebija iespējama dažnedažādu objektīvu un subjektīvu iemeslu dēļ, — ne visa augstākstāvošā priekšniecība uzreiz izprata mūsu plāna būtību un tāpēc nereti ne tikai neveicināja, bet pat kavēja tā izpildi praksē; bez tam māsu darbā nepieredzējušu bibliotekāru straujš pieplūdums varētu radīt visdažādākos nepatīkamus sarežģījumus, tāpēc parasti vienlaicīgi nepieņēma vairāk par diviem trim jauniem darbiniekiem, dodot viņiem zināmu aklimatizācijas periodu, kura gaitā pieredzējušie kolēģi neuzkrītoši apradināja viņus ar darba specifiku un iepazīstināja ar ne uzreiz pamanāmajām pozitīvajām īpatnībām — reizi par visām reizēm noteikto darba ritmu, kurš pamazām radīja sava stāvokļa noturības izjūtu, kad zini, kas būs rīt, aizparīt, nākamgad un kad nav jābīstas ne no kādiem sarežģījumiem — un kurš varēja paredzēt to, ka sarežģījumi tomēr radīsies. Vadoties pēc direktora prognozēm, jauno darbinieku skaitu palielināja ārkārtīgi piesardzīgi, cīnoties par katru štata vienību, tāpēc līmenis «astoņi» vēl tālā nākotnē — patlaban mēs gatavojamies pāriet uz līmeni «pieci». Viegli saprast, ka izstrādāt grafiku tik lielam darbinieku kvantumam, kurš turklāt nepārtraukti mainās, — ietekmē gan atvaļinājumi, gan slimības, gan lēnais pieaugums —, vienam cilvēkam, kuram nav matemātiskās izglītības, ir ļoti sarežģīti, tāpēc

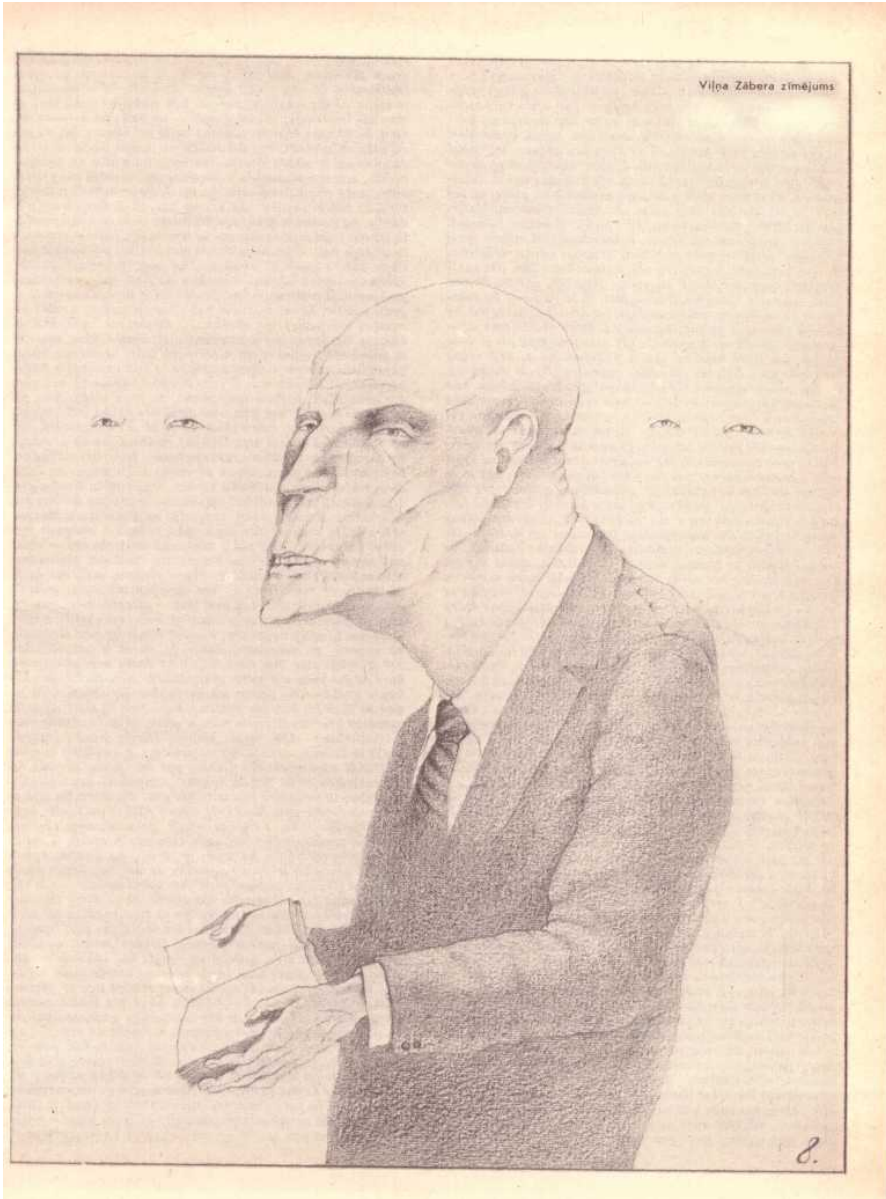

vadītājs to īsi pirms katrām izmaiņām pasūta skaitļošanas centrā. Atklāti runājot, šāds stāvoklis — nebeidzamas pārgrupēšanās — mani, un droši vien ne tikai mani, galīgi neapmierina — nav vairs noteiktās apjēgas, kad brīvi vari atdoties savu pienākumu plūdumam, vairs nav iespējams koncentrēties uz darba vienreizējo, dzelžaino ritmu, apzinoties, ka kuru katru brīdi tas ritms, ar kuru jau esi apradis, atkal tiks izmainīts, un tādējādi nekad vairs neatdzims tā neparastā, labi noregulētā mehānisma sastāvdaļas izjūta, līdzīga narkotikai, kuru svēti glabājam atmiņā mēs, veterāni, bet kuru pagaidām līdz dziļumiem nav izdevies izbaudīt jaunpienākušajiem darbiniekiem. Par laimi, šķietami vienmuļi gadi un

skaidra mērķa apziņa ir ieaudzinājusi mūsos īpaši noturīgu pacietību, kura ļauj kaut kā nebūt pārdzīvot ieilgušo, kaut arī labi organizēto sajukumu. Pacietība, pat īpaši noturīga, gan nav necik stiepjams jēdziens, par ko liecina manī notikušie haotiskie procesi, kas, tā kā es ne ar ko neatšķiros no pārējiem, vedina secināt, ka arī starp kolēģiem ne viss rit vēlamajā gultnē. Aizsākums, šķiet, meklējams pavisam negaidītajā sevis apzināšanās uzliesmojumā pie pirmās darbinieku štata vienību skaita palielināšanas, kad mūsu savrupās un noslēgtās esamības posms palika aiz muguras, un mēs pēkšņi iegājām tādā kā bezgalīga skrejceļa lokā, kad viss iepriekšējais periods tika ietverts nedaudzos rezumējuma vārdos, un līdz ar to padarīts sīks, nenozīmīgs — kas gan vēl vairāk aizvaino, ja ne tas, ka vārdu nabadzības un neuz-manīguma dēļ tu topi nenozīmīgs pats savās acīs, bet diemžēl tur neko nevar līdzēt, jo vienlaidus ritma pārrāvumi spiež veidot kopsavilkumus par paveikto vai nepaveikto, pat ja to negrib. Gadiem ilgi plaukti ar grāmatām manā uztverē bija analoģiski ķieģeļu grēdām, kur katrs ķieģelis identisks jebkuram citam — tik vien tās atšķirības kā mikroskopiskās niansēs; lasītājam nepieciešamo literatūru es meklēju pēc šifriem, nepievērsdams uzmanību ne grāmatas autoram, ne nosaukumam, no kuriem, nejauši saskatītiem, manā atmiņā nav saglabājies ne vārds — ziņkāre tolaik mani nemocīja (protams, arī tagad esmu brīvs no šīs īpašības), bet līdz ar nemierīgo pārkārtošanos, ar nebeidzamās klejošanas starp plauktiem uzsākšanu, neatkarīgi no manis grāmatu rindās ieplūda individualitāte: garāmejot es iegaumēju lielākā formāta darbus, vienādi apdarinātās kopoto rakstu un enciklopēdiju muguriņu rindas, acīs lēca košākie vāki. Pamazām plauktos iemiesojās kaut kāda savdabīga jēga, tāda kā aizmirsta valoda, līdzīga ornamenta pirmatnējām nozīmēm, kura pat vedināja uz atšifrēšanu, kas gan būtu muļķīga un tukša nodarbošanās (bet nevaru galvot, ka kāds no kolēģiem nav pakļāvies kārdinājumam un nav nodevies šādai kaislībai). Līdz ar to es zaudēju savu ilggadējo neatkarību no grāmatām, un starp mums dzima tāda kā saikne, maskēta ar vienaldzību, nē, ne jau ziņkārība, bērnišķa vēlme «atklāt noslēpumu», bet nerimtīgs urdošs, neskaidrs nemiers, kuru vēl vairāk saasināja bažas par neskaidro rītdienu. Šo nemieru citkārt varētu pārciest — kā pārcieš mazpazīstamu, ieilgušu slimību, ja tas turpinātos mēnesi, gadu, divus, taču nupat jau iet pāri visām robežām, turklāt beigas vēl tālumtālas. Es turpinu darboties un izpildīt savus pienākumus lielā mērā tikai pēc inerces, nevis iekšējas nepieciešamības vadīts, un nervozitāte no viegla aizkaitinājuma pamazām progresē rūpīgi slēpjamā niknumā, pat naidā, vērstā pret kaut ko nenoteiktu, bezveidīgu, vārdā nenosaucamu, un tas savukārt rada iekšēju spriegumu, kurš prasīt prasās atbrīvoties kaut kādā man nepiemērotā cūciska izlēciena veidā, un, tālāk ejot, šīs dziņas apspiešana spriegumu palielina vēl vairāk. Iespējams, ka parauga, standarta izraudzīšanās no kolēģu vidus un pārdomāta piemērošanās tam atbrīvotu mani no nospiedošā saspringuma un palīdzētu saglabāt manu veselumu, taču

diemžēl nelādzīgs atgadījums (to pat par atgadījumu nevarētu dēvēt, tik mazsvarīgs tas šķiet pirmajā mirklī), pēdējais piliens pilnā kausā, izbojāja visu labi iecerēto nodomu, tomēr līdztekus arī atvērdams acis: iepriekš es biju nodevies tikai savām iekšējām noskaņām, neapzinādamies, ka art mani kolēģi ir kas vairāk kā tīri funkcionāri. Runa būs par mūsu direktoru, cilvēku, kurš ne par mata tiesu neatšķiras no saviem padotajiem; kaut gan — nē, nav man taisnība; ir tomēr niansīte, kura viņu izcēla, īpaši sarunās ar mazpazīstamiem cilvēkiem, kad mūsu direktors ar lietpratīgu sejas izteiksmi it kā starp citu mēdza piezīmēt: «Enciklopēdijas ir mana vājība,» turklāt parasti bez jebkādas sakarības ar sarunas kontekstu; varētu domāt — un vairums nejaušo paziņu, lielākoties klientu, sākumā uz to arī sliecas, un, ja pazīšanās neturpinās, tad arī paliek pie savas pārliecības, ka direktoram ir mājās krietna kolekcija vārdnīcu un enciklopēdiju, apjomā piemērota viņa dienesta stāvokļa novērtējumam, taču reiz es uzzināju, ka kolekcija ir ārkārtīgi miniatūra, ka kolekcijas īstenībā nemaz nav, jo to, kas viņam piederēja, nu nevarēja dēvēt par kolekciju — ja vien man sniegtā informācija bija saskaņota ar kolekcijas patieso stāvokli; to veidoja lieli, nejauša rakstura pirkumi bez paliekošas vērtības, būtībā pieejami jebkuram, bet apgalvojumā «Enciklopēdijas ir mana vājība» direktors noteikti rada patvērumu gadījumā, ja jutās apmulsis, ja viņš spēja justies apmulsis — grūti pateikt, kā tur bija, vai kad situācija spieda uzsākt sarunu ar mazpazīstamu cilvēku, bet direktoram aptrūkās sakāmais. Bet tagad par nepatīkamo atgadījumu. Reiz, kad štatu palielināšana jau ritēja pilnā sparā, vairs neatceros, kādas vajadzības spiests — visticamāk, ka tā bija pavisam nebūtiska, ja jau es to neatceros, iegāju direktora kabinetā, bet, viņu tur nesastapis, loģiski spriezdams, ka viņš aizkavējies pie fonda vai tualetē, kur gan citur direktors darba laikā varētu pazust (starp citu, interesanti, ka es tā arī neuzzināju, kur un kāpēc viņš tobrīd bija izgājis), nolēmu mirkli uzgaidīt. Es apstājos pie direktora rakstāmgalda, kura virsmu pedantiskā kārtībā ar ģeometrisku pareizību klāja mapes ar dažādiem materiāliem, kartotēku kārbas, neaizpildītu blanku grē-diņas, zīmuļi un flomāsteri plastmasas trauciņos un viss kas tamlīdzīgs. Kreisajā stūrī, raugoties no direktora krēsla puses, stāvēja neaprakstītu lapu paka; labajā — nedaudz mazāka, aprakstīta; tieši vidū, neakurāti sašķiebusies — viena pati lapiņa, iesākta ar īsu, nepabeigtu rindkopu, izzīmētiem sīkiem, apaļīgiem burtiņiem. Mans skatiens aizķērās šajās nedaudzajās rindās, un es bez sevišķas intereses, gandrīz automātiski pagriezu lapu pret sevi — atceros, mani pirmām kārtām pārsteidza visai prāvais ar roku aprakstītā papīra daudzums, un es neizpratu, kamdēļ direktors nav strādājis, kā parasti, ar rakstāmmašīnu — ja nu tā ir sabojājusies, bet šī neizpratne bija tikai tāds sīks domu uzplaiksnījums, kurš ne pie kāda slēdziena nenoveda, jo mani pirksti jau nez kāpēc grābājās ap papīra lapiņu (galvenais dzinulis, kā tagad es spriežu, bija tās slīpums, kurš tieši šo lapu iezīmēja attiecībā pret precīzajiem pārējo priekšmetu kvadrātiem un taisnstūriem, — lūk,

kādas nianses reizēm ievada traģēdijas); es laikam vienaldzīgi nospriedu, ka direktors turpina izstrādāt pārkārtošanās plānus, par ko varētu liecināt arī manuskriptu ievērojamais apjoms — lappuses augšējā stūrī ar trafareta palīdzību bija uzvilkts glīts trīsstūris un tajā ar sarkanu flomāsteru ierakstīts cipars «286», un tāpēc, neko ļaunu nedomādams, atļāvos izlasīt, gatavodamies ieiet sarežģītas terminoloģijas un dziļu jēdzienu pasaulē: « .. durvis, Marta atcerējās, ka maks ar naudu un biļetēm palicis virtuvē uz galda starp pelnutrauku un sālnīcu. Tāpēc nācās izrakņāt visādiem niekiem pieblīvēto rokassomiņu — sen bija laiks ieviest tur kārtību, lai sameklētu pirms pāris stundām tur nevērīgi ieslidināto atslēgu, un tā viņa zaudēja vēl pāris mirkļus vērtīgā laika. Klabinādama papēdīšus pret linoleju, jaunā sieviete iesteidzās virtuvē, paķēra maku, drošības pēc .. » Tas arī viss, nedaudzas rindas bez sākuma un beigām, kurām citkārt būtu lemts nogrimt aizmirstībā, bet tagad kā kodīga skābe tās ieēdās manā atmiņā līdz ar numuru «286» rūpīgajā trīsstūrī — tik cieši, ka es bez kļūdīšanās tās varu atkārtot vēl šodien ar simtprocentīgu garantiju par pareizību. Es veicīgi atstāju direktora kabinetu un nedarīju nevienam zināmu savu atklājumu — tas laikam bija pats nelādzīgākais, jo, nesekmīgi pūloties aizmirst teksta fragmentu, tas, atmiņā iekūņojies, ieņēma vēl aktīvāku pozīciju, atklādams, ka ne jau es vienīgais tieku mocīts ar neciešamo nemieru: ja jau pats direktors atļaujas darba laikā nodoties lietām, kuras nonāk pilnīgā pretstatā ar mūsu pienākumiem, turklāt pašas par sevi ir nemieru nesošas un nemieru rado-

šas, tas nozīmē, ka spriegums ir pārņēmis visu kolektīvu un ka joprojām stingri ievērojamais darba ritms ir tikai ilūzija, jo īstenībā katrs no mums ir vairāk nodarbināts ar sevi, ne ar kopējo lietu. Nēsāt masku ir daudz vieglāk nekā apzināties, ka pats esi spiests eksistēt maskēto vidū. Nepabeigtā rindkopa uzsāka savu patstāvīgo dzīvi, spiežot mani bezjēdzīgi rosināt domas un fantāziju, lai atrastu tās kontekstu — vienīgo paredzēto, kādu bija radījis direktors (bet varbūt viņš to atzinis par nederīgu un izsvītrojis? arī ar šādu iespēju vajadzēja rēķināties); man nācās analizēt vai ik vārdu un noskaidrot vissīkākās to attiecību nianses, lai varētu uzkonstruēt darbības iepriekšējo norisi vismaz strukturālā līmenī, nemaz necerot uz valodas smalkumu atklāsmi. Rezultātā tika sagudroti tikai desmitiem tādi paši fragmenti, no kuriem katram ar vēl mazāku ticamības pakāpi varētu pievienot vēl simtiem citu, un nekas nekur nebija tik ticams, lai to varētu izvēlēties par vienīgo pareizo. Tas arī bija par iemeslu, ka tieši es kļuvu par sprādziena detonatoru — rindkopa direktora manuskriptā jau vairs nebija tikai brīdinājums, kā es tobrīd to uztvēru, bet gan dzirkstele, kura līdz izmisumam saasināja jau krietni sen gruzdošo konfliktu manī: no vienas puses, joprojām darbojās iekšēja prasība turpināt savu pienākumu izpildi, no otras — nespēja to darīt, ko balstīja apziņa, ka tagad vairs nekas nebūs kā agrāk. Tā sakot, «gaisā oda pēc pulvera», un to jutām mēs visi (bet varbūt jutu tikai es un, to juzdams kļuvis aizdomīgs, sāku uzskatīt,

ka arī pārējie jūt). Ikkatrs arvien dziļāk ierāvās savā čaulā, pūlēdamies noslēpt viņā notiekošos procesus un turpinādams sekundi sekundē ievērot maršēšanas grafiku, varbūt pat cerēdams, ka stingrā pašdisciplīna un pilnīgā atdošanās pienākumiem ļaus tikt galā ar visām nepatikšanām. Atrisinājumam bija jānāk — un tas nāca negaidīti. Pilsētā izcēlās gripas epidēmija, kuras sekas attiecībā uz mūsu Specfonda darbību izrādījās katastrofālas: nedēļas laikā saslima turpat trīs ceturtdaļas visu darbinieku; mani šī sērga nez kāpēc apgāja, un es izgāju sveikā tikai ar nelielu temperatūru un vieglu nespēku. Saprotams, ka vairs nebija ko domāt par līmeni «pieci», ne arī par «četri», «trīs» *vai pat «divi» — saslima arī pats direktors, un mēs, paši nespēdami elastīgi izmainīt kustības grafiku, turpinājām staigāt pēc pēdējiem pirmsepidē-mijas laika norādījumiem — kas cits mums atlika, un tādā veidā mēs nemitīgi izgājām cits no cita redzesloka. Tad mans iekšējais konflikts pārgāja noteiktā lēmumā: izmantojot izdevīgo brīdi — turpmāk tāda var nebūt, izņemt no plaukta jebkuru grāmatu un ielūkoties, kas tur rakstīts. Nedomājiet, es nepavisam nevēlējos atklāt, kāpēc mūsu fondā novietotā literatūra ir padarīta nepieejama, tāpat veltīgi ir meklēt manā rīcībā slimīgas ziņkāres uzliesmojumu (es, protams, nenoliegšu, ka arī ziņkārei te ir minimāla loma, bet to nevajadzētu absolutizēt; absolutizācija ir pārāk vienkārša, lai būtu pareiza). Gluži vienkārši, man bija nepieciešams noziegums nozieguma dēļ; noteikumu pārkāpums — kā profilaktisks pasākums, kurš ļautu izlādēties konfliktam un atbrīvotu mani no saspringuma (arī veģetārietis reizēm alkst gaļas) un vismaz daļēji atgrieztu kādreizējo mieru — tas mūsu darbam nāktu tikai par labu, jo es atkal spētu ieslēgties savu pienākumu ķēdē un, iespējams, ar vēsu prātu pat atrastu kādas zāles kolēģiem. Viegli saprotams, ka neviens par manu pārkāpumu nedrīkstēja uzzināt, jo, atklātībai nodots, tas pārtaptu tikai par klaju pārkāpumu, aizsegdams iemeslus, kuri mani uz to pamudināja, bet mani padarītu par grēkāzi, pār kura galvu gāztos kolektīva dusmas, — jo visvairāk nīst trūkumus, kuri slēpjami pašam. Man bija vienalga, kuru sējumu es izvēlēšos, tikai vajadzēja to darīt ātri, lai neizjauktu kustības grafiku un ar to neizsauktu kolēģu aizdomas; es ilgi gatavojos, izmeklēdams pašu izdevīgāko brīdi, kad visilgāk atrados plauktu aizsegā, uzņemdams laiku pēc rokas pulksteņa sekunžu rādītājiem — es varēju justies droši vismaz sekundes desmit divpadsmit, ja ne vēl vairāk, un pēc tam, mazliet paātrinājis soli, atkal iekļauties grafikā. Neskaitāmas reizes visu pārbaudījis un prātā izsvēris, darba laikam tuvojoties beigām, es izšķīros par labu aktīvai rīcībai: un no cieši pieblīvētā plaukta ar pūlēm izvilku vidēju izmēru tumšzilos vākos iesietu sējumu (grūti pateikt, kāpēc es izvēlējos tieši šo un ne citu, — diez vai tas notika pilnīgi uz labu laimi, šķiet, ka es neapzināti paņēmu pašu neuzkrītošāko un līdzīgu tūkstošiem citu grāmatu — tātad tomēr izvēle bija daļēji motivēta), atvēru to — man uzvēdīja medicīnisks nolietotas grāmatas aromāts, pāršķirstīju un,*

apjukumā apstulbis, apstājos, vairs sekundes neskaitīdams, kā kad kaut ko ļoti svarīgu pazaudējis: grāmatai bija tukšas, ledaini saltas, baltas lappuses, neviena teikuma, neviena burtiņa, nevienas zīmes nav atlicis, tukšums, tikai nedzīvs, apsarmojis tukšums; nepūlēdamies iebāzt grāmatu atpakaļ plauktā, ļaudams, lai tā nokrīt zemē, es izrāvu vēl vienu — un atkal tas pats, viss gadu gaitas izdzēsts, izmēzts kā nevajadzīgs, izgaisināts kaut kur nebūtībā, tik vien kā lappuses — spoži baltas, neskartas un bezjēdzīgas, nevienam nevajadzīgas. Es sarāvos un apsitos apkārt, sajuzdams uz sava vaiga siltu dvašu — pāri manam plecam, pacēlies uz pirkstgaliem un izstiepis kaklu kā putns, lūkojās kolēģis — neatceros, kāds bija viņa vārds; kolēģa sejā muļķīgs pārsteigums un neizpratne nomainījās ar pārbīli. Viņš izņēma grāmatu man no rokām, piegrūda pie deguna, it kā būtu tuvredzīgs vai vēlētos paostīt tukšās lapas, ar troksni nosvieda to zemē un izķēra no plaukta nākamo, mirkli drudžaini šķirstīja, noraudams lappušu stūrus, tad ievaidējās, ieaurojās, ar nez no kurienes radušos spēku pārplēsa grāmatu uz pusēm, trieca to pret grīdu un ilgi mīdīja, palēkdamies un kaut ko neskaidru murmināmdams, saraudamies mazāks, it kā sačervelēdamies zem daudzo, pēkšņi uzradušos acu dzēlīgajiem skatieniem — plauktu galos cita pēc citas uzradās trokšņa satraukto darbinieku sejas. Instinktīvi es atkāpos dažus soļus nostāk, un tas laikam mani izglāba, jo man pēc grafika šajā laikā bija še jākursē — kļūda par nedaudzām sekundēm šoreiz nevienu nedarīja aizdomīgu, turpretim mans darbabiedrs atradās neatļautā vietā, līdz ar to pārkāpdams noteikumus. Ja viņš noteikumus pārkāpis vienā veidā (atceros, izbailes manī mijās ar sašutumu un neizpratni — kā viņš bija te uzradies?), tad kāpēc gan tieši viņš nevarētu būt tas, kurš dēļ savas dziņas vilcis laukā grāmatas no plaukta? To aptvēris, es atkāpos vēl tālāk, lai kāds tomēr neiedomātos mani sasaistīt ar šo kolēģi (kura vārdu es tā arī neuzzināju), bet, par laimi, neviens pat negrasījās to darīt. Es saku «par laimi» — jo nespēju iedomāties, kā varētu aizstāvēties pret varbūtējiem apvainojumiem. Tad notika sprādziens — ilgi krājusies enerģija uzsāka savu izlādēšanos dobju rēcienu un lāstu veidā, visi vienlaicīgi metās noziedzniekam virsū, sāka viņu sist, spārdīt un grūst uz durvīm; es tikmēr steidzīgi savācu grāmatas pa grīdu un sastūmu atpakaļ plauktos, tai vēlāk nerastos kāds aizmetnis aizdomām par mani. Piegājis pie loga, es ieraudzīju, kā sāpēs un niknumā brēcošais kamols izšķīst uz trotuāra, izbiedēdams nedaudzos garāmgājējus, kā noziedzies kolēģis, klibodams un rokām galvu saķēris, neiedomājami ātri klumburē prom pa ielu un kā mani pārējie darba biedri, aurodami un dūres vicinādami, joņo viņam pakaļ — taču jau bez sevišķas iedvesmas. Pūtītis pazuda šķērsielā, un vairāk es šo kolēģi neesmu redzējis. Todien māsu grafiks tā arī vairs neatjaunojās, šķiet, pirmo reizi Specfonda vēsturē, bet nākamajā rītā atgriezās direktors un nodibināja pagaidu kārtību, cik nu gripas epidēmijas laikā, kad pat vienas dienas robežās mainās strādājošo skaits, tas ir iespējams. Sprādziens un vardarbība, kuru īstais iniciators tomēr esmu es, — tai cik sāpīgi, tomēr tas

jāapzinās, vairs netika pieminēti, it kā nekā tāda nebūtu bijis, un tas arī ir vispareizākais, jo, ja par kaut ko nerunā un ignorē pašu runāšanas iespējamību, tad īstenībā nekas arī nav bijis, vien ļauns murgs, par ko pašam kauns. Tikai viena lieta gan lec ārā no vispārējās ainas un krietni vien mani, un varbūt, ka ne tikai mani, mulsina: laikā, kad vairākums kolēģu dz'.nās pakaļ grēkāzim, daži tomēr palika šepat telpās un, tāpat kā es, uz eksekūciju noraudzījās, stāvēdami pie logiem — pa vienam, nevis pa bariņiem. Tas tomēr ir ļoti aizdomīgi un vedina izdarīt dažus ne visai patīkamus secinājumus, kuri var novest pie slēdziena, ka ne viss ir beidzies un ka pats nepatīkamākais, iespējams, vēl ir priekšā.

1985.

JĀNIS BALTVILKS

TĀDS DĪVAINS GĀJIENS

Iet sasaistītie, rinda iet aiz rindas. Bet nežvadz ķēdes, neskan dzelžu šķinda.

Iet sasaistītie, līksmi iet un moži, un skatās, lai kāds saites nepārkož.

Ik sasaistītais ar to tiek dāsni algots, ka atļauts uzmanīt ir pašam savus valgus.

Nav ķēžu žvadzoņas. Nav ķēdēs kalto.

Iet desā piesietie.

Un saka paldies.

1981

LABI AUDZINĀTS

Nāk svešs kāds manā istabā, nes dāvanas, kas svešas man, bet es tās neizmetu.

Nāk svešs kāds manā istabā, nes dāvanas, kas riebjas man, bet es tās krauju kaudzē.

Sēž svešs kāds manā istabā, kas piekrauta ar dāvanām, bet man vairs nav ko elpot.

Sēž svešs kāds savā istabā, kas bij reiz mana istaba, bet es esmu labi audzināts.

1987

KARŠ

Laukmaļu ģimenē bija septiņi brāļi. Seši krituši karā. Kur kurais.

Pārupju Artūru nošāva tepat pie stacijas pirmajā dienā. '

Mežsargs savu vienīgo meitu atrada pavasarī zem žagaru kaudzes.

Salmene, saņēmusi no frontes ziņu par vīra un dēla nāvi, sajuka, nabadzīte.

Vecais Pauciņš pārnāca ar koka kāju un arī jocīgāks galvā.

Nātriņš, to spīdzināšanu neizturējis, esot pakāries dvielī. Cielēnu vecākais pazuda kas zin kur tā kā austrālijā vai Sibīrijā sazin kur ellē. Cauri un pazuda nošāva visus četrus sadega nošāva vēlāk uz galvas purvā bedrē smirdoņa kauca līdz rītam iesprūda rīklē sadedzināja ar utīm pa starpām nozūmēja aiz nagiem mēslos mērglis tā sterva pats pieteicās plātījās brīvprātīgais par vadoni uzmeties tīrīt bez ziepēm kāpostu laukā ziņu pienesējs tūplis un bedre lādiņi nesprāguši kad viņi reiz nosprāgs nava un nava vēl cauri tā sapelējusī sperma erzaces perverss ēdelveiss īstais atradies nolīst un nolīst bet nevar aizskalot asiņu smaku līdz četrpadsmitam augumam šķērmi pa augoņiem ļergu tā maucība aizsietām acīm zābaks pamazīt iegrimst sūnās bet sūdi zināms kā allaž pa virsu …

Tā dzīvojam, miļā.

1985

PIERĪGAS AINIŅA

Vējš no Daugavas.

Zvirbulis jāņogu krūmā. Smiltis, putekļi, stikli…

Tāls pāļu dzinēja belziens un uzsauciens tepat līdzās: «Ei, pareņ,

kak nazivajetsja eta rečka!»

1986

CEĻMALAS KOKI

— Kur sākas debesis!

— Tepat jau sākas.

— Kur tieši, sakiet!

— Jāskatās pašam.

— Nebūs vairs tālu!

— Simttūkstoš pelnu.

1985

Vienās skrambās un iebiedēti. Kā latvieši.

Ja dabū lietu, var atspirgt.

1983

Rifkabīļi. (Nepabeigts uzskaitījums)

Rifkabīlis vārdā Visidaratā. Rifkabīlis vārdā Irtādsrīkojums.

Ne stārķu, ne bezdelīgu, ne cielavu.

Nervozi nami.

Cēluši sveši priekš svešiem.

1983

Rifkabīlis vārdā Kurvajagturzina.

Rifkabīlis vārdā Runāsimcitāvietā.

1986

Sniegam nav izvēles. Kas apakšā ir, uz tā jākrīt.

Izeju ārā.

Lai kādas pārslas uz laimīga nokrīt.

1985

KAD MELU PŪZNI SAKUSTINA

Gan smadzenēs, gurķos, gan sūdos, rēķinot procentuāli, galvenā viela ir ūdens, — tā ja, mans brāli.

Tādēļ nebrīnies it nenieka par to, kādi vārdi plūst, ja mazuliet pabakstīts tiek milzīgais melu pūznis.

Pa visām tā spraugām un plaisām nāk šņākdama straume kodīga, kurā ņudz vārdi: gaisma, taisnīgums, atklātums, godīgums.

1987

Raiti ripo kara rati, lejā rit un kalnā!

Velc, ķēvīte, atsperdamās, velc, ķēvīte salnā!

Raiti ripo kara rati, kalnā rit un lejā!

Velc, ķēvīte, atsperdamās garām bezizejām!

Raiti ripo kara rati, vai nu ceļu trūkst! galvenais — tik neiekulties pacifisma dūkstī!

1985

Tu viegli izlaidi pirkstus man caur matiem. Tā laikam āboliņš ar savām saknēm mierina pārgurušu un saērcinātu zemi.

1985

PAR PUTNIEM

Nē, visi neaizlidos.

Gan jau kāds sīlis, kāda žagata, dzilnīšu pāris un zīlīšu bariņš dārzā paliks,

lai palīdzētu mums pārlaist ziemu.

1985

Viņu paņēma ciet pie dziesmas.

PAR ATMODU

Viņš modās ne agri, ne vēlu. Viņš atmodās savā laikā.

Latvija gulēja tumsā. Viņš paņēma nēšus un gāja uz aku.

Drīz pārnāks.

1984

8riesmīgi!

Pats viņš teica:

— Beidzot esmu es uzzinājis, ka man patiešām ir dziesma.

1980

HERMANIS HESE

SAVĀDA VĒSTS NO KĀDAS SVEŠAS PLANĒTAS

PASAKA

Kada no mūsu skaistās planētas dienvidu provincēm bija atgadījusies briesmīga nelaime. Zemestrīce, kuru pavadīja drausmīgs negaiss un plūdi, bija stipri izpostījusi trīs ciematus ar visiem dārziem, laukiem, mežiem un sējumiem. Daudz cilvēku un dzīvnieku bija gājuši bojā, un, kas bija pats ļau-nakais, nebija nepieciešamā ziedu daudzuma, lai apguldītu mirušos un kā pienākas greznotu viņu atdusas vietas.

Par pārējo, protams, tika gādāts nekavējoties. Sūtņi ar lielo aicinajumu pakalpot drīz vien pēc drausmīgā notikuma aizsteidzās uz kaimiņu apgabaliem, un no vēl atlikušajiem provinces torņiem skanēja priekšdziedātāju balsis, skandējot saviļņojošo un aizkustinošo dziesmu, kas kopš seniem laikiem ir pazīstama ka veltījums Līdzjūtības dievei un kuras skaņām neviens nespēj pretoties. Tūliņ no visām pilsētām un lauku draudzēm uz nelaimes piemeklēto apvidu steidzas līdzjūtīgo un palīdzīgo pūļi, lai cietušos, kas bija zaudējuši pajumti, apbērtu ar laipniem uzaicinājumiem un lugumiem apmesties pie draugiem, pie radiem, pie pilnīgi nepazīstamiem ļaudīm. Palīdzība pienāca no visām pusēm, tika atvesti produkti un drēbes, rati un zirgi, darbarīki, akmeņi un kokmateriāli, kā arī vēl daudz citu lietu, un, kamēr vieni mierīgi un laipni aizvadīja prom sirmgalvjus, sievietes un bērnus, saudzīgi nomazgāja un pārsēja ievainotos un zem drupām meklēja mirušos, citi jau sāka novākt sabrukušos jumtus, ar baļķiem balstīt ļodzīgos mūrus un gatavot visu nepieciešamo, lai nekavējoties sāktu jauncelsmes darbus. Kaut arī gaisa vēl bija jūtama nelaimes dvesma un mirušo klātbūtne lika skumt un bijīgi klusēt, tomēr visās sejās un balsīs jautās priecīga gatavība un cēls svinīgums; visas sirdis pildīja darāmā darba kopība un veldzējošā apziņa, ka viņi veic kaut ko ļoti nepieciešamu, skaistu un pateicības vērtu. Sākumā vēl viss norisinājās mulsā klusumā, taču drīz vien šur tur sāka skanēt pa kādai jautrākai balsij, pa klusai kopīga darba dziesmai, un, kā jau bija gaidāms, pirmām kārtām skanēja abas senās sentences: «Svētlaimīgs, kas palīdz tikko kā nelaimē nokļuvušam; vai viņa sirds nedzer labdarību kā izkaltis dārzs pirmo lietu, vai atbilde nav ziedi un pateicība?» Un otra: «Dieva līksmība plūst no kopīgas rīcības.»

Taču tagad atklājās nožēlojamais ziedu trūkums. Pirmie atrastie mirušie bija jau greznoti ar ziediem un zariem, kurus bija iespējams sadabūt izpostītajos dārzos. Tad ļaudis saka nest visus iespējamos ziedus no kaimiņu ciematiem. Taču nelaime bija tā, ka tieši izpostītajos ciematos bija lielākie un skaistākie dārzi, kuros auga šī gadalaika ziedi. Citus gadus šurp bija nākuši ļaudis, lai apskatītu narcises un krokusus, jo nekur citur to nebija tik neiedomājami daudz, tik labi kopti un tik brīnišķīgās krāsās; tagad viss bija izpostīts un sagandēts. Tā nu ļaudis drīz vien bija neziņā, kā izpildīt paražas prasības, pēc kurām katru mirušu cilvēku un katru mirušu dzīvnieku ir

jāgrezno ar attiecīgā gadalaika ziediem, ka apbedīšanai jābūt jo bagātīgākai un greznākai, jo negaidītāk un skumjāk kāds ir šķīries no dzīves.

Provinces vecāko, kurš viens no pirmajiem savā pajūgā bija atsteidzies sniegt palīdzību, ļaudis drīz vien tā apbēra ar jautājumiem, lūgumiem un sūdzībām, ka viņam tikai ar pūlēm izdevās saglabāt mieru un jautrību. Taču viņš bija stipras gribas cilvēks — viņa acis raudzījās gaiši un laipni, viņa balss skanēja skaidri un pieklājīgi, viņa lūpas zem baltas bārdas ne uz mirkli nepameta klusais un labsirdīgais smaids, kuru viņam kā gudrajam un padomdevējam pieklājas smaidīt.

Draugi, — viņš teica, — mūs ir piemeklējusi nelaime, kuru dievi ir uzsūtījuši, gribēdami mūs pārbaudīt. Visu, kas šeit ir nopostīts, mes drīz vien varēsim atjaunot un atdot mušu brāļiem, un es esmu pateicīgs dieviem, ka tik lielā vecuma man vel ir lemts pieredzēt to, kā jūs visi, pamezdami savus darbus, esat atsteigušies šurp, lai palīdzētu mūsu brāļiem. Bet kur mēs ņemsim ziedus, lai kā pienākas skaisti greznotu visus šos aizgājējus viņu pārvēršanās svētkos? Jo, kamēr mēs esam šeit un dzīvojam, nedrīkst pieļaut, lai kaut viens no šiem nogurušajiem svētceļniekiem tiktu ap-glabats bez īstas ziedu upurēšanas. Tādas, protams, ir arī jūsu domas.

— Jā, — ļaudis atsaucās, — tādas ir arī mūsu domas.

— To es zinu, — vecākais savā tēvišķajā balsī turpināja- — Draugi, es gribu teikt, kas mums ir jādara. Visus tos aizgājējus, kurus mēs šodien nevaram apglabāt, jānogādā vasaras templī kalnos, tur vēl tagad ir sniegs. Tur viņus droši var uzglabāt, un tur viņiem nekas nenotiks, kamēr būs sa-gādati ziedi. Taču ir tikai viens cilvēks, kurš mums šajā gadalaika varētu izlīdzēt ar tādu daudzumu ziedu. To var tikai karalis. Tapec viens no mums jāsūta pie viņa lūgt palīdzību.

Ļaudis atkal piekrītoši māja un sauca: — Jā, jā, jāsūta pie karaļa!

_ Jā tas ir, — vecākais turpināja, un visi priecīgi skatī-jas, ka viņš smaida savā sirmajā bārdā. — Bet ko lai mēs sutām pie karaļa? Šim cilvēkam ir jābūt jaunam un možam, jo ceļš ir tāls, un mums viņam būs jādod pats labākais zirgs. Un viņam jabut arī skaistam un labsirdīgam, viņa acīm jā-but spožām, tādām, lai karalis nespētu atteikt. Sim cilvēkam nevajadzēs daudz runāt, viņa acis pašas visu pateiks. Visla-bak butuˆturp sūtīt kādu bērnu, skaistāko ciemata bērnu, taču vai bērns spēs veikt tik tālu ceļu? Draugi, jums man jāpalīdz, un, ja ir kads, kas grib ziņu nogādāt karalim, vai arl — īa kāds zina un pazīst piemērotu cilvēku, tad, lūdzu, sakiet man.

Vecākais apklusa un savām mirdzošajām acīm raudzījās ļaudīs, taču neviens nepieteicās, neviena balss neatsaucās.

Viņš atkartoja jautājumu otru un vēl trešo reizi; tad no puļa viņam pretī iznāca kāds jauneklis, viņš bija gadu sešpadsmit vecs, gandrīz vēl zēns. Viņš stāvēja, galvu nodūris, un, sveicot vecāko, koši

nosarka.

Vecākais viņā paraudzījās un uzreiz saprata, ka šis zēns ir vispiemerotakais sūtnis. Taču viņš tikai pasmaidīja un teica:

— Tas ir jauki, ka tu gribi būt mūsu sūtnis. Bet kā izskaidrot to, ka no visiem šiem daudzajiem ļaudīm tieši tu piedāvājies doties pie karaļa?

Jauneklis pacēla acis, palūkojās vecajā vīrā un teica:

— Ja nav neviena cita, kas gribētu doties pie karaļa, tad laidiet mani.

Pūlī kāds iesaucās:

— Vecākais, sūtiet viņu, mēs viņu pazīstam. Viņš ir cēlies no šī ciemata, un zemestrīce ir nopostījusi viņa puķu dārzu, bet tas bija skaistākais visā apkārtnē.

Vecākais maigi paraudzījās zēnam acīs un jautāja:

— Vai tev žēl savu ziedu?

Zēns atbildēja pavisam klusu:

Jā, žēl, bet ne jau tāpēc es pieteicos. Man bija draugs un jauns, skaists zirgs, taču tie abi gāja bojā zemestrīcē; tagad viņi guļ tempļa hallē, un man jādabū ziedi, lai varētu viņus apbedīt.

_ Vecākais izstieptām rokām deva jauneklim savu svētību; tūliņ arī tika sameklēts labākais zirgs, jauneklis acumirklī uzleca tam mugurā, uzsita pa kaklu, pamāja ļaudīm atvadas un aizauļoja šķērsām pāri pielijušajiem un izpostītajiem laukiem ara no ciemata.

Jauneklis bija jājis visu dienu. Lai ātrāk nonāktu galvaspilsēta pie karaļa, viņš jāja pāri kalniem un vakarā, kad sā-

ka tumst, veda zirgu pavadā pa šauru taku, kas aizvijās cauri mežam gar stāvām klintīm.

Jauneklim pa priekšu lidoja liels, melns putns, kādu viņš vēl nekad nebija redzējis, viņš tam sekoja, līdz putns nolaidās uz kāda neliela, vaļēja tempļa jumta. Jauneklis ļāva zirgam ganīties meža pļaviņā un, izgājis cauri koka pīlāru rindai, iegāja vienkāršajā svētnīcā. Upurakmens šeit bija vienīgi melns klints bluķis — tādu akmeņu šajā apvidū nebija, uz tā bija kādas dievības simbols, arī tādu sūtnis nebija redzējis: sirds, kuru plosīja mežonīgs putns.

Jauneklis apliecināja dievībai savu godbijību un kā upuri nolika uz akmens zilu pulkstenīti, kuru bija noplūcis kalna pakājē un piespraudis pie apģērba. Pēc tam viņš apgūlās tempļa stūrī, jo bija ļoti noguris un gribēja gulēt.

Taču aizmigt jauneklis nespēja, jo miegs, kas katru vakaru neaicināts stāvēja pie viņa gultas, tagad nenāca. Vai nu pulkstenīte uz klints bluķa, vai arī melnais akmens pats izstaroja savādu, stipru, rūgtenu smaržu, un baisās dievības tēls spokaini spīdēja tumšajā hallē, bet uz jumta sēdēja svešais putns un brīdi pa brīdim sparīgi savēcināja milzīgos spārnus, šķita, ka kokos šalc vējš.

Un tā nu nakts vidū jauneklis piecēlās, izgāja no tempļa un sāka skatīties augšup uz putnu. Tas sasita spārnus un paskatījās uz jaunekli.

— Kāpēc tu neguli? — putns jautāja.

— Nezinu, — jauneklis atbildēja. — Varbūt tāpēc, ka esmu iepazinis bēdas.

— Kādas bēdas tad tu esi iepazinis?

— Ir gājuši bojā mans draugs un iemīļotais zirgs.

— Vai tad mirt ir tik slikti? — putns izsmējīgi jautāja.

— Ak nē, lielo putn, tas nav slikti, tās ir tikai atvadas, bet ne jau par to es bēdājos. Slikti ir tas, ka mēs nevaram apbedīt ne manu draugu, ne zirgu, jo mums vairs nav ziedu.

— Var būt arī vēl ļaunāk, — teica putns un negribīgi savēcināja spārnus.

— Nē, ļaunāk vairs nevar būt. Kurš tiek apglabāts bez ziedu upurēšanas, tam ir liegts atdzimt par jaunu. Bet kurš savus mirušos apglabā un nesvin ziedu svētkus, tas redz viņu ēnas sapņos. Tu redzi, es jau tagad nevaru gulēt, jo maniem mirušajiem vēl nav ziedu.

Putns ar līko knābi skaļi ieķērcās.

— Jaunekli, tu nezini, kas ir bēdas, ja neesi iepazinis neko citu. Vai tad tu nekad neesi dzirdējis runājam par lielām nelaimēm? Par naidu, slepkavību, greizsirdību?

Izdzirdot šos vārdus, jauneklim sāka likties, ka viņš sapņo. Viņš padomāja un kautrīgi noteica:

— Esmu, tagad es atceros; par to ir stāstīts senās grāmatās un pasakās. Bet īstenībā tā nav, vai varbūt šīs lietas pasaulē ir pastāvējušas pirms daudziem, daudziem gadiem, kad vēl nebija ne ziedu, ne labo dievu. Bet kas tad par kaut ko tādu domā!

Putns paklusi iesmējās savā spalgajā balsī. Viņš pastiepās uz augšu un teica:

— Un tagad tu gatavojies iet pie karaļa un man jārāda tev ceļš?

— Ak, tu to jau zini? — jauneklis priecīgi iesaucās. — Ja tu gribi mani vadīt, tad, lūdzu, dari to.

Putns bez skaņas nolaidās uz zemes, bez skaņas izpleta spārnus un pavēlēja jauneklim atstāt zirgu šeit un turpināt ceļu viņa mugurā.

— Aizver acis! — putns pavēlēja, un jauneklis paklausīja, bet putns lidoja tumšajās debesīs tik klusu kā pūce, gar sūtņa ausīm vienīgi šalca aukstais gaiss. Viņi lidoja un lidoja cauru nakti.

Kad atausa rīts, viņi klusu nolaidās zemē, un putns uzsauca:

— Atver acis!

Un jauneklis atvēra acis. Viņš ieraudzīja sevi stāvam meža malā, bet zemāk pirmajos rīta saules staros atspīdēja līdzenums, tas bija tik košs, ka viņam apžilba acis.

— Šeit mežmalā tu mani atkal atradīsi, — putns viņam uzsauca. Tad kā bulta uzšāvās gaisā un tūliņ arī pazuda debesu zilgmē.

Jaunajam sūtnim bija pavisam savādi ap sirdi, kad viņš iznāca no meža līdzenumā. Viss ap viņu izskatījās tik dīvains un neparasts, ka viņš nespēja aptvert, vai ir nomodā vai sapņo. Ziedi un koki bija tādi paši kā viņa dzimtajā pusē, arī saule spīdēja tāpat, un vējš rotaļājās ar zaļa zāli, taču nebija redzami ne cilvēki, ne dzīvnieki, ne mājas, ne dārzi, šeit viss izskatījās tieši tāpat kā viņa ciematā pēc zemestrīces, visapkārt bija gan gruveši, gan nolauzti zari un koki, izgāzti žogi un izmētāti darbarīki, un pēkšņi jauneklis pašā lauka vidū ieraudzīja mirušu cilvēku, tas nebija apglabāts, tas izskatījās baismīgs, jo bija jau pa pusei satrūdējis. Jaunekli pārņēma šausmas, viņš juta kāpjam kaklā nelabumu, jo kaut ko tādu vēl nekad nebija redzējis. Pat mirušā seja nebija apsegta, to pa pusei jau bija iznīcinājuši putni un laiks, un, novērsis skatu, jauneklis saplūca zaļus zarus un dažus ziedus, lai to apklātu.

Vārdos neizsakāma šausmīga, sirdi stindzinoša smirdoņa bija izplatījusies pa visu līdzenumu. Jauneklis netālu zālē ieraudzīja vēl vienu mirušo, virs kura riņķoja vesels kraukļu bars, netālu bija zirgs bez galvas, un vēl mazliet tālāk cilvēku vai dzīvnieku kauli baloja saulē, šeit neredzēja neviena, kas rūpētos par ziedu svētkiem un apbedīšanu. Jauneklis izbijies nodomāja, ka ļaudis šajā vietā ir piemeklējusi neiedomājama nelaime, tā bija nogalinājusi visus un ikvienu, jo mirušo bija tik daudz, ka viņš pat vairs nespēja plūkt ziedus un apklāt to sejas. Bailīgi, pusaizvērtām acīm viņš gāja tālāk, un no visām pusēm plūda maitu un asins smaka, no drupu kaudžu un līķu tūkstošiem viņu kā milzīgs vilnis apņēma neizsakāma posta un bēdu nojausma. Jauneklis jutās kā ļauna sapņa varā un saprata, ka tas ir debesu brīdinājums, jo viņa mirušie bija bez ziedu svētkiem un gulēja neapglabāti. Tad viņš atkal atcerējās, ko pagājušajā naktī bija teicis melnais putns uz tempļa jumta, viņam pat šķita, ka dzird tā griezīgo balsi: «Var būt vēl daudz ļaunāk.»

Tagad jauneklis saprata, ka putns viņu ir aiznesis uz citu planētu un viss, ko viņa acis redz, ir visīstākā realitāte. Viņš atcerējās, kādas izjūtas bija viņu pārņēmušas bērnībā, klausoties baismīgās pasakas no senseniem laikiem. Tieši tāpat jauneklis jutās arī tagad: stindzinošas bailes, bet līdzās bailēm kluss un priecīgs sirds mierinājums, jo tas viss bija tik neizsakāmi tālu un sen. Šeit viss bija tāpat kā baismīgajās pasakās; visa šī savādā šausmu un līķu, un maitasputnu pasaule viņam šķita bezjēdzīga, neizprotama, pakļauta nesaprotamiem, neprātīgiem likumiem, pēc kuriem skaistā un labā vietā notika vienīgi sliktais, muļķīgais un riebīgais.

Šajā brīdī jauneklis ieraudzīja dzīvu cilvēku ejam pāri laukam — tas bija vai nu zemnieks, vai kalps —, un viņš ātri skrēja šim cilvēkam pretim, saukdams to. Taču, ieraudzījis vīrieti tuvumā, jauneklis izbijās, un viņa sirds pildījās ar līdzjūtību, jo zemnieks izskatījās neizsakāmi

neglīts, viņš neizskatījās pēc saules bērna. Viņš izskatījās pēc cilvēka, kurš ir radis domāt vienīgi par sevi, kurš ir radis visur redzēt vienīgi nejēdzības, neglītumu un ļaunumu, viņš izskatījās pēc cilvēka, kurš nepārtraukti dzīvo bailēs no baismīgiem sapņiem. Viņa acīs, sejā, izturēšanās veidā nebija ne miņas no jautrības vai labsirdības, tur nebija nekā no pateicības un uzticības, šķita, ka šim nelaimīgajam ir sveši pat visvienkāršākie tikumi.

Taču jauneklis saņēmās, viņš tuvojās vīrietim, izrādot vislielāko laipnību kā nelaimes apzīmogotam, brālīgi pasveicināja un smaidot uzrunāja. Vīrietis stāvēja kā sastindzis un izbrīnījies raudzījās jauneklī ar savām lielajām, nespodrajām acīm. Viņa balss bija drūma, tā atgādināja zvēra rēcienu, tajā neskanēja mūzika, taču arī šis cilvēks nespēja turēties pretim jaunekļa jautrībai un pazemīgajam, uzticību radošajam acu skatienam. Un pēc brīža svešinieka neglītajā, drūmajā sejā parādījās kaut kas līdzīgs smaidam vai smīnam — arī tas bija neglīts, taču maigs un izbrīnēts kā atdzimušas dvēseles pirmais, mazais smaids, tas šķita kā tikko no pazemes izlauzies.

— Ko tu no manis gribi? — vīrietis jautāja svešajam jauneklim.

Pēc parašas, kāda valdīja jaunekļa dzimtenē, viņš atbildēja:

— Pateicos tev, draugs, un, lūdzu, pasaki, vai es tev nevaru izdarīt kādu pakalpojumu.

Tā kā zemnieks klusēja un, nedroši smaidīdams, izbrīnījies viņā raudzījās, sūtnis jautāja:

— Saki man, draugs, kas tās ir par šausmām un nelaimi? — un norādīja ar roku visapkārt.

Zemnieks centās jautājumu izprast un, kad sūtnis to bija atkārtojis vēlreiz, atbildēja:

— Vai tad tu neko tādu neesi redzējis? Tas ir karš. Šeit ir kaujas lauks. — Zemnieks pamāja ar roku uz melnas drupu kaudzes pusi un sauca: — Tā bija mana māja, — un, redzēdams, ka svešinieks viņa nespodrajās acīs lūkojas ar sirsnīgu līdzjūtību, nodūra skatienu un raudzījās zemē.

— Vai jums ir karalis? — jauneklis jautāja tālāk, un, kad zemnieks atbildēja apstiprinoši, viņš vēl piemetināja:

— Kur tad viņš ir? — Zemnieks pamāja ar roku uz to pusi, kur tālumā bija redzama telšu nometne. Tad sūtnis, uzlicis zemniekam roku uz pieres, atvadījās un gāja tālāk. Zemnieks abām rokām aptaustīja savu pieri, norūpējies purināja lielo galvu un vēl ilgi stāvēja un skatījās aizejošajā svešiniekā.

Jauneklis gāja tālāk un tālāk garām drupām un šausmām, līdz nonāca pie telšu nometnes. Pa to šaudījās apbruņoti vīri, un neviens viņu negribēja pat redzēt, tāpēc jauneklis izgāja cauri cilvēku un telšu kolonnām, līdz atradās pie lielākās un skaistākās telts, kurā bija apmeties karalis. Sūtnis iegāja teltī.

Teltī uz vienkāršas guļvietas sēdēja karalis, mantija atradās viņam blakus, telts dziļumā ēnā tupēja kāds no viņa kalpiem — tas bija aizmidzis. Karalis sēdēja, uz priekšu saliecies, dziļās domās nogrimis. Viņa seja bija skaista un skumja, iesirmu matu šķipsna krita uz viņa iedegušās pieres, bet zobens mētājās uz grīdas. Jauneklis sveica karali bez vārdiem, dziļā godbijībā, kā būtu sveicis savas zemes karali, un, sakrustojis rokas uz krūtīm, palika stāvam un gaidām, kad karalis viņu pamanīs.

— Kas tu esi? — karalis bargi jautāja un sarauca melnās uzacis, taču viņa skatiens kavējās pie svešinieka skaidrās un jautrās sejas, un jauneklis uzlūkoja valdnieku tik paļāvīgi un draudzīgi, ka viņa balss atmaiga.

— Es tevi kādreiz jau esmu redzējis, — viņš domīgi noteica, — vai arī tu līdzinies kādam no maniem bērnības laiku draugiem.

— Es esmu no svešas zemes, — sūtnis teica.

— Tad es to būšu nosapņojis, — karalis klusu novilka. — Tu man atgādini manu māti. Parunā ar mani. Pastāsti kaut ko.

Jauneklis sāka stāstīt:

— Mani šurp atnesa putns. Manā dzimtenē bija zemestrīce, mēs gribējām apglabāt bojāgājušos, taču mums nebija ziedu.

— Nebija ziedu?

— Nē, mums vairs nebija neviena paša zieda. Un vai tad patiesi nav slikti, kad jāapglabā mirušie, bet nevar tiem sarīkot ziedu svētkus; savu pārvēršanos taču viņiem jāsagaida greznotiem un priecīgiem.

Un sūtnis pēkšņi atcerējās, cik daudz mirušo guļ ārā drausmīgajā kaujas laukā, un apklusa, bet karalis viņā paraudzījās, pamāja ar galvu un smagi nopūtās.

— Es biju nodomājis doties pie mūsu karaļa un lūgt viņam daudz ziedu, — sūtnis turpināja, — taču, kad es biju kalnu templī, atlidoja lielais putns un teica, ka aiznesīšot mani pie viņa, bet atnesa pie tevis. Ak, karali, tas bija kādas nezināmas dievības templis, uz kura jumta šis putns sēdēja, un uz šī dieva upurakmens bija pavisam savāds simbols: sirds, kuru plosa mežonīgs putns. Ar lielo putnu es naktī uzsāku sarunu, un tikai tagad sāku saprast viņa vārdus, bet viņš man teica, ka pasaulē esot daudz vairāk ļaunuma, nekā es zinot. Tagad esmu šeit, es nācu pāri lielajam laukam un šajās stundās redzēju neizmērojamas bēdas un nelaimes, ak, daudz vairāk nekā mūsu baismīgajās pasakās. Tagad es esmu atnācis pie tevis, ak, karali, un gribu tev vaicāt, vai nevarētu izdarīt kādu pakalpojumu.

Karalis, kurš bija jauneklī uzmanīgi klausījies, mēģināja pasmaidīt, taču viņa skaistā seja bija tik nopietna un skumja, ka pasmaidīt viņš nespēja.

— Es tev pateicos, — viņš teica, — man tu nevari izdarīt nekādu pakalpojumu. Tu man liki atcerēties māti, un par to es tev pateicos.

Jauneklis jutās apbēdināts, jo karalis nespēja pasmaidīt. — Tu esi tik noskumis, — viņš teica, — vai tur ir vainojams karš?

— Jā, — karalis atbildēja.

Jauneklis nespēja atturēties neuzdevis vēl vienu jautājumu šim tik ļoti nomāktajam, taču, kā viņš nojauta, cildenajam cilvēkam, tāpēc, pārkāpjot pieklājības likumus, teica:

— Es tevi lūdzu, pasaki, kāpēc jūs uz savas planētas karojat? Kas tur ir vainojams? Varbūt tu?

Karalis ilgi raudzījās sūtnī. Šķita, ka viņš ir dusmīgs par šo pārdrošo jautājumu. Tomēr viņš nespēja ilgāk drūmu skatienu noraudzīties svešinieka spožajās un uzticības pilnajās acīs.

— Tu vēl esi bērns, — viņš teica, — un šīs lietas tu nespēj saprast. Pie kara nav vainojams neviens, karš izceļas pats no sevis, tas ir kā vētra, kā zibens, un mēs visi, kas tajā piedalāmies, neesam vis tā izraisītāji, bet gan upuri.

— Vai tad jūs tik vieglu prātu esat ar mieru šķirties no dzīves? — jauneklis taujāja. — Pie mums, manā dzimtenē, arī neviens īpaši nebīstas nāves, lielākā daļa ir gatavi mirt un priecīgu prātu uzņem pārvēršanos; taču neviens neuzdrīkstētos otru nogalināt. Uz jūsu planētas tas notiek savādāk.

Karalis papurināja galvu. — Pie mums gan nereti kādu nogalina, — viņš teica, — bet to mēs uzskatām par smagāko noziegumu. Vienīgi karā tas ir atļauts, jo karā cits citu nenogalina ne aiz naida, ne aiz skaudības, ne tāpēc, lai gūtu *?* sev kādas priekšrocības, bet gan visi dara to, ko no viņiem prasa sabiedrība. Bet tu maldies, ja domā, ka mēs mirstam viegli. Ja tu ieskatītos mūsu mirušo sejās, tu redzētu, ka tā vis nav. Viņi mirst grūti, grūti un negribīgi.

Jauneklis klausījās karaļa vārdos un bija izbrīnījies par skumjām un grūtumu, kas šķita vadām ļaužu dzīvi uz šīs planētas. Viņš vēl būtu gribējis uzdot karalim daudz jautājumu, taču skaidri nojauta, ka nekad neizpratīs šo tumšo un drausmo notikumu sakarību, un, patiesību sakot, nejuta arī īstu vēlēšanos to izprast. Vai nu šīs nožēlojamās būtnes vēl piederēja tādai iekārtai, kurā nepazina viedos dievus, bet ļāva sevi vadīt dēmoniem, vai arī paši šīs planētas iemītnieki bija vainojami savās nelaimēs, vadīdamies no kļūdām un maldiem. Jauneklim šķita pārāk mokoši un nežēlīgi turpināt izprašņāt karali un piespiest šo cilvēku atbildēt un atzīties notiekošajā, jo bija redzams, cik ļoti tas viņu sarūgtināja un pazemoja. Šos ļaudis, kas dzīvoja neskaidrās bailēs no nāves un tomēr lielā skaitā cits citu nogalināja, šos ļaudis, kuru sejas, tāpat kā zemnieka seja, pauda tādu cilvēka necienīgu trulumu vai, kā karaļa seja, tik dziļas un drausmīgas skumjas, atlika vienīgi nožēlot, tie jauneklim šķita gandrīz vai smieklīgi, kaut kādā nožēlojamā un apkaunojošā veidā smieklīgi un muļķīgi.

Taču vēl vienu jautājumu viņš tomēr uzdeva. Ja jau visas šīs nabaga būtnes bija atpalikušas savā attīstībā, ja tie bija lieli bērni, kādas nesen radušās, nemierpilnas planētas dēli, ja šo ļaužu dzīve līdzinājās pulsējošai agonijai un beidzās izmisīgā slepkavošanā, ja viņi savus mirušos atstāja uz klaja lauka, varbūt pat aprija — jo arī par tādām lietām bija stāstīts senajās pasakās —, tad tomēr viņu dvēselēs bija jāuzdīgst kaut vismazākai nākotnes nojausmai, sapnim par dieviem. Citādi visa šī neglītā pasaule būtu tikai bezjēdzīgi maldi.

— Piedod, karali, — jauneklis ierunājās glaimīgā balsi,

— piedod, bet, iekams pamest tavu dīvaino valsti, es gribētu uzdot tev vēl vienu jautājumu.

— Jautā, — aicināja karalis, kuram šis svešinieks šķita neparasts; par daudzām lietām viņš sprieda kā nobriedis, smalks un ārkārtīgi gudrs cilvēks, par citām kā mazs bērns, kuru jāsaudzē un kuru nevar ņemt nopietni.

— Svešo karali, — sūtnis uzsāka, — tu mani apbēdināji.

Redzi, es nāku no citas zemes, un lielajam putnam uz tempļa jumta bija taisnība: pie jums valda tik milzīgs posts, kādu es pat nespetu iedomāties. Jūsu dzīve līdzinās murgainam sapnim, un es nezinu, vai jūs vada dievi vai dēmoni. Redzi, mums ir saglabājusies kāda teika, kuru es agrāk noturēju par blēņām un tukšu izdomu, tā ir teika, ka arī pie mums kādreiz esot bijuši — gan kari, gan slepkavības, gan izmisums. Sos drausmīgos vārdus, kurus mūsu valodā jau sen nelieto, mēs atrodam vienīgi vecās pasaku grāmatās, un tie mums šķiet gan baisi, gan nedaudz smieklīgi. Taču šodien es pārliecinājos, ka tas viss notiek arī īstenībā, un redzu tevi un tavu tautu karojam un ciešam, šeit viss notiek tā, kā stāstīts mūsu sensenajās, briesmīgajās teikās. Bet tagad pasaki man, vai jūsu dvēselēs nav vismaz nojausma, ka jūs rīkojaties nepareizi? Vai jūs neilgojaties pēc gaišiem, jautriem dieviem, pēc saprātīgiem un līksmiem vadoņiem un valdniekiem? Vai jums guļot nerādās sapņi par citu, labāku dzīvi, kur neviens negrib to, ko negrib visi, kur valda saprāts un kārtība, kur ļaudis vadās no līksmības un saudzības likumiem? Vai jums prātā nekad nav ienākusi doma, ka pasaule varētu būt kopums, un cik skaisti un labi būtu šo kopumu apjaust, pielūgt un ar mīlestību sirdī tam kalpot? Vai jums nav zināms nekas no tā, ko mēs saucam par mūziku, par dievkalpojumu, par svētlaimi?

Izdzirdis šos vārdus, karalis nolieca galvu. Kad viņš to atkal pacēla, viņa seja bija pārvērtusies, tajā spoguļojās smaida atblāzma, bet acīs bija asaras.

— Skaisto zēn, — karalis teica, — es nezinu, kas tu īsti esi — bērns, gudrais vai varbūt dievs. Bet atbildēt es tev varu — to, par ko tu runāji, mēs zinām un glabājam savās dvēselēs. Mūsos ir laimes, brīvības un dievu nojausma. Mēs zinām saulainu teiku par kādu

gudro, kurš pasaules vienotību esot uztvēris kā debesu telpas harmonisku saskaņu. Vai tev ar to nepietiek? Varbūt tu esi kāds nelaiķis no viņpasaules, varbūt pat dievs, jo nevar būt, ka laiks, spēks un griba, ko tu nes savā sirdī, neatdzīvinātu vismaz nojausmu, atspīdumu, bālu ēnu no tā, kas mūsu sirdīs.

Un viņš pēkšņi izslējās visā augumā, un zēns sastinga aiz pārsteiguma, jo vienu brīdi karaļa sejā atmirdzēja tik gaišs, tik skaidrs smaids kā pati saule.

— Bet tagad ej, — viņš uzkliedza sūtnim, — ej, ļauj mums karot un citam citu nogalināt! Tu esi padarījis mīkstu manu sirdi, tu atgādini man manu māti. Pietiek, pietiek, mīļo, skaisto zēn! Bēdz no šejienes, iekams vēl nav sākusies kauja! Es domāšu par tevi, kad līs asinis un degs pilsētas, un vēl es domāšu par to, ka pasaule ir kopums, no kuras mūs nespēj nošķirt ne mūsu stulbums, ne mūsu dusmas, ne mūsu mežonīgums. Paliec sveiks un pasveicini savu planētu, pasveicini dievību un tās simbolu — sirdi, kuru plosa putns! Es labi pazīstu gan šo sirdi, gan putnu. Un vēl, jaukais, tālais draugs, iegaumē: kad tu atcerēsies savu draugu — nabaga karojošo karali, tad centies aizmirst, kā viņš sēdēja skumjās nogrimis, bet atceries, kā viņš smaidīja, kaut asaras viņam bija acīs, bet rokas mirka asinīs!

Karalis pat nepamodināja kalpotāju, viņš pats ar savu roku pacēla telts priekškaru un izlaida svešinieku ārā. Neparastās domās nogrimis, jauneklis devās pa līdzenumu atpakaļ, un vakara krēslā pie apvāršņa bija redzama degoša pilsēta, bet viņš kāpa pār cilvēku un zirgu līķiem, līdz reizē ar tumsas iestāšanos sasniedza mežmalu.

Tajā brīdī no mākoņiem nolaidās lielais putns un ļāva jauneklim uzsēsties sev mugurā; arī atpakaļ putns lidoja tumšajās debesīs tik klusu kā pūce.

Jauneklis pamodās no nemierīgā miega mazajā kalnu templī, bet tā priekšā mitrajā zālē stāvēja viņa zirgs un sveica dienu ar skaļu zviedzienu. Un jauneklis neko vairs nezināja ne par lielo putnu, ne par ceļojumu uz svešo planētu, ne par karali, ne kaujas lauku. Viņa dvēselē bija palikusi vienīgi nojausma, neliela, apslēpta sāpe kā sīks ērkšķis, kas sāp kā bezpalīdzīga līdzjūtība, tur bija palikusi maza, nepiepildīta vēlēšanās, kāda mūs nomoka tikai sapņos, līdz beidzot mēs sastopam to, kuram varam izrādīt savu mīlestību, ar kuru varam dalīties priekos, kura smaidu ieraudzīt mēs dedzīgi alkstam.

Jauneklis uzkāpa zirgā un jāja cauru dienu, līdz nonāca galvaspilsētā pie sava karaļa, un te nu atklājās, ka viņš ir īstais sūtnis. Karalis viņu uzņēma, sirsnīgi sveicot, viņš pieskārās jaunekļa pierei un iesaucās:

— Tavas acis uzrunāja manu sirdi, un mana sirds teica «jā». Tavs lūgums tiks izpildīts, kaut ari es to vēl neesmu dzirdējis.

Tūliņ arī jauneklis saņēma karaļa brīvgrāmatu, ka visi ziedi, kādi

vien valstī ir un kādi viņam ir vajadzīgi, tiek nodoti viņa rīcībā; viņam līdzi devās pavadoņi, sūtņi un sulaiņi, viņiem vēl pievienojās pajūgi, un, kad jauneklis, apmetis līkumu kalnam, pēc dažām dienām nokļuva uz līdzenā lielceļa savā provincē, kad viņš atgriezās dzimtajā ciemā, viņam sekoja rati, ķerras un grozi, ko vilka vai nesa zirgi un mūļi, un tie visi bija pilni skaistāko ziedu no ziemeļu provinces dārziem un daudzajām siltumnīcām; tagad to pietika, gan lai greznotu mirušos un bagātīgi greznotu to atdusas vietas, gan lai, sekojot paražai, katra aizgājēja piemiņai iestādītu ziedu, krūmiņu un augļu kociņu. Arī jaunekļa sāpes par draugu un mīļāko zirgu aprima un nogrima klusā, jaukā piemiņā, tiklīdz viņš bija tos izgreznojis un apglabājis, un virs viņu kapu vietām iestādījis divus ziedus, divus krūmiņus un divus augļu kociņus.

Kad jauneklis bija izpildījis savas sirds lūgumu un savu pienākumu, viņa dvēselē sāka mosties atmiņas par tās nakts ceļojumu, un viņš lūdza saviem tuvākajiem dienu vientulības, viņš nosēdēja vienu dienu un vienu nakti zem pārdomu koka, kamēr atmiņā pilnīgi skaidri atausa tās ainas, ko viņš bija redzējis uz svešās planētas. Tad kādu dienu jauneklis aizgāja pie vecākā, uzaicināja uz slepenu sarunu un visu izstāstīja.

Vecākais, noklausījies viņa stāstījumu, iegrima domās, tad pajautāja:

— Vai tu, draugs, to visu redzēji savām acīm, vai arī tas bija sapnis?

— Es nezinu, — jauneklis atbildēja. — Tas varētu būt arī sapnis. Un tomēr, ar tavu atļauju es gribētu piebilst, man šķiet, ka tam nav nekādas nozīmes, vai tas bija sapnis vai arī tas notika īstenībā. Manī ir palikusi skumju ēna, un dzīves laimīgākās dienas man aptumšo vēsa vēja plūsma, kas nāk no svešās planētas. Tāpēc es tev jautāju, ko man darīt.

Un vecākais teica:

— Rīt vēlreiz uzkāp kalnos un aizej līdz tai vietai, kur tu uzgāji templi. Dīvains man šķiet šis dievs, par kuru es neko neesmu dzirdējis, un tā simbols, iespējams, ka tas ir dievs no kādas citas planētas. Var būt arī, ka šis templis un tā dievs ir ļoti seni, saglabājušies no tiem tālajiem laikiem, kad ari uz mūsu planētas esot valdījuši ieroči, bailes un iznīcība. Aizej uz templi, dārgais, un aiznes turp dāvanas — ziedus, medu un dziesmas.

Jauneklis pateicās vecākajam par padomu un sekoja tam. Viņš paņēma lautu un trauku ar lielisku medu, kādu vasaras sākumā pirmajos bišu svētkos mēdz pasniegt goda viesiem. Kalnos viņš bez grūtībām atrada vietu, kur bija noplūcis zilo pulkstenīti, viņš atrada arī stāvo taku, kas veda kalnā un pa kuru viņš nesen bija gājis savam zirgam pa priekšu. Taču vietu, kur atradās templis, un pašu templi,

melno upurak-meni, koka pīlārus un jumtu ar melno putnu uz tā viņš nespēja atrast ne šajā, ne nākamajā dienā, tāpat arī neviens, kam viņš aprakstīja templa izskatu, neko par to nezināja.

Tad jauneklis atgriezās savā dzimtenē, iegāja mīļo aizgājēju piemiņas vietā un kā dāvanu tās dievam ziedoja trauku ar medu, nospēlēja dziesmu uz lautas un uzticēja savu sapni par templi un putnu, par nabaga zemnieku un kritušajiem kaujas laukā, bet visvairāk viņš runāja par karali tā teltī. Pēc tam viņš vieglu sirdi devās uz savu dzīvokli, piekāra pie guļamistabas sienas pasaules vienotības simbolu un dziļā miegā atpūtās no pēdējo dienu notikumiem, bet nākamajā rītā sāka palīdzēt kaimiņiem, kuri, dziesmām skanot, centās dzēst zemestrīces atstātās pēdas dārzos un laukos.

No vācu valodas tulkojusi SILVIJA ĢĪBIETE

ANDRIS RUBENIS

NĀVE KA FILOZOFISKU PĀRDOMU TĒMA

Visu organisko pašauti raksturo universālais dzīvā un mirušā pretstats. Dzīvo vispār mēs apzināmies (kaut arī dzīvības noslēpums mums šodien vēl ne tuvu nav izdibināts) uz nedzīvā fona kā radikāli atšķirīgu no pēdējā kārtību, struktūru, ritmu, sakārtotību. Katrs dzīvais organisms neizbēgami nes sevī savas iznīcības iespējamību (no ārienes) un nepieciešamību (iekšēju faktoru darbības rezultātā). Katras dzīvības sākumā, jau iedīglī ir ieliktas tās beigas. Nedzīvā pasaule jau tāpēc ir nedzīva, ka tajā nekas un neviens nemirst (zvaigznes «dzimst» un «mirst» tikai pie cilvēkiem, kuri domā par tām pēc analoģijas ar sevi). Ir tikai mūžīga maiņa un tapšana. Dzīve tāpēc ir dzīva, ka tajā nav atsevišķu organismu, kas nebūtu lemti iznīcībai. Dzīvības kā vienota procesa attīstība neizbēgami saistīta ar katra atsevišķa tās pārstāvja bojā eju. Dzīve — nāve — jauna dzīve — lūk, triāde, kas raksturo visas organiskās dabas riņķojumu, cikliskumu, ritmiku tās pār-trauktības un nepārtrauktības dialektiskā vienībā. «Dzīvot nozīmē upurēties un vairoties, un upurēties un vairoties nozīmē — mirt.»' Vienam organismam ir jāiet bojā, lai dotu dzīvību un vietu citam.

Cilvēks ir dabas, un pirmkārt dzīvās dabas, daļa. Viņa pastāvēšana nevar atcelt dabas vispārējās likumsakarības, kuras atspoguļo minētā triāde. Taču cilvēks ir tāda dabas daļa, kas vairs nepakļaujas ne tikai bioloģiskām likumsakarībām, bet arī sabiedriskām.

Iekļaudamies noteiktās sociālās attiecībās, cilvēks ir pirmā un vienīgā būtne (citas mēs nezinām),[1] kurai dota spēja izveidot savu attieksmi pret pasauli un sevi. Tā viņš distancējas no

Unamuno M. de. Dzīves traģiskas jutas. R., 1938, 140. lpp.

aklās nepieciešamības, kas valda pārējā dabā. Dzīvajam ir tieksme uz nāvi, iznīcību (arī cilvēkam), bet cilvēkam— arī attieksme pret nāvi (kā, protams, pret daudz ko citu). Vai, precīzāk: cilvēka specifiskā esība izpaužas attieksmes nepieciešamībā. Viņam pirmajam nāve kļūst par rūpju un pārdomu priekšmetu, kas izpaužas arī tendencē atmināt, atrisināt tās noslēpumu. Cilvēks dzīvo un zina to, ka viņš dzīvo, — tas viņu atšķir no pārējās dabas. Taču līdz ar apzinātu attieksmi pret dzīvi, spēju to aptvert garīgā pārdzīvojumā, neizbēgami izveidojas attieksme pret nāvi kā nepieciešamu tās noslēgumu. Tāpēc, piemēram, nāves bailes ir garīga parādība un raksturo cilvēku kā ar apziņu apveltītu būtni. Tieši tāpēc viņš ir būtne, kas nostādīta nāves priekšā visas savas dzīves laikā un nevis vienīgi dzīves pēdējā stundā. Cilvēks, mācīja Hēgelis, ir vienīgā dzīvā būtne, kas spējīga uz pašnāvību. Ne uz nāvi, bet tieši uz pašnāvību kā iespējamo pozīciju attiecībā pret dzīvi un tās saturu (bezjēdzība, bezcerība u. c.). Tikai cilvēkam ir iespējamība pieņemt vai nepieņemt dzīvi, atkarībā no atbilstības priekšstatiem par tās jēgu. Jo apņēmība dzīvot viņam saistīta ar

atbildības uzņemšanos. Un vienīgi cilvēks var apzināti iet nāvē, aizstāvot Tēvzemi vai veicot kādu citu varoņdarbu. Ne velti A. Kāmī savu «Mītu par Sīzifu» sāk ar konstatāciju, ka «ir tikai viens patiesi nopietns filozofisks jautājums — pašnāvība. Un lēmums — ir vērts dzīvot vai nav — ir atbilde uz šo filozofijas pamatjautājumu,»[2] Arī Hamleta slavenā monologa sākums — «Būt vai nebūt — tāds ir jautājums» — īpaši akcentē, ka tieši tas ir pats svarīgākais Jautājums (The Question), kurš ir jāatrisina cilvēkam. Pārējie ir nebūtiskāki, izriet

[3] Camus A. Je Mythe de Sisyphe. Paris, I960, p. 15.

no pirmā — pozitīva vai negatīva — risinājuma.

Nāve ir noslēpums, nevis problēma (noslēpums no problēmas atšķiras ar to, ka problēmas ir atrisināmas, noslēpumi — nē; vai, precīzāk: tie jārisina katru reizi no jauna un katram sev). Pati nāve nevar būt zināšanu priekšmets, ja mēs runājam par to kā par individuālās dzīves notikumu, vai apziņas fakts pašai apziņai. Apziņa, saskaņā ar savu būtību, nevar konstatēt nedz savu sākumu, nedz savas beigas.[1'] Cilvēks nezina ari to, kad mirs. (Platonam pieder mīts par to, ka dievs no sākuma bija noteicis cilvēkam dzīvot 70 gadu, bet tad, ieraugot, ka viņš ar šo apziņu jūtas sliktāk, izdarīja tā, lai ļaudis nezinātu savu nāves stundu.) Tāpēc nāvē, kā norādīja M. Bahtins, nevar ielūkoties no iekšienes. Savu apzinātu nāvi neviens nevar pārdzīvot principā (nemaz jau nerunājot par to, ka nāvi kā manas dzīves notikumu nespēj novērot neviens «ārējs» novērotājs), jo nāve paredz, ja runa ir par cilvēku, garīgās dzīves beigas: Nāve šai ziņā ir neizzināma, un mums ir darīšana drīzāk ar tās simbolu. Izzināt to nevar, bet cilvēki kopš pašiem senākajiem laikiem ir par nāvi domājuši un mēģinājuši to aptvert, apjēgt. Bet kāpēc? Mēģinot atbildēt uz šo jautājumu, mēs dziļāk sapratīsim arī cilvēku un viņa specifisko stāvokli pasaulē.

Kopš pašiem senākajiem laikiem cilvēks savu attieksmi pret pasauli izsaka pretstatos, opozīcijās — augša/apakša, labā puse/kreisā puse, vīrišķais/sievišķais, labais/ļaunais, ho-

' «Cilvēks nezina savu navi un nekad nevarēs to izzināt, tā nekad nav vel viņu skārusi, par tās nodomiem cilvēks nekā nezina.» (Толстой Л. Н. О жизни. — Собр. соч. в 22-х тт., т. 17. М., Худ. лит., 1984, с. 93).

[5] Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. М., Искусство, 1979, с. 315.

rizontālais / vertikālais, baltais/melnais (vērtību orientācijas sistēma). Atbilstoši tam tiek izprasta arī opozīcija dzīvais/mirušais, kur dzīvais tiek izprasts kā augša (uz turieni dodas labo cilvēku dvēseles pēc nāves, ļauno — uz apakšu, elli), labā puse (dzīvie ***labā*** *gadījumā iet no labās uz kreiso pusi, kā kāzās,* ***ļaunā*** *gadījumā — no kreisās uz labo, apraudot, piemēram, nelaiķi)[1'], vīrišķais (paraža aizpogāt nelaiķa apģērbu kā sievietei). Dzīvība tiek izprasta kā labais, nāve — kā ļaunais, kas grauj cilvēka dabisko — vertikālo— pozīciju pasaulē (topoloģiskā orientācija*

terminos «labā puse/kreisā puse» — «augša/apakša» atspoguļo reālo cilvēka ķermeņa stāvokli pasaulē). Sīs orientācijas kļūst uzskatāmas, kad cilvēka ķermenis no sava dabiskā stāvokļa pāriet mirušā, horizontālā stāvoklī. Nelaiķa iznešana ar kājām pa priekšu simbolizē vertikālās orientācijas pāreju horizontālajā, saglabājot aksioloģiskās nozīmes — sliktais/ apakša (kājas), labais/augša (galva). Mirušais tiek izvietots plaknē austrumi — rietumi un apakša, bet dvēsele, saskaņā ar tradīciju, dodas uz augšu un dienvidiem.[3]

Kadrs no S. Eizenšteina filmas «Bruņukuģis «Potjomkins»» (1925.126.).

A. Mantenja. «Sv. Sebastijans» (ap 1445.—1460.).

Nāve senajiem cilvēkiem izsauca satraukumu. Un ne tikai tāpēc, ka no tās baidījās (it īpaši no nāves svešumā, tālumā no dzimtās vietas, mājām, kur dvēseles pēcnāves dzīvē apdraudēs sveši, naidīgi spēki, kur tām nebūs miera), bet galvenokārt tāpēc, ka viņus nodarbināja esošās kārtības saglabāšanas, dzīves nepārtrauktības jautājums, ko grāva un pārkāpa nāve. Bija nepieciešams nāvi iekļaut mūžīgajā un nemainīgajā kārtībā, lai saglabātu visa esošā struktūru. Tāpēc nepieciešams rūpēties par mirušajiem, izpildot īpašus rituālus, reliģiski maģiskas operācijas, aizlūgšanas, apraudāšanas utt. (bēru rituāls, līdzās laulību rituālam, sastopams visās zemēs un tautās, lai arī uz cik zemas attīstības pakāpes tās neatrastos, tas ir universāls cilvēka esības raksturotājs).

Jau austrāliešu aborigēniem (dzīves līmenis — atbilstošs mezolītam, t. i., attīstības ziņā visprimitīvākais līmenis, kas aprakstīts etnogrāfiskajā literatūrā) ir priekšstati par cilvēka garīgo būtību, kura turpina dzīvot pēc nāves. Un bēru rituālu uzdevums ir palīdzēt mirušā garam pielāgoties jaunajiem apstākļiem un piespiest viņu turēties tālāk no dzīvajiem. Nāvi viņi vienmēr uztvēra kā bēdīgu notikumu visam kolektīvam, un apmetne, kurā cilvēks mira, tika vienmēr pamesta. Līķis izraisa pretrunīgas, ambivalentas jūtas — bailes, riebumu un arī mīlestību.

Aborigēni tic tam, ka dzīve turpināsies pēc nāves, un pēdējo uzlūko kā pārejas periodu uz citu dzīvi, kura līdzīga esošai. Citiem vārdiem, izprotot dzīves un nāves pretstatu, viņi negrib ticēt, ka cilvēks pārstās pastāvēt uz visiem laikiem. Tāpēc viņi cenšas uzturēt saistību ar mirušajiem (nēsā līdzi mirušā kaulus, lietas, aprūpē kapu u. c.) un vienlaicīgi arī baidās no tiem, novēršot ar rituālu palīdzību iespēju viņiem parādīties starp dzīvajiem

(piemēram, aizbāž mirušajam ausis un nāsis; atraitne mazgājas pēc vīra nāves, lai neviena sviedru lāsīte nepaliktu uz viņas ķermeņa). «Visos bēru rituālos,» secina pētnieki, «parādās dzīves un nāves antagonisms, ļaudis kolektīvi apstiprina savu statusu: dzīvie ir svarīgāki par mirušajiem. Sarežģītākie un ilgākie bēru rituāli izsaka nevis pārlieku lielu interesi par nāvi, bet to milzīgo nozīmi, kādu aborigēni piešķir dzīvei.»[4]

Arhaiskās apziņas īpatnība ir tā, ka cilvēki netic dabiskai nāvei. Tā vienmēr asociējas ar burvestībām, svešinieka ļauniem nodomiem, tabu un aizliegumu pārkāpšanu (aborigēni domāja, ka sākumā cilvēki dzīvojuši mūžīgi, tad kāds izdarīja kļūmīgu soli, rīkojās nepareizi, un no tā laika ļaudis sāka mirt). īpaša nozīme senajā pasaulē bija pēdējiem, jo no viņu ievērošanas bija atkarīgi dzimtas veselums un spēks. Tāpēc tos, kuri pārkāpa aizliegumus, sodīja ar nāvi vai izraidīja no dzimtas (kas tāpat nozīmēja nāvi, tikai daudz mokošāku). «Tabu pārkāpējs,» raksta F. Klins, «ir vainīgs pašā dziļākajā šī vārda nozīmē. Tabu pats nes sevī sodu: izstumšanas, nepilnvērtības, diskriminācijas apziņu... Tas izsauc tik dziļu vainas apziņu, ka tā ... var novest pat pie psihogēnas nāves.»' Citiem vārdiem, no sākuma sociāla, tad — fiziska nāve. Arhaiskā apziņa pēc būtības identificēja vainas un nāves bailes. Nāve asociējās ar izraidīšanu no dzimtas, tā neizbēgami iestāsies, ja indivīds nepakļausies dzimtas «morālei». Bailes, kas varēja novest pie fiziskas iznīcības. Sai gadījumā tās vēl nav bailes no personiskās iznīcības, jo personiskā apziņa atradās iedīgļa stāvoklī; nāve netika uzskatīta par dzīves beigām.

Cilvēka attieksmi pret nāvi var izprast arī kā viņa protestu pret to, kas senatnē (un daudzās vietās — arī šodien) izpaudās nemirstības meklējumos, priekšstatos par nemirstīgo dvēseli un tās dzīvi aizkapa valstībā, dvēseļu pārceļošanu u. c. Neviens nemirstību vēl nav sasniedzis, taču tieksme pēc tās ir specifiski cilvēciska iezīme,

kurā izpaužas nesamierināmība ar nāves faktu. Nemirstība ir ilūzija, taču tāda ilūzija, kas inducē cilvēkā meklējumus, kuri nav reducējami uz dzimtas bioloģiskajām vajadzībām, ikdienas pragmatiķu, un izpaužas kā ciņa ar laika iznīcinošo spēku.'[0]

A. Hjūzs, «Ofēlija» (1852).

L. Kranahs vecākais. «Salome» (ap 1530. g.).

Senajā pasaulē vēl nav nāves traģikas apziņas, jo to mīkstina

priekšstati par dvēseles nemirstību, kuri šodienas cilvēkam pārsvarā ir izzuduši. Mēs varētu teikt, ka tie bijuši kļūdaini, īstenībai neatbilstoši. Taču mums vienlaicīgi ir jāsaprot to loma civilizācijas vēsturē, lai neuztvertu tos vienkārši kā maldus, muļķību, naivumu. Sie realitātei neatbilstošie priekšstati bija cilvēka rīcību disciplinējošs faktors. Tā disciplinējošā loma izpaudās tādējādi, ka cilvēkam jau šajā dzivē jārūpijas par nākamo dzīvi — pēdējā ir tieši atkarīga no pirmās. Nevar dzīvot kā pagadās, jo par visu, ko esi izdarījis, būs jāsamaksā. Ar atmaksu ir jārēķinās, jo nekas nepaliks nesodīts.

Pazīstamais etnogrāfs E. Teilors rakstīja: «.. ticība nākamai dzīvei ir stimuls uz labo, cerība, kas atbalstīja cilvēku ciešanās un bailēs nāves priekšā, atbilde uz mūžīgo jautājumu par tik nevienmērīgu laimes un nelaimes sadalījumu esošajā pasaulē — atbilde bija citas pasaules gaidas, kur būs nokārtotas visas netaisnības. **j*u** *Si ticiba bija pirmais mēģinājums nodibināt sakarību starp grēku un atmaksu,*

[10] Tas liela mēra Ir raksturīgs tautas vienības apziņai tās pašos dziļākajos un sākotnējakos slāņos. M. Bahtlns, analizējot karnevala kultūru, raksta: «Karnevāla dalībniece — tauta — Ir absolūti jautrs, saules apspīdēts zemes saimnieks, jo tā pazīst nāvi, kura vienmer saistīta ar jaunu atdzimšanu, jo tā pazīst tapšanas un laika Jautro dabu, Jo tā parvalda So sterb un werden (miršanu un dzimšanu) pilna mera.» (Бахтин М, М, Творчество Франсуа Рабле и наролнан культура средних веков и Ренесанса. М., Искусство, 1965, с. 271).

[11] Тейлор Э, Первобытная культура. М., Гос-Политиздат, 1939, с. 303.

nosodīt grēciniekus par viņu darbiem. Domāja, piemēram, ka cilvēks, kurš zadzis pārtiku, nākošajā dzīvē cietīs no kuņģa kaitēm; apmelotājam būs grūti elpot, zirgu zaglis klibos. Netikumiski cilvēki piedzims par idiotiem, akliem, kurtiem, mēmiem, kropļiem, viņi var piedzimt arī par dzīvniekiem (asinskārie — par plēsoņām, gaļas un maizes zagļi — par žurkām u. c.). Lai cik naivi būtu šie priekšstati, tie palīdzēja iedibināt kārtību cilvēku savstarpējās attiecībās, traucēja pārkāpt šo attiecību elementārās normas, iegrožoja iespējamo patvaļu un vienlaicīgi deva cerības uz labāko. Cerību spēks ir milzīgs, un brīžiem tas ir vienīgais, kas ļauj cilvēkam izturēt naidīgās sociālās realitātes un dzīvi apdraudošo dabas spēku priekšā. Ne velti daudzi filozofi (Sokrāts, Platons, Kants u. c.) uzskatīja, ka tikumība ir iespējama tikai tad, ja saglabājas ticiba dvēseles nemirstībai. Ja nāve, domāja Sokrāts, būtu beigas visam, tad tas būtu laimīgs atradums sliktiem cilvēkiem: mirstot viņi vienlaicīgi atsvabinātos gan no ķermeņa, gan ari no ļaunas dvēseles.

Jāsaka, ka mums pat fantāzijas līmenī pagrūti (ja vispār tas iespējams) iztēloties, kādas izveidotos attiecības starp cilvēkiem, ja tie patiešām būtu nemirstīgi. Mēs varam iztēloties ilgu, pat ļoti ilgu dzīvi, bet ne mūžīgu. Ir kāda robeža, kuru sasniedzot fantāzijai jāzaudē sava

uzskatāmība. Iru rakstnieks Dž. Džoiss savā autobiogrāfiskajā darbā «Mākslinieka portrets jaunībā» atceras, kā ticības mācības skolotājs puišeļiem skaidroja mūžību. «Mūžība. Vai cilvēka prāts spēj to aptvert? ,.. Pamēģiniet iztēloties šī vārda šausmīgo jēgu. Jūs, protams, ne reizi vien esat redzējuši smiltis jūras malā. Redzējuši, no kādiem sīkiem graudiņiem tās sastāv. Tagad iztēlojieties smilšu kalnu miljons jūdžu augstumā, kas paceļas no zemes līdz debesīm — miljons jūdžu platumā, un iztēlojieties, ka reizi miljons gados maziņš putniņš atlido uz šo kalnu un knābī aiznes vienu sīku graudiņu. Cik miljonu, miljonu gadu paies, kamēr šis putniņš aiznesīs kaut vienu kvadrātmetru no šī kvantuma? ... Taču ari paejot šim neaptveramajam laika periodam, nepaies pat viens mūžības acumirklis. Pēc šiem miljoniem un triljoniem gadu mūžība tik tikko sāksies.»'[1] *Briesmīga ir dvēseles mirstība, teica Kirkegors, bet ne mazāk briesmīga — tās nemirstība.*

Lai arī kā mēs sasprindzinātu iztēles spējas, praktiski ir neiespējami iedomāties, kas notiktu, ja dzīvotu visi pagātnes politiķi, mākslinieki, rakstnieki, zinātnieki (te mazākā problēma ir resursi, pārapdzīvotība u. c.). Kādas attiecības veidotos starp paaudzēm, kā attīstītos un progresētu sabiedrība? Pazīstamais rakstnieks H. Borhess savā stāstiņā «Nemirstīgais» apraksta cilvēku kopienas dzīvi, kuriem bija izdevies sasniegt nemirstību. **V/ņi** *raksta: «Nemirstīgo dzīve ir tukša; visas dzīvās būtnes, izņemot cilvēku, ir nemirstīgas, jo nepazīst nāvi; bet izjust sevi kā Nemirstīgu — dievišķi, šausmīgi, prātam neaptverami, ļ .. ļ Nemirstīgo republika, mācoties no gadsimtu pieredzes, sasniedza pilnību iecietībā un nicinājumā gandrīz pret visu. Viņi zināja, ka viņu neierobežotajā mūžā ar katru notiks viss. f. .] Tieši tāpat kā azarta spēlēs pāra un nepāra skaitļi, izkrītot vienādi, savstarpēji sabalansējas, tā arī Nemirstīgo talants un netalantīgums savstarpēji viens otru iznicina. ļ .. ļ Es pazinu tādus, kuri darīja ļauno, kas vēlākajos laikos pārvērtās par labo vai ari bija tāds iepriekšējos laikos. /.. / Un, ja tā pa-*

[19] Джойс Дж. Портрет художника н юности — «Иностранная литература», 1976, № 11, с, 154.

lūkojas uz lietām, tad visas mūsu lietas ir taisnīgas, un vienlaicīgi visas tās ir pilnīgi nekādas. Bet tas nozīmē, ka nav kritēriju nedz tikumībai, nedz saprātam. Homērs sacerēja «Odiseju»; bet laika bezgalīgajos plašumos, kur ir neskaitāmas un bezgalīgas apstākļu kombinācijas, ir iespējami, ka vēl kāds kaut vai vienu reizi sacerēs «Odiseju». Katrs cilvēks te ir nekas, un katrs nemirstīgais — uzreiz visi cilvēki uz pasaules.»

A. Seons. «Orfeja nāve» (1896).
E. Kīnholcs. «Valsts slimnīca» (1966).

«Sis ieskats par pasauli,» turpina Borhess, «kā sistēmu, kurā viss kompensējas, ļoti ietekmēja Nemirstīgos. Pirmām kārtām, viņi pazaudēja līdzcietības spējas. I.. I viens no Nemirstīgajiem bija iekritis pašā dziļākajā akmeņu lauztuves bedrē; viņš nevarēja nosisties un nomirt, bet viņu mocīja slāpes; tomēr pagāja septiņdesmit gadu, līdz viņam pameta virvi. Viņus neinteresēja arī pašu liktenis. Ķermenis sāka līdzināties paklausīgam mājlopam, un reizi mēnesī tam tika sniegtas dažas miega stundas, ūdens malks un nedaudz gaļas.»

*Un Borhess secina: «Nāve (vai arī tās atcerēšanās) izsauc cilvēkā cēlas jūtas un dzīvi padara vērtīgu. Cilvēki, sajūtot sevi kā pārejošas būtnes, uzvedas, rīkojas ar atbildības sajūtu. Katrs no darbiem var izrādīties pēdējais. Mirstīgajiem viss ir vērtīgs — neatgriežams un liktenīgs. Nemirstīgajiem, turpretī, katra rīcība (vai doma) ir tikai citas atbalss, kura jau notikusi tālā pagātnē, vai arī uztvere, ka šāda rīcība nākotnē atkārtosies un atkārtosies līdz ārprātam. [.. / Nekas nenotiek vienreiz, nekas nav vērtīgs, pateicoties savai neatkārtojamībai. Skumjas, bēdas nevalda pār nemirstīgajiem.»'**

Līdz ar cilvēka individualitātes attīstību, personības veidošanos, kas saistīta ar izteiktas pašapziņas un pašvērtības, unikalitātes un neatkārtojamības apziņas rašanos, pārdomas par nāvi kļūst izteikti ētiskas. Citiem vārdiem, tās kļūst filozofiskas, un pati «nāve» iegūst ētikas kategorijas statusu. Un, proti, situācijā, kad personības priekšā izvirzās un saasinās dzīves jēgas, cilvēka individuālās esības un vērtības problēma.

Mūsu pastāvēšanas jēga lielākā vai mazākā mērā atklājas darbos, rīcībā. Taču katrs rīcības akts, panākums (vai arī neveiksme), sasniegums atklāj to daļēji, nepilnīgi. Vienīgā kategorija, kas cilvēkam izgaismo viņa dzīves pilnu jēgu, ir nāve. Ja nāvei nav jēgas, domāja Ļ. Tolstojs, tad ari dzīvei tās nav. Nāve ir bezjēdzīga vienīgi tad, ja dzīve ir bijusi tukša, veltīga, nepiepildīta. Nāves tikumiskās nozīmes noliegšana līdzinās dzīves tikumiskās jēgas atcelšanai («Pēc mums — kaut ūdensplūdi!»). Domai par nāvi, uzsvēra Tolstojs, ir jāpamodina domu par dzīvi, tās jēgu, vērtību, nozīmi. «Ne tāpēc cilvēki baidās no miesīgas nāves, ka viņi baidītos no tā, lai tikai nebeigtos viņu dzīve, bet tāpēc, ka miesiskā nāve viņiem norāda uz

patiesas dzīves nepieciešamību, kuras viņiem nav. Un tieši tāpēc cilvēki, kuri neizprot dzīvi, nemīl atcerēties nāvi.»"

Dzīvi izvērtēt nevar ar acumirklīgo interešu mērauklu, bet vienīgi ar pilno tās jēgas mēru, kāda ir nāve. Tā rezumē un rezultē visu dzīvi kopumā, un nav universālākas kategorijas (simbola), kas ļautu mums apjaust un aptvert sevi. Ne velti Platons norādīja: «Tie, kas patiesi ir uzticīgi filozofijai, nodarbojas pēc būtības tikai ar vienu — nomiršanu un nāvi.» Ar šiem vārdiem tiek akcentēts uzdevums — atbrīvot sevi savas dzīves procesā no visa liekā, nevajadzīgā, nejēdzīgā, bezjēdzīgā. No tā, ko varētu nedarīt, koncentrējot pūliņus tam, kas obligāti cilvēkam būtu jāizdara ***kā cilvēkam «šeit un tagad».*** *Ir jādzīvo tā, lai nāve nepārsteigtu cilvēku nesagatavotu, lai nebūtu jānožēlo bezjēdzīgi pavadītā dzīve un zaudētie gadi. Platona pamudinājums — tā ir maksimālas sevis sakārtotības un organizētības programma, kad nāvei jābūt dzīves pilnību noslēdzošam notikumam, brīdim, kas vainago šo iespējami maksimālo katra konkrētā laika momenta pilnību.*

Hērodots savā «Vēsturē» atstāsta Solona (izcilais Atēnu valstsvīrs, viens no septiņiem grieķu gudrajiem) atbildes uz Krēza jautājumiem par vislaimīgāko cilvēku uz zemes. Kā pirmo viņš minējis atēnieti Tellu, kurš dzīvoja vislaimīgākajā savas pilsētas pastāvēšanas periodā, kuram bija skaisti un tikumīgi dēli, un kurš pats, piespiedis bēgt ienaidnieku, gāja bojā kaujas laukā. Solons turpinājis: «Pēc Telia paši laimīgākie ir Kleobis un Bitons. Dzimuši Argosā, viņi bija nodrošināti ar iztikas līdzekļiem, un turklāt viņiem piemita liels fiziskais spēks. Līdzās tam, ka abi bija uzvarētāji atlētiskajās sacensībās, par viņiem stāsta vēl ko: argo-siem ir svinības par godu Argosas Hē-rai. Viņu māti (dievietes priesteri) obligāti vajadzēja iejūgā atvest uz dievietes svētnīcu, taču vērši nepaspēja atgriezties no lauka. Vilcināties nedrīkstēja, un jaunieši paši iejūdzās un vilka ratus, kuros brauca viņu māte. Viņi noskrēja 45 stadijus un ieradās svētnīcā. Pēc šī varoņdarba ... viņu dzīvei bija laimīgas beigas. Un dievība lika skaidri noprast, ka nāve cilvēkiem ir labāka par dzīvi.,. jaunieši aizmiga pašā svētnīcā un vairs nepiecēlās, bet atrada tur savas beigas.»[1] Nāve, citiem vārdiem, vainago tikumiski pilnīgu dzīvi, slavu. Ja cilvēks mirs savas slavas zenītā, augstākajā dzīves pilnības punktā, tad nekas, kas notiks*

Борхес Х. Л. Проза разных лет. М., Радуга, 1984. с. 133—134.

Геродот, История. Л,. Наука, 1972, с. 19—20,

Толстой Л. Н. О жизни, с.

-sr
00
<

Ž. Gemona. «Samuraji» (1985).

ю
с
<0
>(Л
ф
л
а
V
(Л
J0
Ъ
<
|ф
"О
о
L-
<41

pēc tam (un to taču zināt nevar!), ne-apēnos dzīvi.

«Memento mori» (atceries nāvi) ir art stoicisma filozofiskās skolas pamatprincips. Domai par nāvi, parādīja stoiķi, ir jāintensificē cilvēkā atbildības sajūta par savu dzīvi un darbiem, un pirmām kārtām jau — sevis priekšā. Ieklausīsimies, kā par to raksta lieliskais morālists Lūcijs Annejs Seneka savās «Tikumiskajās vēstulēs Lucīli-jam»:

«Katru dienu domā par to, lai vienaldzīgi varētu atvadīties no dzīves, ļ. .] Lielākā daļa cilvēku tā arī mētājas starp nāves bailēm un dzīves mocībām; nožēlojamie, viņi nedz dzīvot grib, nedz arī nomirt māk.»

«Katru dienu jāpavada tā, it kātā . .. noslēdz mūsu dzīves dienu skaitu.»

«Ja labi dzīvot tevi kas traucē, tad nomirt tevi netraucē neviens.»

«Nāves stundā mēs esam sliktāki kā piedzimšanas stundā. Un vainojami par to esam mēs paši, un nevis daba. /../ Visi rūpējas ne par to, vai dzīvo labi, bet par to, vai dzīvos ilgi; bet, starp citu, dzīvot pareizi ir

pieejams visiem, dzīvot ilgi — nevienam.»

«Nāve parādīs, ko esmu sasniedzis, un viņai es noticēšu.»

«Domā par nāvi!» — «Tas, kurš tā runā, liek mums domāt par brīvību. Kas iemācījies mirt, tas vairs nebūs vergs.»

«Nožēlojama dzīve ir daudz šausmīgāka par ātru nāvi. ..»

«Nav svarīgi, vai tu mirsi agrāk vai vēlāk, bet svarīgi — labi vai slikti. Bet labi nomirt nozīmē izvairīties no iespējamības dzīvot slikti. [. .] ne par katru cenu var nopirkt dzīvi.»

«. . nomirt — tas ir viens no pienākumiem, kuru uzliek dzīve.»

«. . jo pats nožēlojamākais — pazaudēt vīrišķību nomirt un nebūt vīrišķīgam dzīvot.»[16]

Sk.: Сенека Л. А. Нравственные письма к Люцилию. М., Наука, 1984.

Sai ziņā ***domas par nāvi*** *uzdevums ir izkliedēt cilvēka ilūzijas ne tik daudz par nemirstību, cik par sevi. Noraut pašapmāna masku, kura vairo labpatīku un tīksmi, izraut sevi no aizmirstības. Cilvēks bieži aizmirst pats sevi, ja nepadomā par atbildību dzīves priekšā, kuru izgaismo nāve. Nāve veicina atmiņu par galveno dzīvē, tās saturu un vērtību, kas nav reducējamas uz kailā dzīvības instinkta darbību. Ja mēs katrs būtu pietiekami intensificējuši nāves apziņu sevī, tad bieži rīkotos un darbotos savādāk, ar lielāku atbildības sajūtu.*

Cita filozofiska tradīcija, kuras aizsācējs senajā pasaulē bija epikūrisms, uzsver nevis indivīda nepieciešamību nemitīgi konfrontēt sevi ar domu par nāvi, bet gan neattiecināt to uz sevi. Epikūra apsvērumi ir visai vienkārši: cilvēkam nāve reāli neeksistē, viņš ar to «nesatiekas», un tāpēc no tās nav jābaidās. «Pieradini sevi pie domas,» rakstīja Epikūrs, «ka nāve uz mums nekādi neattiecas. Jo viss labais un sliktais ir saistīts ar sajūtām, bet nāve ir sajūtu izzušana. Tāpēc pareizas zināšanas par to, ka nāve uz mums nekādi neattiecas, padara dzīves mirstīgumu iepriecinošāku, — ne tāpēc, ka tās pievienotu neierobežotu laika daudzumu, bet tāpēc, ka atņem nemirstīgas alkas. Un patiesi, nav nekā baismīga dzīvē tam, kas ir pārliecinājies, ka ārpus dzīves nav nekā baismīgāka.»[n] *Un citur: «Nāve uz mums nekādīgi neattiecas. Tas, kas ir sairis, nejūt, un tas, kas nejūt, uz mums nekādi neattiecas.» Sāds ieskats, domāja epi-kūrieši, palīdzēs cilvēkam atsvabināties no nāves bailēm un pavērs iespējas pilnvērtīgai dzīvei.*[IB]

Pēc daudziem gadsimtiem B. Spinoza rakstīs: «Brīvs cilvēks ne par ko tik maz nedomā, kā par nāvi. un viņa gudrība izpaužas nevis pārdomās par nāvi,

[11] Материалисты Древней Греции. М., Гос-
Политиздат, 1956, с. 209.

[18] Turpat, 213. lpp.

bet par dzīvi.»[w] *Un tomēr no domām par nāvi, par mūsu esības galīgumu, tik viegli atbrīvoties nevar, jo saskarsme ar to ir neizbēgama.*

Apspiestās bailes, mulsums, satraukums agri vai vēlu izlauzīsies, parādīsies. Jautājums tikai — vai mēs būsim sagatavoti tam, vai būsim pietiekami vīrišķīgi izturēt. Jo cilvēkam nav nekas nepatīkamāks kā nāves priekšā apjaust visu savu nodzīvoto gadu tukšumu, padarīto darbu veltīgumu (darbi var izrādīties psei-dodarbi). Tad jau labāk bēgt no domas par visu to. Bet uz kurieni? Vai uz ilgu laiku aizbēgsim? Kā teica Tolstojs: «. . jo vairāk es norobežošos no nāves, jo tā būs šausmīgāka.»[20] Nedomāt nav līdzeklis, un galu galā no tās izvairīties nav iespējams.[2'] «Ir jābaidās no nāves,» norādīja B. Paskāls, «kad dzīvība nav apdraudēta, un nav jābaidās, kad ir, jo — jābūt cilvēkam.»[22]

Domai par nāvi nav priekšmeta, bet ir jēga. Kāda?

Danoto Džanoti — viens no Mikelan-dželo draugiem un laikabiedriem — sarakstīja dialogu, kurā atainoja slavenā mākslinieka sarunu ar saviem draugiem. Kolēģi aicina Mikelandželo uz maltīti un nelielām izpriecām — sacīdami, ka nav dabiskāka stāvokļa par to, lai pēc grūta darba izklaidētos un veltītu laiku nevainīgām svinībām. Mākslinieks atsakās piedalīties, teikdams, ka vēlas pabūt vienatnē un negrib izklaidēties. Turpmāk dialogs norit sekojoši:

«MIKELANJOLO. Jūs mani uzjautrināt! Es jums saku: šai pasaulē ir jāraud, un nevis jādejo.

LUIDZI. Bet tāpēc ir jāsmejas, lai iespējami ilgāk sevi saglabātu: pati daba aicina uz to.

Спиноза Б, Избранные произведения. 'Т, I, с. 576. М., Госполитиздат, 1957.

[20] Толстой Л. Н. О жизни, с. 67.

[21] Sk. ari: M. Monteņs. Par to, ka filozofēt nozīmē — mācīties mirt. (Esejas. Fragmenti no I siHuma. R., Zvaigzne, 1981, 63.—81. Ipp.)

[22] Паскаль Б. Мысли. Спб. 1908, с. 252.

MIKELANJOLO. Jūs ļoti maldāties. Un, lai pierādītu jums, ka jūs, tā teikt, paši sev esat iecirtuši kājā, aicinot ar saviem prātojumiem mani brokastot, es jums paziņoju, jūsu zināšanai, ka no visiem, kas jebkad piedzimuši šajā pasaulē, man ir vislielākā nosliece mīlēt cilvēkus. Katru reizi, kad es redzu talantīgu cilvēku, [. .] es esmu spiests viņā iemīlēties un tā nododos viņa varai, ka vairs nepiederu pats sev, bet viņam. Tādējādi, ja es ar jums dotos brokastot, ļ. .] tad līdzās tam, ko katrs no jums trijiem man jau būsiet nolaupījuši, katrs no brokastīs klātesošajiem atņemtu man vēl kādu daļiņu; citu atņemtu man muzikants, un arī visi citi saņemtu savu daļu. Tādējādi, domādami, ka es, kā jūs sakāt, izklaidējoties ar jums, no jauna sevi savākšu un atgūšu, es patiesībā sevi pazaudēšu un iztērēšu. Pēc tam es ilgas dienas nezināšu, kurā pasaulē es atrodos.

G. Klimts. «Dzīves trīs vecumi» (XX gs. sākums).

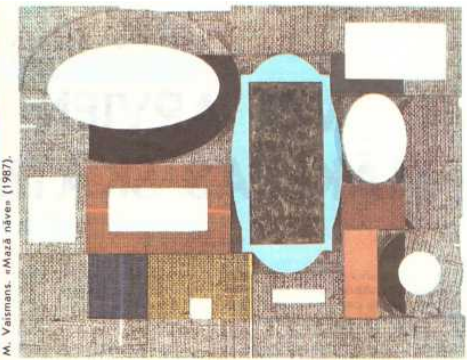

M. Vaismanis. «Mazā nāve» (1987).

GUNDEGAS REPŠES vizuālā koncepcija Igora Čebotarenoka fotoreproducējas

DANOTO. Tam ir pretlīdzeklis.

MIKELANJOLO. Kāds?

DANOTO. Ja jūs šorīt sevi izteresiet brokastojot ar mums, tad šovakar jūs atnāksiet uz vakariņām un katrs atgriezīs jums to jūsu būtības daļiņu, kuru tas atņēma no rīta. Un tā jūs no jauna sevi atgūsiet un būsiet «pazaudējis» sevi ne ilgāk kā pusi no dienas. Zaudējums ir niecīgs, īpaši, ja jūs uzņematies piedalīties, lai sagādātu prieku mūsu labajiem draugiem.

MIKELANJOLO. Nebūt nē. Notiktu gluži pretējais. Tā vietā, lai atdotu man to, ko atņēmāt no rīta, jūs patiesībā man vakarā nolaupītu pat to, kas manī vēl varētu būtu palicis. Bet vispār padomāsim par citu. Es jums atgādinu, ka, ja jūs no jauna gribat sevi atgūt un gūt baudu no sevis, nav nepieciešams sagādāt sev tik daudz izklaidēšanās un tik daudz prieka, bet ir jāpadomā par nāvi. Šī doma — vienīgais, kas ļauj mums no jauna sevi izzināt, kas saglabā māsu vienību, nedodot sevi nolaupīt nedz radiem, nedz draugiem, nedz šīs pasaules varenajiem, nedz godkārei, nedz alkatībai, nedz citiem netikumiem un grēkiem, kas notaupa cilvēku cilvēkam un uztur viņu apjukuma un izkliedētā stāvoklī, mums nekad neļaujot sevi no jauna atgūt un savienot. Sīs domas par nāvi darbība ir patiesi brīnumaina, jo nāve, kas pēc savas dabas iznīcina visu uz pasaules, saglabā un uztur visus, kas par to domā, un pasargā viņus no visām cilvēciskajām kaislībām.»

Doma par nāvi paceļ dzīves saturu pār tās fiziskajām robežām un merkan-tiliem apsvērumiem. No bioloģiskās nepieciešamības vai acumirklīga pragmatiska viedokļa nav nekā bezjēdzīgāka un nevajadzīgāka kā domāt par nāvi. Taču no cilvēciskā, pretrunīgā un mokošā sevis pilnveidošanas un konstruēšanas viedokļa šīm domām ir jāmaina mūsu «dzīves režīms» (M. Mamardašvili). Mēs nemirstam, domājot par nāvi, taču šī doma organizē, savāc mūs kopā, pretojoties tam, ka acumirklīgais, pārejošais gūtu uzvaru pār nepārejošo mūsu eksistences nozīmi. Domas intensitātei, spriegumam ap šo bezjēdzīgo punktu (nāvi) jāizmaina mūsu dzīves ritms, orientējot to uz augstāku jēgu, kas nesakrīt ar mūsu fiziskās pastāvēšanas robežām. Ne nāvi mēs izskaidrojam un izzinām, bet sevi: kādi esam, vērtējot sevi no dzīves nepārejošā satura viedokļa.

Ievedot nāvi kā pārdomu tēmu, mēs it kā iemantojam, kā teica senatnē, «trešo aci», kas sniedz mums iespējamību visu ap sevi un sevi pašu

ieraudzīt citā gaismā, atklāt to, ko ar dabiskajiem redzes orgāniem principā nevar saskatīt (var, piemēram, ieraudzīt darbu un tā sekas, bet, lai apjaustu tā jēgu, ir jābūt cilvēkā citam orgānam — nedabiskam). Ejot šo ceļu, var atklāt daudzu mūsu tieksmju un alku bezjēdzīgo, nīcīgo raksturu (alkas pēc mantas, naudas, baudām u. c.).

Ir jānoskaņojas, lai atklātos kaut kas jauns. To izdarīt palīdz ne tikai filozofija, bet arī māksla. Uz atmiņām par nāvi, tās atceri noskaņo, piemēram, slavenās holandiešu vecmeistaru «klusās dabas» (stilhven; stili life — «klusā dzīve») vai «mirusī daba» (nature morte), kuru uzdevums bija nevis inducēt juteklību cilvēkā (lai baudītu, nav jānonāvē dzīvnieki, nav jānorauj augļi un tie gleznas telpā jāizkārto u. c.), bet ievirzīt uz pārdomām par visa pārejošo raksturu. Deserti, galvaskauss, smilšu pulkstenis, zelta krūkas un kausi (simboliskā uzvara pār juteklisko), tauriņi viendienīši — tam visam bija jārada skatītājā psiholoģiska noskaņa par pasaulīgo un juteklisko prieku, baudu nīcību (vanitas), vēršoties pie saprātīgā sākuma cilvēkā, lai attīstītu tajā augstāku garīgumu.

Uz domām par nāvi un dzīves jēgu pamudina ne tikai filozofija, māksla, rakstniecība, bet arī tādi neatņemami kultūras elementi kā bēres, mirušo atceres dienas, pieminekļi, kapi utt. Kaut kas netverams taču notiek ar mums, kad ņemam dalību šajos «pasākumos». Tas viss taču vajadzīgs dzīvajiem, ne mirušajiem. Lai uzdotu jautājumu: kāds esi tu pats savas dzīves iespējamo beigu gaismā?

Mēs visi esam mirstīgi. Nāve tiecas mūs novienādot. Taču būtu šausmīgi, ja mēs visi nāves priekšā izrādītos līdzīgi, pilnīgi vienādi. Ja tas tā notiks, tad atbildīgi būsim mēs, nevis nāve. Erasms Roterdamietis pazīstamajai sentencei — «dzīvo tā, it kā tu rīt mirtu, bet darbu dari tā, it kā tu dzīvotu mūžīgi», — piebilst: «Un kad nāve tevi panāks, ir labāk, ka tu strādā un nevis slaisties.»[24]

Mēs nedzīvojam, lai nomirtu, bet domājam par nāvi, lai dzīves potences izvērstu un attīstītu maksimālo iespēju robežās un bezgalīgos intensitātes dziļumos.

Эразм Роттердамский. Философские произведения М., Наука, 1986, с. 68.

Vēl dažus gadus atpakaļ man šķita, ka Itālijas literatūras ziedu laiki meklējami vēl agrāk par tās mākslas vareno titānu šedevriem. Šobrīd es uzlieku roku uz sirds un apgalvoju, ka tas, kas kultūras dzīvē Itālijā notiek tagad, ir fantastiski, atkal fantastiski. (Gan jau vēsturnieki un profesionāli kultūras pētnieki pamatos, kādēļ Apenīnu pussalā vērojami tādi kultūras uzplūdi, pie reizes norādot uz šī fenomena ēnas pusēm.)

HELENA DEMAKOVA

VEL ARVIEN LIELĀKĀ MĀKSLAS SKATE PASAULĒ...

Var jau censties norobežoties no mākslas informācijas plūdiem, taču tad savukārt grūti izvairīties no to kvantitatīvi un kvalitatīvi līdzsvarojošās informācijas par teātri, kino vai literatūru. Šī informācija «piespieda» izlasīt slavenā itāliešu semiotiķa Umberto Eko romānu «Rozes vārds» un asprātīgās Dario Fo lugas. Itālija pasauli iepriecina ar savu modi un norāda jaunus dizaina ceļus ar savu daudzo «postmodernistu» dīvainajiem veidojumiem. Itālija skan pasaulē ar izciliem kino un teātra režisoriem humānistiem Un kino kritiķi, kuri apsūdz Kannas un Rietumberlīni par pārdošanos dolāram un masu medijiem, Venēcijas kinofestivālu turpina uzskatīt par patiesas mākslas vidutāju.

Venēcija . . . Ilgu laiku tās tēls šķita lagūnu pilsētas pūstošo smaržu apdvests (tāds ir, lūk, T. Manna noveles «Nāve Venēcijā» spēks), līdz pamazām tas ieguva citus apveidus, pateicoties spilgtam gājienam ar lozungu «Avangards ir miris, lai dzīvo transavan-gards!». Avangarda krīze un glezniecības «reabilitācija», pirmā — skumja un otrā — pārsteidzoša savā dienvid-nieciskajā krāsainībā.

Ap 1980. gadu Itālijā «atklāja» jaunu glezniecības virzienu — transavan-gardu. Tā koncepcija samērā skaidri tika noformulēta virziena «ideologa» A. Bonito Olivas manifestā, kurā kā alternatīva avangardam tika izvirzīta hedonistiskā daiļrade, kas sagādā baudu gan māksliniekam, gan skatītājam. Un, sākot ar 1980. gadu, lielākajā starptautiskajā mākslas izstādē — Venēcijas biennālē — nostiprinājusies jauna mākslas tradīcija, kas vērsta uz Eiropas kultūras vērtību apjēgšanu, neatstājot ārpus ievērības arī modernisma vēsturiskās saknes. (Gleznotājs var radīt, kā saka viens no transavan-garda līderiem S. Kja, alķīmisku maisījumu no visa tā, kas tapis pirms viņa.) Izstādes ietvaros tāpēc tiek rīkotas arī retrospektīvas mākslas skates.

Šogad jūnijā Venēcijas biennāle tiek atklāta 43. reizi. Jācer, ka būs iespēja pēc tās slēgšanas savlaicīgi informēt lasītājus par tās norisi. Taču, lai labāk izprastu varbūtējos jaunos strāvojumus, vērts īsumā pieminēt tās vēsturi un iepriekšējās 80. gadu biennāles.

Grandiozā starptautiskā mākslas skate pastāv jau 93 gadus (kara un pēckara apstākļu dēl nav notikusi četras reizes). Tai paralēli notiek arī teātra, kino un mūzikas festivāls. Venēcijas biennāles dalībnieku skaits 1984. gadā— 33 valstis, bet 1986. gadā — 42 valstis. PSRS piedalījusies tūlīt pēc Oktobra revolūcijas, tad (pēc ilgāka pārtraukuma) regulāri — kopš 1956. gada. Tātad Venēcijas biennāle atspoguļo ne tikai kapitālistisko, bet arī sociālistisko valstu mākslas tendences. Atšķirībā no otras lielas modernās mākslas izstādes — Kaseles «documenta» (sk. Avots, 1988. Nr. 1), kura tiek rīkota saskaņā ar vienotu koncepciju, Venēcijas biennāle ir daudzpusī-

Eiprels Gorniks (ASV). Bez nosaukuma (Zibens un ūdens). 1981.

gāka. Jāteic, ka tā tomēr vienmēr ir bijusi dažādu valstu «oficiālās» mākslas izstādīšanās vieta. ***Grand Prix*** parasti saņēmuši ievērojami vecākās paaudzes meistari, kuri ilgstoši baudījuši kritiķu atzinību. (No 1968. līdz 1984. gadam biennāles vadība gan atteicās no balvas piešķiršanas.)

Ja 70. gadu beigās, 80. gadu sākumā biennāles iepazīstināja ar itāliešu transavangardu (S. Kia, M. Paladino, E. Kuki, F. Klemente), tad 1982. gada izstādē jau tika parādīta arī nacionālo virzienu savdabība. Par Eiropas līderiem, līdzās itāliešu māksliniekiem, kļuvuši VFR gleznotāji. Jaunais virziens, sekojot vācu ekspresionisma tradīcijām, te ieguvis «jauno mežonīgo» nosaukumu. Gleznieciības «atdzimšana» turpinās arī amerikāņu «grafitistu», franču «brīvajā figurā-lajā», arī intelektuālajā un simbo-listiskajā «kulturālajā» gleznieciībā. Audekls atguvis savu ierasto vietu kā vispiemērotākais līdzeklis, lai projicētu garīgās norises un vizuālās fantāzijas, un pat plastika (tēlnieciība, instalācijas) ir kļuvusi «subjektīva», ar stingru vēstījošu elementu, lietojot postmoderno dekoru un telpas izjūtu pozitīvi rotaļīgā nozīmē.

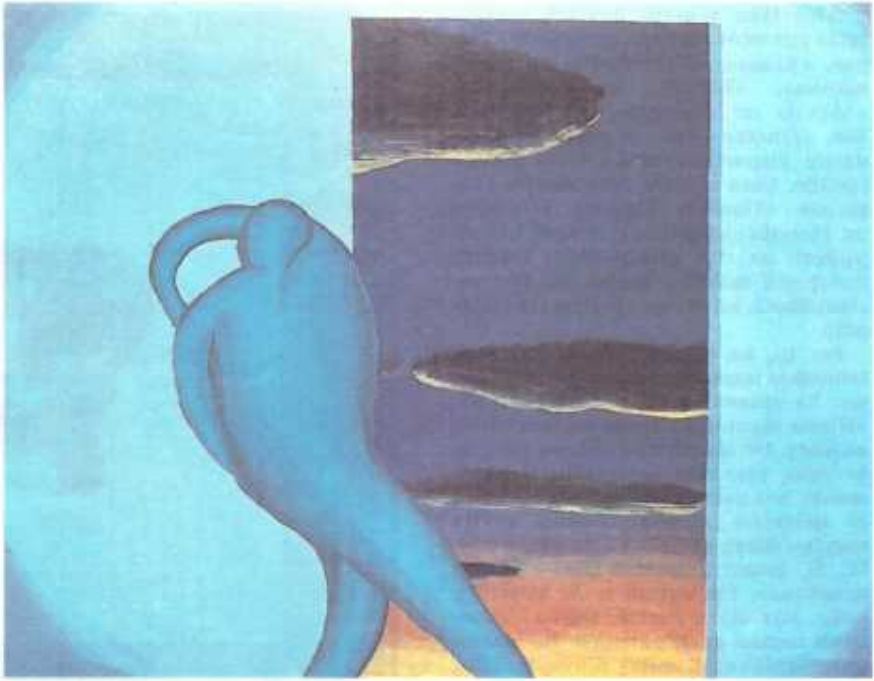

Džeds Gerets (ASV). Bailes no dabas. 1980.

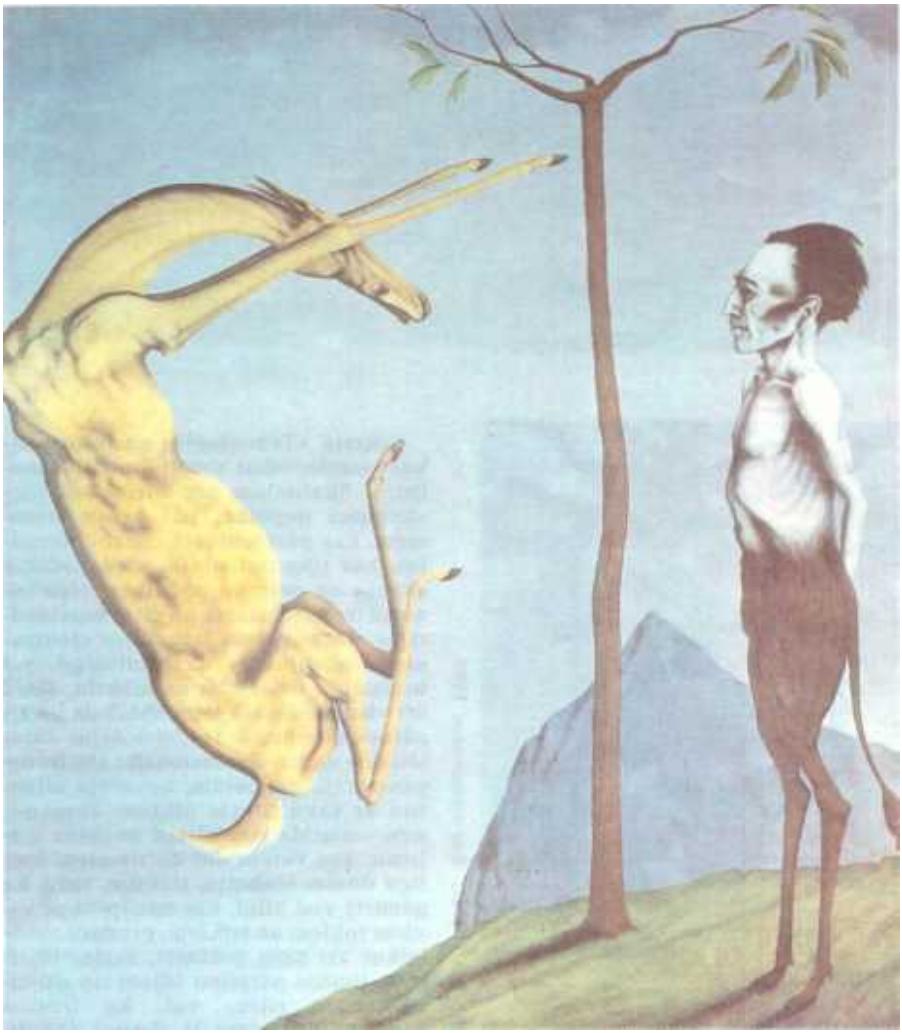

Deivids Tru (ASV). Ieslodzījums. 1981.

Lai gan, piemēram, 1987. gadā Kase-les izstādē «documenta» galvenie akcenti tika likti uz telpiskām struktūrām, tomēr mākslas mītiskais gars atkal nenoliedzami rodams arī gleznās. Te gan būtu nepieciešams īpašs pētījums — vai patiesi jaunais mākslā ir atklājis arī jaunāko laiku mītus, jo «kulta» mākslas sākums, kad tā kļūst par mitoloģisko pētījumu līdzekli, meklējams piecdesmitajos gados, heroiskā eksistenciālisma laikā.

Ir vērts nedaudz pakavēties pie pēdējās, 1986. gada, Venēcijas biennāles, kurā, kā norādīja daudzi ievērojami kritiķi, netrūka arī grūti atrisināmu pretrunu.

Tās tēma «Māksla un zinātne» bija pietiekami plaša, lai visās nacionālo izstāžu telpās varētu ierīkot ekspozīcijas pēc saviem ieskatiem. Grandiozā izstāde aptvēra septiņas sekcijas, tajās bija

aplūkojami vairāk nekā 600 mākslinieku 2500 darbi. Kad 1983. gadā apstiprināja šo biennāles tēmu, likās, ka tā pavēstīs par lūzuma posmu mākslas dzīvē, būs mūsu laika zināšanu sintēze, kas izvērtēta no mākslinieka viedokļa. Kopumā izstāde iznāca samērā raiba, bet tas ļāva vienkopus izstādīt mākslinieku (no kuriem lielākā daļa ir vecāki par piecdesmit gadiem) darbus, kas pieder pie visdažādākajiem mākslas virzieniem un spēcīgi diverģē kvalitatīvi. Būtisks izstādes trūkums — simtiem apmeklētāju, neiespējami bez ceļveža un bez vadības orientēties šajā daudzveidībā — sākot no renesanses mākslinieku eksperimentiem telpā, līdz modernisma gleznotāju meklējumiem, no 17. gs. brīnumistabas līdz pat mākslinieku, mūsu laikabiedru, eksperimentiem ar kompjūteriem, video un lāzeru.

Atsevišķu sekciju devīzes noteica tajās novietoto izstāžu tematiku: «Telpa», «Krāsa», «Tehnoloģija un informātika», «Māksla un bioloģija», «Māksla un alķīmija», «Brīnumista-ba», «Zinātne — palīgs mākslai». Daudziem vispārliecinošākā šķita pēdējā izstāde, kura atradās Akadēmijas zālē (līdzās «klasiķu» Ticiāna, Tintoreto un Tjepolo audekliem); tā rādīja kompjūteru un citu elektronisko iekārtu lietojumu mākslas darbu un ēku restaurēšanā, kā arī kataloģizācijā un izpētē.

Par to, ka biennālē šoreiz netrūks tehniskās izsmalcinātības, liecināja jau tas, ka apmeklētājus pie galvenā paviljona sagaidīja kūpošs monumentāls objekts. Uz cilindriska cokola pacēlās bronzas jaunekja saplaisājušais ķermenis, bez galvas un bez rokām, toties ar spārniem . . . Viņa gurnus apvija spēcīga dūmu strūkla kā no dārza grilla. Sī monstra nosaukums — «Erosa dzimšana», tās autors ir I. Mitorajs, polis, kas dzīvo Parīzē. Darba simbolisko nozīmi grūti pārprast: no aizmugures aplūkojot, mīlas dievs, izrādās, ir tukšs un mākslīgi «uzkurināms» (caur krāsns durtiņām cokolā). Devīze «Mīlestība ir zināšanas» Jāva iekļaut šo tēlniecības darbu kopējā izstādes kontekstā, apgalvojot, ka mākslai, zinātnei un dzīvei tik un tā ir kopēji saskares punkti.

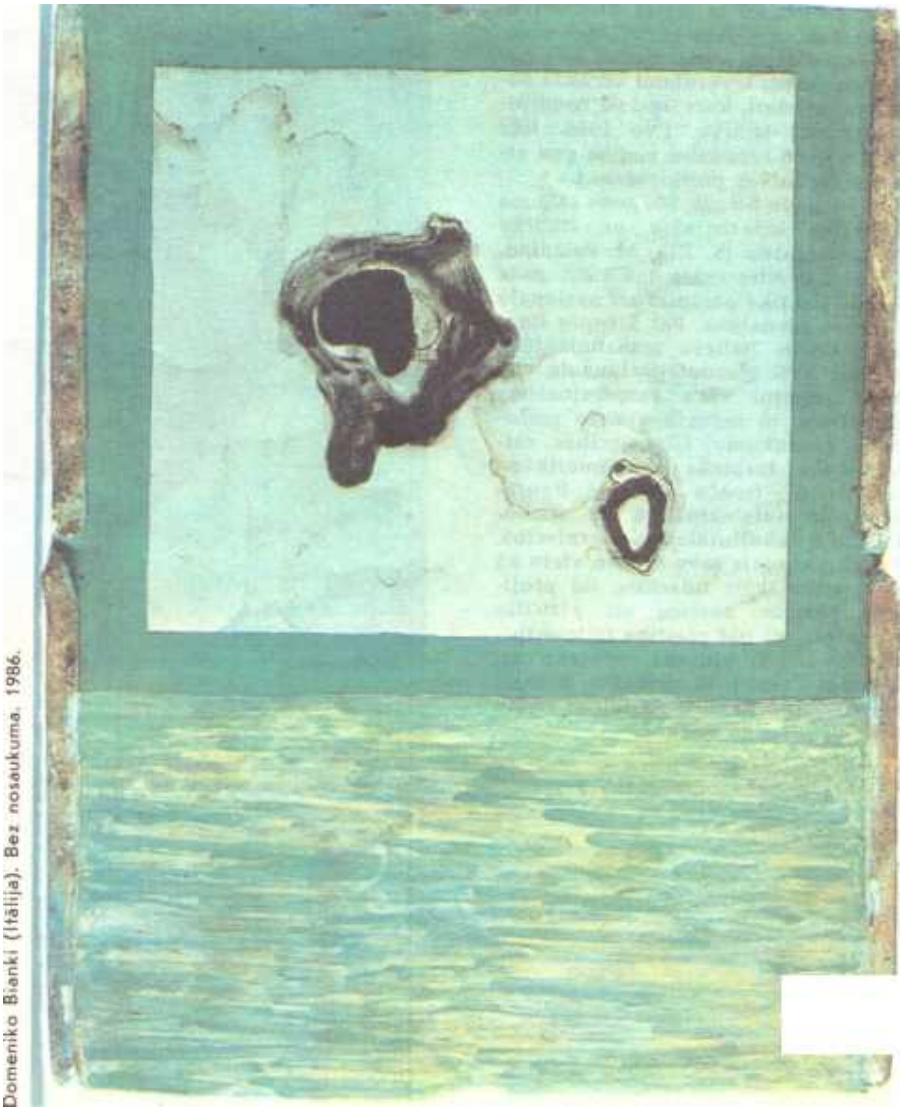

Domeniko Bianki (Itālija). Bez nosaukuma. 1986.

«Atklāto un vitālo, un nekādā ziņā — pedantisko pieeju daudzpusīgajai un pretrunīgajai problemātikai» postulēja mākslas vēsturnieks M. Kal-vēzi, biennāles vadītājs: «Māksla var zināmā veidā paralēli zinātnei izzināt patiesību, bet tā var arī atbrīvoties no jebkuras eksaktas metodikas un pievērsties noslēpumainām mācībām, tā var izmantot zinātni vai būt par tās objektu.»

Sekcijā «Tehnoloģija un informātika» neapšaubāmi valdīja mediju koncerni. Skatītājam pēc pirmajām pārsteiguma nopūtām par krāsu straumēm, kas pārplūdināja ekrānu desmitus, kur tika izmantotas visdažādākās skaņas un gaismas, mūzikas, elektroniskā trokšņa, lāzera un citas kombinācijas, nācās pašam izskaidrot elektro-gj nisko mediju vai nu brīnišķīgo, vai 2: briesmīgo iedarbību uz mākslu, tātad ˆ arī visa piedāvātā jēgu «Māksla un zi-£ nātne» kontekstā. Izstādes daļas

«Sintētiskie un trīsdimensionālie attēli» or-5 ganizētāji, piemēram, nevarēja atļau-

1 ties ar savu firmas diktēto «brave— n new—world» mentalitāti nevienu mā-oo jienu, kas varētu dot darījumiem kaitīgu domas reakciju, teiksim, tādu, ka gandrīz visi klipi, kas apžilbina ar sair viem jokiem un trikiem, producē vien-~ laikus arī savu partneri, mazo, izbrī-iZ nīto, ticības pārpilno idiotu un uzticī-

2 go attēlu rijēju vai, kā izsakās "2 mākslas zinātniece D. Šmite: «Skatīji tājs samierinās ar citu cilvēku zināša-

nu uzskaitījumu vai arī jutās ka pie Flipera automāta tuvākajā bārā.»

Neapšaubāmi, «jauno» mediju iesaistīšana lielajā tēmā ir ne vien neizbēgama, bet arī produktīva iespēja pēc tik daudziem «ieskrējiena» gadiem (Rietumos rīkotajiem lielajiem video mākslas pasākumiem un kompjūtera mākslas uzplūdiem) taujāt pēc rezultātiem kvalitātē un jēgā. Taču šīs sekcijas iekārtotāji drīzāk uzstājās kā ***Sharp, Telefax, Sunnyvale*** un ***Apollo Computer Inc.*** prokūristi, kā cilvēki, kuri var pārdot kaut ko tiešām grandiozu un tādiem mērķiem izmantot arī biennāli. Agri vai vēlu šīs tehniskās iespējas arī mūsu zemē noteiks ne vien ikdienas izklaidējošā elementa piedāvājumu, bet arī zināmā mērā izglītības un vizuālo mākslu veidolu, pret ko būtu grūti iebilst. Taču uzdot jautājumus par kvalitāti un jēgu ir kļuvis par politisku uzdevumu, no kura nav viegli izvairīties arī mākslai un mākslas zinātnei.

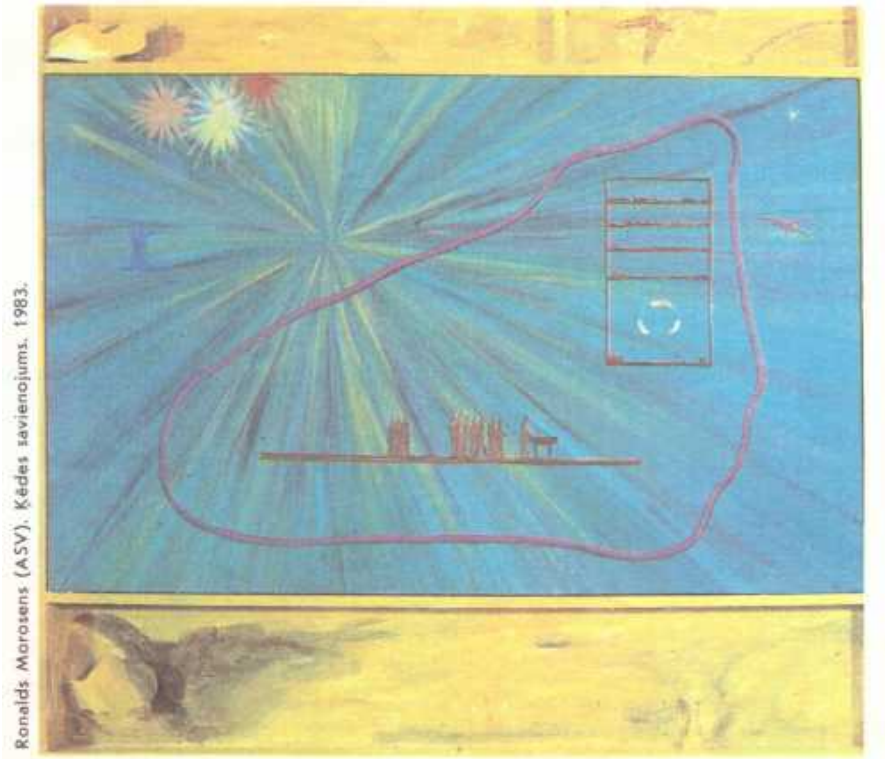

Ronalds Morosens (ASV). Ķēdes savienojums. 1983.

Mākslas teorētiķi pretrunīgi novērtēja sekciju «Krāsa», kurā tika uzskaitīta vesela rinda «hromatisku modeļu», acīmredzot ar nolūku iepazīstināt ar krāsu fenomenoloģiju un interpretēt pēdējo simt gadu mākslu, kura vairumā pamatojas tieši uz krāsu. Ta-

ču ko līdz, ja skatītājs uzzina, ka krāsu sistēmas, piemēram, var tikt klasificētas pēc sekojošiem principiem: «Sistēmas, kas pamatojas uz pigmentu un krāsvielu maisījumu; sistēmas, kas pamatojas uz stimulu sintēzi laikā un telpā; sistēmas, kas pamatojas uz krāsu iedarbības momentiem; sistēmas, kas pamatojas uz estētiskās vienības, proti, harmonisko intervālu kritērija; sistēmas, kas pamatojas nevis uz atsevišķām krāsām, bet gan uz hromatiskajām apakšgrupām; utt.» Kopumā šīs sekcijas ieguldījums biennāle tā arī nespēja kaut nedaudz atrisināt pašu būtiskāko jautājumu — kādēļ krāsa dažu (nedaudzu) mākslinieku darbos iegūst garīgu kvalitāti, citos turpretī paliek «mēma», aprobežojas ar ilustratīvo vai aprakstošo funkciju.

Frenks Auerbahs (Lielbritānija).
Primerose Hill. 1980.

Sekcija «Māksla un alķīmija» centās attaisnot savu nosaukumu ar milzīgo izstādīto priekšmetu daudzumu. Pēc vēsturiski nozīmīgo manuskriptu kolekcijas apskates apmeklētāji nonāca eksponātu krātuvē, kur izstādes šefs A. Svarcs bija centies parādīt neskaitāmus meistardarbus, sākot ar Klē un Kandinski, beidzot ar Dalī un Šarfu. Lai gan organizētājs bija sadalījis savu sekciju vēl četrās apakšsekcijās: «Alķīmiķis: mākslinieks, filozofs un mākslinieks», «Mērķis: pretrunu samierināšana», «Ceļš: zināšanas ir brīvība», «Līdzeklis: mīlestība ir zināšanas», tomēr atkal skatītājiem savā iztēlē bija jāveic nepieciešamā darbu sistematizācija, ko nebija izdarījis sekcijas vadītājs.

Sekciju «Brīnumistaba» (nosaukums «Wunderkammer» tā arī Venēcijā netika tulkots no vācu valodas, kā visatbilstošākais dīvainību un retumu krātuvei) raksturoja (zinātniska?) kolekcionēšanas kaislību izpausme, ko vistrāpīgāk demonstrēja sena metāla dēmona figūriņa stikla glāzē, kas veiksmīgi sacentās ar dadaistu un sir-reālistu rotaļīgo fetišismu. Tikai dažas zemes pilnībā sekoja biennāles rīkotāju noteiktajam centrālajam moto. Ar zinātni lielākajai daļai bija tieši tik daudz sakara, cik pārējām vēlīnā modernisma izpausmēm (konceptuālajai mākslai, minimālajai mākslai, opār-tam, video). Tādēļ loģiski, ka «Zelta lauvu» saņēma VFR gleznotājs Z. Pol-ke, kurš tēmu saprata burtiski un ar audekliem, sienas gleznojumiem, lakas bildēm, kā arī ar minerāliem inscenēja ķīmiski fizikālu operu. Viens no Reinas

«Kapitālistiskā reālisma» (kāda no VFR popvariantiem) līdzdibinātājiem Z. Polke ar vācisku rūpību un čaklumu, taču gleznieciski neformāli un dāsni apklāja ar nitrātiem, sudraba oksīdu, kobalta hlorīdu, malahītu un citām vielām milzu laukumus tādā veidā, ka ķimikālijas reaģēja uz mitruma, siltuma un gaismas izmaiņām ar krāsu maiņu (ko skatītājs tomēr pamatā varēja uztvert nevis vizuāli, bet ar skaidrojoša teksta palīdzību). Sie dabas mistikas pārpilnie darbi (kuros nenoliedzami saskatāma arī J. Boisa ietekme) bija pilnīgā saskaņā ar izstādes zinātnes izpratnes interpretāciju. Tomēr Z. Polke saņēma tikai «Lauvas» pusi.

Deņisova, G. Jemeļjanova fotoreprodukcijas

Houards Hodžkinss (Lielbritānija). Ēģipte. 1983.

Otra puse — angļu gleznotājam F. Auerbaham par žestu apsēstajām gleznām, kuru ekspresiju noteica ne tikai otas triepiens, bet arī cilvēka eksistences uztvere lielā angļu modernisma «klasiķa» F. Bēkona garā.

Gan Z. Polke, gan F. Auerbahs nav nekādi biennāles «atklājumi», tie ir savās zemēs ievērojami un atzīti mākslinieki, tādēļ viņu apbalvošana nav nejaušība.

Vērts pieminēt vēl dažus starptautisku atzinību iemantojušus

mākslinieku. Francijas paviljonu par gaismas un dienvidnieciskas līksmes ēterisku templi pārvērta D. Birāns, izkrāsojot to izteiksmīgi sakārtotā svītru rakstā (atjaunotās Parīzes skolas — *Ecole de Paris* — estētisma tradīcijās), izmantojot tikai melno, zilo un dzelteno krāsu.

Japāņu izcelsmes ASV mākslinieka I. Noguši darbi (piemēram, milzīgās papīra lampas) centās atbildēt uz jautājumu «kas ir skulptūra?». Viņa dizaina viegluma kulminācija — spirālveidīgs marmora objekts «Slide Mantra». No daudzajiem mākslinieki visbiežāk kritiķi atzinīgi pieminēja arī grieķu mākslinieku K. Tsoklisu un latviešu izcelsmes austrāliešu gleznotāju I. Tilleru. K. Tsoklisam izdevās uzburt savas zemes paviljonā jūras atmosfēru — zilā krāsā noklātā grīda atspīdēja sienas spogulī. Vai arī mākslinieks ar projicētas filmas palīdzību «iekustināja» uzgleznoto figūru attēlus.

I. Tillers pievērsās Austrālijas koloniālās situācijas (kultūras pārman-tojumā) atspoguļojumam. Citējot eiropiešu paraugus, viņš to reprodukcijas savienoja ar saviem darbiem.

Kopumā kritika bija vienprātīga — šajā nozīmīgajā izstādē pilnīgi iztrūka koncentrēts, uz problemātiku vērsts ievadījums kopējā tēmu kompleksā (kaut vai didaktiska ceļveža veidā, kā, piemēram, ir parasts lielajās izstādēs Pompidū centrā Parīzē). Bet, runājot par ķritiku, — vai tās nazis nav kļuvis neass muzeju un masu mediju izplatītās propagandas rezultātā? Šis spēks, iespējams, visvairāk apdraud mūsdienu mākslu. Jo ar masu mediju palīdzību var radīt mākslas auru ap katru lietu, tā savukārt rada nesatricināmu ticību. Sekundāru nozīmi tad iegūst gleznas radītājs. Lieki it kā piebilst, ka tomēr tikai viņa spēkos ir tālāk attīstīt pašreizējo mākslas situāciju — vai nu sekmēt tās statistisko postmoderno sastingumu, vai arī radīt jaunu universālu brīvību.

/ DAĻA. BUNDZINIEKA GUNTARA RACA PACELSANĀS GAISA

Lieki teikt, ka pilsētu krietni vien piedun-goja bundzinieka Guntara Rača izziņotā pacelšanās gaisā. Ne jau katru dienu gadās tādi notikumi, tāpēc noliktajā stundā i prasti ziņkārīgie, i pilsētas cienījamā pilsonība piedrāzmēja galveno laukumu līdz ūkai, tik vidū pārpaliekot kā neredzamas rokas novilktam aplim, kurā kluss dusēja lidaparāts. Un tur, tur jau arī nāca pats lidonis vatētā mēteli, viņš gandrīz uz auss teica blakusgājē-jam — «velns, nedabūju nemaz visus papīrus nokārtot» —, taču likās, ka to dzird un atbalso viss pūlis. Kamēr asistenti iepūta dzīvības dvašu uz stiprāko jau tā nostiegrotajā gaisa bumbā, pats pilots mazliet pakāpās un vienkārši teica — es nolasīšu jums dažus dzejoļus. Viņš nolasīja dažus dzejoļus. Tad iekāpa gondolā. Deva komandu — kaut kas nosvilpa, nošņāca līdzjutējiem gar ausīm (vēlāk vietējie speciālisti apcerēja, ka tas

varējis būt vējš, kas allažiņ blandās pār šo pilsētu), un nebija vairs nedz milzīgās bumbas, nedz bundzinieka Guntara Rača.

Kopš sava bundzinieka aizlidošanas kādu laiku neziņā bija arī vietējo zvejnieku estrādes ansamblis, līdz vēlāk, t. i., 1987. gadā, pārcēlās uz Bauskas rajona Ļeņina kolhozu, atrada sev nosaukumu «Zodiaks» un muzicēja šādā sastāvā: Jānis Lūsēns (taustiņ-instrumenti), Gatis Zvirgzdiņš (taustiņin-strumenti), Dzintars Sāgens (ģitāra), Maija Lūsēna un Zigfrīds Muktupāvels (balsis).

Ar mūzikas ritmizēšanu G. Rača vietā nodarbojās elektroniskais saprāts, mūziku žargonā saukts arīdzan par «Ēriku». Ansambļa skaņu

operatora funkcijas uzņēmies Ivars Piļka.

II DAĻA. CIK LIELS IR «GRAND PRIX»?

Tagad ir vasara, un tā nu iznācis, ka jo bieži verdoša brazīļu dzēriena tasi pusdienlaikā ejam dzert kopā ar Zigfrīdu — kafejnīcā, kurā jūtamies kā mājās. Viendien, ieraudzījis vienīgo apmeklētāju, kurš, apsējies ar salveti, ieturēja kompleksās pusdienas, Zigfrīds uzreiz viņam uzsauca:

— Klausieties, mīļais, es jūs kaut kur šausmīgi esmu redzējis. Neatceros tikai, kur .. .

— Varbūt televizorā, — apslaucījies ar salveti, vientuļais vīrs atteica, — Fomins. Fomins ir mans uzvārds. Es esmu estrādes dziedātājs. Tāpēc ticamākais, ka televizorā.

— Fomins. Fomins? — Zigfrīds atmiņā kaut ko pārcilāja, — nē, laikam neatceros vis.

Un mēs atvadījāmies.

Alu jau «Zodiaks» gana cildināts, un ansambļa pūrā ne viens vien panākums dažādās skatēs, starp tiem «Grand Prix» «Lie-pājas dzintarā-87». Pats Lūsēns nevar saskaitīt skaņuplates, kuras ieskandējis jau-nībdienās. Precīzāk, ieskandējis divas, toties tiražētas abas gan, kā saka, masu metienā. Un te nu jārunā par vienu nopietnu lietu — ko līdz cītīgi gatavot programmas atbildīgām republikas mēroga skatēm konkursiem, ar kvalitāti izsisties līdz pjedestālam, ja par to nekas nepienākas? Ar pašdarbnieka rokām pelnīta uzvara, vieta labāko ierindā, un ne mazākā interese, lai labāko patiešām stimulētu un apbalvotu ar rokā paturamu vērtību. Tik vien kā apliecība kabatā. Aizpērn «Līvi» sēdēja savā Metalurgu pils pagrab-kambarī un šķendējās — redz, vinnējām republikas pašdarbnieku skati un no tā ne silts, ne auksts. Parādīja tik uzvarētājus pa televizoru un tūlīt sāka lasīt vēstules — ārprāts, kādi tie «Līvi» izskatās, ārprāts, kā viņi spēlē. Savukārt vēl vienus popmūzikas līderus — «Remix» — var aplūkot tikai televīzijā vai dzirdēt pa radio, kaut grupas dziedātāj sJgo vai pirtī var pērties ar lauriem. Grupai joprojām nav koncertaparatūras ... (ir ziema, 1988. gada sākums).

Tas nu tā — apnicīgās un neauglīgās dīkšanas par aparatūras trūkumu vietā priekšlikums vismaz mūsu vadošās grupas kaut maķenīt reāli atbalstīt. Apakšslāņa liktenis acīmredzot izlemts, tas ir pilnīgi bez perspektīvas. Zigfrīdu Muktupāvelu palaikam ieaicina pasērst rajona deju un tamlīdzīgu grupētu skatēs. Lūk, viņa vērojums Bauskas pusē:

— Rajona mērogā atbildīgie par estrādes pašdarbības muzicēšanu gaiši apzinās savu nespēju palīdzēt, un tāda ikdienišķa skate uzrāda šaušalīgo aparatūras, līdz ar to arī mūzikas, līmeni. Bet komisijas priekšsēdētājs mierina ik ansambļa vadītāju ar iestudētu frāzi — mums ir liels prieks, ka mēs atkal redzam Svitenes (u. tml.) kolhoza ansambli . . .

Jā, arī 1988. gadā instrumenti lietaskoki jāgādā pašiem ansambļa dalībniekiem. Jānis Lūsēns ir pārdevis savu magnetofonu, atrodas status quo «parādos līdz . . . » un ieskata, ka interesentiem derētu norādīt uz

atsevišķu mūzikas rīku cenām, par kādām vispār šeit kaut ko var domāt nopirkt.

III DAĻA. MŪZIKAS INSTRUMENTU CENAS

a) jaunākais sintezatora «Yamaha» modelis DX-7 IID — aptuveni 13 500 rubļu;

b) laba ģitāra — 4500 līdz 5000 rubļu;

c) . . . utt. . . .

IV DAĻA. NO POPMŪZIKAS EKONOMIKAS PIE «ZODIAKA» VĒSTURES

Skola. Jānis Lūsēns mācījās Emīla Dārziņa mūzikas vidusskolā, un viņam mīļākā bija ērģeļmūzika. Zigfrīds Muktupāvels dzimis Siguldā, sācis izglītoties Cēsu, bet beidzis Liepājas mūzikas skolā. Par to arī viss.

Konservatorija. Pirmajā kursā bija uznācis dullums, vai, bet Lūsēns ar kursa biedru, tādu Kulakovu, sacerēja vienu gabalu pēc otra. Grupai «Zodiaks» izdevās iespraukties firmas «Melodija» plānu tukšajā ailē un par brīnumu izlaist divas skaņuplates ar diezgan hlorētu mūziku. Vēl — topošais

komponists iemācījās klavieres spēlēt un rakstīt notis.

Liepāja. Te Jānim Lūsēnam uzticēja vadīt estrādes orķestri «Neptūns». Orķestris pēc maestro iniciatīvas saruka līdz popgrupai, kur līdzdarbojās ievērojamie Račs, Virga un Brīze. Durbes kultūras nama ansamblī tai laikā dziedāja un spēlēja ērģeles vēl viens grupas vadītājs — Zigfrīds Muktupāvels. Tur bija tāds princips — katrs dalībnieks izpilda savas dziesmas. Sādu univer-sālismu nekavējās apšaubīt rajona skates žūrija, kur Muktupāvela uzvārds bēdīgā minorā vien skanēja — sak, kā tas iespējams, pats raksta mūziku un piedevām vēl sacer vārdus! Tomēr durbenieki toreiz aiz «Liepājas kvarteta» ieguva nedalītu otro godalgu. Applaussol Savukārt «Neptūnā», pajūkot sastāvam, nākotnes izredzes bija jo zemas — jātaisa teātra mūzika «Mātei un neitronbumbai», bet nav, kas dzied. Tad Jānis dabūja zināt, ka viens dziedātājs tepat Liepājas galā apgrozoties, liels muldoņa gan esot, bet. . .

Jānis Lūsēns ironizē:

— Ar dziedātājiem pie mums tāpat kā ar zelta skalošanu. Tu ej upē, skalo zeltu, kaut kas tur atrodas, un tad sāc spodrināt, pulēt un veidot no tīrradņa visādus gredzenus, medaljonus, kas nu kuram prātā.

Pērn pasaulē paklīdušo liepājnieku patriotisms sita augstu vilni, no visām estrādēm izzvanīts. Mums tādas saites ar pilsētu nav, kaut forša jau bija Liepāja. Visvairāk žēl, ka teātrī ar «Neitronbumbu» tā arī viss beidzās. Ko tu darīsi? Kad tika izšķirts jautājums — vai vajag tādu ansambli? —, saimnieki pēc neilgām pārdomām lēma — nevajag, ejiet, un cauri tā lieta bija.

Bauskas pusē. «Zodiaka» paldies Ļeņina kolhoza priekšsēdētājam Reinholdam Zaue-ram personiski, par mājām, par to, ka var justies droši — palīdzēs. Te top otrā programma ar tīri elektronisku, kompjūtermū-ziku. Tā ir orientācija uz jaunu, vairāk instrumentālu mūziku, dziesmotājus atstājot skaistumam. Jā. cerība mīt tieši te.

V DAĻA. DAŽAS KONCEPCIJAS PAR POPMŪZIKU

Nupat aizsākusies smagās estrādes mūzikas dizentērija. Smagā estrādes mūzika — šādu apzīmējumu reiz piemeklēja Ainārs Mielavs. Vesela virkne otrā ešelona grupu rādās sev sameklējušas smaragdu un pūlas visnotaļ to žilbināt mazprasīgai publikai ar klātpiekārtu žetonu — metāls! Bet — nespīd. Anulēta vajadzība pašiem pēc savas sejas, mūzika nenāk kā iekšēja nepieciešamība runāt tieši šajā valodā, un klausītājam, vismaz vērīgākam, tiek pasniegts retumis elegants, vienmēr skaļš tukšums.

Ir tāda jauna grupa «Dr. Fausts». «Bil-dēs-87» spēlēja. Dažviet cerīgi, bet visumā epidēmijai līdzi. «Fausti» skaidroja:

— Nu, šitā varbūt nav riktīgā mūzika, bet mums taču vajag sapelnīt naudu. Paspēlēsim gadus divus kaut ko tādā garā, un tad taisīsim īsto

apskaidroto mūziku.

Sava, *pie tam nepieciešamības diktēta, koncepcija tur ir, lai gan prakse pierādījusi, ka savus vārdus latviešu estrādes mūzikā pagaidām ierakstījušas grupas ar citādu pieeju. Kādu? Nu, tā — viņi iet, kurp paši nodomājuši. Kāds nomet ķemmi, ceļā izaug milzīgs mežs, bet laužas un plēšas tam cauri, tad tiek nomests dvielis un mūziķiem, lai tiktu tālāk, jāizdzer rūgta ūdens ezers, tad, dabīgi, nāk ugunsjosla. Un arī tai cauri ar pašu pārliecību. Jānis Lūsēns:*

— Kas, pats nesaprotot, spēlē smago estrādes mūziku, to varbūt dīda godprātības velns — pirmie koncerti uz urrā, visi tīņi fani. Bet cilvēkam jau šodien pamaz muzi

kālās gaumes, izpratnes. Paši esam vainīgi: nav laika bērnam dziesmu dziedāt, jāstāv rindā pēc desas. Skolu programmās neatrodas vieta kārtīgai muzikālajai audzināšanai. Bet varbūt tāds pašdarbnieku ansam-blītis ar savām ambīcijām uz neko citu nav spējīgs. Mums nav menedžeru, producentu dienesta, kas sākumā aptvertu, kurš no jaunajiem ne sēnalas vien var spēlēt un, izpētījis, dotu palīdzīgu roku. Un — svarīgākais noteikums — tai lietai jāatdod sevi pilnīgi.

Tā kā ir fatāls instrumentu trūkums, reizumis jāpabrīnās, ka ir tik daudz mazu an-samblīšu. Tai pašā Bauskas rajonā, tāpat kā visā pasaulē, ir surogāti un ir laba mūzika. Visam pa vidu ir viens otrs cerīgs mūziķis. Ar pienācīgu instrumentu rokā viņš varētu attīstīt savas spējas, domāt uz ko lielu, bet nav jau tā instrumenta, un iznāk it kā apburts loks. Reāli tomēr ir darboties, kā, piemēram, Ķekavas «Vecajiem draugiem», — apsverot savu varēšanu. Bet īstas izejas šobrīd no labirinta nav. Varbūt «Fausts» pareizi vien dara.

Jāpiebilst vēlreiz, ka savu vārdu, jaunākas un svaigākas vēsmas aizbiedējot, nereti pasaka estrādes mūzikas inspicienti. Jānim Lūsēnam

Konservatorijas diploms azotē dažādās komisijās lieti derējis, kaut vienu otru

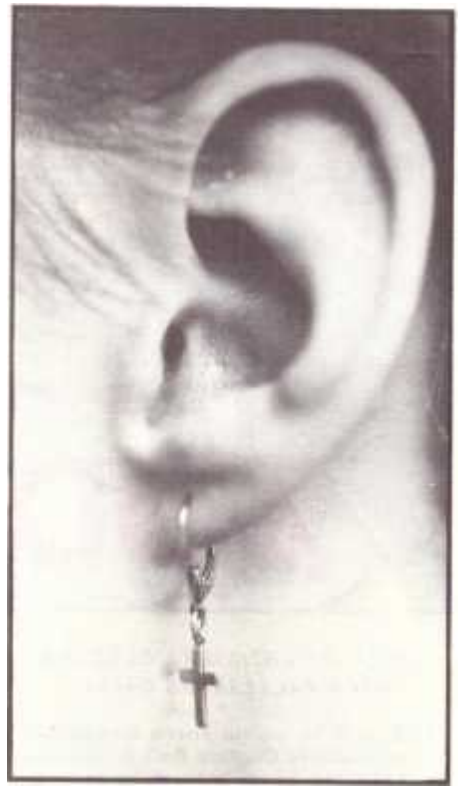

reizi parpratumi gadījušies. Ta skate Aizputē, vēl «Neptūna» laikos . . .

VI DAĻA. GANDRĪZ ANEKDOTE

Viens vista Zigfrīdam Muktupāvelam, domājis ko nelabu tur esam, skaidri un gaiši noprasījis — vai tas ir pareizi, ka viņš dziedot un vijoli, lai, spēlējot? Raug, šim no komisijas sola šķietoties, ka visu kopā tik ātri nevarot pagūt!

VII DAĻA. PAR PASNOTE1KSANOS

Nesen kādā Pierīgas žēlīgā miestā «Opus» spēlēja Zigmāra Liepiņa dziesmu programmu, brīnišķīgu mūziku no teātra izrādēm.

— Tas jau nav priekš mums, tas ir priekš jauniešiem, — dāmas garderobes rindā re-

zumēja un tērpās sērijveida kažokprakos, turpinot diskusiju ar dzīvu žestikulāciju: kāds nu izskatījies Vanzovičs. Vīri pīpotavā ar — sprūdīja virsū analogu pārliecību vientuļam oponentam un tika briesmīgi gandarīti, kad klātpieaicinātais padomnieks tīnei-džera paskatā vēlreiz deva rezumē — nekā tur nebij. Akts ir tur, ka augstvērtīgai mūzikai reti atrodas pienācīgi sagatavots klausītājs. Un mēs runājam ar Jāni minorā par to, ka uz «Elpu», «Odis», reizēm pat «Zodiaku», koncertzālēs nāk pārdesmit viesu. Lai nekārtu zobus vadzī, lai «pašfinansētos», jāspētē līdz 30 koncertiem mēnesi. Kārtīgs variants ir citāds — 10—15 uzstāšanās gadā, pārējā laikā

reklāmpasākumi (skaņu un videoieraksti utt.). Tā vietā — nav, kur ierakstīties, nav, kur filmēties. Neviens cenrādis nav atļāvis sagatavot dekorācijas, no-

līgt krāvējus, rūpēties, lai koncerts izvērstos patiešām vienreizīgā notikumā, rīkot muzikālas «show» izrādes un par to attiecīgi sabiezināt biļetes cenu. Tāpēc, pavasarim nākot, Jānis Lūsēns kā nevienu citu gadu gaidīja bezdelīgu — ir ziņa, ka Imants Kalniņš līdz ar Mūzikas biedrību grasās atvērt Muzikālo teātri. Tam būtu nauda, bāze ansambļiem, iespējas veidot uzvedumus, respektīvi, iespēja ir komponistam strādāt vingrāk. Svarīgākais — mūziķiem sagaidāma lielāka patstāvība.

Jānis Lūsēns par pašnoteikšanos:

— Velns viņu zina: varbūt mēs jau tā esam pieraduši pie birokrātijas kā pie labās mājās obligāti turama klēpja bobiša, ka nevaram nemaz uzelpot, kad groži vaļīgāki tikuši. Pirms pāris gadiem abstraktām komisijām nodevām programmas, un zintnieki veltīja mūziķiem kaut kādas abstraktas kategorijas. Tagad, vērtību lēšot, būtu jānāk vietā pavisam citam kalkulēšanas veidam. Mūziķiem ar neatkarīgām tiesībām vajadzētu pašiem svētīt kolēģu darbu, noteikt cenu, par kuru tas apmaksājams, atstājot vien autortiesību žūrētājiem kādu teikšanu par plaģiātismu. Par mākslinieciski idejisko līmeni, par to taču jūtas atbildīgs katrs ansamblis pats. Kad ideja tādējādi realizētos, tiktu milzīgi samazināti štati estrādes pārvaldes astoņkāji un līdzšinējie administratori paši varētu spēlēt, dziedāt, rīt uguni un vēderrunāt, ar ko popmāksla tiktu daudz bagātāka, jo kabinetos allaž pierādījies, ka tur sēž Lipsti un Bierni, kamēr mūziku taisa pēdīgie Antiņi. Ideāli ansamblim jābūt organizācijai ar rēķinu bankā, vajadzību pelnīt aparatūras un algu naudu sev un norēķināties ar valsti. Tādā gadījumā ikviens haltūrists elementāri bankrotētu, un kolhozi rāmu garu varētu nodarboties ikdienišķajā lauksaimnieku druvā. Igaunijas Valsts Filharmonijas versijā komisija noklausās ansambļa priekšnesumu, par labu atzīstot, noslēdz līgumu un gādā par aparatūru. Tā tur ir pārdesmit kārtīgu grupu, kas labi pelna sev un valsts iestādei. Avīzēs esmu lasījis, ka labāko pieredzi vajagot censties pārņemt. . . Tāpēc par cerību bezdelīgu paliek

teātris, kura kā organizatoriska pamata paspārnē mūsu popmūzikas mākslu tuvinātu, ja gribat, pasaules līmenim. Ar to vienreiz, tāpat kā citās jomās, jāsāk līdzināties, ne tukši apgalvojot, ka šīsdienas popmūzika atstājusi tālu aizmugurē 1913. gada artistus.

VIII DAĻA JEB EPIZODE, KURAI AR VISU NAV GANDRĪZ NEKĀDA SAKARA

Kā jau tas pieņemts atkalredzēšanās priekā, draugi gandrīz nomiedza viens otru. Uģis atgriezās no tālienes, kur mēnešiem ilgi nepienāk avīzes, neredz TV, tāpēc joprojām pārbūves vēsmu apskaidrots, visu šo laiku kā vienmēr strādājis un sapņojis, un pirmajā brīdī viņam likās, ka draugs ir tāds pats, kaut nu jau liels amatvīrs, un bioritmi kā agrāk pulsē abiem vienādi.

— Tu paskaties, es šodien runāšu televīzijā, — draugs bija mudinājis, un Uģis patiesi priecājās par strautiņskaidro un ūdens dziļo valodu, par rosinājumiem pārkārtošanos sākt ar sevi. — Jā, tā vajag, — pie sevis viņš nodomāja.

Rīgā laiks aizskrēja ātri, par visu, sen neredzēto un jauno, brīnoties, vienīgi mulsināja tas, ka veikalos neviens neinteresējās par precēm, kuras gatavoja drauga iestāde, — gāja garām kā tukšai vietai. Reiz Uģim parādīja noliktavu ar šīs iestādes precēm — piebāztu, piepelējušu. Un visvairāk pārsteidza, ka Šumskis (Šumskisl), kurš joprojām ieņēma ļoti atbildīgu posteni ar lēmējtiesībām, ir draugam viens no tuvākajiem līdzgaitniekiem, trakoti izdevīgs paziņa.

— Lipst, — tāpēc Uģis reiz iesāka, — man liekas, ka arī tevī vēl ir kaut kāda stagnācijas rūsa. Kāpēc tu tagad neko neuzsāc darīt, bet tikai runā vien?

IX DAĻA.

Jānis Lūsēns savus privātos priekšlikumus ir pateicis cerībā uz pārbūvi kopumā arī uz popmūzikas skatuves, un turpina rakstīt jaunu mūziku — aukstu kā zivs, bet ļoti poētisku. Notiek jaunas skaņuplates ie-skandēšana «Melodijā». Kaut kādā noteiktā stilā ierindot Lūsēna mūziku ir diezgan bezcerīgi, kaut tāpēc, ka blakus kompjūteram skan vijole. «Zodiaks» ir «Zodiaks».

X DAĻA.

— Ak, kāda interesanta diena kopā ar «Zodiaku», — pēc koncerta es nodomāju, ejot pie miera. Un nezinu, vai pussnaudā vai kā, bet man parādījās kāds tips, kurš nolaidās ar mazu lidmašīniņu un teica: — Jarāns. Jarāns ir mans vārds. Lūk, dokumenti, bet jūs jau tāpat mani kaut kur būsit redzējis. Ar labu nakti!

SVARĪGA IR TIKAI PATIESĪBA

Gleznotāja DAINA DAGNIJA Latvijā viesojās kopā ar Leopolda

Sīpoliņa organizēto Četru kontinentu latviešu mākslinieku darbu izstādi 1987. gada rudenī. Skatītāju uzmanību piesaistīja gan viņas gleznas no īpatnējā cikla «Sieviete un govs», gan viņa pati — izteikti sievišķīga un spilgta māksliniece. Tāda arī veidojās saruna: cenšoties saprast sievieti un viņas — bagātas emocionālas pieredzes gleznotājas — problēmas, domas rosinātājus. Kā arī — uzzinot vēl šo to par mums pašiem.

— Kur esat dzimusi?

Rīgā. Arī mana māte, bet viņas vecāki nāk no Zemgales, tēvs — no Rūjienas. Vecāki bija loti atšķirīgi, bet mana identifikācija ar abiem ir diezgan stipra.

— Cik ilgi augāt ģimenē?

Tēvs nomira tikai pirms diviem gadiem, mamma — pirms 10. Saprotams, kad man bija 17 gadu, es milzīgi steidzos tikt prom no vecākiem, mēs strīdējāmies un man likās, ka viņi mani nesaprot. Es gribēju būt māksliniece! Tēvs to varbūt arī tā īsti neizprata — viņš bija ļoti stingrs, bet māte patiesībā kopš mazotnes redzēja manas

intereses. Zīmēt es esot sākusi, kad man bija pusotra gada. Bērni gan visi zīmē. Man liekas, ka cilvēkam māksla ir dabiska rosmība. Vēlāk viņš no mākslas atdalās, bet daudz vairāk gūtu, ja turpinātu ar to dzīvot. Es vienmēr gulēju uz grīdas un zīmēju. Māte teica: «Dainīte ir māksliniece.» Pateicoties viņai, man likās, ka tā jau ir skaidra lieta. Man nebija tādas problēmas, kā dzirdu stāstām citas sievietes. Amerikā mākslā nav tik daudz sieviešu, viņām nav bijusi tāda priekšzīme. Manai mātei bija universitātes izglītība, viņa bija studējusi agronomiju un Latvijā izaudzējusi brīnišķīgus gladiolu laukus — es vēl atceros. Viņa krustoja un ieguva jaunas šķirnes. Brūnas, oranžas, sarkanas. Daudzi Amerikā bija pārsteigti, ka mamma, dzimusi 1902. gadā, ir universitātē izglītota, arī viņas māsas; ka tik daudzas latvietes bija ļoti izglītotas.

— Vai Rīgā atgriežaties pirmo reizi?

Rīgā esmu otro reizi. Pirmo reizi atbraucu 1978./1979. gada maiņā, tieši Ziemassvētkos un Jaunajā gadā. Latvija man bija kļuvusi absolūti nereāla, kā sapnī — tik ilgs laiks pagājis, kopš septiņu gadu vecumā to atstāju. Bet es nevaru teikt, ka sastapu kaut ko nepazīstamu. Tas bija pilnīgi tuvs. Ilgus gadus mēs dzīvojām bēgļu nometnē Vācijā, tur darbojās latviešu skolas; izbraukuši bija liels skaits izglītotu cilvēku, kas bērniem tiešām daudz ko deva. Mēs dzīvojām Kaselē un Karlsrūē — tad, kad nometnes jau bija sadalītas pa tautībām. Latviešu nometnē viss notika latviski. Tas, ka mēs atradāmies Vācijā, bija kaut kā pilnīgi sekundāri, nesvarīgi. Ar īsti vācisko mums nebija nekādas saskares. Es tikai baidījos no vācu puikām, kad bija peļķes — man likās, ka viņi var mani nošļakstīt. Mamma man uzšuva tautas apģērbu — ir tādas fotogrāfijas. Viena pat ienāca gleznā, kur rādīju sevi tādu kā 1947. gadā,

kad man bija 10 gadi. Bēgļu nometnes izskatījās ļoti pelēkas, nekā jau tur nebija, barakas vai blokmājas, kā nu katrā vietā, tāpēc tas latviešu tautas apģērbs man likās kā visskaistākā lieta. Man bija Nīcas — ar lielu kroni.

Kad aizbraucu uz Ameriku, man bija jau 14, reprodukcijās sāku iepazīt lielās mākslas darbus. Van Gogs, Gogēns, Dega — tie, protams, bija pirmie, kas man patika. De Kūnings ļoti patika.

— Kur jūs mācījāties?

Vispazīstamākā toreiz bija Mākslas studentu līga — tajā es skolojos 1954. un 1955. gadā. Līdz sešdesmitajiem gadiem tajā mācījās visi pazīstamie amerikāņu mākslinieki. Tā ir Ņujorkas skola, dibināta jau pagājušā gadsimta beigās, ļoti brīva skola, kur var izvēlēties, pie kura mākslinieka gribi mācīties. Pirmajā gadā (man bija 17) es izvēlējos diezgan reālistisku, un man pat piešķīra stipendiju. Detroitas mākslas skolā pasniedza arī skulptūru, daudz zīmējām no modeļa. Tā bija vairāk vispārīga izglītība. Bet tad es arī sāku īsti izprast abstrakciju. Pēc tam aizbraucu uz Losandželosu un 1960. gadā jau pilnīgi biju abstraktās mākslas pārņemta. Los-andželosā es tikai abstrakcijas taisīju, dažreiz milzīgas, uz grīdas — ne jau kā Džeksons Pollaks vai kāds cits no lielajiem; viņš tomēr ir ists amerikānis. Es klāju uz grīdas audeklu un kaut ko tur darīju. Bet tad es milzīgā steigā apprecējos: iemīlējos skaistā, garā, blondā latvietī. (Latviešu mēs satikām daudz, jo turējāmies kopā.) Viņu iesauca armijā (tagad Amerikā to vairs nedara obligātā kārtā), bija jābrauc uz Okinavu, Japānu. Kad man ļoti vajag naudu, tad man tā nāk — toreiz par vairākiem simtiem kaut ko nopirka, un es arī tiku uz Okinavu. Tas man nozīmēja lielu pagriezienu. Es varēju vērot Okinavas cilvēkus. O, kā man viņi patika! Viņi tā gāja un nesa visu uz muguras, lielām kravām. Bērnus satina uz muguras. Un krāsainās drēbes! Un kaut kas arī mazliet primitīvs. Viņi nav gluži japāņi, — salu cilvēki. Sāku viņus zīmēt. Galā man bija abstraktas formas, bet tomēr nāca iekšā cilvēks. Tā es varēju savienot cilvēku un abstrakto, visu, ko es biju mācījusies. Tas mani atbrīvoja. Pēc gada atgriezos Amerikā un vēl kādu laiku paliku Okinavas skata iespaidā. Arī tā dzīvīgi zaļā, kas tur nāca no zemes. Tas turpinājās divus trīs gadus. Tad sākās citi iespaidi, primitīvais bija jāpārmaina. Tas nāca dabiski, nedomājot. Sāku gleznot sievietes, kas pa daļai biju es pati. Mākslinieks jau vienmēr ieliek sevi savos darbos.

Krāsu biju lietojusi ļoti brīvi, un man attīstījās priekšstats, ko ar krāsu var darīt. Figūru var sakombinēt ar milzīgu krāsu spriegumu. Sāku pielietot līniju, kas arī tagad bieži ir manos darbos. Agrākās gleznas bija vairāk ekspresionistiskā manierē. Vēlāk, tādēļ, ka es gribēju redzēt, ko tieši krāsa dara, es savilku, nogludināju apjomu, formu, tā kļuva ļoti noteikta, nekad nesaplūda ar otru formu, krāsu. Liekot blakus sarkanam zaļu un vēl zilu, panācu tādu vibrāciju, ka krāsa it kā sāka dzīvot. Un kautrīgās figūras, kuras bija it kā sastingušas, krāsa padarīja dzīvīgākas. Tas attīstījās līdz 1970. gadam. Tad jau es taisīju lielas sešpēdu gleznas. Ar vienu figūru man nepietika, es tās sakombinēju, un tā man audekli kļuva lielāki — man bija nepieciešamība gleznot cilvēkus it kā dabiskā lielumā. Tas, ka izgāju pilnīgi abstraktam posmam cauri, man deva ļoti daudz, jo tā es attīstīju pati savu. Abstraktais, kad es to pilnīgi izpratu, tā ir tīra gleznieciības valoda. Un, no tā ieejot figuratīvajā, es jutos ar figūru tik brīva, ka varēju krāsot to zilu, zaļu, vienalga kādu. Vienmēr vēroju visu, kas notiek ar formu, tomēr interesēja mani cilvēciskais, psiholoģiskais. Tas vienmēr bija svarīgākais.

Andra Krieviņa foto mākslinieces darbnīcā ASV

— Vai varat to paraksturot?

No šī svarīgākā jau izriet tēmas. Varu dot piemērus. Bēgļi. Es esmu bijis bēglis, bēgļu bērns. Dažreiz bija ļoti grūti. Bet cilvēkiem ir gājis daudz šausmīgāk — bumbas sprāgst, utt. Mēs no tā bijām kaut kā paglābti. Taču vienmēr palika TĀ izjūta. Kā mēs braucām jūrā. Latvijas atstāšana. Viss bija tik pelēks, un cilvēki raudāja — es atceros to brīdi. Cilvēki atvadījās no krasta. Un tas manī ienāca: viss, ko mēs pārdzīvojām. Es varu izjust arī citus bēgļus. Piemēram, Okinavas bēgļus. Es tur vairs nedzīvoju, bet, redzot fotogrāfiju, varu identificēties. Un man liekas, ka šī cilvēciskā identificēšanās mākslā ir ļoti nozīmīga. Mēs jau visu nevaram zināt. Tomēr kā māksliniekam man ir jāzina kaut kas vairāk kā tikai personīgais. Man ir liela glezna — Vjetnamas bēgļi. Tikai mātes un bērni, satuntuļoti lielos ratos. Maza meitene tur iespiesta. Un es zinu, kā tā meitene jūtas. Ir glezna, kas daudzus ir iespaidojusi, — «Melnais gājiens». Bija nomiris mans draugs Zigurds Vīdzirkste. Es mazā fotoattēlā redzēju sievietes, kas cieši saspiedušās kā uz bērēm. Bet patiesībā tā bija demonstrācija pret kādu varu. Tas manī iesāka domu, un glezna risinājās visu vasaru. Sievietes vienmēr ir tās, kas paliek un cieš. Sieviete — māte, sieviete — sieva, meitene. Viņas varbūt pašas neiet briesmās, bet... Es mainīju krāsu, taču zināju, ka apģērbi viņām ir melni. Sejas izkrāsoju, lai būtu kā maskas. Ciešanas nevar tieši rādīt. Protams, ir mākslinieki, kas var parādīt ļoti dziļas ciešanas, bet parasti mēs visi tās maskējam. Tas ir absurds, ka karā sitas ne jau tie vecie vīri, bet vienmēr savāc puikas. Un mēs kā mātes zinām, ka tas ir šausmīgi. Man gribējās tikt vienai no sievietēm uz galvas vēl kaut kādu formu, un tā radās savienojums ar manām govīm vēlāk. Šī ragu forma nāk no Ēģiptes mākslas. Tā man kā vīzija parādījās. Es par šo formu vēl mazliet palasīju: tā pieder Izidai, kuras vīru Ozīrisu nogalināja Tors. Viņa gāja meklēt, lasīja kopā Ozīrisa daļiņas pa visu pasauli. Tāds

simbols perfekti iederas manā gleznā. Tagad šajā gleznā latvieši redz savas ciešanas, žīdi — savas. Man tā ir teikts.

— Gleznas psiholoģiskā puse, tātad, jums veidojas tikai intuitīvi?

Tikai intuitīvi. Mani daudz kas interesētu, bet trūkst iespēju iedziļināties.

— Jūs domājat par cilvēku sabiedrībā?

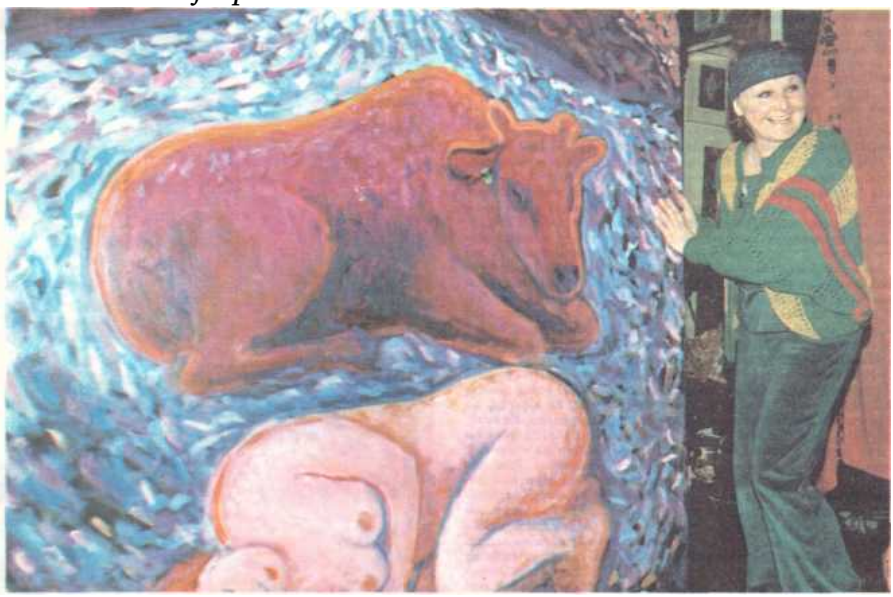

Par cilvēku sabiedrībā man bija liels posms, pirms sākās «govju cikls». Cilvēks dzīvo vidē: tuvākā, tālākā, tad — pasaulē. Šais laikos mēs vairs nedzīvojam tikai mazā vidē, mēs jau dzīvojam visā pasaulē. Tā pie mums nāk pa radio, fotoattēlos. Glezna «Diktators» iesākās, redzot Dienvidamerikas diktatorus. Bet man nav svarīgi, ka tas ir Dienvidamerikas diktators, tas ir vispārējais. Es uzgleznoju VARAS bildi, kur vara ir tas lielākais, stiprākais. Necilvēcīga.

— Bet kāpēc jūs domājat par varu? Kā mākslinieciei jums ar to it kā maz sakara?

Es domāju, ka māksliniekam, tāpat kā visiem cilvēkiem, vajadzētu domāt par visu pasauli. Jo — kā tad pasaule funkcionē? Tagad jau mēs saprotam — nevar dzīvot mierīgi un visu ignorēt, sacīt — lejiet vien upēs netīrumus. Un tas «kāpēc?» un «kā?» cilvēkam iet arvien tālāk. Kad biju maza, es vienmēr raudāju par cilvēkiem, kam jācieš. Kad lasīju, piemēram, Igo «Nožēlojamos». Vienmēr ir kāds, kas liek otram ciest. Reti tā ir daba. Visšausmīgākās lietas tomēr cilvēks dara cilvēkam. Dzīvojot pasaulē, es taču neesmu pilnīga ignorante! Cilvēkam ir jārīkojas pēc savas sirdsapziņas, lai kā darītu un uzvestos citi. Amerikā ir tāds teiciens r at race— žurku skrējiens —, kad visi metas skriet pēc kaut kā, līdzīgi žurkām. Bet es nevarētu, teiksim, skriet un jūs nogrūst. Diktatora seja, kas veidota kā pazīstamajam Dienvidamerikas diktatoram, ir metāla krāsā. Kā cilvēkam, kas jau vairs nejūt. Un pretējais sabiedrībā — sieviete — mērķa

ķēniņiene. Sākās darbs pilnīgi nevainīgi — ieraugot sievieti kā mērķi: cirkā, kad met nazi; filmā es redzēju sievieti kā dekoratīvu objektu, kuram apkārt šauj. Diezgan groteski un stulbi iedomāties tādu spēli. Sieviete te parādās kā ornaments, kas nepareizi pielietots. «Mērķa ķēniņiene» ir ļoti liela glezna, krāsām jāvibrē tā, ka liekas — viss kustas. Un viņas seju es gribēju ļoti vienkāršu, drusku lellīgu, drusku no Merilinas Monro, kura bija sievietes simbols Amerikā vienu laiku. Tagad stāvoklis ir ļoti mainījies, tādas spēcīgas sievietes kā Glorija Stainema un citas šajā lietā daudz dara. Arī mākslā mēs esam daudz aktīvākas kļuvušas. Es arī domāju, ka kaut kas jādara, esmu pievienojusies «Women's caucus of art», kas ir Visamerikas apvienība, un mēs esam gājušas pat demonstrācijās.

— Ar kādu mērķi?

Lai neignorē sieviešu darbus, jo skaitļi pierāda, ka sieviešu darbi daudz mazāk tiek pirkti, mazāk atrodas kolekcijās. «Women's caucus of art» dokumentē skaitļus un, tos publicējot, izdara spiedienu uz sabiedrības apziņu, cilvēki sāk justies neērti. Ir nodibinājusies arī grupa «Gorilla Girls», kas saka, ka viņas ir mākslas pasaules sirdsapziņa. Sīs meitenes izlika ielās plakātus ar atzīmēm visām prominentām galerijām — «bezcerīgs», «labojas» utt. Un, kad Mary Boon galerijai, kura visai Ņujorkai uz New York Magazine vāka ir pasludinājusi, ka sieviešu mākslu nepārdos, iedod atzīmi boys crazy — traka uz puikām —, tad visi smejas tāpat kā jūs. Un Mary Boon vairs nejūtas tik ērti un tagad jau savā galerijā pieņem arī sievietes. Sievietei ir savas dziļas jūtas, kuras ir citādas nekā vīrietim. Tas tagad parādās mākslā. Arī mākslas vēsturē sieviete beidzot ir apzināta, parādās pētījumos, kaut daudzi darbi ir pazuduši. Džermēna Grī un citi, kas to pētījuši, raksta, ka daudzi sieviešu darbi vēlāk tika vienkārši parakstīti ar vīriešu vārdiem. Tā Van Laidena pārrakstīta par Fransu Halsu utt. Un, ja sieviete nejūtas pašapzinīga diezgan, viņa seko vīriešu paraugam. Tā arī sievietes mākslā ilgi nedarīja tik daudz sava. Latviešiem tā nav problēma, un vispār — šai pusē. Latviešu sievietes vienmēr ir vairāk darījušas. Un tāpat audzinājušas bērnus. Manas amerikāņu draudzenes apbrīno, kā mamma mani ir audzinājusi, kā palīdzējusi, ka pie mums izglītot meitenes ir bijis parasts, ka mēs jau mazas bijām, tā teikt, liberētas.

I

— Vai jums ir nozimiga savas etniskās, garīgās identitātes apzināšanās?

Ja tu esi īsts, patiess, tad šī identitāte nāk. Tu nevari izbēgt no tā, kas tu esi. Kā es, ja esmu latviete, savam bērnam varu teikt kaut ko citā valodā? Tas jau būtu neīsti. Jā, man ir divi dēli, abi runā latviski. Mākslai arī jābūt kaut kam īstam, ko nevar paņemt vai aizņemties. Piemēram, nupat Vēstures muzejā, tautas tērpus skatoties, es atkal pārliecinājos, ka tajos krāsas ziņā viss ir iespējams. Es gleznoju darbus, kur ir sarkans, zaļš, violets, es jau zināju, ka tas nav svešs, ka tas nāk no manis. Un tomēr saka — es esot nelatviska. Es nekad nebiju muzejā jostas skatījusies, un tagad

redzu — vienā no grupām — manas krāsas! Spilgti zili zaļš tonis, meža zilzaļš ar lillā un sarkanu, un, izrādās, — tā ir Rūjiena! Es biju dziļi aplaimota, redzot visu šo bagātību. Viss, ko es tur redzēju, bija pilnīgi izjusts, pilnīgi man tuvs un pazīstams. Ja esam patiesi, mūsu dziļākās jūtas ved atpakaļ uz mūsu saknēm, mūsu tautu un varbūt vēl tālāk. Man liekas, ka pēc cikla «Sieviete un govs», kas ir manas latviskās būtības izpausme, es eju vēl dziļākos avotos. Sieviete un bērns nāk manās gleznās.

— Lūdzu, pastāstiet tuvāk par savu lielāko gleznu ciklu, kura daļu redzējām ari Rīgā.

Tas tapis apmēram divarpus gados. Es nebiju iecerējusi ciklu, katrs nākošais darbs nāca pats no sevis. Es to stāstu ari citiem mākslinieki em, un šai lietā mēs saprotamies: tas, kas iemācīts, ir jāaizmirst. Tāpat, kā kad mācās valodu. No sākuma par to domā, vēlāk vairs nedomā. Tā nāk dabiski. Kad mēs jau esam iemācījušies gleznot, tad ir jāļaujas tam, kas nāk mūsos iekšā, un tas mūs ved.

Tad vairs nav tik svarīga tehnika, tikai — patiesība. Man, pilnīgi nedomājot, ko es gleznošu, zemapziņā sāka rādīties ši baltā govs. Mākslinieki jau tā dara: kā ko iedomājas, tā uzreiz redz. Es biju gleznojusi tikai figūras, nekad nebūtu domājusi, ka gleznošu govi, jo to tik labi nezinu. Bet sievietes sapnis par govi, es domāju, ir jāuzglezno. Tā pirmais zilais darbs radās. Un tad likās — jāglezno zaļš. Zaļš jau saistās ar manu tiešu atmiņu. Kad biju bērns, bieži pa vasarām dzīvoju pie vecāsmātes. Atceros visas puķes, ko redzēju, kad mēs ar brālēniem un māsīcām staigājām pa pļavām. Rozā vālītes, kas nekad pēc tam nav redzētas. Gundegas. Es visu to redzu ļoti tuvu, jo biju taču maza. Pakalniņš, kur govis ganījās, bija sauss un priedains, un viss ar kaķpēdiņām. Staigājām pa kaķpēdiņām, iekāpām govju pļeckās — tas viss bija tā īsti. Kaķpēdiņas pēc tam nekur neesmu redzējusi, bet varu izjust un redzu pat krāsas toņus. Tur ganījās arī vecāsmātes govis. Nu, vienreiz es drusku arī paslaucu, tikai daudz piena neiznāca.

Sekoja vēl citas variācijas. Melnā, kas bija izstādē, — drūma, es nebiju varējusi daudz gleznot, viss likās tik tumšs, nebija naudas — visādas problēmas sanāca kopā. To es radīju jau gandrīz ar beigu sajātu. Taču, lai uzgleznotu, man tomēr vajadzēja sevī atrast arī ko pozitīvāku — tu nevari būt totāli depresēts, kad tu glezno. Un tā pēc «nāves gleznas» nāca «atdzimšanas glezna». Man patīk košas krāsas, sulīgums. Atdzimšanas gleznā es iedomājos, ka sieviete būs iekšā govī, krāsas sulīgas un zāle tik zaļa, cik vien var būt, un piens tecēs, un sieviete tāda aplaimota. Kā tad, kad viņa vēl bija laba un pasaule bija laba. Nu bet tad jau arī «piedzimšanas glezna» jāglezno! Tajā es gribēju, lai sieviete pilnīgi jaundzimuši, vientiesīgi blenztu pasaulē. Govs šeit ļoti mātišķa, atgūlusies, drusku nogurusi, bet ļoti sargā sievieti. Un šīs govs vaibstos es izjūtu it kā savu mammu. Desmito kompozīciju gleznojot, es biju patiešām pārliecināta, ka ciklam ir beigas. Sieviete sēdēja uz govs, un viņai bija bērns rokās. Tur

ienāk Marokas iespaids: satīta sieviete, gandrīz kā «Marija ceļā uz Ēģipti», — arābu zemes vēl arvien atgādina Jēzus Kristus, agrīnās kristietības laikus. Bet tad nomira mans tēvs. Mičiganā viss ziedēja, mēs salasījām daudz puķuzirnim līdzīgu rozā puķu. Ar tām un smilgām izpušķojām zārku — tas priekš tēta likās dabiski. Viņš vienmēr atcerējās Rūju un Rūjienu un, kad kļuva vecāks, — arvien vairāk. Es braucu atpakaļ, visā ceļā bija rozā puķes. Sāku redzēt gleznu. Sieviete būs kā zemē ierakta, un virsū — rozā pļava. Gleznā tas pārveidojās — sieviete, ieritinājusies pļavā. Govs gandrīz vairs neievēro sievieti, tikai ganās tālāk. Un beidzot nāca vīzija, ka govis ir aizgājušas. Tanī vasarā, kad bija Hirosimai piemiņa. Radio vairākkārt minēja Hirosimu, varēja dzirdēt aculiecinieku pārdzīvojumus par redzēto, kas bija drausmīgs.

Melnais gājiens

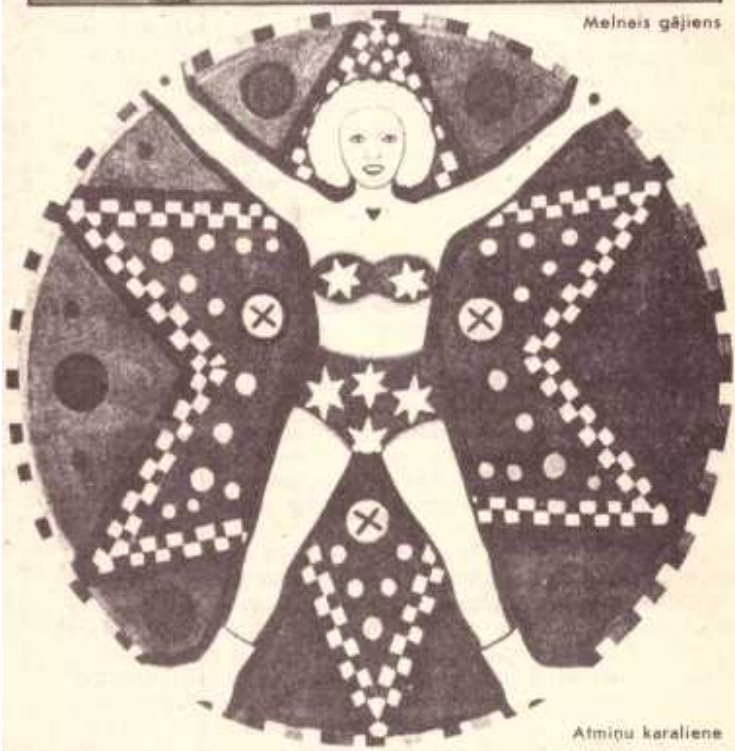

Atmiņu karaliene

Māte šajā gleznā ir kā bruģī iemīta, bet bērns tomēr ļoti aktīvi zīž. Tās ir jau traģiskas asociācijas. Varbūt, ka tā ir dabas piesārņošana, kas aizdzen simboliskās govis: Hirosima un arī tagadnē notiekošais. Un tā viņas aizgāja.

— Vai latviešu mākslinieku vide jums ir nozimiga?

Pirmkārt, es ar māksliniekiem saprotos vislabāk, — ar cilvēkiem, kas saprot mākslu. Un, ja viņi vēl ir latvieši, tas arī ko dod. Standarts man ir jātur vispārīgais. Ir daudz nozīmīgu mākslinieku, man svarīgi, ja viņi ir arī radoši mākslinieki. No visām krātuvēm es arvien vairāk redzu — latvieši ir mākslinieku tauta. Bet mūsu tautai nav pietiekama pašapziņa, un to es uzskatu par problēmu. Iespaidošanās ir liela. Redzu ļoti lielus talantus un — it kā kaut kur apturētus. Arī akadēmiskās mācības ne vienmēr ir tik labas. Vajag daudz ko apgūt, vajag gleznie cības valodu iegūt par savu, bet — ir jākļūst brīvam, ir jārada.

— Kurus no latviešu māksliniekiem jūs uzskatāt par autoritātēm?

Par nozīmīgiem māksliniekiem? O, jā, es varu tūlīt pateikt. Ir

daudzi spējīgi mākslinieki, bet ļoti es izjūtu Zigurdu Vīdzirksti. Es atceros brīdi, kad pirmo reizi redzēju Vīdzirkstes gleznu — sudraba pelēku, pilnīgi citādu nekā man, un izjutu, ka šeit ir īsts mākslinieks. Ar laiku es iepazinos ar Vīdzirksti un attīstījās mūsu draudzība. Tad — Dagmāra Igala. Absolūti sava. Atkal — pilnīgi pretēja man, ļoti abstrakta, drusku grafiska varbūt, katrā ziņā — absolūti sava. Un tīra arī kā cilvēks.

— Un kā jūs vērtējat to, ko redzat Latvijā?

Ko es te izjūtu — tas ir tāds gaišums un inteliģence. Un es jūtos lepna, ka tāda ir mana tauta. Latvieši un īpaši Latvijā vairāk pazīst mākslu nekā caurmēra cilvēks. Amerikāņi jau nu arī nav nekādi mākslas pazinēji. Caurmēra cilvēks mākslu daudzkārt neizprot un ar to sāpina māksliniekus. Mani jau, atklāti sakot, nekas cits neinteresē, tikai gleznas. Kad atbraucu pirmoreiz, nemaz negribēju gobelēnus iet skatīties, bet man teica: nozīmīga izstāde. Mēs jau ļoti daudz ko redzam, tāpēc es dzīvoju Ņujorkas tuvumā, lai daudz redzētu. Tomēr Edītes Vīgneres izstādē iegāju — un jutos pilnīgi kā spārnos — tā bija māksla! Environment'a māksla jau eksistēja. Un šajā izstādē bija radīta vide. Uz mani runāja krāsas. So izstādi varētu rādīt vislabākajā vietā Ņujorkā! Vēlāk nekad man vairs nav bijusi problēma — gleznie cība, gobelēns vai, teiksim, scenogrāfija, kas arī Latvijā ārkārtīgi attīstīta. Andris Freibergs. Ilmārs Blumbergs. Viņa grāmatu es rādīju visiem, un viskritiskāk noskaņotie cilvēki, kas redz visu Ņujorkā, atzina — nav svarīgi, ka tā ir skatuve, bet — tur ir fantāzija, liela māksla. Es neesmu daudz gleznotāju Latvijā sastapusi, es nevaru par viņiem spriest, bet — Aija Zariņa ir īsta un svaiga. Viņas darbos visas formas absolūti sastrādājas. Nē, viņa nav izdomājusi kaut ko pilnīgi jaunu, bet runā šajā valodā un runā patiesību. Esmu teikusi arī saviem skolniekiem — svarīgākais nav tehnika, bet doma, skaidrība. Māksliniecis kā inteliģence. Inteliģence izprast, kas ir šī valoda un kā i > iss *tur rodas.*

Intervēja LAIMA SLAVA

Brīvdabas muzejā tās gatves malā, kura ved uz Usmas baznīcu, guļ melns akmens. Nav jau nekāds dižakmens, un gandrīz visi iet tam vienaldzīgi garām. Tikai retais ieskatās muzeja katalogā, kur teikts, ka šeit atrodas Rundēnu akmens ar senām rakstu zīmēm.

IVARS VĪKS

SENĀKIE RAKSTI LATVIJA

FAKTI UN HIPOTĒZES

Interese par senču rakstiem mūsu sabiedrībā atgādina jūras viļņus, kuri uzplūst un aizplūst. Tādu vilni deva A. Ep-nera filma par «Lielvārdes jostu», tādu pašu vilni pašlaik izraisa G. Eniņa atrastie zīmējumi smilšakmeņos. Varbūt to varētu izskaidrot tādējādi: ne katram mājās ir Lielvārdes josta, un smilšakmens zīmējumi ir rūpīgi jāpaslēpj no 20. gadsimta publikas.

Un tomēr filma par Lielvārdes jostu deva pozitīvu impulsu seno zīmējumu meklēšanā un tulkošanā.

Republikas tūristu klubs pēdējos gados rīkotajos pasākumos ietver arī senvietu apmeklēšanu, rīko talkas to sakopšanai. Kopumā tas radījis interesi par senvietām daudzos republikas rajonos. Ja vēl pirms desmit gadiem to senrakstu skaits, kurus varētu datēt pirms 13. gadsimta, varēja uz pirkstiem saskaitīt, tad šobrīd atradumu skaits ir vismaz desmitkāršojies. Sis konstruktīvais pieaugums veicinājis jaunu un kvalitatīvāku domāšanu.

*Septiņus gadu simtus mūsu tautai tika potēts, ka viņi cēlušies no tumšiem mežoņiem, kuriem nav bijis nekādas kultūras. Arheoloģiskie atradumi tomēr liecina par augstu tehnoloģisko kultūru jau pirms 13. gadsimta, un pilnīgi izslēgts, ka tā būtu varējusi pastāvēt bez augstas garīgās kultūras. Jautājums par to, vai latviešiem bijis savs raksts, vairs netiek diskutēts. Pašlaik republikas vēsturnieki, arheologi, valodnieki, literatūras un grāmatniecības vēstures pētnieki uzskata, ka raksts Latvijā bijis pazīstams jau pirms 13. gadsimta**

No šiem laikiem atrasti tikai raksti akmeņos. Kas cirsts akmenī, tas cirsts mūžībai.

Atgriezīsimies pie raksta sākumā minētā Rundēnu akmens. Vispirms piesaista tā melnā, pat nedaudz spīdīgā krāsa (it kā apdedzis, varbūt meteorīts?). Akmens atrasts nejauši, pazeminot ūdens līmeni Audēju (Auderu) ezerā. Sis ezers atradās Ludzas rajona Rundēnu ciemā, akmens uz muzeju atvests pirms 50 gadiem. Attēlā Nr. 1 redzams šī raksta sākuma fragments. Zīmes kaltas divās rindās. Vietām tās iz-drupušas, tāpēc dažām

zīmēm iespējamas arī citas interpretācijas. Labajā malā zīmes pamazām paliek plānākas, it kā izdilst.

Mēģinājumi atšifrēt šo rakstu akmenī kā ziņojumu nav devuši sekmes. Zīmes neatbilst nevienam no senāko tautu alfabētiem. Neparastā akmens krāsa un zīmju veids neizslēdz hipotēzi, ka mums ir darīšana ar melnās maģijas akmeni un zimes varētu norādīt uz tās rituālu. Uzreiz gan jāpiebilst, ka senos rakstus nevar tulkot, vadoties no 20. gadsimta cilvēku pieredzes un egocentriskajām pozīcijām. Sekmes var gūt tad un tikai tad, ja cenšamies izprast senču kultūru un psiholoģiju. Treniņa labad paskatīsimies uz zīmēm attēlā Nr. 2. Tajā Arturs Zalsters attēlojis Upsīšu akmeni un zīmes uz tā.

Akmens atrodas Talsu rajonā 4 km uz dienvidaustrumiem no Vidāles, purvainā bērzu birzī, 500 m no Upsīšu mājām, ap 1 km no Slīteres Zilo kalnu kraujas pakājes. Akmens augstums virs zemes 2,6 m, garums 5,5 m, platums 3,8 m. Svars ap 120 t. Pārsteidz tas, ka akmens purvainajā augsnē tikpat kā nemaz nav iegrimis. Tā apakšējā mala atrodas tikai pārdesmit cm zem augsnes virskārtas. Pirmais tam pievērsa uzmanību Latvijas senatnes pētnieks A. Zalsters. Viņa vadībā veiktā akmens izpēte rādīja, ka dižakmens guļ uz diviem balstakmeņiem. Loģiski domājošam cilvēkam gluži negribot rodas jautājums: vai tā būtu tikai dabas rotaļa? Rūpīgi apsverot faktus, daudz ticamāk šķiet, ka akmeni tā nostādījuši cilvēki.

Profesors Fridrihs Krūze 1846. gadā Maskavā iespiestajā grāmatā rakstīja par skandināvu parašām ap 10. gadsimtu. Cīņā kritušu varoni viņi sadedzinājuši uz sārta, bet pelnus izkaisījuši jūrā vai aprakuši. Kapa vietas galos ierakti divi apjomīgi akmeņi un virs tiem uzstādīts trešais.

Jāuzskata, ka, veicot šo visai darbietilpīgo «pieminekļa» būvi, akmeni nelika kā pagadās. Par to liecina akmens krāvumi — «velna laivas». Tās vienmēr norādīja ceļu, uz kurieni jādodas nelaiķa dvēselei, tai tā nokļūtu pie saviem senčiem.

Upsīšu akmens novietots ZR—DA virzienā. Turpinot šo līniju uz ZR, tā norāda uz Upsalu, senu apdzīvotu vietu Zviedrijā. Upsalas vārds ļoti tuvs senajam akmens un arī to māju nosaukumam, pie kurām tas atrodas.

Akmenī ir iekaltas zīmes. Skiet, tās kaltas ar akmens rīkiem. Par zīmēm savu viedokli izteica PSRS Zinātņu Akadēmijas PSRS Vēstures institūta līdzstrādniece J. Meļņikova. Viņas vēstulē rakstīts: «Spriežot pēc fotouzņēmumiem, šīs zīmes tiešām iekaltas ar nodomu, tie nav nejauši radušies padziļinājumi.» Sīs zīmes nav arī alfabēta zīmes. Tas ir tā sauktais ideogrāfiskais raksts, kad viena zīme izteica veselu vārdu vai jēdzienu. Saliekot kopā mums jau zināmos faktus, jādomā, ka raksti uz Upsīšu akmens stāsta par senā varoņa ceļojumu un bojā eju.

Hipotēze par to, ka Upsīšu akmeni būtu uzstādījuši cilvēki, A. Zalsters izvirzīja 1982. gadā. Toreiz tā netika pieņemta, jo sabiedrībā valdīja uzskats, ka mūsu seni' pirms tūkstoš un vairāk gadiem nebija spējīgi

pārvietot tādus smagumus. Šodien Latvijā jau zināmi simtiem smagu akmeņu, kurus mūsu senči pārvietojuši, turklāt daži no tiem ir pat smagāki par Upsīšu akmeni.

Liela, ilggadīga darba rezultātā Valmieras novadpētnieks O. Ozoliņš un rakstnieks A. Goba izdarījuši izcilu atklājumu Latvijas senās kultūras izpētē. Viņu pētījumi, kuri sākās Valkas rajona Vijciema Bitarīna kalnā, ļāvuši konstatēt līdz šim vēl nepazītu arheoloģisko pieminekļu — seno svētkalnu veidu. Sos svētkalnus varētu raksturot kā laukakmeņu rindas, kuras izvietotas pēc zināmiem noteikumiem un kārtī-bām. Šodien jau diezgan droši var apgalvot, ka šādas vai līdzīgas svētvietas bijušas visu apdzīvoto vietu tuvumā, turklāt šie svētkalni pildījuši visai plašas funkcijas — gan kulta, gan astronomiskās, gan kalendārās. Biežāk sastopamās redzamas 3. attēlā. Zīmju sakārtojums nebūt nenozīmē alfabētu. Pirmajā rindā zīmes sastāv no taisnām līnijām, otrajā — no taisno un līko kombinācijām, tālāk — līklīniju zīmes. Līdzīgus «rakstus» var sastapt visās pasaules malās, domājams, to izcelsme ir visai sena. Tikai arī šīs zīmes nav uzskatāmas par alfabēta zīmēm, bet gan par sim boliem. Domājams, ka informatīvu slodzi nes arī zīmes atrašanās vieta, tās orientācija un apkārtējo akmeņu sakārtojums.

Nobeigumā — vēl nopietnāks uzdevums. Zīmes, kas redzamas 4. attēlā, atrodas lielā akmenī ap 8 km ziemeļos no Rūjienas starp Ķoņiem un Unguriņiem.

Vispirms pārsteidz pats akmens, kurā šīs zīmes ir iegravētas. Tas atgādina milzīgu disku, līdzīgu tiem, kādus gan senie grieķi, gan mūsdienu sportisti lieto sacensībās. Akmens augstums 4 m, platums — 3,5 m. Milzīgais akmens disks gan neguļ uz zemes plakaniski, bet balstās uz šaurās malas neliela pauguriņa nogāzē. Raugoties no pauguriņa lejas, redzams, ka dižakmens nemaz nav iegrimis zemē, bet bal-

stīts uz citiem akmeņiem. Skatoties kļūst pat mazliet baismi, jo šķiet, ka milzīgais akmens var apgāzties un ieņemt, kā saka mehāniķi, visvarbātīgāko stāvokli. Un nav nekādi joki, ja virsū uzveļas ap 200 tonnu smags akmens.

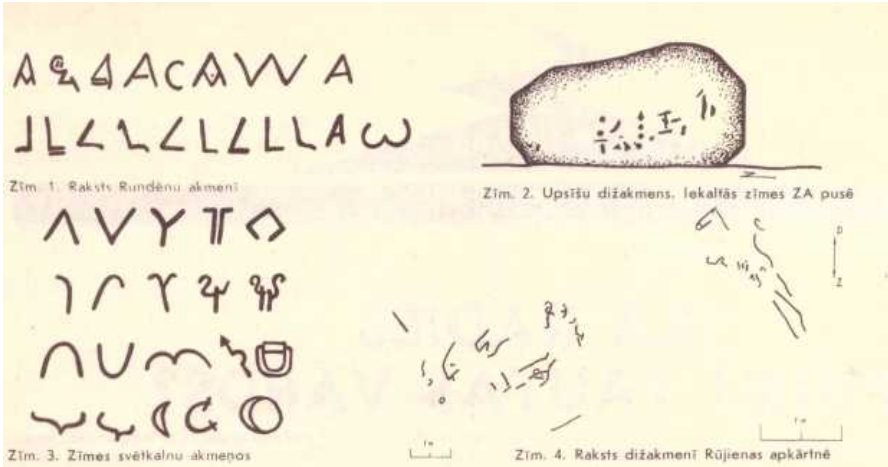

Zīm. 1. Raksts Rundēnu akmenī

Zīm. 2. Upsīšu dižakmens. Iekaltās zīmes ZA pusē

Zīm. 3. Zīmes svētkalnu akmeņos

Zīm. 4. Raksts dižakmenī Rūjienas apkārtnē

Akmens apakšējā mala atgādina milzīgu platleņka konusu, kura virsotne noapaļota. Līdzīgi apdarināti akmens stabi, tā sauktie mengīri, sastopami daudzās vietās Eiropā. Uzskata, ka šādi akmeņi uzstādīti pirms apmēram 4—5 tūkstošiem gadu. Ļoti iespējams, tas darīts kāda valdnieka uzdevumā, jo tuvumā esošo apdzīvoto vietu nosaukumi Ķoņi un Unguriņi ir ļoti tuvi senajam un zināmajam skandināvu vārdam «kon-ungr». Latviešu valodā tam atbilst vārds «ķēniņš».

Uz šī akmens saskatāmas senas, stipri padzisušas zīmes, kuras pētījuši Rūjienas novadpētnieki Laumas Daigas un Jāņa Landrāta vadībā. Zīmes grupētas galvenām kārtām divās vietās. 4. attēlā labās puses augšējā stūrī redzamās zīmes atrodas akmens slīpajā virsmā, kura vērsta uz ZA, galvenokārt tā augšdaļā. Otrā zīmju grupa, kas atrodas šī attēla kreisajā apakšējā stūrī, dabā vērojama nosacīti vertikālajā virsmā, kura vērsta uz DR, D un DA. Zīmes attēlā parādītas, it kā izvēršot apskatāmo telpiski sarežģīto virsmu. Tā kā zīmes ir ļoti izdēdējušas, pilnīgi pieļaujama iespēja, ka daļa kādreiz iecirsto zīmju nav pamanītas (varbūt pat zudušas uz mūžiem) un ka daļa akmenī attēloto līniju patiesībā ir dabiskā izdēdējuma rezultāts.

Dažas no šīm zīmēm redzamas ne tikai uz lielā diskveida akmens, bet arī uz mazākiem akmeņiem tā apkārtnē, kuru izvietojuma likumsakarībā ir zināmas sakarības ar svētkal-na uzbūvi.

Arī šīs ir ideogrāfiskās zīmes. Dažas no tām ir līdzīgas ar tām, kas sastopamas citās vietās gan Latvijā, gan citās pasaules malās. Tas vieš zināmas cerības. Pēc Gulbenes rajona novadpētnieka Oļģerta Miezīša domām, neparastais akmens pēc savas formas simbolizē Saules disku. Zīmes varētu norādīt uz Saules ceļu. Attēla augšējā zīmējuma grupā Saules zīme — aplītis atrodas starp divām paralēlām līnijām. Domājams, tās norāda virzienu uz Saules lēktu kādā noteiktā dienā.

Otra Saules zīme samanāma attēla apakšējā stūrī. Tā, iespējams, norāda Saules rietu ziemas saulgriežu laikā. Saules zīme vēlreiz atkārtojas mazākā akmenī, kas atrodas 24 m attālumā no lielā akmens 250°

azimutā. Atkārtojas apkārtējos mazākajos akmeņos arī citas zīmes. Lasītājs pats būs pamanījis, ka jau G. Eniņa publikācijās par senrakstiem arī sastopamas šajā rakstā minētās zīmes.

Senrakstiem akmeņos ir izcila kultūrvēsturiska nozīme. Tie glabā ziņas, kuras dažos gadījumos, iespējams, ir 2—3 tūkstošus gadu vecākas par Livonijas Indriķa hroniku.

Gadu tūkstošiem mūsu senči pret senvietām un akmeņiem ar zīmēm izturējās ar vislielāko cieņu. Sirmi vecīši ne vienu vien reizi man ir stāstījuši, ka dažkārt viņu tēvi cietuši trūkumu, bet šīs vietas nav aiztikuši un zemi nav apstrādājuši.

Tagad ir 20. gadsimts. Informācijas bums ar kaujas saucienu: — Veču tenkas nav ko klausīties! Jāražo! Jādragā! Un tagad ik gadus Latvijā iznīcina lielu daudzumu neapzinātu, resp., oficiāli neuzskaitītu svētvietu un akmeņu ar zīmēm. Minēšu tikai dažus pēdējo gadu novērojumus. Liepā-jas rajonā nomeliorēts Embūtes Krīvu (Krievu) kalns. No daudzajiem akmeņiem atlicis tikai viens svētkalna centra akmens, kuru melioratori uzvēluši pašā augšā kā sava darba uzvaras simbolu. Turpat netālu ir Veres kalns, domājams, viens no vissenākajām senču svētvietām Latvijā. Arī šeit darbojies buldozers.

Lieliska svētakmeņu aleja atradās Dauguļu apkārtnē (Cēsu rajons). Paplašinot ceļu, visi akmeņi iznīcināti. Tikai divi akmeņi ar zīmēm palikuši iepretim skolai šosejas otrā pusē. Ar šādiem piemēriem varētu turpināt vēl vairākas lappuses.

Mīļie cilvēki! 20. gadsimta beigu «izglītotie» cilvēki uzvedas kā visīstākie vandāļi! Kas pie tā vainīgs? Darba darītāji — melioratori, celtnieki, ceļu būvētāji it kā nebūtu vainojami. Viņi taču neko nezināja. Rajona pieminekļu aizsardzības inspektors? Arī viņš it kā nav vainojams. Viņa sarakstos taču šo pieminekļu nebija. Bet kas tad ir vainīgs? Uz šo jautājumu nopietnu atbildi ir devis Andris Bergmanis žurnālā «Avots» (1987. g. 3. numurs). Vainīgā ir Izglītības ministrija, kura skolās nav paredzējusi mācību par senvēstu-ri, vainīgi ir tie avīžu, žurnālu un izdevniecību redaktori, kuri labprātāk pieņem rakstus par Ziemeļpolu vai Dienvidpolu, tikai ne par Latviju. Bet juridiski viņi ir balti kā snie-dziņš, jo pret likumu viņi taču nav noziegušies.

Kā rīkoties tālāk, lai saglabātu to, kas vēl atticis, jo vandāļi darbojas un darbosies arī nākotnē. Un atkal neviens nebūs vainīgs.

Dot principiālu risinājumu šobrīd nav iespējams. Tomēr viena reāla ideja, šķiet, ir iespējama, proti, Brīvdabas muzejā iekārtot svētkalnu maketu. To varētu veidot no izpostīto svētvietu akmeņiem, kuri, kaudzēs sasviesti, atrodami, piemēram, Jēkabpils Sēlpils ciemā pie Ezernieku mājām, Valmieras rajona Burtnieku ciemā pie Kalniešu mājām un citur. Un ikvienam vajadzētu rūpīgi paskatīties uz akmeņiem, kuriem viņš iet garām. Jo vairāk tad, ja tos paredzēts pārvietot vai iznīcināt.

* Sk. A. Caunes rakstu «Raksts Latvijas PSR teritorijā pirms 13.

gadsimta». Zinātne un Tehnika, 1980. Nr. 2.
PUBLICISTIKA
DZINTRA HIRŠA

KĀ RADIES MŪSU TAUTAS VĀRDS?

Bieži nākas dzirdēt jautājumu: «Kā radies vārds «latvieši»? Kad?» Par šo vārdu runājot, gandrīz nevienam neienāk prātā doma, ka tas varētu būt cēlies no vietas vai upes nosaukuma. Un tomēr tas laikam tā ir.

Kā zināms, tagadējo Latvijas teritoriju kādreiz apdzīvoja 4 baltu ciltis — kurši, zemgaļi, sēļi un latgaļi (jeb letgaļi), no kurām vēlāk izveidojās latviešu tauta. Agrajos viduslaikos latgaļus sauca arī par latviešiem. Vēstures avotos tos, šķiet, visagrāk min X—XI gs. krievu hronikas, kurās fiksēts latgaļu nosaukums ˆгтё5Лотыгола,Лътьгола. Vārds *latvieši* šajās hronikās nav atrodams. 1206. g. latgaļu un blakus tam arī latviešu vārds reģistrēts Latviešu Indriķa Livonijas hronikā, kur rakstīts: «Lefhos, qui dicuntur *Lethigalli* (latvieši, ko īsti sauc par lefgaļiem).» Tas nozīmē, ka autoram bija zināmi divi vārdi vienas un tās pašas cilts apzīmēšanai. Latviešu ziemeļu kaimiņi bija lībieši un igauņi, kuri latviešus joprojām sauc — līb. *let'l'i* vai *Lattali* 'latvis', ig. *Latti* 'Latvija'; iespējams, Latviešu Indriķa minētā forma *Lethti* u. c. ir radušās šo vārdu ietekmē. Pastāv arī domas, ka šis — e — saknē ir bijis jau sākumā, t. i., letgaļu vārdā, un tikai vēlāk radusies forma latgaļi. No 1209. g. *latgaļu,* resp., (efgaļu, un pats *Latgales vārds* šajā hronikā netiek lietots. Tekstā viscaur lasām — *Lehthi, Lehthti, Letti* un novada apzīmējumu —

L*ethtia, Lettia.* Drīz vien blakus šiem nosaukumiem radās arī latīniskie novadu vārdi *Livonia* un *Letthia* un attiecīgie iedzīvotāju nosaukumi — Lyvones un *Letti.* Hronikas beigu daļā paliek vairs tikai *Livonijas* vārds. Arī vēlākos vācu avotos vārdus latgaļi un *Latgale* vairs nelieto, bet tikai — *Letten, Lettland.*

Tai pašā laikā krievu annālēs lasāmi nosaukumi—Лотыголя, Лътьгола, pat 1264. g. Rīgas un Polockas līgumā — Лотыгольская земля. Visilgāk nosaukums *Latgale* ir saglabājies poļu avotos. XVI gs. «Poļu hronikā» atrodam nosaukumus Lofhvva seu *Lothigola.* Šeit parādās jauna vārda *latvieši* forma poļu rakstībā Lo*thwa,* kur piedēklī redzam jau — v — skaņu. Bet, kas attiecas uz vārdu Latgale, nevienā avotā to vairs nesastopam.

Līdzīgu likteni piedzīvo vārdi *Lethi, Lettia.* Vēl XIV gs. oficiālajos dokumentos var atrast nosaukumus — Livonia, *Lettia, Semigallia, Estonia,* bet no XV gs. *Lettia* no hronikām un dokumentiem pazūd un paliek vārdi — *Livonia* un *Livland* kā kolonizēto zemju oficiālie nosaukumi.

Tāda īsumā ir vārdu *Latgale, latgali* un «latvieši» vēsture agrīnajos rakstu avotos.

Mūsu tautības vārds *latvis* pirmoreiz fiksēts 1648. g. Vilnā izdotajā krājumā «Ver Lukiscanum (Luķišķu pavasaris)», kas laists klajā par godu karalim Vladislavam Vāsam. šajā 18 valodās sarakstītajā veltījumizdevumā ir ievietota latviska četrrinde, kur lasām: «Starpan to lele meže tas L*atwis* dzywoiams», no kā poļiem tulkojot radās mūsu tautas vārds 'tbtYSZ. Formas latvis, *latvisks* ir minētas arī citu vēlāku XVII un XVIII gs. autoru darbos. Ap šo pašu laiku radās arī atvasinātā forma *latvietis,* kas drīz vien izspieda senāko *latvis.* Un tikai 1837. g. laikrakstā «Inland», nr. 44, pirmoreiz rakstīts vārds *Latwija,* Lietuvieši vēl XIX gs. pirmajā pusē tā sauca kuršus un Kurzemi. Aktīvi vārdus *latvis, Latvija, latvietis* sāka lietot tikai mūsu nacionālās atmodas laikmetā XIX gs. otrajā pusē. Un tikai XX gs. sākumā atkal parādījās vārds *Latgale,* ar to apzīmējot vienu no Latvijas novadiem.

Valodnieki uzskata, ka vārdi *Latvija, latvietis* ir atvasināti no vārda *latvis.* Turpretim vārds latvis, dial, *latuvis,* domājams, cēlies no apdzīvotas vietas nosaukuma *Latva* vai *Latuva,* bet tas savukārt no upes nosaukuma. Vai arī pirmie «lat(u)vieši» ir bijuši kādas L*at(u)vas upes* apdzīvotāji. Sajā sakarā daudzu pētnieku pārrunāts ir J. Langes vārdnīcā «Vollständiges deutsch-lettisches Lexicon..» (1. d. 1773. g., 2. d. 1777. g.) pieminētais *Lates upes* vārds (viņa vārdnīcas manuskriptā fiksētas arī formas «latta», resp., ne *Late,* un «lattawa»), no kā viņš atvasina vārdu *latvietis. Late* pēc Langes konstatējuma atradās pie leišu robežām, t, i., pie

Vidzemes robežas ar Latgali (kas toreiz bija poļu varā), un tad šī upe varbūt varētu būt identificējama ar Lejasciema *Latupi.* Vismaz, ka tas tā ir iespējams, domāja valodniece D. Zemzare. Viņa min arī veselu rindu vietvārdu ar sakni *Lat-* (un *Let-)* Lejasciemā un kaimiņpagastos. Un šai sakarā viņa raksta: «Ne tāpēc Vidzemes malienā radušies vietu apzīmējumi — atvasinājumi no latviešu vārda saknes, ka šeit XVII un XVIII gs. atradās Vidzemes un Latgales administratīvā robeža un šie apgabali atradās dažādu valstu koloniālā neatkarībā. Ja *Latupes* vārds kā upes nosaukums fiksēts XVIII gs. vidū, tad diezgan ticams, ka tas pastāvējis līdzīgi citiem veciem Lejasciema vietu vārdiem arī XVII, XVI gs. un varbūt pat agrāk.» «Sākotnējs cēlonis,» viņa raksta, «vietvārdu izveidei ar .sakni *lat-* šai apvidū laikam gan bija fakts, ka starp latviešiem jau daudzus gadsimtus dzīvo igauniskas cilmes iedzīvotāji, kas ar XIX gs. sākumu pārlatviskojušies.» Un, ņemot vērā, ka senā Latgale jeb Latvija kādreiz aizņēma ne tikai visu tagadējo Latgales teritoriju, bet arī Vidzemes vidieni, tad doma, ka no šīs upes ir cēlies vārds *latvieši,* ir pilnīgi iespējama.

Protams, vietvārdu ar sakni Lat- (un Let-) ir visai daudz arī Lietuvas teritorijā, pat Baltkrievijā. Salīdzinājumam lietosim upes vārdu *Latuva,* Sventas labā krasta pieteku Anīkšču pusē, kas kādā 1259. g. dokumentā nosaukta par Letovvia; Lafavenai, muižas

nosaukums Lietuvā, *JloTBa* — upīte Minskas apgabalā u. c., lietosim vietvārdus ar Let-: *Lētas, Letens, Letva, «Lette»* u. c.

Līdzīgi radies vārds *Latgale.* Lietuvā ir ciema nosaukums *Latvygala* Papilēs apvidū.

Minēto vārdu sakni *Lat-, Let-* lietuviešu valodnieks K. Būga saista ar latīņu vārdu *latex* 'šķidrums, slapjums', īru *lathach* 'dubļi' u. c. Te var pievienot vēl kādas senās Gallijas cilts vārdu *Latovici.*

Tātad mūsu tautas nosaukuma pamatā ir indoeiropiešu izcelsmes vārds ar 'dubļainas, slapjas vietas' nozīmi.

Andra Krieviņa foto

ALBERTS SARKANIS

_ «Draugi, vel es atceros...»

(Par Baškīrijas ekspedīciju '85 ar neliriskām atkāpēm un post scriptum)

Sākums šai ekspedīcijai meklējams pirms desmit gadiem, kad septiņdesmito gadu vidū mūsu valodnieces A, Blinkena un S. Raģe piedalījās Vissavienības dialektologu konferencē Kišiņevā. Tur, satiekoties ar Baškīrijas universitātes docenti Ludmilu Ajupovu, sarunas ievirzījās par Baškīrijā dzīvojošajiem latviešiem, un radās doma par zinātnisku braucienu, lai uzzinātu, kā viņi dzīvo, kāda viņu valoda, kas mainījies vai zudis, kas paturēts. Otra bezdelīga bija Vaira Strautniece. Savā laikā kopā ar Andri Slapinu, veidodama dokumentālo filmu «Nakts pirms dziesmas», viņa ieskatījās un ieklausījās tai vētru aiztriektajā ciltī, kas dzīvo Sibīrijā — Krasnojarskas apgabala Karatuzskas rajona Lejasbulānu ciemā. Vaira zināja arī citas latviešu vietas, kas atrodas bijušajā Ufas guberņā (Baškīrijā), bija vākusi ziņas un materiālus, apciemojusi Arhlatviešos *(ArhlatišoslArhangeles Latiši)* dzīvojošos. Laikam jau viņas rūpe, prieks un sāpe par šo mūsu tautas zaru, viņas pašas cilvēciskais gaišums arī rosināja zinātniekus braukt uz Baškī-riju.

[1] Par latviešu kolonijām PSRS teritorijā publicētu materiālu nav daudz, izziņai kalpoja: K. *šķilters.* Latkoloniju vēsture. I. M., 1928; Dz. *Vīksna.* Latviešu kultūras un izglītības iestādes Padomju Savienībā 20. —30. gados. R., 1972; raksti (Latviešu kolonijas Krievijā u. c.) Latvijas Mazās enciklopēdijas 2. sējumā.

Kas mēs bijām šai appētes braucienā? Zinātnieki? Jā. Taču vispirms gan izzināt, apzināt un saprast griboši cilvēki. Ekspedīcijas dalībnieki — no ZA A. Upīša Valodas un literatūras institūta un Vēstures institūta. Vadītāja, profesore Aina Blinkena, bija kā kaķis — met gaisā, kā gribi, vienmēr nostāsies uz kājām; vienlīdz erudīfa valodas niansēs, folklorā (kurš gan varēja viņu pārspēt dziesmu zināšanā!) un etnogrāfiskos jautājumos, viņa allaž uzmundrināja teicējus, kuriem bieži vien skumjāku atmiņu brīdī lāsoja asaras uz vaiga. Uz Baškīriju brauca arī valodniece Benita Laumane, kas izlokšņu īpatnību un īpaši leksikas vākšanas entuziasmā bija gatava mērot vairāk kā desmit kilometrus pa glūdainiem dubļiem; valodniece Anna Vulāne, kas ikreiz centās uzvedināt teicēju uz vienlaidu garāku stāstījumu; valodnieks, šo rindu autors, kas katru teicēju brīžiem izmisīgi, brīžiem viltīgi vajāja ar mikrofonu rokā; folklorists Jānis Rozenbergs, kura asā mēle ir pretstats viņa iejūtīgajai sirdij un mīlestībai pret tautasdziesmām un ieražām; folklorists Vilis Bendorfs, kas nemitīgi meklēja jaunas, līdz šim nefiksētas tautasdziesmas un melodijas; etnogrāfe Mirdza Slava, kas, izskatījusi katru istabu, centās atrast pašdarinātas segas, cimdus, tērpus, lai līdz pēdējam valdziņam fiksētu etnogrāfiskos dotumus, viņas acij maz palika nepamanītu rotājumu pat uz aplodzēm; etnogrāfe Lidija Jefremova, kas tincināja tiklab par ģimeņu sastāvu un nacionā-

lajiem jautājumiem, kā plašākiem sociāliem jautājumiem; Viesturs Mēvalds, kas dienā grieza kinokameru un vakarā, pārkvalificējies par kinoremontatslēdznieku, pukojās par niķīgo aparatūru; Vaira Strautniece — mūsu garīgais gids un labais gariņš ar fotoaparātu un magnetofonu rokās, fiksēdama Baškīrijas latviešu izpratni jēdzieniem *dzimtene, tauta, svētums, svešums.* 1985. gada jūlija novakare Rīgā.

Tveicīgs. Rieta saule. Un velk uz negaisu. Zibeņu nav, tikai pēkšņas lietusgāzes noskalo mums šejienes putekļus un lielpilsētas dūmaku. Aizbrauksim attīrīti. Atkal rietumsaule, un rasotais vakarriets kā smeldze, kāds mēdz būt tikai Latvijā. Bet mēs aizlidojam tālē un naktī. Vai arī tur krēslainas novakares būs tādas, rādīs rītdiena. Bet rītvakarā mēs autobusā, savos sēdekļos valstīdamies, esam ceļā no Ufas uz Arhangeli (Arhangeļsku) un tālāk uz Arhlatviešiem, Maksima Gorkija ciemu. Pa logu raugāmies — garām slīd meži, tādi purvaināki, kāds rets ciems, tāds pasvešāks pēc skata, ceļš arī dubļaināks un dangām pārbagāts. Savās mājās to varbūt bieži vien nemanām. Te priekšā Agidele (Belaja), kur jāgaida prāmis, lai tiktu otrā pusē. Stāvam, izskalotam krastam pārķērusies stāv sena mājele, rotāta plakātiem un saukļiem. Vēl kāds ceļa strēķis un būsim . . . mājās. Vai esam svešumā, simtiem jūdžu tālumā? Prāts apstiprina, bet sirds .šaubās. Braucam taču uz to stūrīti, uz tām mājām, kur ir savējie. Braucam satikties. Vai viņi mūs sapratīs, un vai mēs viņus sapratīsim? Tālumā vīd Urālu priekškalnes. Skat, ozols lauka vidū, un tālāk ozolbirzs un liepas aug. Vakars tāds kā Latvijā. Un zeme tāda kā Latvijā. Esam klāt.

XIX gadsimta 80. gadi. « . . Latvijā bija izveidojusies ļoti nelabvēlīga zemnieku un muižu zemju attiecība. Vidzemes guberņas zemnieku rīcībā bija tikai 44,1 % zemes, bet Kurzemes — pat tikai 36,9% . . Raksturīga Latvijas lauksaimniecības iezīme bija ļoti augstais bezzemnieku īpatsvars Vidzemē un Kurzemē. Tā, 1881. gadā bezzemnieku Vidzemē un Kurzemē bija ap 70—75% no visiem lauksaimniecībā nodarbinātajiem, 1897. gadā — ap 56%» (Latvijas PSR vēsture. I. sēj. R., 1986, 172. un 200. Ipp.). Neraugoties uz nacionālā patriotisma uzplaukumu XIX gs. otrā pusē, plašumā vērsās izceļošana no Latvijas uz tuvākiem vai tālākiem Krievijas apvidiem, kā arī uz Ziemeļ- un Dienvidameriku. «Labāki ir savā zemē/Odeni nest caurā vīzē/Nekā būtu svešā zemē: Medu ēst no zelta trauka» — tā māca somu tautas eps «Kalevala». Bet latviešu sakāmvārds māca, ka savas mājas dūmi ir mīļāki nekā svešas malas saules stari. Ko gan varēja līdzēt šie vārdi tam mazturīgajam zemniekam vai bezzemniekam, kam allaž bija jāraizējas, ko rītdien mutē bāzīs un kā bērnus pabaros. Ar idejām un skaistiem vārdiem vien neizdzīvosi. Vilinājums arī liels — lēti nopirkt savu zemi un pašam saimniekot un iztikt no tās. Latvieši izbrauca desmitiem un simtiem. Pēc 1897. gada Krievijas tautas skaitīšanas datiem, Ufas guberņā bija 3873 latvieši, no tiem 3538 zemkopji. «Ja *latviet ielaistu šite, latvieš i zemkop, ta nezin kā viņ* nedzīvot,»[5] — tā Aleksandrs Bērziņš saka par mūsdienām, bet vairāk gan attiecinādams uz tām dienām pirms gadsimta.

Atbraukdami šurp, latvieši neiekrita medus mucā. Iebrauca mūžamežos. Tie paši ozoli, liepas, oši, tikai zeme auglīgāka. Nav

daudz faktu (no teicēju mutes) par pašiem pirmajiem soļiem šai jaunajā dzimtenē. «Manam vīram tēs *atbraucs glokoj meža, jā. Viņš izpucej klajum un tais māju* virsum, nu tā.» Pamazām cirtuši mežu, uzslējuši pirmās mājas lubaku (-lubu) jumtiem, iekopoši zemes *pleķīti,* kur kartupeļus stādīt un labību sēt, ierīkojuši bišu uļus un dadanus (-stropus): pārdos medu, būs nauda. Vēlāk cēla jau lielas, *riktīgas* mājas. «Mēs *i četri, te* mēs *Baškīrija* dzimuš un *te* mēs i *palikuši, te vis i pazīstami. Mēs jou bīš*

i tēvam un mātei deviņ bēr; tēs i bīš bār bērs, viņ atbroukuš Bakaldina, tīriš to mež un dzīvas. P/rmak *jou gan bīš slikti.* Gād no gād *tīr to mēž. Ta jau zēm ir* oug/igs, *bet topēc. Viņ sūtiš žēlab uz Latvij, ka brouks* apakajams, ka *te* būs *tik slikt.»* «No iesākum vīņ (-vecāki) i dzīvaš *pie mās. Tik drusk tas zēm bīš iztīrits, —* vis viens *mežs tur bij. Sācs te* dzīvat, *nopircs ķēvit, pa sešpadsmit rubuI* nopirkuš gosniņ. Man *tēs nopirk* kuļammašīn, *kosilk.* No *iesākum neviens strādnieks nau bīš, ta ka* viens. *It nekas nau bīš!* Viens *otram iet palīga. Cits citam tak jāpalīdz!»*

Gadsimtu mijā Arhangeles latviešu kolonija bija jau visai dzīvotspējīga. Brīžiem uznāca, ka «*šejiens latviešiem bij tieksme palielīties ar to, ka uzcels ko* sevišķ. Un *centās: jo lielāka būs māja, jo lielākā godā».* Jauns latviešu pieplūduma vilnis bija 1905.—1907. gada revolūcijas at-triektie, vēlāk arī pirmā pasaules kara bēgļi. Brauca ne tikai no Vidzemes un Kurzemes novadiem, bet arī no citām latviešu kolonijām Krievijas centrālajās guberņās. «Man māt, mans tēs, es *atbraucu no* Nougo-rods. *Abet* cik es *gribēj* aizbraukt uz sav *dzimten paskatit, dikt gribej. Bet kur* lai *brauc*? Tur (-pie līmeņa ezera) vien *mēž tagad ir, nekas vairak tur nav. Mēs Latvij it neko nezin. Es* atbrauca devītā gada, man *bij* trīspadsmit gād. Naugorodā? *Oi, tur bij padrad* (-no vietas) latvieš.

Mus ciemu sauca *pavisam jokain,* mus *ģereveņu —* Zīdzem sauca, *jā, dikt* jokaini. *Kāpēc tā sauca, es nezin, es vēl maziņš bij. Es tev pateikšu: tēs b*ijs no *Sizraņas, a kad viņ atbraukuš, to es nezin. A māt bijs no Latvijas,* bijus *viena nabadzīga kalpones meita, vot tā. Šite mēs atbrauca pulka, mēs bijām liela pamilija. Tēs, māt un* mēs *bij* seš *bērni. Te bij kūtari* (-viensētas), *bet tikai tād kūtar, kas* nav sen *iedzīvot. Mēs nopirk kūtar lielu, mūs nopirka* 40 desetīns zemes, *mājas jau* uzbūvēts *visas. Nu, un* samaksa*/ liel* naud, *sāk dzīvot. Mēs tūkstots septiņsimt samaksaj. A manam tēvam bij dzimta zēm, a tur bij zēm briesmig pu-raiņa, tād slapja, dikt švaka, kartupeli retu* gād kad *izauga. A šite bij mātei brāls jau. Tas rakstij, ko ta tur* mocies, *brauc šite! Kak raz, viens saimnieks* šite . . . *Iesākās šitā revolūcija, un viņš aizmuka* uz *Amēriku un to māj pārdev. Un tā mēs atbraucām. Mēs dzīvojām lāb, iztikuš. Pie tēva dzīvojam iztikuš.» Jā* gan, XX gadsimta sākumā latviešu kolonisti dzīvoja iztikuši, cits vairāk, cits mazāk. 1913. gadā Ufas guberņā bija jau 757 latviešu saimniecības. Tikai viņi nevarēja paredzēt, kādās ķibelēs un bēdās un

kādā slavā un cieņā viņu strādīgums, saimniecis-kums un pārticība aizvedīs.

XX gadsimta 20.—30. gadi Padomju Savienībā. Sociālisma pamatu nostiprināšanas, gaišās rītdienas cerību un sūra darba laiks. Pretrunu un kolīziju laiks. Līdz kolektivizācijas sākumiem 20. gadu beigās turienes latvieši dzīvoja, mīlēja, precējās, daži «rausa mantu kā īsti kapitālisti». Bija kulaki, un tos vajadzēja neitralizēt. Vai šai kursā ir bijušas kļūdas? Jā. Par dažām minēts arī «PSRS vēstures» 3. sējumā (M. P. Kima redakcijā, M., 1974; un R., 1978). Nu pagājuši vairāk nekā piecdesmit gadi, un viss it kā nostājies savās vietās. Mēs sīki aprakstām mēra un holēras plosīšanos, dabas un tehniskās katastrofas. Arī tā ir vēsture. Bet cilvēku likteņu katastrofas?

Vai tie kulaki bija tik bagāti un plēsonīgi? Visvairāk jau tādu, kam 10—20 desetīnas zemes, 4—8 govis, 2—4 zirgi un sakoptas, labas mājas. Bija arī tādi, kam pa 40 desetīnām un 20 govīm. Bija viņiem sezonas dienestnieki. Taču šie bijušie dienestļaudis nesūdzējās, ka būtu āda pār acīm maukta. (Varbūt princips — nepiemini dzīvē ļaunu?) Bija turīgs latviešu saimnieks un kalpone (baškīru māmuļa Ramitdinova), kas skolās nevarēja iet un tik vien kā pēc saimes runām un saimnieku rīkojumiem iemācījusies latviešu valodu. Arī citu tautību ļaudis šos bagātākos latviešus atcerējās ar labu vārdu. «Horošije ļudi byli, *rabotali takže v brigāde. Začem raskulačili, ne znaju».* «Latvieš jau mūiīg *strādātāj bij»,* un turienieši strādāja, kopa zemi, lopiņus, nezin kāpēc ik brīdi domāja par rītdienu, par savu māju, par saviem bērniem. Dažbrīd aizmirsdami par citiem, kam nav tāda pavalga un siltuma. Un turīgajiem vai pie turīgajiem pieskaitītajam vaimanas varbūt skaļākas, ja pārestība palikusi nesaprasta.

«Nakti piebrouc, notīrij visu. *Paliku ar apakšdrēbēm, ko gulēt. Neko neatstāj. I potogratijs izmētāj, i dziesmas* (-dziesmu burtnīcas) noņēm. *Rīkojās, kā gribēj. Kas tie tādi bij? Visād, i paši vietējie latvieš ar. Dzīvo, kā grib. Izsvied no mājam ārā. Aizgāj uz skolu par storožu. Oi,* dieviņ, te *jau nu gāj tā, smuki gāja.» «Sāka mūs kulakot laukā ap 1927. gād. Kulaki* nebij par zēm, *tie pēc lopim un mantas. Mums bi 18* slaucams *gos,* 5 *zirg,* piecs sešas cūks, desmit d*esetinas aramzemes. A* mēs *bi seši bērni.» «Trīsdesmitā gada bagatos saņēm jau priekšlaiku, skolā* sadzina, un *ta brauca pakal pēc sai*m/m, *sievim,* bērnim. *Pravsīja* (-sūtīja) *prom uz Sibiriju, uz Ceremkov.* [. .] *Es tik zīn, ka pēc kara trīs atnāca atpakaļ. Nekādas* tiesas *nebij.* [. ■]» «Pamatojoties uz vienlaidu kolektivizāciju, svarīgākajos PSRS lauksaimniecības rajonos 1930.—1932. gadā kulaki bija ekspropriēti. Kolhozu zemniecība ieguva noteicošo vietu zemkopībā» (PSRS vēsture. 2. sēj. R., 1978, 263. lpp).

Arī Baškīrijā tika nodibināti pirmie latviešu kolektīvi (vārdu «kolhozs» turienieši tikpat kā nelieto). Austrumciemā bija «Brīvais arājs», Baltijā — «Ļeņina ceļš», Arhangelē — «Jaunā dzīve» (vēlāk P.

Stučkas vārdā nosauktais kolektīvs, un kopš 1937. gada tas ir Maksima Gorkija v. n. kolhozs). Norimstot vētrainākajām laika šautrām, šie kolektīvos iekļāvušies latvieši atkal, pielāgojušies jaunajiem apstākļiem, par dzīves virzītāju apzinās darbu. Viens otrs nav apprecējies, nav piedzimis viens otrs bērns, jo nebija laika. Ir jādzīvo jeb, kā Kurzemē — jādzīvā darbu. Un atkal ne tikai šodienai. Savā laikā latviešu kolektīvi bijuši vieni no stiprākajiem autonomajā republikā. 1936. gadā par augstiem izslaukumiem Anna Dūče un Dora Bite pirmās Baškīrijā saņēmušas Ļeņina ordeni. Turienieši strādājuši kā tādi rūķi, un dažādi apbalvojumi bija daudzās mājās. Strādāja, (latviešu) skolās gāja, Arhangeles korī dziedāja («Mums bija savs koris, *četrās balsīs. Melngaiļa «Senatni»* dziedājām, *«Saulīt tecēj tecēdama», Sproģa* «Lauztās *priedes». Pēters* Jēgers, *kas* vadīja *kori, viņš* bija *represēts, vēlāk reabilitēts[* . .]».) Svinēja Līgo svētkus, rūpējās arī viņi, lai 1936. gada PSRS Konstitūcijā varētu ierakstīt par sociālisma pamatu izveidi.

Tad nāca 1937. gads. «Ta vecos *priekšniekus* visus noņēma, *visi tika noņemti, visi. Lika jaunus iekšā, jaunus, kas nezināj ne rīta, ne vakara.» «Kas* viņiem uznāca *par trakumu, es nevaru saprast. Atbrauca tas «Prometejs», un viņus ar šite saņēma visus. Ta* ņēma *i komunistus, i kolektīva priekšnieku. Direktors, komunists, riktīgs partizans, skol cēla — to* paņēma. Visus *paņēma. Par* viņiem ar neko *nezin. Nekād ties* nebij. *Bet tikai vīrus ņēma.* 50. gadā *te nāca viens polkovnieks, majors, taisij kaut kād* sļedsfv/j, *bet neko nepateic. Prasija, kas te* nodevēj bijuš?

Latvieš paši nodevēji *bij to cilvēku, latvieš paši. Bija tād aģenti, lika, lai parakstās, ka tas ir vrāgs. Viņi deva parakstu. Es zin, kas parakstījās man tēv, div gabal. Te bij grupa, specia/noja, kas nodod. Pēc kara* ta *vairs nevienu* neņēm.» Sis gads Padomju Krievijā izkaisītajiem latviešiem, un ne tikai viņiem, neļāva atgūties vēl daudzus gadus. Rūgts kamols kaklā, un tikai? Ļaunums? Laikam jau šTs sirdis pret ļaunumu ir neuzņēmīgas. Arī tagad. Arī to cilvēku vēstījumā, kurus tieši neskāra mītiskais trīsdesmit septītais, vārdi sadega sirdī, kā pārklāti ar aizmiršanas optimismu. Jā, tad aizveda ar vadoņa vārdu uz lūpām un . . . neatgriezās. Pārāk daudziem trīsdesmit septītais ir pēdējais gads. Arī «Prometejam», «Skatuvei» un citiem teātriem, Ļeņingradas Valsts pedagoģiskajam tehnikumam . . . Arī cilvēkiem, izciliem un vienkāršiem. Atcerēties vai aizmirst?

Lielais Tēvijas karš. Seit ir aizmugure, bet vīrieši tāpat gāja karā. Arī Latvijas atbrīvošanā piedalījās. Jānis Bezbailis pie Rīgas, Voldemārs Juppe pie Aiviekstes savu kāju atstājis, cits savu dzīvību atstājis. Mēs sakām — neviens nav aizmirsts. Bet vai pie mums ciemos un pilsētās ir daudz tādu piemiņas vietu, kur būtu ierakstīts sava novadnieka vārds? Daudz karā aizgājis arī turienes latviešu. Bakaldinā un Arhlat-viešos ir monumenti, ja gribat, —brāļu kapi. Mēs lasām:

Oliņ E. V., Sausman A. J., Janait A. J., Āboltiņ A. A., Ezeriņ V. A. . . . Mēs lasām 103 latviešu uzvārdus no 370 Arhlatviešos un 48 no 124 Bakaldinā. Seit, savā ciemā, tu vari atnākt pie savējā, kaut arī tikai pie uzvārda. Atnāk krievs, latvietis, baškīrs, tatārs. Arī tā ir Dzimtenes mācība. Patiesa un tieša.

Patlaban Baškīrijā dzīvo vēl pulka latviešu. 1985. gadā Arhlatviešu ciema padomes teritorijā bija 331 latvietis, kas ir aptuveni desmitā daļa no visiem iedzīvotājiem, procentuāli mazliet mazāk latviešu ir Ba-kaldinas apkārtnē. Dzīvo galvenokārt vecākās paaudzes cilvēki, viņu bērni un mazbērni paklīduši tuvākās vai tālākās Krievijas Federācijas vietās, liela daļa atgriezusies savu tēvutēvu zemē Latvijā. Tālumā palikušie lielākoties asimilējušies, un laikam ne jau tikai valodas ziņā vien. Uz vietas palikušie savu valodu, ieražas un vectēvu raksturu paturējuši, un izceļas viņi ar nu jau apbružāto, bet pēdas vēl nezaudējušo mūsu mentalitāti, pasaules estētisko uztveri, tikumiem. Sētas, cik nu rocība atļāvusi, nav novārtā atstātas. Darbs kā pamats un dominante viņu dzīvē. Ne jau savā sētā vien, kolektīvā latvieši joprojām nav kaunā palikuši. Godu dara arī Ļeņina ordenis Mildai Veisai 1976. gadā par lielajiem izslaukumiem govju fermā. Diemžēl latviešu strādīgums (cik nu tas būtu izceļams) jau ilgākā laika gaitā dažam «jaunajam saimniekam» licies gluži vai kā dadzis acīs. Krievu tautības bijušajam agronomam šķita, ka pašreizējās grūtības («kolhoz million v dolgu») saistāmas ar to, ka pie stūres esot laikam tāds, kam zemes sapratnes īsti neesot; «ranše u latyšej bylo po drugomu».

Bez šaubām, brauciena mērķis nebūt nebija pētīt un vērtēt sociālekonomiskos un politiskos faktus un parādības. Taču, vācot filoloģisko un etnogrāfisko, un arī vēsturisko materiālu, mēs bijām saskarsmē ar dzīviem cilvēkiem, nevis muzeja eksponātiem. Šis cilvēks vienmēr klāsta (cik nu kurš, tik daudz piedzīvojis, vairāk var būt vaļsirdīgs) savu prieku un savas sāpes, savas domas un spriedumus. Konkrētais ekspedīcijas mērķis bija apzināt Baškīrijā dzīvojošos latviešus, pētīt viņu valodu un tās stāvokli, izzināt viņiem zināmo tautasdziesmu tekstus un melodijas, fiksēt, kā saglabājuši materiālo kultūru un etnogrāfiskās īpatnības.

Mums, ne gluži zinātājiem, mazliet bija tāds kā pārsteigums, ka šeit vēl tik daudz latviešu runā skaidru savu senču valodu. Tā nu ir, ka to runā gandrīz vai tikai vecākās un vidējās paaudzes ļaudis. Jaunie (līdz 30) — vairāk vai mazāk saprot, viņiem latviešu valoda objektīvu apstākļu dēļ neesot vajadzīga. No latviešu kolonistiem valodu dažbrīd iemācījušies arī cittautieši, ienākot vai neienākot viņu ģimenēs. «Man vīrs *ir krievs. Abet viņš runā skaidri pa latviski. Viņš labāk* runā kā es. Viņam *tik* skaidra *latviešu* valoda *ir, man tā neiet. Bērni arī saprot, kabatā neiebāzīs, viņi ari saprot, bet viņiem skaidri neiet.»* Gadījās latviski sarunāties arī ar vidējās paaudzes baškīriem, kuriem gan trūka kāda vārda, taču runāja ar godbijību un cieņu ne tikai par valodu, bet arī par vietējiem latviešiem. Baškīru vīram Ahijaram mīļākā dziesma joprojām bija «Saulītes zeltītie stari klusajā Daugavā . . ». Savukārt baltkrieviete Fanija Vasiļjevna izteicās: *«Pa lat*yšen-ski? *Es nau latviets,* nekā *nevar. Man maisa tā krievu* valod.» Taču patlaban reti kurā

latviešu mājā tiek stimulēta bērnu mācīšana latviešu valodā. *«Katrs jau savu tautu* ciena *vairāk. Tā te nav* — te *visi vienādi.» «Mēs jau* samaisīti — *latvieš ar krievim.»* «Ne *riktigi latvieši, ne krievi, ne b*aškīri — *visas tās valodas mums maisas kopa.» «Jounie* tik pa krieviski, vecākā *meita,* zīn, negribej māctes.» Mācīties latviski? *«Priekš kam*? Nacional/zm to/ko. *Ja pereživaju za lat*yšej, *no . . . Ka mēs satiekamies, mēs runājamies pa krieviski* (-Bakaldinā). *Bet sava* mums *tagad ir krievu. Es vēl* nevaru *aizmirst savu latviešu. Bet no rīta* līdz vakaram viss iet krievu valodā.» Tiešām, savas valodas lietošana nereti neoficiāli tikusi un tiek uztverta par nevēlamu nacionālismu. Pašlaik turienes latviešiem, neiedziļinoties sadzīves sīkumos, sabiedrībā tiek lietota starpnacionālā krievu valoda, jo «mūsu *dzimtene ir šeit,* ar prātu ir šeit; nu, bet ar sirdi *jau* — tur, Latvijā».

Pētījumus par lietuviešu salām citu nāciju vidū veic lietuviešu valod-

nieks K. Garšva (konkrēti Latvijas teritorijā), sniegdams interesantus faktus par apstākļiem un procesiem, kā izolēta valoda saglabājas un mainās. Lietuviešu kolonijas Baltkrievijā (pēckara laikā) un Krievijā (60. gadu sākumā) pētījuši arī citi valodnieki (A. Vidugiris). Slāvists un lituānists prof. V. Čekmons uzsver, ka ir jāpētī salas, jo «valodas izzušana katrā salā ir savādāka, neatkārtojama, un tā var dot daudz materiāla ne tikai konkrētā laika posmam, bet arī valodas vēsturei, izzinot valodu rašanās un izzušanas cēloņus, cejus un sekas». Sādā aspektā par turienes latviešiem nepilnīga materiāla dēļ pāragri spriest, taču daži novērtējumi būtu.

Valoda straujāk atmirst, ja tā nav aktīvā lietojumā, pārtraukta tās nodošana nākošajām paaudzēm (Baškīrijā tas vērojams Bakaldinas pusē). Izejot no aktīvās, dzīvās aprites, valoda it kā paliek noteiktā attīstības posmā (cik nu ir plaši sakari ar valodas pamatapgabalu), tā funkcionē lietotāju atmiņā, un valodas iekšējās attīstības resursi netiek izmantoti, šos trūkstošos attīstības elementus aizstāj aktīvie svešie; visstraujāk tas notiek leksikas jomā, tad nāk vārddarināšana, morfoloģija un sintakse, un, beidzot, vislēnāk—fonētika (aptuveni 100 gadu laikā Baškīrijas latviešu valodas fonētikā izmaiņu tikpat kā nav).

Turieniešu tēvutēvi dzīvojuši Kurzemes un Vidzemes novados. Tā kā XIX gadsimta beigās latviešu literārajai valodai nebija tik plašas izplatības un lietošanas visos Latvijas novados, tad viņi uz jaunajām mītnes vietām, t. i., arī Baškīriju, aizveda sava novada valodu. Visvairāk izceļotāju bija no lībiskā dialekta pārstāvjiem, un tas ir noteicis turieniešu valodas attīstību. Viņu runas pamatā ir izloksnes (lībiskās, kur-siskās vai vidusizloksnes). Retos gadījumos varēja precīzi pēc teicēju atmiņām un izloksnes īpatnībām noteikt, no kura pagasta vecāki bija cēlušies. Vairumā gadījumu šī konkrētā vieta palika neidentificēta.

5o izpētes darbu apgrūtina arī tas, ka katrā ciemā sākušas veidoties it kā izlokšņu koinē formas jeb ciema lokālizloksne. Ja tur ir bijuši pārsvarā lībiskā dialekta runātāju pēcnācēji, tad tie stipri ietekmējuši pārējos (vidusdialekfa pēcnācēju) runātājus, piemēram, Livānijā.

Izlokšņu īpatnības ir saglabājušās visai konsekventi. Tā tika

fiksētas izteiktas lībiskā dialekta iezīmes; divskanis ou literārā au vietā (doudz, *plouši, koudz),* patskaņu pagarinājums balsīgu līdzskaņu priekšā (gād, mēž, *zīl papīr),* īso pafskaņu zudums galazilbē *(aizgāj uz Kārkl Miķel),* īso patskaņu lietojums kolatīvos un piedēkļos (palīga, *maizit, baznic bi Arhangele),* trešās personas vispārinājums darbības vārdu formās (es *i savērpijs,* mēs *bij),* vīriešu dzimtes lietojums sieviešu dzimtes vietā *(pa grāmatim, tas kapsēts, vecākām māsām 'vecākajai* māsa/!'), īpatnējā leksika *(dukurs, 'sesks', zaudēt 'žāvēt', kartiņi 'kartupeli', prūši 'prusaki')*. No novadu īpatnējās leksikas īpaši daudz materiālu, kas nereti vedina domāt par senču izcelsmi no konkrēta apvidus, piemēram, kurzemnieciskie *rācenis* 'kartupelis', *iet rau* guļos 'iet raudzībās', *pūri* 'labība', *ātrāk* 'agrāk' u. c. Izlokšņu īpatnības nav mainījušās līdzi laikmeta vējiem, kā jo bieži un acīm redzami tas ir Latvijā. Neizdevās mums sameklēt nevienu augšzemnieku dialekta runātāju; taču pēc Alīnas Kronberģes atmiņām varēja secināt, ka bijis arī kāds Cīrulis, kas runājis broliski: ko *teu liks pa golvu, to tu zinos, kos* īri o*izej, oizej* pec zyrgu, *joizvogoj kartpeļus,* es, nāburgs, zyn *koa es* ofnocis? Pēc ne visai precīzas valodas atdarināšanas var pieņemt, ka tas bijis sēlisko izlokšņu (Augšzemes vai Madonas novada) pārstāvis.

Par turieniešu sakariem ar mūsdienu latviešu literāro valodu liecina kaut vai tāds leksisks piemērs: parasti saka bode, retāk izmet arī magazins, bet «*pēdējā laikā no Latvijas ir atvests* vārds *veikals*». Nav atrodamas baškīru valodas ietekmes, taču daudz spilgtu piemēru ietekmēm no krievu valodas, galvenokārt vārdu krājumā; bieži vien tiek lietoti kalki jeb t. s. hibrīdformas: nobeigt 'beigt, pabeigt' *(es četr klas* nobeidz), *attaisīt* 'atklāt' *(attaisij to pieminekli), piestāties* 'piesieties (kam)', *stādīt* 'iestudēt' *(lugas stādīj),* boļno 'ļoti', saglasīties 'piekrist', pi*staiets'* pistole', dramatiskais *kružok* 'pulciņš', *tiguristi* 'daiļslidotāji', *žuki* 'vaboles', *kortelis* 'dzīvoklis', *kutars* 'viensēta', *karakters* 'raksturs', *pomidori* 'tomāti' un citi, un citi. Jāpiebilst, ka neliels materiāls — tekstu paraugi no teicējam, kuru vecāki izceļojuši uz Baškīriju no Svētciema, — sniegts E. Putniņa grāmatā «Svētciema izloksnes apraksts» (R., 1985).

Dziesma. Tautasdziesma. Un ziņģe. Arī tēs ir mūsu tautas garīgā sastāvdaļa. Dažreiz pieklusināta, kaut kur laukmalā nodziedāta. Dažreiz skāņi saiešanās padziedāta. Dažreiz savā sirdī pašūpota. Un visi dažreiz sanāk vienā dienu ritumā. Mums bija jāizzina, vai arī turienieši šo ritumu, apriti saglabājuši, kādus jaunus lokus ielocījuši. «No visas sirds *jums dziedu. Neviens jau vairāk te Bakaldinā nebūs, kas jums* uzdzied.»

Sieru, sieru, Jāņu māte, līgo, līgo, —
Tev bij govis *laidarā, līgoja nedosi sierutiņu, līgo, līgo,*
Govis paliks ālaviņas, līgo.

«Viens *pats* (-kad esi viens) *visu var atminēt, tagad* (-kad jūs sanākuši) *nevar atminēt.»* «Māte *pulka dziedāj, viņa bij briesmiga dziedātāj.»*

Māte zinājusi, es vairs neatminu, — skumji, bet tik bezcerīgi nemaz nebija. Agnēzes Brances dziesmu pūrs un sirds vai urdzēt urdzēja, svārstoties starp atmiņu un neatmiņu, vēl pulka dziesmu prātā nāca Ernai Kronberģei, ziņģu zinātājam Nikolajam Ozoliņam un citiem.

Jaunībā iemācītās dziesmas atmiņa nav gaisinājusi arī sirmajai baškīru māmuļai Ramitdinovai (zināja sešas valodas), kuru ciemā visi mīļi sauca par Elziņu vai Elzu:

Vīra māte man gribēja,
Lai es *viņai putru vāru, —*
Es *izvārīj rupučputru,*
Lai ēd vecen sprauslodam.

Vienkopus uzskaitot turieniešu dziedātās dziesmas un bieži vien tikai pusdziesmas, liekas, ka šis garīgais mantojums nebūt nav tik nabadzīgs: Es *karā aiziedams, Saulīt tecēj tecēdama, Āvu, āvu baltas kājas, Strauja, strauja upe tecēj, Pūt, vējiņi, Maziņš biju, neredzēju, Jūriņ prasa* smalku *tīklu, Kumeliņi, kumeliņi, Līgo laiva uz ūdeņa* . . . Kur nu

vēl līgodziesmas, ko zināja teikt vai katrā mājā. Tiesa, vārdi it bieži atkārtojās (Visa laba Jāņu zāle, Alu, alu, Jāņa tēvs, Visa laba Jāņu zāle), taču ieguvumā kāds jauns melodijas variants. «Senāk Jāņus *līgoj, tagad vairs nav. Vecie izmiruš, jaunie izbraukuš, karš izšāva.* Mucu *deguta* vilka dzīvā kokā, ja nebij kārte. Bij *Jāņu zāles — baltiem un dzelteniem ziediem zied, vijolītes — ziliem, sirdspuķītes* — rozā *ziediņiem, kumelītes, kumeles.»* «Andreji, *Katrīnas, Mārtiņi — tie tok visi latviešiem bij svētki.* Nē, nē, *tagad te neviens nemaz nepiemin. Bērnībā jau gāja. Mārtiņbērnos* noģērbās un *gāja. Un ta tur deva pītes, un sagrūda tādus zirņus ar* kaņepēm kopā, un *ta* uzgostī tos visus Mārtiņ-*bērnus.» «Ziemassvētkos? Uz eglīti kādu peršiņu skaitīja.»*

Tagad šie svētki vairs tikai atmiņas lokā.

Mums ir ziņģes — mīlētas un noniecinātas. Nopietnāk apjaušot ziņģu motīvus, mēs nereti pavīpsnājam. No ikdienas aiziet arī apvīpsnā-tais «mīļākai par *uzticību I rožu ziedu dāvāšu».* Tā, raugi, ir nevajadzīga sentimentalitāte. Tik nevajadzīga, ka brīžam vairs nav zināms, kur ir tā vajadzīgā. Jautāti par tautasdziesmām, turienieši nešķiroja alu no mieles. Visas dziesmas viņiem ir spēcinošs dzēriens. Nezināja vārdu *ziņģe* ar mums pieņemto nozīmi. Mūsu tā dēvēto ziņģu viņi zināja daudz, pat vairāk nekā tā saukto klasisko tautasdziesmu. Nereti šķita, ka tās ir arī mīļākas. Dažu skaistu ziedu, Daudz skaistas rozes zinu es, *Cīruls augstu gaisā, Liels ekonomists esmu es, Kad mēs kādreiz ciemā iesim, Kad es no rīta pieceļos, Vēlu, vēlu vakarā, Šalc* zaļais mežs, Skaistā upes *krasta malā,* Netālu no *jūrmalas krasta . . .Vēl* kāda sērīga, kapos dziedama — *Pie* ozola *koka trīc lapas.* Neuzgājām arī gaidītās svešuma un klaidoņu dziesmas, tikai pāris — Man *jāšķiras no saviem* mīļiem *draugiem* un

Ak, *dzimtene, tu dārgā, tu dārgā dzimtene —*
Sirds *krūtīs* pukst *un sēro* dēļ tevis, dzimtene;
Gan svešumā ir kalni, *ir jaukas ielejas,*
Bet tomēr nav tik skaisti, kā dārgā *dzimtenē . . .*

Šāds raibu dziesmu kamols ir arī Arhlatviešu ciema latviešu ansamblim, kurā dzied Milda Lapiņa, Vilma Vernere, Anna Krastiņa, Fanija Krūka, Valentīna Derkevica un Valentīna Sovina. Ansambli vada (pareizāk — vadīja) jauniņā mūzikas skolotāja baškīriete Guļgina Tuguļ-bajeva, kura, neprazdama valodu, ar pietāti un dziesmas izprastgribu ar sievām mīļi sadzīvoja. Viņas sanāk, kad nu kuro reizi brīvāks laiks, parunā par jaunumiem mājā, par bērniem, par ciema ļaudīm, par kolektīvu, par savām gotiņām, par latviešiem un Latviju (kāds atkal bijis tālajā Latvijā). Parunā par dziesmām, padzied — sava prieka pēc, vienreiz pat Ufā un Sterlitamakā. Par to rūpes uzņemas ciema saimniece Lonija Oliņa un partijas rajona komitejas sekretāre Nellija Freimane. Vai ir bijuši kādi aizspriedumi cittautiešos? Pret dziedātu dziesmu, ja tā nāk ne tikdaudz no prāta, cik no sirds,

aizspriedumu un neiecietības nevarot būt. Jātic arī tiem krievu un baškīru cilvēkiem, kuri saka: «Slova ne *znajem, no vsjo poņali. Spasibo.»* Un te nu būtu viena no slēdzenītēm starpnacionālo attiecību garīgumam — ārējā un iekšējā kultūra. Tad, pretī dzirdot krievu romanci vai baškīru aidinieku dziesmu, latvietis jūtas tikpat gandarīts.

Mums vairs neizdevās atrast nevienu viensētu, lai spriestu par to, kā būvējuši un iekārtojuši savas mājas izceļojušie latvieši (palikušas tikai dažas fotogrāfijas). No kūtariem visi ir pārcēlušies uz ciemu centriem. Vai viss no viensētu kultūras zudis? Tomēr nē. Savas īpatnas iezīmes latvieši paturējuši, sākot ar mājas būvniecības detaļām (kaut vai logu rāmju ielikšana jau uzceltā mājā, nevis vienlaikus ar būvēšanu) un beidzot ar iekoptu puķu dobīti. Vēl tur ir senlaicīgas koka gultas (nu jau retums), griezumiem rotātie tēvu skapji. Rakstainās un svītrainās segas, izšuvumi un tamborējumi, un adījumi. Kāds raksts un krāsu salikums dažkārt gan noskatīts «Padomju Latvijas Sievietē», «Rabotņicā» vai «Krestjankā». Bet galvenām kārtām tikai tāds, kas savienojams ar latviešu krāsu izjūtu un estētiku. Segu musturs un cimdu raksts, būdams ar jauninājumiem, tomēr paturējis nacionālo kolorītu. Arī apzīmējumi tie senie: *valdziņš, kaķpēdiņa, krustiņš,* buļļactiņa, *divitādi, pirkstaiņi, dūraiņi,* raucamvieta. Cik ilgi vēl, līdz turienieši norauks savu rakstu?

POST SCRIPTUM. Var apraut teikumu un likt daudzpunkti. Var pabeigt teikumu un likt punktu. Un varbūt vēl daudzpunkti. Bet tad kāds posms būs pabeigts, kāds neiesākts, taču ne vidū apklusināts. Ekspedīcija it kā beigusies, bet turpinās studiju un pārdomu ekspedīcija. Pārāk daudz nepabeigtu teikumu palika tur, daudz no tiem atvedām līdzi. Palika šodiena, varbūt jau vakardiena, bet varbūt rītdiena. Palika kā ceļagājēji, garāmbraucošo nesaprasti un nepaņemti, jo bez viņiem vairāk vietas. Un brauciens rit straujāk. Bet varbūt tie ceļagājēji pateiktu krasākos pagriezienus un līkumus, zinātu, kā neiebraukt dubļos vai grāvī.

No malas vērojot, ierauga to, ko pats neredz vai nevēlas redzēt. Tā nu bija turieniešu vērtējumos par mums, par Latviju. «Nu kā, par *mums ir skaidrs, — pie kād tautib dzīvā, to vairak pieņem.» Tur,* svešatnē, laikam vairāk kā citur tika runāts, ka katra tauta dzīvo par sevi un viņai vajag pastāvēt, viņai ir jāsadzīvo ar citām tautām un jāizdzīvo. Kā mēs pastāvam par sevi, par savu republiku daudznacionālajā Padomju Savienībā un pasaulē?

«Ko dod L*atvija? Viņiem ir tikai latviešu uzvārdi, bet,* ka to dod Latvija, mēs nezinām. Kāpēc tā? Man gribētos dzirdēt, ka tur ir Latvija, tas *ir Latvijas priekšstāvis. To mēs nedzirdam. Lūsis*? *Manējie krievēni* (-bērni), vai *viņi zina, ka tas ir no Latvijas. Tas ir kāds* v o o b š č e. Un *tad es pārdzīvoju.* Nu, *Raimonds Pauls, vai viņš* dzīvo Rīgā *vai Maskavā?» «Es jau klausās, pa radio* runā — *Latvija, Rīga dziedās. Es nu*

klausās, nu dziedās latviski. NekāI ...» «Te pa televiģeņu *ziemā bij koncerts, divi dziesmas pa latviski, viss krievu valodā.* Nu un *tad tā,* man *ir tāds iespaids, vai nu viņi bij uzstājušies, vai nebij no to Latvij,* nekāda nozīme nebij. Nekāds prieks nav.»

Aizbildinoties un pamatojot ar saprotamības principu, mēs izejam ārpus republikas gandrīz tikai krievu valodā. Un mūsu kolorīts (cik nu kuram tīkams) pazūd. Tulki, subtitri — tā tikai ārzemnieku privilēģija. Dzirdam gan svešvalodas no ārvalstīm, bet ne PSRS tautu valodas. Taču te nav vairs tikai valodas jautājums vien. Tiesa, ir vēl ceļš. Klaji palielīties tūkstošu priekšā, ka vienalga, kādā valodā runāju un dziedu, vienalga, kādai filharmonijai piederu, vienalga ... Ir tādi, kam vienalga, par ko maksā. Var iet vēl pa futbola laukuma filozofiju. Tikai vārti būs tukši.

Vēl kāds vārds, kāda doma, kas sirdī no Baškīrijas nāk. «(Kāds priekšstats ir bijis bērnībā par jūru?) Hm. Mums lasij to stāstu *«Dullais Dauka». Un ka viņš aizgājis un nevar aiziet, kur* debesis *saiet ar zemi kopā, ka ir gājis to meklēt. To jau mums* mamma *un* vecmamma stāsti/.» «Ka es *biju Rīgā, es tur uzturējos drusku Jūrmalā, tā aizbraucu uz to Tukumu. Tieši tādēļ izgāju pa to* galveno ielu *caur tiem* bruģeļ/em. Domāju, *sak, varbūt man vectēvs ir* gājis.» «Vai *kā gribas rudzu maizit. Vai dieniņ! Te jau nav milti, nav rudzu maizit. Es aizbraucu uz Latvij, es to maizit bez aizdariņa, es* kož *to maizit* un bučo — tik gaužām smeķig rudzu maizit ir. Es Latvija ar rudzu maizit vien dzīvotu.» Kādu mēs stāstu saviem bērniem stāstīsim? Kādu maizīti dosim? Vai viņi gribēs iet pa mūsu bruģi, asfaltu?

MIRDZA LEINERTE, bioloģijas zinātņu kandidāte

LATVIJAS ŪDEŅU MANTINIEKIEM

Neilgi pēc kara dzirdēju sakām «kaut tu, ūdenī stāvēdams, dzert prasītu». Manī šis teiciens izraisīja izbrīnu un neizpratni. Mēs tolaik dzīvojām Alūksnē. Es acumirklī iedomājos sevi stāvam Alūksnes ezerā un bezbēdīgi piešļakstinām pilnu muti ar ūdeni. Dzert jau nemaz negribējās, bet kurš gan bērnībā nav ļāvies ne ar ko neaizstājamajam šķiešanās un šļakstīšanās priekam? Ja arī kādreiz sagribējās dzert, tad vajadzēja tikai iebrist dziļāk, ar roku vēzieniem atbīdīt virsējo, sasilušo, slāni un plaukstās pasmelt vēsu un dzidru ūdeni. Tāda nepieciešamība gan radās reti, jo parasti draiskojoties un peldoties slāpes nemocīja. Kāpēc gan tīšuprāt būtu jāmeklē kaut *kur netīrs* ūdens, lai iebristu tajā un stāvētu tik ilgi, kamēr sagribas dzert?

Tas esot čigānu lāsts, man teica. Un briesmīgs lēsts . . .

To atcerējos nesen, kad biju iepazinusies ar ūdeņu stāvokli republikā. Tagad būtību izpratu uzreiz, jo šodien ūdeņus vēroju gluži citādām acīm nekā bērnībā. Ūdeņi mana pavisam negarā mūža laikā izmainījušies tiktāl, ka «nav vairs līdzīgi paši sev». Un nu atskārtu, ka pārstāvu pēdējo paaudzi, kura izauga pie tīriem ūdeņiem. Šī ir arī jūsu, žurnāla adresātu, vecāku paaudze, kuras pienākumus un pieredzi to pildīšanā pamazām pārņemat. Jūs aizgūstat arī attieksmi pret dabas vidi kopumā un pret katru no tās sastāvdaļām atsevišķi. Sādā situācijā būtu lietderīgi pārlūkot daļu no jūsu mantojuma — Latvijas ūdeņus. Jums jāredz, kādā stāvoklī tie ir, kad tos pārņemat, un ko varat mācīties no mums, tos uzturot. Varbūt uz vienu vai otru jautājumu vēl nepieciešama mūsu atbilde, bet, dažu lietu kārtojot, — arī atbalsts.

Ūdeņu saglabāšanā un izmantošanā manai paaudzei Latvijā pozitīvas pieredzes nav (lūdzu nejaukt pieredzi ar zinātnes atziņām!). Ir tikai tādu zināšanu un iemaņu kopums, kuru liekot lietā, ļoti īsā laika periodā ir panākta īpašību pasliktināšanās visu tipu ūdeņos un to krājumu samazināšanās.[6]

«Starp Eiropas lielpilsētām mūsu metropole ūdens labuma ziņā ieņem vienu no pirmajām vietām. (. .) Ūdens mīksts, nesatur kaitīgas vielas, un arī dzelzs vai mangāna saturs ir tāds, ka līdz šim nav prasījis kaut kādu attīrīšanu no minerālvielām.» Tā Rīgas dzeramais ūdens vērtēts 1936. gadā «Pārskatā par Rīgas pilsētas ūdensapgādes attīstību 1560.— 1936. g.». Bija pagājis ilgāks laiks, kopš rīdzinieki dzeršanai vairs nelietoja upes ūdeni, bet izmantoja ūdeni no artēziskajām akām.

Kādā citā tālaika publikācijā par Jēkabpils dzeramo ūdeni teikts,

ka tas esot tik labs un garšīgs, ka pēc ūdens braucot no tuvākas un tālākas apkaimes.

Šodien gruntsūdeņi ir piesārņoti[7] visu lielāko pilsētu robežās, dažviet piesārņojumam iesniedzoties arī artēzisko ūdeņu horizontos.

Caurmērā gruntsūdeņi visstiprāk ir piesārņoti apmēram līdz 5 m dziļumam. Bez tam ir diezgan daudz vietu ar salīdzinoši nelielu rādiusu, kur piesārņojums sniedzas daudz dziļāk par 5 m un ir ārkārtīgi spēcīgs: simtiem un tūkstošiem reižu pārsniedz pieļaujamo normu. Tādi apstākļi ir sadzīves un rūpniecības atkritumu izgāztuvju rajonos, atsevišķu rūpnīcu teritorijās, ap lielajām lopu kūtīm, tiklab arī minerālmēslu, indīgo ķimikāliju un naftas glabātavu apkārtnē, nereti pat pie notekūdeņu attīrīšanas iekārtām u. c. Tikai vienas pašas Getliņu izgāztuves (Rīgas nomalē) piesārņojums sniedzas Daugavas virzienā tālāk par 1200 m un tik dziļi, ka skar artēziskos ūdeņus. Bet cik šai līdzīgu izgāztuvju nav visā Latvijā, nožēlojami slavenās Olaines izgāztuves ieskaitot?

Ap lauksaimniecības ķimikāliju glabātavu Iecavā gruntsūdeņi ir piesārņoti 10—15 m dziļumā. Visstiprākais piesārņojums ir apmēram 300 m platā un ap pusotru kilometru garā joslā.

Augsts gruntsūdeņu piesārņojuma līmenis konstatēts Ulbrokas un Jumpravas cūku audzētavu teritorijās, Ķekavas putnu fabrikas apkārtnē u. c. Pie nelielām kūtīm, ap atsevišķu saimniecību ķimikāliju noliktavām un nesaskaitāmajām patvaļīgi ierīkotajām atkritumu izgāztuvēm neviens neizdara gruntsūdeņu pārbaudes urbumus. Tomēr tas vien jau vēl neliecina par piesārņojuma neesamību. Manā rīcībā ir dati par gruntsūdeņu (ņemti no grodu akām un pumpjiem) stāvokli dažos pagalmos pie lielākām un mazākām kūtīm Gaujas nacionālajā parkā un Talsu rajonā. Analīzēm mēs izvēlējāmies saimniecību kūtis, kuru pagalmi pienesti ar kūtsmēsliem, vai arī tādas

" Ar jēdzienu «piesārņots» saprot tādu ķīmisko savienojumu uzkrāšanos ūdeņos, kuri tiem nav tipiski, ir indīgi cilvēkam vai lun tur dzīvojošiem organismiem, piem., smagie metāli, naftas produkti, lauksaimniecībā lietotās indes u. c. 5ajā rakstā pie piesārņojuma pieskaitu arī ūdeņiem tipiskas vielas (biogēnos elementus — slāpekli, *fosforu, kāliju u.* c. — *un organiskās vielas),* ja *tās* lielos daudzumos ienāk no ārienes. To ietekmē ātri vien pasliktinās ūdeņu vispārējais stāvoklis.

kūtis, kuru pagalmos atrodas pāri plūstošas vircas bedres vai gadiem neiztukšotas kūtsmēslu krātuves. Pēdējās nereti par krātuvēm nemaz nevar saukt, jo mēsli tiek sagrūsti dabiskajos reljefa pazeminājumos. Starp citu, minētajam nav izņēmuma raksturs, tās ir plaši izplatītas parādības mūsu laukos. Kā jau noprotat, visās šajās vietās gruntsūdeņi ir piesārņoti. Ir pat tādi gadījumi, ka ar kūtsmēsliem ārkārtīgi piesārņotā ezerā vasaras vidū ūdens ir tīrāks

nekā piekrastē esošajā akā.

Tā ir Rieviņa ezerā, Valmieras rajona Ļeņina kolhozā. Gadiem ilgi ezerā plūst mēsli pa speciāli šim nolūkam izraktu grāvīti no dažus metrus attālās krātuves. Nelielais, bet 9 m dziļais ezeriņš pārvērsts par sasmakušu dīķi. Nolaistās ēkas, nātrēm pieaugušie un atkritumiem pie-, mētātie pagalmi, logu priekšas un ezermala, ko savā laikā rotājuši zaļi mauriņi un puķu dobes, nepārprotami liecina, ka šodien te dzīvojošie cilvēki iekārto apkārtni atbilstoši savām sīkajām un pie-piesārņoti tīrumā, kurā darbojas zinātnieki, tad nav ko cerēt uz labākiem rezultātiem ierindas saimniecībās.

Visa republikā pieaug slāpekļa minerālo savienojumu ($NH4^+$ un NO2' jeb, attiecīgi, amonija sāļu un nitrītu) koncentrācija pazemes ūdeņos. Turklāt ir skaidrs, ka piesārņojuma pakāpe atkarīga ne tik vien no ģeoloģiskajiem un hidroģeoloģiskajiem apstākļiem, bet ļoti lielā mērā arī no ražošanas tehnoloģijas un darba kultūras.

Pašattīrīšanās process pazemes ūdeņos norit neiedomājami lēni. To nosaka gan vielu fizikālais un ķīmiskais sastāvs, gan citi ar pazemes vidi saistītie apstākļi. Atsevišķās vietās piesārņojums var saglabāties simtiem un tūkstošiem gadu. Pēc ļoti aptuveniem aprēķiniem, gruntsūdeņu pašattīrīšanās Olaines vecajā rūpniecības atkritumu izgāztuvē ilgs vairāk par 130 gadiem, ar noteikumu, ka šajā laikā virszemē neradīsies jauns piesārņojuma perēklis. Tomēr nevajadzētu ļauties atvieglojuma skurbumam, ieraugot šo gāk un līdzšinējos saimniekošanas apstākļos bija ievērojami tīrāki par virszemes noteces ūdeņiem. Nu klāt ir laiks, kad upju un ezeru ūdens atjauninašanās, uzlabošanās uz gruntsūdeņu rēķina vairs nav iespējama. Gruntsūdeņi, tāpat kā lietus un kūstošā sniega ūdeņi, atsevišķos gadījumos nes indes, bet vairumā gadījumu — vielas, kas paātrina virszemes ūdeņu, sevišķi mazo upju un ezeru, degradēšanos un aizaugšanu.

Vēl joprojām tiklab rakstos, kā vārdos lietojam precīzo metaforu «ezeru acis», «ezeru zilās acis» vai tamlīdzīgi. Nereti acis ir pielīdzinātas ezeriem. Metafora radusies, ne jau tikai pielīdzinot ezeru acs formai un otrādi, jo apaļas un iegarenas formas priekšmetu ir bezgala daudz. Ir saskatīta līdzība arī citās īpašībās. Vispirms te jāmin spīdums, mirdzums, arī dzidrums, caurspīdīgums un krāsa. Dabā var atrast ezera krāsu atbilstošu jebkurai cilvēka acs varavīksnenes nokrāsai — zilu, zili zaļu, zaļganbrūnu, brūnu u. tml.

Iespējams, ka jūsu bērni un mazbērni

1 — LIEPĀJĀ 2 — VENTSPILS 3 — TALSI 4 — KULDĪGA 5 — KANDAVA 6 — SALDUS 7 — DOBELE 8 —JELGAVA 9 — RfGA 10 — OGRE 11 — SALACGRĪVA 12 —LIMBAŽI 13 — SIGULDA 14 —CĒSIS 15 —VALMIERA 16 —VALKA 17 —ALOKSNE 18 —BALVI 19 — MADONA 20 —JĒKABPILS 21 — LĪVĀNI 22— DAUGAVPILS 23 — KRĀSLAVA 24 —PREIĻI 25 — RĒZEKNE 26 — LUDZA

smakušajām dvēselēm. Sajā ainavā esošā aka atrodas pārdesmit metru attālumā no ezera. Atsevišķos gadalaikos netīrie ezera ūdeņi papildina gruntsūdeņus. Vasarā ezerā savairojas augi, tie patērē daļu kaitīgo vielu, turpretim akā šīs vielas saglabājas ilgi, un nāk klāt arvien jaunas to devas.

Bez sekām nav arī minerālmēslu lietošana. To apstiprina gruntsūdeņu analīzes no pārbaudes urbumiem Priekuļu selekcijas un izmēģinājumu saimniecības tīrumos. Ja jau gruntsūdeņi ir salīdzinoši nelielo un precīzo skaitli. Aprēķini ir tikai teorētiski, atbilstoši mūsu šodienas zināšanām, izpētes līmenim un iespējām. Precedentu tik spēcīgai un plašai pazemes ūdeņu piesārņošanai mums nav. Mēs, mana un iepriekšējā paaudze, esam pirmie, kas paši tīšuprāt sabojājam savu dzeramo ūdeni.

Pazemes ūdeņi, kā zināms, baro ne tikai mūs, tie baro arī ezerus, upes un jūru. Līdz šim uzskatīja, ka ūdenstilpēm un ūdenstecēm visvēlamākā ir gruntsūdeņu barošanās. Tie pietek vienmērī-brīnīsies par šo metaforu, jo pēdējos gados ezeri zaudē vienu no būtiskākajiem tīrības rādītājiem—ūdens dzidrību. Spīdums jau paliks, jo spīd pat slapjš asfalts. Bet mirdzums?

Ļoti tīru, ūdensaugiem maz pieaugušu ezeru dzidrība mēdz būt lielāka par 10 metriem. Visuresošā piesārņojuma dēļ, pieaugot visdažādāko vielu daudzumam pieteces ūdeņos, un sakarā ar netīro ūdeņu speciālu novadīšanu no ielām, dzīvojamiem namiem, iestādēm un ražošanas uzņēmumiem, no mēslotiem un

nosusinātiem tīrumiem, ganībām, no lielajām kūtīm un to pagalmiem, ezeros ieplūst arvien vairāk ūdensaugu attīstībai nepieciešamo vielu un pastiprinās ezeru eitroficēšanās. To veicina arī peldētāji ar vielu maiņas produktiem; organizētie un neorganizētie atpūtnieki, mazgājot traukus pēc ēdienreizēm un mazgājoties paši; makšķernieki, piebarojot zivis. Seklākie ezeri pieaug ar augstākajiem augiem, kamēr dziļākajos ezeros milzu masās savairojas zemākie augi — aļģes. Ja «ziedēšanu» izsauc zilaļģes, tad ūdens satur cilvēkiem un dzīvniekiem indīgas vielas. Tam ir nepatīkama garša un smaka. Zilaļģu dzīvības norišu rezultātā izdalītās vielas veicina mikrobu savairošanos, ieskaitot pat holēras izsaucējus.

Ļoti spēcīga zilaļģu «ziedēšana» karstās vasaras dienās jau vērojama arī Latvijas unikālākā ezera Drīdža līčos: Sauleskalna līcī, kur krastā dižojas mazā, bet ietilpīgā un netīrīgā tūristu pilsētiņa, kā arī Parpuču galā, kur no svaigi nosusinātām Krāslavas rajona kolhoza «Taisnība» lauksaimniecības zemēm pa betonētu grāvi tiek novadīti drenāžas ūdeņi.

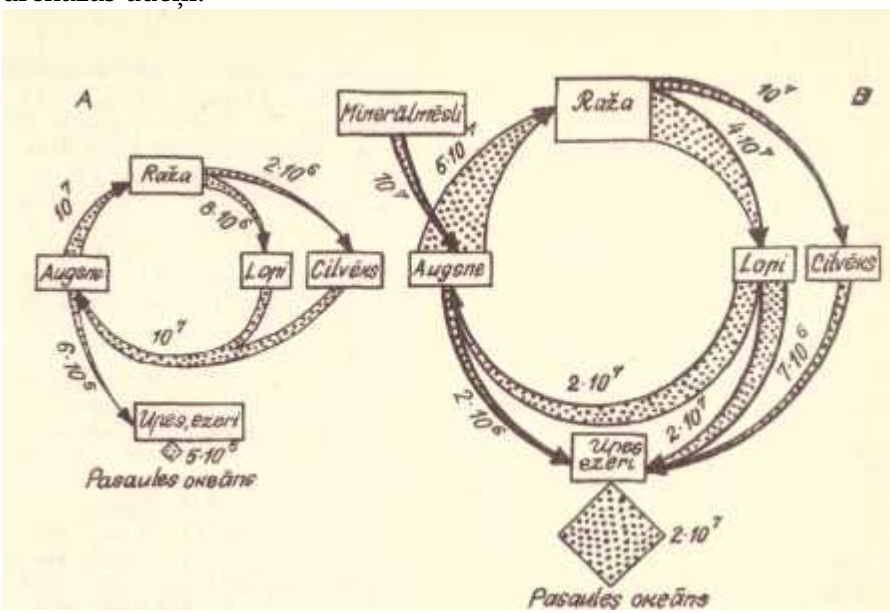

Ar cilvēka darbību saistītais planetarais fosfora apkārtriņķojums (tonnas gada); A — 19. gs.; B — mūsdienas (I. Koplans-Diks, 1982).

Lai ar kūtsmēsliem no divām Krāslavas rajona Kaļiņina kolhoza kūtīm līdz nepazīšanai sagandētu otru mūsu dziļāko un savdabīgāko ezeru, Garo ezeru, bija nepieciešami apmēram 30 gadi. Drīdzim pietiks ar īsāku laiku.

Ezeriem «ziedot», ūdens dzidrība ir aptuveni 20—50 centimetri. Pārējā laikā vasarās ezeros ar gaišu ūdens krāsu tā svārstās no 1—4 m, dažos—pat līdz 6 metriem. Aizvien pavājinās ūdens pašattīrīšanās

spējas, pasliktinās tā ķīmiskais sastāvs, izmirst *daudzas* augu *un* dzīvnieku sugas, veidojas labvēlīga vide dažādu slimību izraisītāju baktēriju attīstībai.

Pēdējos gados arī ezeros, tāpat gruntsūdeņos, vērojams slāpekļa minerālo savienojumu (pārsvarā NO.r jeb nitrātu) koncentrācijas pieaugums. Vislielākās koncentrācijas ir pašos zemākajos slāņos un īpaši tajos ezeros, kuros tiek novadīti saimnieciskie un ražošanas notekūdeņi. Pieaug arī smago metālu (visbiežāk Cu, Zn) koncentrācija. Ir iespējamas šo vielu paaugstinātas devas arī gruntsūdeņos, ezeriem pieguļošajās teritorijās.

Ar nožēlu jāspka, ka par Latvijas ezeriem konkrēti runāt ir grūti, jo tajos vispusīgi un sistemātiski zinātniskie pētījumi netiek veikti Ezeri degradēsies, un, nevienam nezinot, izzudīs vairākas, varbūt pat desmitos skaitāmas, augu un dzīvnieku sugaˆ, kas tajos bija saglabājušās vēl no « aunības dienām». Turklāt — kā lai sargā to, ko nepazīst? Kā lai izvēlas visatbilstošākos aizsardzības režīmus ezeriem, par kuru šodienas stāvokli un pēdējās desmitgadēs notikušajām izmaiņām ūdens ķīmiskajā sastāvā un augu un dzīvnieku valstī trūkst ziņu?

Nevarētu teikt, ka gluži visi Latvijas ezeri ir ļoti sliktā stāvoklī. Diezgan daudzos vēl var droši peldēties, un to ūdeni var lietot pat dzeršanai. Ne velti tie, galvenokārt Latgalē, kļuvuši par iecienītām atpūtas vietām neorganizētajiem atpūtniekiem no Maskavas, Ļeņingradas un citām pilsētām. Tomēr arī šo ezeru eitroficēšanās kļūst straujāka, un tas novedīs pie spējas ūdens kvalitātes pasliktināšanās.

Kad sāku savas darba gaitas (1961. gadā), Araišu ezerā jau divus gadus plūda praktiski neattīrīti notekūdeņi no jaunuzceltās Drabešu internātskolas. Pēc dažiem gadiem es iešu pensijā, bet Araiša ezera vēl neaizaugušajā daļā joprojām plūdīs netīrie ūdeņi. Izņemot tukšu runāšanu par un ap šo lietu, nekas cits 30 gadu laikā nav izdarīts.

Mans kategoriskais slēdziens nav radies viena vai pāris piemēru vispārinājumu rezultātā. Latvijā to ir simtiem, jo tādā pat veidā, kādā vielas iekļūst ezeros, tās ieplūst arī upēs. Tikai atšķirībā no ezeriem galvenā notekūdeņu masa, ko dod republika, tiek novadīta tieši upēs.

Kaut kādas notekūdeņu attīrīšanas iekārtas ir lielākajā daļā pilsētu un apdzīvoto vietu, kā arī atsevišķos rūpniecības uzņēmumos un citos objektos. Bet ir arī tādas pilsētas, kur līdz pat šim laikam netīros un fekālijas saturošos ūdeņus bez jebkādas iepriekšējas apstrādes ievada tieši upē vai ezerā. Tā notiek ar Bauskas (10 tūkst, iedzīv.), daļu Jelgavas (70 tūkst, iedzīv.) un citu vietu notekūdeņiem.

Vēl joprojām daudzviet notekūdeņus attīra tikai mehāniski, kā tas bija pasaules attīstītākajās valstīs gadsimta sākumā. Kā piemērus var nosaukt Cēsis (20 tūkst, iedzīv.), Gulbeni (10 tūkst, iedzīv.), Jēkabpili (26 tūkst, iedzīv.) un Salaspili (20 tūkst, iedzīv.). (1976. g. dati!)

Republikā ir arī vairāki simti nedaudz mūsdienīgāku attīrīšanas iekārtu, kurās tiek mēģināts notekūdeņus attīrīt ar bioloģiskām metodēm. Ja tās būtu uzbūvētas tik precīzi, kā projektā norādīts, ja tās apkalpotu darbinieki ar augstu kvalifikāciju un efektīvas darbošanās periodi mītos ar pavisam īslaicīgiem neefektīvas darbības laikiem, arī tad vēl nevarētu teikt, ka ar notekūdeņu attīrīšanu viss ir kārtībā. Bet, kā lai vērtē notekūdeņu attīrīšanu tad, ja minētie nosacījumi ir gluži pretēji? Latvijā nav nevienas pilsētas, kur pilnībā būtu realizēta notekūdeņu attīrīšana. Esmu spiesta secināt, ka saimniecisko un ražošanas notekūdeņu attīrīšanu droši var pieskaitīt tām nozarēm Latvijā, kuras zinātnes un tehnikas progress nav skāris. Tajā pašā laikā pasaulē arvien plašāk ievieš bezatkritumu tehnoloģiju un kombinē dažādas metodes notekūdeņu papildu attīrīšanai vēl pēc bioloģiskās apstrādes. Zinātnieki ir pierādījuši, ka, ievadot notekūdeņus pēc bioloģiskās attīrīšanas, virszemes ūdeņu degradācija turpinās, tikai temps nedaudz palēninās. Mēs varam vienīgi salīdzināt, kas ir izdevīgāk — laist notekūdeņus caur attīrīšanas iekārtām vai nelaist nemaz, jo atšķirības galarezultātā vairumā gadījumu nav pamanāmas.

Piesārņojuma ietekmē lielajās upēs ne tikai noplicinās augu un dzīvnieku sugu sastāvs, bet arī dūņās uzkrājas daudz dažādu indīgu vielu. Neskatoties uz to, paliek cerība, ka, ja kādreiz izdotos apturēt pašreizējo neapvaldīto upju piesārņošanas tieksmi, ar laiku tās spēlu atjaunoties un pat priecēt cilvēku.

Daudz sliktāk ir tad, kad tiek piesārņotas mazās upes un strauti. Ja vien piesārņojums nav indīgs un nekavē augu un dzīvnieku attīstību, kā tas ir, piemēram, Tebrā, Dzelzupītē, Misā, Sidrabē, Siļķupītē, Sedā u. c., tad parasti pastiprinās mazo upju aizaugšana. Upes eitrificējas un pārpurvojas.

Ļoti daudzās republikas upēs, līdzīgi kā gruntsūdeņos un ezeros, vērojama slāpekļa minerālo savienojumu (īpaši $N0_2{\sim}$) pieauguma tendence. Arvien biežāk un biežāk parādās smagie metāli.

Ir pamats domāt, ka palielinātas minēto vielu devas atrodamas arī gruntsūdeņos upju abos krastos, tāpat kā netīrāko ezeru piekrastēs.

Vai nav dīvaina sakritība? Kamēr mēs cīnāmies ar «heavy metal» uzrakstiem uz namu sienām, izrādās, ka īsts «smagais

metāls» mums uzbrūk pavisam no citas puses.

Dzintarjūra . . . 5im vārdam ir tāda romantiska, intīma pieskaņa, bet es to minu kopā ar anatomiskiem terminiem un netīriem ūdeņiem. Tur nemitīgi plūst un cīnās piesārņotie upju ūdeņi ar jūras ūdeni. Rīgas jūras līča dienviddaļā upju ūdeņiem pat izdevies iekarot stabilas pozīcijas. Vērtējot pēc hidroķīmiskajiem un bioloģiskajiem rādītājiem, kas iegūti, apstrādājot vairāku pēdējo gadu datus, vispiesārņotākā ir līča dienviddaļa. Piesārņotā zona stiepjas no Ragaciema ar izliekumu ziemeļu virzienā līdz Skultei. Savukārt tajā visnetīrākie ir rajoni,

apmēram līdz 5 m dziļumam, pret Lielupes, Daugavas un Gaujas ietekām. Te ir augsta piesārņotība ar organiskajām vielām, naftas produktiem un, iespējams, arī ar mutagēnām vielām. Pēdējās lielā daudzumā atrodas celulozes un papīra ražošanas notekūdeņos. Ja piesārņojumam ar naftas produktiem ir gadījuma raksturs Mērsraga, Rojas un Kolkas piekrastē, tad pret Daugavas ieteku pat līdz 20 m izobātai naftas produkti ir atrodami cauru gadu. Vietās, kur naftas produktu vairāk, arī kancerogēno vielu koncentrācijas ir lielākas.

Līča dienviddaļā konstatēta arī vislielākā smago metālu koncentrācija jūras organismos, vēl lielāka tā ir vienīgi Lie-pājas piekrastē. Starp smago metālu daudzumu jūras ūdenī un dzīvajos organismos pastāv tieša sakarība: jo vairāk ūdenī metālu, jo vairāk to arī organismos. Pagaidām smago metālu daudzums zivīs nepārsniedz starptautiskās pieļaujamās normas.

Kā nākamie aiz piesārņotās dienviddaļas izdalās Mērsraga—Rojas rajons un iecirknis pret Salacas ieteku. Apvidus no Mērsraga līdz Rojai ir ievērojami tīrāks par līča dienviddaļu, bet jūtami atšķiras no visas līča rietumu piekrastes posmā Ragaciems—Kolka. Salacas ietekas rajonā pēdējos gados samērā bieži atsevišķi rādītāji ir stipri augstāki nekā līča dienviddaļā. Ir pilnīgi pieļaujams, ka ietekas rajonu vairāk piesārņo abas notekūdeņu attīrīšanas iekārtas, kas atrodas pašā jūras piekrastē abpus Salacai, nekā Salacas upes ūdeņi.

Pārējo Rīgas līča piekrastes daļu var raksturot kā mēreni piesārņotu ar nelielu nosacīti tīru apvidu pie Kolkas. Visnetīrākais ūdens ir seklūdens joslā gar krastu. Ūdens «ziedēšana», savairojoties zilaļģēm, jau kļuvusi par parastu parādību. Tomēr gadās arī pārsteigumi: tik intensīvu zilaļģu savairošanos, kāda bija vērojama 1987. g. vasaras beigās Vidzemes piekrastē, neatcerējās pat visvecākie novada iedzīvotāji.

Kopumā vērtējot, Rīgas līcis ir eitrofs ar lieliem nesadalījušos organisko vielu uzkrājumiem centrālās daļas nogulumos. Sakarā ar to pēdējos gados ļoti strauji pasliktinās gāzu režīms ūdens dziļākajos slāņos. Turklāt daļa piesārņojošo vielu uzkrājas dūņās, daļa koncentrējas dziļūdens slāņos. Speciāli nepētot, ir grūti pateikt, vai organismi izmirst skābekļa trūkuma dēļ vai saindēšanās rezultātā. Zināms tikai, ka uz grunts dzīvojošo organismu skaits ievērojami sarūk virzienā no ziemeļiem uz dienvidiem, un visniecīgākais tas ir Daugavas ietekas rajonā. 80. gadu sākumā samazinājušies arī piegrunts slānī dzīvojošo zivju krājumi. Vēl periodā no 1976. gada līdz 1980. gadam vidējā nozveja bija 12 kglha, bet laikā no 1981. gada līdz 1985. gadam — tikai 7 kg no hektāra. Nu vismaz ir skaidrs, kāpēc pārdošanā tik reti parādās pat mencas. Gadu gaitā vērojama arī ūdens dzidrības samazināšanās.

Baltijas jūras atklātās daļas piekrastes ūdeņi apmēram līdz 10 m

dziļumam ir piesārņoti cauru gadu. Netīrākie rajoni ir pret Liepāju un Ventspili.

Netīrie jūras ūdeņi nevar neietekmēt gruntsūdeņu stāvokli. Nav izslēgts, ka tieši tāpēc viscaur mūsu piekrastē gruntsūdeņos pieaug minerālvielu daudzums.

Gan Rīgas līcī, gan Baltijas jūras atklātajā daļā un piekrastē pēdējo pārdesmit gadu laikā ir ievērojami pieaugusi slāpekļa (īpaši NO3) un fosfora minerālo savienojumu koncentrācija. Vasaras periodā ūdens virsējos slāņos esošie savienojumi tiek pilnīgi iztērēti, izņemot akvatorijas pret Lielupes, Daugavas un Gaujas ietekām, kā arī pret Salacgrīvu un Pāvilostu. Minēto upju ietekās neatkarīgi no sezonas ir paaugstināta visu slāpekļa minerālo savienojumu (NO4 , NOa , NO3') un fosfora koncentrācija. Rajoni pret Pāvilostu un Salacgrīvu izceļas ar nozīmīgu nitrātu koncentrāciju vasaras periodā. Nitrīti atrodami galvenokārt līča dienviddaļā; pārējā teritorijā tiem ir gadījuma raksturs un to koncentrācija — niecīga.

Salīdzinājumam minēšu, ka pret Klaipēdu, tāpat kā pret Liepāju un Ventspili, ir izveidojusies spēcīgāk piesārņota zona, turpretim tuvākie no mūsu ziemeļu kaimiņiem ir nesalīdzināmi tīrīgāki, vērtējot pēc Somu līča stāvokļa.

Taču arī Somu līcī, tāpat kā Rīgas līcī un jūras atklātajā daļā, pieaudzis nitrātu un minerālā fosfora daudzums. Rudeņos Somu līča ūdeņos novērojama palielināta nitrītu koncentrācija. Tomēr nekur pret pilsētām neizdalās stipri piesārņotas zonas.

Tādējādi pēdējo 20—30 gadu laikā visu tipu ūdeņu kvalitatīvais sastāvs ir būtiski izmainījies: ir palielinājusies slāpekļa minerālo savienojumu koncentrācija; gruntsūdeņos un upēs — nitrīti, ezeros un jūrā — nitrāti. Ezeros, upēs un jūrā ir palielinājusies arī minerālā fosfora koncentrācija, galvenokārt piedibena ūdens slānī un nogulumos.

Tā nav tikai Latvijai vai Padomju Savienībai raksturīga parādība. Šādas tendences ir kopīgas daudzām pasaules valstīm. Atšķirības rodamas piesārņojuma avotos, piesārņošanas pakāpē un nācijas attieksmē pret dabas vidi.

Aprakstītā parādība jāaplūko no diviem viedokļiem:

1. Slāpekļa un fosfora savienojumi ir galvenie ūdeņu eitroficēšanās veicinātāji;

2. Nitrīti ir kancerogēno nitrozosavie-nojumu priekšteči, bet, pateicoties slāpekļa minerālo savienojumu vieglajai pārejai no vienas ķīmiskās formas otrā, ievērību pelna tie visi.

20. gadsimtā cilvēki dod priekšroku dzīvei pilsētās, attīstās rūpniecība, tāpēc ievērojami pieaudzis gan tīrā ūdens patēriņš pilsētu vajadzībām, gan netīro ūdeņu daudzūms, ko tās atdod. Nu jau vairāk kā pusgadsimtu, apjomam nemitīgi pieaugot un vislielāko kāpinājumu

sasniedzot pēdējo 20 gadu laikā, notekūdeņi katru dienu upēs, ezeros un jūrā ienes desmitiem un simtiem kilogrammu slāpekļa, fosfora un nesadalījušos organisko vielu. Pēdējo sastāvā arī ietilpst abi elementi.

Vienlaicīgi ar pilsētām būtiskas pārmaiņas notikušas laukos. Lopus tur un audzē vienkopus lielā skaitā. Ir grūtības ar kūtsmēslu un vircas izmantošanu. Ļoti bieži liela daļa no tiem nenonāk uz tīrumiem vai ganībām, bet iekļūst virszemes un pazemes ūdeņos. Varu nosaukt neskaitāmus piemērus: Valmieras rajona kolhoza «Vaidava» Anuļos; Madonas rajona padomju saimniecības «Vestiena» Bunkānos un Dzīšļos; Talsu rajona Stendes selekcijas un izmēģinājumu stacijas Biezājos un Mazajās Gāršās; Daugavpils rajona padomju saimniecības «Demene» Demenē (pēdējos gados tiešā noplūde novērsta); Krāslavas rajona kolhoza «Robežnieki» Pustiņā un Puļikos (Puļikos gadiem ilgi kūtmēslus līdz aizvešanai uz tīrumiem tur Ormijas ezera piekrastē, aizsargjoslā); padomju saimniecības «Kapiņi» Mušās un citur. Mūsu lauku saimniecībās trūkst cilvēku un mehānismu, tāpēc daudz vieglāk un vienkāršāk zemi mēslot ar minerālmēsliem nekā mocīties ar kūtsmēsliem un vircu. Toties, lietojot daudz minerālmēslu, augsne noplicinās, piesārņojas (smagie metāli u. c.) un ūdeņos iekļūst vēl vairāk vērtīgo barības vielu. Ir aprēķināts, ka aptuveni 85% no visa virszemes ūdeņos ienākošā fosfora daudzuma.ienes saimnieciskie un ražošanas notekūdeņi, kamēr lietus un kūstošā sniega ūdeņi sanes tikai 15 procentus. Runājot par slāpekli, skaitļus var apmainīt vietām, proti, 20% ienāk ar notekūdeņiem, 80% slāpekļa — ar lietus un sniega kušanas ūdeņiem.

Minētā rezultātā ne tikai samazinājušies tīrā ūdens krājumi un ūdeņu ekosistēmu attīstība kļuvusi nenormāla, bet ir izmainījies atsevišķo ķīmisko elementu (fosfora, slāpekļa, kālija u. c.) apkārtriņķojums planētas mērogā.

Fosfors agrākajos saimniekošanas apstākļos atradās nepārtrauktā riņķojumā. No augsnes ar ražu to uzņēma cilvēki un lopi; pēc tam ar ražas atkritumiem, kūtsmēsliem un fekālijām tas no jauna atgriezās augsnē; tikai pavisam niecīgu fosfora daļu lietus un kūstošā sniega ūdeņi ienesa uoēs un tālāk — Pasaules Okeānā (att. A).

Pēdējos gadu desmitos elements tikai pārceļo no vienas sfēras citā, kamēr «visi gali saiet ūdenī». No rūdas iegūst fosforu, izgatavo minerālmēslus, tos kopā ar kūtsmēsliem iestrādā zemē, iegūst ražu, ko, tāpat kā agrāk, izmanto cilvēki un lo-

pi, bet atkritumprodukti, fekālijas, kā arī daļa kūtsmēslu un minerālmēslu tagad nokļūst ūdenstilpēs (att. B). Kā zināms, tās vielas, kas veicina sauszemes augu ražības pieaugumu, tikpat lielā mērā sekmē arī ūdensaugu ražību. Ūdensaugu masa pieaug tik ātri un tādos apmēros, ka apsteidz zinātniskās domas attīstību pie mums. Mēs vēl nedomājam, kur un kā varētu izmantot milzīgo organisko vielu masu,

kas gluži par velti un bez jebkādiem pūliņiem no cilvēka puses rodas upēs, ezeros un jūrā augstāko un zemāko augu veidā. Augu masai aizvien palielinoties, biezāka kļūst arī nogulumu kārta. Daudzi seklākie ezeri vai līči un *mazās* upītes beidz savu pastāvēšanu. Lielākā daļa fosfora paliek saistīta nogulumos. Tiek sagandēts arī Pasaules Okeāns, un arī tur nogulsnējas fosfors. Apkārtriņķo-jumu veic pavisam niecīga daļiņa no aizvien pieaugošā fosfora daudzuma, kas tiek ievadīts augsnē.

Tā kā fosfora riņķojums ir pārtrūcis, iejaucoties cilvēkam, tad cilvēkam arī ir jāgādā par dabiskā cikla atjaunošanos. Tas ir iespējams, izmantojot lauksaimniecībā dūņas, kas rodas pēc notekūdeņu bioloģiskās attīrīšanas. Protams, no dūņām obligāti jāatdala smagie metāli un citi nevēlamie piemaisījumi. Zināmā attīrīšanas pakāpē arī paši notekūdeņi ir izmantojami, piemēram, lauku laistīšanai. Saprātīgāk jārīkojas ar kūtsmēsliem un minerālmēsliem.

Līdzīgas nevēlamas izmaiņas ir radušās arī slāpekļa dabiskajā apkārtriņķoju-mā. Iestrādājot zemē organiskos mēslus, kuros slāpeklis ir ķīmiski stingrāk saistīts un no kuriem tas nav tik viegli izskalojams ar ūdeni kā no minerālmēsliem, ir nodrošināta maksimāla slāpekļa izmantošana lauksaimniecības kultūru attīstībā. Praksē, aizstājot daļu kūtsmēslu ar slā-pekli saturošiem minerālmēsliem, tiek veicināta elementa iekļūšana virszemes un pazemes ūdeņos. Starp citu, nekur speciālajā ārzemju literatūrā neesmu atradusi norādījumus par tik ievērojamiem slāpekļa zudumiem no lauksaimniecībā izmantojamām zemēm, kā pie mums. Fermeris pērk minerālmēslus par savu naudu un cenšas tos izmantot iespējami ekonomiskāk. Zudumi ir, bet nesalīdzināmi mazāki. Tie atkarīgi galvenokārt no klimata, reljefa, augsnes īpašībām, no audzējamās kultūras un izmantotās agro-tehnikas, bet nevis no nesaprātīgas minerālmēslu kaisīšanas kaut kad un plāna izpildes dēļ, kā tas nereti gadās mūsu saimniecībās. Tāpēc bieži slāpeklis nonāk ūdenī, pirms vēl kultūraugi to ir paspējuši uzņemt, vai arī ūdenī nonāk atlikums pārdzošanas gadījumos.

Lauksaimniecībā neizmantotie kūtsmēsli ar laiku mineralizējas, un tajos esošie slāpekļa savienojumi pārvēršas viegli šķīstošā nitrātu formā. Agrāk vai vēlāk arī šis slāpeklis iekļūst ūdeņos un veicina to degradēšanos. Bet tas ir tikai viens no trim ļaunumiem, kas radies pēc izmaiņām slāpekļa dabiskajā ciklā.

Otrs ļaunums izpaužas kā atmosfēras slāpekļa koncentrācijas samazināšanās, jo to ar katru gadu vairāk izmanto minerālmēslu ražošanai. Atbilstošas tehnoloģijas izstrādāšana atmosfēras slāpekļa saistīšanai bija viens no lielākajiem sava laika, 20. gs. sākumposma, ķīmijas sasniegumiem. Tobrīd nevienam pat prātā neienāca doma, ka blakus labvēlīgajam minerālmēslu lietošanas efektam lauksaimniecībā *un* mežsaimniecībā ar laiku atklāsies to nevēlamā un postošā iedarbība

uz ūdeņiem, cilvēku un slāpekļa dabisko apkārtriņķojumu.

Dabiskā cikla dažādās stadijās zināms daudzums slāpekļa nepārtraukti atgriezās atmosfērā. Tagad, izmainītā cikla apstākļos, lielākā daļa slāpekļa savienojumu nonāk ūdenī. Līdz šim ūdenī, tāpat kā augsnē, līdzsvaroti darbojās dažādu slāpekli izmantojošo baktēriju grupējumi. Parasti organisko vielu noārdīšana jeb pūšana, ko veic nitrificējošās baktērijas, beidzas ar nitrātu izveidošanos. Tos patērē augi jaunu organisko vielu veidošanai. Daļu nitrātu citas, denitrificējošās, baktērijas kā augsnē, tā ūdenī vienmēr ir pārvērtušas brīvā slāpeklī, kurš atgriezies atmosfērā.

Šodien līdzsvars starp baktēriju grupējumiem ūdenī ir izjaukts un no daudzām upēm slāpeklis atmosfērā vairs neatgriežas. Kāpēc? Denitrificējošās baktērijas nepanes ar organiskām vielām pārbagātus ūdeņus, kādi ir mūsu upēs, kurās novada neattīrītus un slikti attīrītus notekūdeņus. Toties izdzīvo un savairojas izturīgākās baktērijas, kuras savu dzīvības norišu rezultātā nitrātus pārvērš par nitrītiem — vistiešākajiem kancerogēno savienojumu priekštečiem. Sis ir trešais ļaunums, ko izraisījuši traucējumi slāpekļa dabiskajā apkārtritē.

Pašreiz — visu aptverošās piesārņotības apstākļos — slāpekļa nitrozosavie-nojumi iegūst visplašāko izplatību starp kancerogēnajām vielām. Tie atrodas *gan* gaisā, ūdenī un pārtikas produktos, gan veidojas cilvēku un dzīvnieku organismos no nitrītiem un nitrātiem. Ir ļoti daudz ķīmisku vielu, kas nitrozo savienojumu kancerogēno iedarbību pastiprina, pavājina to tikai dažas. Kā ziņo Vispasaules vēža pētīšanas aģentūra, 85% gadījumu saslimšanu izraisa ārējās vides faktori. Pēc jaunākajām hipotēzēm, par kuņģa vēža izraisītājiem uzskata galvenokārt nitrozosavienojumus.

Lai novērstu nitrītu un nitrātu uzkrāšanos virszemes ūdeņos, ir nepieciešama notekūdeņu papildu apstrāde vēl pēc bioloģiskās attīrīšanas. Jārada apstākļi, kuros denitrificējošās baktērijas pārveidotu slāpekļa savienojumus līdz brīvam slāpeklim. Vienlaicīgi mazinātos virszemes ūdeņu eitroficēšanās un ievērojami palielinātos atmosfēras slāpekļa krājumi.

Grūti iedomāties, kā un kad to varēs īstenot mūsu republikā, kur, kā jau esat pamanījuši, saimniecisko un ražošanas notekūdeņu attīrīšana ir viena no visnolaistākajām saimniecības nozarēm, kur daudzi vadītāji vēl šodien saimniecisko notekūdeņu attīrīšanu uzskata par nevajadzīgu izšķērdību. Galvenā vērība esot jāveltī rūpnieciskā piesārņojuma samazināšanai. Diemžēl darbos tas neapstiprinās. Atļaušos vēlreiz atgādināt, ka Rīgas līča piesārņojuma līmenis nepārtraukti aug.

Tādējādi blakus jau esošajiem un pasaulē labi zināmajiem cilvēka veselības un iedzimtības apdraudētājiem ar ūdens starpniecību ir atklājušies jauni līdzinieki slāpekļa minerālo savienojumu veidā.

Atgādināšu galvenos: naftas produkti (virszemes noteces ūdeņos un rūpniecības notekūdeņos); hlora organiskie savienojumi (ūdeņos un notekūdeņos pēc hlorēšanas, daudz — celulozes ražošanas notekūdeņos); smagie metāli (rūpniecības un ielu notekūdeņos'; virszemes noteces ūdeņos, kas nāk no lauksaimniecības zemēm);

lauksaimniecībā, mežsaimniecībā un sadzīvē lietotās indes — herbicīdi un pesticīdi (virszemes noteces ūdeņos, saimnieciskos notekūdeņos); amonija sāļi, nitrīti un nitrāti (visur).

Lai uzņemtu kādu no šīm vielām, nemaz nav nepieciešams ūdeni dzert vai lietot maltīšu un pārtikas produktu gatavošanai. Cilvēka āda ir pietiekami caur-laidīga, it sevišķi tas sakāms par grūtnieču un jaundzimušo ādu.

Uzskaitīto vielu iedarbīgumu un tālejošās sekas, kuras visā pilnībā sāks atklāties tikai nākamajās paaudzēs, nemaz nevar salīdzināt ar «maigo» bakterioloģisko piesārņojumu, kurš vēl arvien ir galvenais ūdeņu lietošanu ierobežojošais faktors. Ir jau arī saprotams, kāpēc. Pastāv iespēja, ka epidēmiju rezultātā var smagi saslimt vai aiziet bojā ļoti daudz cilvēku vienā vietā un īsā laikā. Toties kancerogēno un mutagēno (vairums mutagēno vielu ir arī kancerogē-nas) vielu iedarbības rezultāts ir izkliedēts laikā un telpā, kā arī var parādīties tikai pēc vairākām paaudzēm. Pie tam efektu izraisa pavisam niecīgas vielu devas, kuras, atkarībā no citām to iedarbību pastiprinošām vai pavājinošām ķīmiskām vielām un apstākļiem, var mainīties.

Ja epidēmiju neskartie un izdzīvojušie var bez būtiskām sekām turpināt dzīvot un vairoties, tad ar kancerogēnām un mutagēnām vielām inficētos gaida gluži cita nākotne. Arvien pieaugs fiziski un garīgi nepilnvērtīgo cilvēku daļa, kamēr kādā no vispiesārņotākajiem reģioniem, kas varētu būt arī mūsu republika, vispirms ievērojami samazināsies cilvēku mūža ilgums, bet pēc tam, straujā pakāpenībā,— arī cilvēku skaits. Jau tagad nedaudz vairāk kā pusei no visiem jaundzimušajiem bērniņiem «ir diagnoze», kā saka mediķi. Jāpiezīmē, ka maldinošas novirzes kopainā var izsaukt iedzīvotāju migrācija.

Ja kāds domā, ka notekūdeņu attīrīšanu un citus ar vides piesārņošanu saistī-

[3] Ielu notekūdeņi pēc vecu vecā paraduma netiek novadīti uz attīrīšanas iekārtām, bet tos tieši ievada tuvumā esošajā ūdenstilpē, piem., Rīgā — kanālos vai Daugavā.

tus uzdevumus paspēs atrisināt līdz tam laikam, kamēr arī no piesārņojuma cilvēki sāks krist kā mušas no dihlofosa, tad viņš dziļi maldās. Pat zinātniekiem nav pilnīgi skaidrs, kādu parādību veidā turpmāk izpaudīsies dabas atbildes reakcija uz piesārņošanu. Ir zināms, ka tādas atklāsies aizvien biežāk un cilvēku izdzīvošanu skars aizvien tiešāk, kā to rāda nitrītu uzkrāšanās fenomens. Tāpat ir zināms, ka cilvēki labprāt tās uzskatītu par stihiskām nelaimēm, kas

pārsteigušas viņus negaidīti un nesagatavotus, kaut gan patiesībā tas ir mūsu rīcības likumsakarīgs iznākums. Zinātnieki visā pasaulē jau sen ir vēstījuši par dzīvajām būtnēm draudošajām briesmām, ja tiks piesārņoti kustīgie Zemes apvalki — atmosfēra un hidrosfēra. Nedz pirmos, nedz atkārtotos brīdinājumus mēs tikpat kā neņēmām vērā.

Ir tendences, kas kopējas visai civilizētajai pasaulei, bet ir vēl arī vietējie apstākļi, kas vispārējās tendencēs rada novirzes no normas. Lai cik daudzveidīgi un bezjēdzīgi šodienas skatījumā arī nebūtu motīvi, kas noteica manas un iepriekšējās paaudzes rīcību, iznākums ir viens — sapostīta un saindēta dabas vide. Pats par sevi saprotams, ka šo motīvu izzināšana un analīze situāciju nevar grozīt. Tomēr ir jāzina apstākļi, kādos tika iznīdēts un nomākts tas mazumiņš nesavtīgās dabas mīlestības, kas šobrīd šķiet tik liels, kurš mājoja mūsu senčos un bija viens no tautas gudrības stūrakmeņiem. Esmu dzirdējusi sociologus sakām, ka, lai cilvēkā izskaustu darba mīlestību, vajadzīgas trīs paaudzes. Nebūdama socioloģe un vadīdamās tikai pēc dabas sistēmu pašreizējā stāvokļa un mūsu attieksmes pret tām, uzdrošinos teikt, ka, lai izskaustu cilvēkā dabas mīlestību, ir pieticis ar divām — manu un manu priekšgājēju—paaudzēm. Visā Padomju valsts pastāvēšanas laikā ne īstie, ne izdomātie tautas ienaidnieki nav rīkojušies tik viltīgi un tik ļaunprātīgi, ar tik tālu nākotnē (tikai salīdzinoši tālu!) apslēptu iznīcības mehānismu, kā to darām mēs — jūsu priekšgājēji. Jēdziena «priekšgājēji» vietā varētu likt «jūsu vecāki un vecvecāki», bet man roka neklausa rakstīt pēdējo šādā kontekstā. Tāpēc vēl jo svarīgāk ir izzināt tos ārkārtējos apstākļus, kādos tēvi un mātes ir zaudējuši vecāku instinktus un aklā apmātībā ļoti mērķtiecīgi turpina iznīcināt savu bērnu un mazbērnu eksistences viselementārāko priekšnoteikumu — dabas vidi.

Sevis un jūsu apmānīšanas nolūkā mēs piesedzam savu rīcību ar skaistiem vārdiem, kuri tikai reto spēj atstāt vienaldzīgu. Proti, viss, kas tiek darīts, notiek mūsu visu labā, lai mums būtu vieglāk dzīvot, lai mēs būtu garšīgāk paēduši, lai mēs visi varētu dzīvot labiekārtotos dzīvokļos u. tml.

Ko mēs darījām un daļēji turpinām vēl šobrīd, lai mums visiem būtu vieglāk dzīvot? — Mēs nerunājām un nerakstījām par konkrētām mūs skarošām un satraucošam lietām, par to, ka arī Daugavā,

Ventā, Lielupē un Gaujā, ne tikai Rietumeiropas upēs, piesārņojums daudzkārt pārsniedz normu, ka arī pie mums cilvēku veselība vislielākajā mērā ir atkarīga no vides apstākļiem utt. Reizē ar to mēs atbrīvojām no atbildības likuma un sabiedrības priekšā visus tos cilvēkus, kuru nolaidības, neizdarības, aplamās vai pat noziedzīgās rīcības dēļ tika piesārņoti ūdeņi. Bet vēl lielāku ļaunumu mēs ar to nodarījām savu līdzcilvēku un jūsu veselībai; tiem, kuri turpināja lietot piesārņoto ūdeni gluži tādām pat vajadzībām kā agrāk — tīro.

Atceros Vissavienības Hidrobioloģijas biedrības II kongresu 1970. gadā Kiši-ņevā, kad tribīnē kāpa ļoti cienījami zinātnieki un ar asarām acīs aicināja ierakstīt rezolūcijā lēmumu griezties pie valdības ar lūgumu, lai atļauj publicēt atklātībā materiālus par Volgas kritisko stāvokli.

5ajā vietā es gribu pastāstīt par to, ka citās zemēs ātrai un sekmīgai vides piesārņojuma ierobežošanai vai pat likvidēšanai izmanto nevis faktu slēpšanas metodi, bet gan visplašāko informāciju un, ja nepieciešams, bargus sodus. Japāņi ļoti īsā laikā apturēja gaisa piesārņošanu un likvidēja tās avotus. 70. gadu sākumā gaisa piesārņojums Japānas pilsētās bija pārsniedzis kritisko robežu. Valdība izdeva likumu, ar kura palīdzību piespieda visas tās personas un uzņēmumu īpašniekus, kuri kaut kādā veidā piesārņo gaisu, maksāt par šīs nelaimes sekām. Saskaņā ar 1973. gada likumu slimnieki, kuru slimības cēlonis bija piesārņotais gaiss, saņēma naudas kompensāciju veselības uzlabošanai un atlīdzību par zaudēto darba algu. Nāves gadījumā bija jāsedz bēru izdevumi un jāuztur mirušā ģimenes locekļi. 80% no izdevumiem sedza rūpniecības uzņēmumu īpašnieki, bet pārējos 20% — motorizētā transporta īpašnieki. Kā redzams, tik nopietnos jautājumos nevar paļauties vienīgi uz sirdsapziņu un iedzimto humānismu.

Atliek cerēt, ka arī pie mums, kaut vai sākot ar 1989. gadu, ūdeņu nesargāšānu sāks ietekmēt 1987. gadā pieņemtais Likums par valsts uzņēmumu, kurā par vides piesārņošanu un dabas resursu nesaimniecisku izmantošanu paredzēta maksa.

Ko vēl mēs darām, lai būtu labi un garšīgi paēduši? — Gadā, kad nav padevusies kartupeļu raža un paaugstinātā nitrātu satura dēļ realizējamās produkcijas apjoms vēl daudzkārt samazinātos, mēs, izņēmuma kārtā, uz papīra divas reizes palielinām pieļaujamo nitrātu devu un — liekam galdā visus kartupeļus. Bet varēja taču mēģināt rast citu izeju? Varbūt vajadzēja informēt iedzīvotājus par tiem dārzeņiem, kuri nesatur nitrātus, ir labi padevušies, un ieteikt lietot tos kartupeļu aizstāšanai līdz nākošajai ražai. Savu tuvinieku veselības dēļ katra namamāte būtu ar mieru tos nedaudzos mēnešus ieviest nelielus pārkārtojumus tradicionālajā ēdienu kartē. Ir vielas, un starp tām ir ūdens, kuras nevar aizstāt ne ar vienu citu dabisku vai mākslīgu produktu, bet kartupelis jau nu pie tādām nepieder.

Droši vien es biju vienīgais cilvēks republikā, kurš priecājās, skatoties uz 1987.(88. gada ziemā sapuvušo kartupeļu blāķiem pirmajā TV raidījumā «Labvakar». Ja pasaulē valdītu kāda augstāka būtne, tad šo gadījumu varētu uzskatīt par viņas labvēlības apliecinājumu mums.

Minēšu vēl vienu piemēru. Lai ar minimālu darbaspēka patēriņu no vienām un tām pašām lauksaimniecības zemju platībām iegūtu

lielākas ražas, kopā ar kūtsmēsliem lieto gan minerālmēslus, gan dažādas indes kaitēkļu un nezāļu apkarošanai. Daļu darbu palīdz veikt aviācija. Sākot ar 1986. gadu, ir aizliegta indīgo vielu izsmidzināšana ar lidaparātu palīdzību. Bet gudrs cilvēks jau no seniem laikiem zina, ka katru likumu var apiet ar līkumu. Ja jūsu Saimniecības tīrumos audzētajām kultūrām kaitēkļu vai slimības dēļ draud briesmas un nebūs plānotās ražas, tad kādam no vadības atliek tikai griezties Sanitāri epidemiolo-ģiskajā stacijā, un tur viņš dabūs atļauju aviotransporta izmantošanai izņēmuma kārtā. Ir nācis klāt liekais gājiens pēc atļaujas, bet būtība nav mainījusies.

Līdz šim, izmantojot lauksaimniecībā lidaparātus, bija jāievēro visai valstij vienoti noteikumi; pārtraukt darbus 1000 m attālumā no apdzīvotām vietām, lopu aplokiem un ūdensapgādes avotiem, bet 2000 m attālumā no zivsaimnieciski nozīmīgām ūdenstilpēm un ūdenstecēm. Ja vien zinātnieki neuztieptu, ka dabā svarīga ir katra sīkākā urdziņa, ne tikai zivīm bagātie ūdeņi, tad tos varētu uzskatīt par pavisam saprātīgiem un pieņemamiem noteikumiem. Par saprātīgiem un pieņemamiem tieši tāpēc, ka mūsu biezi apdzīvotajā republikā pārmitrā klimata apstākļos ar blīvo upju tīklu tie nav piemērojami. Pēc Ziemeļkaukāza, kur upju tīkla biezība ir 0,97 km uz 1 km^2, Latvija ir otrā. «Republikas vidējais upju tīkla blīvums — 0,58 km uz 1 kvadrātkilometru. Upju tīkls izvietots samērā vienmērīgi. Tikai nedaudz tas ir sablīvēts augstieņu nogāzēs, kuras ir bagātas ar nokrišņiem, un Austrumlatvijas zemienes un Zemgales līdzenuma rajonos, kur pārsvarā māla grunts» («Latvijas ģeogrāfija», 1 975). PSRS Eiropas daļas centrālajos rajonos upju tīkla biezība ir 0,15— 0,35 km uz 1 km^2, bet Urālos tikai 0,03 km uz 1 kvadrātkilometru.

Ja nesargās visas mazās upītes, ieskaitot tās, kurām nepienākas ūdens aizsardzības piekrastes joslas, tad neizdosies saglabāt arī lielākās. Tieši mazās upītes un strauti ir tie, kuri «cīnās priekšējās līnijās» un paši pirmie uztver mūsu palaisto piesārņojumu. Ja to pašattīrīšanās spējas ir labas, tad līdz nākamās pakāpes upei daudz vielu nemaz nenonāk. Tātad lauksaimniekiem ir trīs iespējas: nomākt sirdsapziņu, atsacīties no aviācijas vai izmainīt noteikumus.

Visvieglāk ir izmainīt noteikumus, tā-

pēc 1988. gadā eksperimenta nolūkā mēs izmantosim tikai granulētos minerālmēslus (patiešām prātīgi!), samazinot (?!) sanitāro aizsargjoslu ap apdzīvotām vietām līdz 300 m, bet pie upēm, ezeriem un ūdenskrātuvēm — līdz 500 metriem.

Kā rādās, ir jāmeklē citas iespējas, kā uzturēt civilās aviācijas dienestu, jo mūsu reģionā pilotam nav iespējams godīgi strādāt. Kāpēc tad to nieka 6—7% minerālmēslu dēļ, ko paredzēts izsēt no gaisa, upurēt mūsu upes, cilvēku veselību un celt neslavu aviācijai?

Varbūt varētu organizēt īpašu uzraudzības dienestu, kurš vispirms

palīdzētu atrast neskaitāmās atkritumu izgāztuves mežos, gravās, bedrēs un krūmmalēs; uzliktu par pienākumu teritorijas saimniekiem tās aizvākt un turpmāk uzturēt kārtību ar aviācijas palīdzību. Kamēr netiks noorganizēta atkritumu savākšana no lauku sētām un individuālajām mājām pilsētās, tikmēr šai piesārņošanas patvaļai gals nav saredzams. Bet pat tie atkritumi, kuri nav ne kaitīgi, ne indīgi, vienīgi bioloģiski nenoārdās, ir neiedomājami liels līdzsvaru traucējošs balasts dabā. Gan dēļ šī iemesla, gan progresējošās pazemes ūdeņu kvalitātes pasliktināšanās dēļ manī rada bažas fakts, ka par kaitīgo ražošanas atkritumu glabātavas izbūvi un atkritumu pārstrādes rūpnīcu celtniecību lielākajās pilsētās vēl arvien runājam tikai kā par priekšlikumiem, ko paredzēsim valsts ilgtermiņa programmas projektā XII piecgadei un periodam līdz 2005. gadam (Literatūra un Māksla, 1988, 26. febr.).

Palūkosimies, kas tiek darīts, lai visus apgādātu ar labiekārtotiem dzīvokļiem. — Ceļam dzīvokļus, nerēķinoties, kur paliks netīrie ūdeņi, kas nāks no tiem.

Dažos gadu desmitos iedzīvotāju skaits republikas pilsētās pieaudzis pilnīgi neticami. Salīdzinājumā ar 1935. gadu visbiežāk tas ir div- un trīskāršojies, bet nereti, kā Jūrmalā un Valmierā, palielinājies vairāk nekā 6 reizes. Skaitļi paši par sevi nav lieli, bet pilsētu izaugsmes raksturošanai pietiekami nozīmīgi. Pilsētu iedzīvotāju skaits taču sniedzas tūkstošos, desmitos un simtos tūkstošu. Līdz ar to ārkārtīgi pieaudzis saimniecisko un rūpniecības notekūdeņu apjoms.

Ar katru jaunuzcelto namu, sabiedrisko ēku, rūpniecības uzņēmumu u. c. būvi notekūdeņu daudzums pieaug. Piemēram, Rīga gadā dod tik daudz notekūdeņu, ka to izvietošanai būtu nepieciešamas divas tādas ezerdobes, kādā atrodas dziļākais ezers Baltijas republikās — Drīdzis.

Vienā un tajā pašā laika posmā notekūdeņu apjoms ir palielinājies nesalīdzināmi straujāk, nekā uzlabojusies to attīrīšana. 1935. gadā Rīgas notekūdeņus attīrīja vienīgi no mehāniskiem piemaisījumiem: audumu atliekām, papīriem u. c. priekšmetiem, kā arī no smiltīm. Izmaiņas attīrīšanas kvalitātē gan Rīgā, gan citur republikā ir tik niecīgas, ka kopumā tās var uzskatīt par nebūtiskām. Par to vislabāk liecina Rīgas līča stāvoklis. Tādēļ man ir kauns pārrakstīt oficiālos dokumentos minētos lielos skaitļus, kuri rāda atbilstoši normai attīrīto notekūdeņu daudzumu. Ja arī izdodas kādas no attīrīšanas iekārtām uzbūvēt daudzmaz pieņemamā kvalitātē un ir cerības ar laiku noregulēt to darbu atbilstoši pastāvošajām normām, tad ļoti bieži notekūdeņu reālais apjoms ilgajā būvniecības periodā ir pieaudzis tiktāl, ka uzcelto iekārtu jauda ir par mazu. Tā ir iznācis arī ar plaši izslavētajām Rīgas notekūdeņu attīrīšanas iekārtām, kuras būvē Buļļu

salā. 1990. gadā, kad jāsāk darboties to pirmajai kārtai, patiesais notekūdeņu apjoms vairāk kā pusotras reizes pārsniegs plānoto iekārtu ietilpību un spējas. Rīgai vismaz ir tā «priekšrocība», ka notekūdeņi tiek ievadīti Daugavā apmēram 400 vietās, tā ka, pēc maniem ieskatiem, būs viegli savākt kopā jaunajām iekārtām atbilstošo tilpumu, neaiztiekot pārējās iztekas.

Kā šādas situācijas. var izveidoties plānveidīgas saimniekošanas apstākļos, man nav viegli saprast. Varbūt tas notiek tāpēc, ka notekūdeņu attīrīšana ir tā saimniecības nozare, uz kuras rēķina visi grib visvairāk ietaupīt? Līdzko jāizvēlas projekts, tad vēlams, lai tas atbilstu lētākajām un vienkāršāk apkalpojamām attīrīšanas iekārtām. Iekārtu jauda tiek pieskaņota esošajam notekūdeņu daudzumam. Protams, arī vieta, kur jābūvē iekārtas, var vai nu sadārdzināt, vai palē-tināt celtniecības *darbu* izmaksas. Ne jau velti Rīgas līča piekrastē lielākā daļa notekūdeņu attīrīšanas iekārtu atrodas pašā pludmalē.

Es neesmu ne pret pilnvērtīgu uzturu, ne pret labiekārtotiem dzīvokļiem. Es esmu vienīgi pret TO, kas ir sagaidāms un no kā neglābs ne viens, ne otrs. Tāpēc vajadzētu it kā ar ovācijām uzņemt 1986. gadā pieņemto lēmumu par bezatlikumu tehnoloģijas ieviešanu rūpniecībā līdz 2000. gadam un arī republikas ekonomiskās un sociālās attīstības koncepcijas projekta pirmmateriālos nospraus-to mērķi «līdz 1995. gadam uzbūvēt visas nepieciešamās attīrīšanas iekārtas un izbeigt neattīrītu notekūdeņu izvadīšanu Baltijas jūras baseinā (. .)» (Cīņa, 1988, 17. febr.). Tomēr prāts uz gavilēm nemaz nenesas. Manai paaudzei ir varena pieredze turēt lēmumus, nospraustos mērķus un cita veida dokumentus godā, bet ļaut visam iet ierastajā gaitā.

Olainē esošajām rūpnīcām pēc dokumentācijas taču arī ir bezatlikumu tehnoloģija? Tāpēc speciālas atkritumu izgāztuves indīgajiem atkritumiem nav paredzētas.

Vai daudz kas ir mainījies pēc 1974. gadā Helsinkos noslēgtās Konvencijas par Baltijas jūras baseina aizsardzību un tolaik pieņemtajiem lēmumiem par neattīrītu notekūdeņu novadīšanas pārtraukšanu Baltijas jūrā līdz 1985. gadam? Ja būtu izpildīta kaut puse no tiešām savlaicīgajos un saprātīgajos lēmumos paredzētā, tad šodien varētu katru Konvencijas dalībvalsts pārstāvi vest pie jebkuras upes un pasniegt tam ūdeni kristāla glāzē. Diemžēl esam spiesti aiz kauna sarkt un meklēt veltīgus attaisnošanās vārdus, atpazinuši savas netīrās jūras piekrastes ūdeņus kādā respektablā starptautiskā žurnālā, kur publicēti no mākslīgā Zemes pavadoņa iegūti attēli (AMBIO, 1986, nr. 5.).'

Vai tiešām visu skaidrj saskatāmo, aptaustāmo un izmērāmo pierādījumu vēl ir par maz, lai apjaustu, ka šobrīd nav svarīgāka uzdevuma par dabas vides atveseļošanu tur, kur tas ir nepieciešams,

un saglabāšanu tur, kur tas vēl ir iespējams. Jautājumi par dabas, vides un nacionālās identitātes saglabāšanu nekad nav bijuši tik cieši saistīti kā pašreiz.

RAKSTA AUTORE HONORĀRU PĀRSKAITA KF SPĪDOLAS FONDA, IEROSINOT ATKĀRTOTI IZDOT:

PĒTERIS BIRKERTS, «LATVJU TAUTAS DZĪVES GUDRĪBA PEC SAKĀMVĀRDIEM, PARUNĀM UN CITIEM FOLKLORAS MATERIĀLIEM», I, II D., R., 1937.

PĒTERIS BIRKERTS, «IEVADS LATVJU TAUTAS PRĀTNIECĪBĀ». R.. 1937.

ANDRESS LANGEMETSS

(Igaunija)

PAR KULTŪRAS JAUNAS APJEGSMES IESPĒJAM

Divi fakti, šķiet, būtu noskaidrojušies. Pirmais no tiem — pārkārtošanās, kas tika pasludināta no PSKP CK 1985. gada aprīļa Plēnuma tribīnes un M. Gorbačova vadībā uzsākta no augšas, no pašiem augstumu augstumiem, sabiedrību pārsteidza pavisam negaidīti. Jo nupat vēl mūsu ekonomika «uzplauka» un «sekmīgi attīstījās», tikko nikni bijām vērsušies pret disidentiem un «samizaatu», inscenējot «vispārēju» nosodījumu. Mūsu sašutumu bija izraisījusi ebreji, Pievotgas vācieši un dievs vien zina kas vēl. Ar vienu vārdu sakot, politiskā situācija bija skaidra līdz mielēm, visi sabiedrības vadošie spēki bija piemērojušies tādam dzīvesveidam, kāds ie-spejams šādā sabiedrībā. Tagad pat grūti aptvert, cik cilvēku likteņu izkropļojusi korupcija, karjerisms un nelikumīga rīcība. īpaši skumji, ka šīs kaites dziļi skara zinātni un zinātniekus, objektīvās sabiedriskās apziņas augstāko balstu, ne mazāk baigi, ka demoralizējās arī mākslinieciskā daiļrade — viens no goda un tikumības pamatakmeņiem. Tagad, ja, tagad mēs apgalvojam, ka rakstnieku lielākā daļa palikusi uzticīga savai sirdsapziņai, taču, to teikdami, nepadomājam, cik talantīgu, iespējams pat ļoti talantīgu, autoru padevās korupcijai un verdziskai izdabāšanai līdz pat sevis noliegšanai, nepadomājam, ka šie cilvēki turpina tā darboties arī tagad. Parmaiņu nepieciešamība, alkas pēc tam bija jūtamas gaisā jau sen, bet ticība, ka varētu kaut kas mainīties, zuda un dzisa, tās vietā plauka un zēla pretestība, brīžiem skeptiska, brīžiem saniknota līdz ārprātam.

Otrs fakts — pārkārtošanās spēki ir patiešām sarosījušies, šie spēki apslēptā veidā sabiedrībā jau bija eksistējuši, dažkārt pat ar atkušņa periodā (pēc Staļina nāves) uzkrātu cīņas pieredzi bruņoti. Nedaudz

nogaidījuši, lai izpētītu apstākļus, šie spēki tagad ir ķērušies pie darba visur un no visas sirds, ar savu rīkošanos sabiedēdami vienu otru vējrāža tipa biedru, kas ar lielu apjukumu vēro notiekošo un uzdod paši sev neizteiktu jautājumu: ko viņi dara, vai no visas tiesas? Un ja nu tā — ko tad?

Sis jautājums — un ja nu, ko tad? — savā būtībā ļoti precīzi raksturo musu sabiedriskās apziņas faktisko stāvokli. Tas runā par pamatīgi sagrautām cerībām (tomēr — cerībām), par sociālas iniciatīvas, drosmes un pašapziņas zaudēšanu, runā par pilnīgi izpostītu «sabiedrības vienošanos». Ar šādu vienošanos pierunāt tautu būt brīvai un patstāvīgai nav iespējams, tapai kā nav iespējams pierunāt cilvēkus būt uzņēmīgiem, drosmīgiem, strādīgiem. Kamēr vien pastāvēs kaut vismazākās šaubas, vai strādīgos rīt nesauks par kulakiem, drosmīgos — par citādi domājošiem un uzņēmīgos — gluži vienkārši par blēžiem, tikmēr arī visaugstākās klases propaganda nedos gaidītos panākumus tautā, kuras atmiņā ir sāda vēsturiskā pieredze. Tautas ticību palīdzēs atjaunot tikai šis vēsturiskās pieredzes nesaudzīga, patiesa un publiska atkailinašana. Ja mūsu politiskā vadība tagad pēkšņi novērsīsies no uzsāktā ceļa, kļūs pārmērīgi piesardzīga un sāks demonstrēt «saprātīgumu», tautas acīs tā zaudēs visu un uz visiem laikiem. Lai butu vel skaidrāk, atkārtosim: tas, ka esam sākuši runāt par noklusētām lietām mūsu pagātnē, nepavisam nav ne ekstraordināra interese par vēsturi, ne rēkt, r :.jiaa (starp citu, rēķinu kārtošana arī ir vajadzīga, pat nepil cie šama!) kartības labad, tas ir tagadnes, un vēl jo vairak nākotnes, jautajums. Kamēr nav panakta pilnīga skaidrība jautājumā par mūsu pagātni, nevar lolot nekādas cerības, ka tauta ticēs nākotnei, nevar cerēt uz tautas dros-migumu, aktivitāti un strādīgumu. Bet bez visa tā nav iespējama pārkārtošanas.

Pirms sākam runāt par kultūras situāciju, jāatceras, ka oficiālās kultūras pastāvēšana un progress ir atkarīgi pirmām kārtam no atklātas iekšējās politikas veidošanās. Līdz pat šim laikam mūsu sabiedrība tādu jēdzienu nepazina, toties zināja vadības administratīvo centrālismu un uzraudzību. Lai īstenotu valsts ārpolitiku, bez šaubām ir vajadzīgu Ārlietu ministrija, taču iekšpolitika nedrīkst palikt tikai Iekšlietu ministrijas pārziņā. Par savas valsts ārpolitiku pēdējā laikā tauta zinaja tikai no baumām, minējumiem un ārzemju raidstacijām, kas balstījās uz šiem pašiem netiešajiem avotiem. Tā kā politiskās vadības kompetence bija pilnīgi nezināma, iedarbojoties uz tautas apziņu, netika likts lietu viens no visefektīvākajiem līdzekļiem: tautai netika dota informācija par iekšējo politiku. Faktiski mums bija darīšana ar drusku citada rakstura kompetenci — slepenība un neziņa lietiski notur tautu sasprindzinājuma, nedrošība, un to var daudz vieglāk pārvaldīt. Turklāt visas sabiedriskās kļūdas un kļūmes šādā situācijā var norakstīt uz pašas tautas rēķina: kā tad ta, paši bijāt ar mieru, paši atbalstījāt un tā tālāk.

Tātad — ko nozīmē atklāta iekšējā politika kultūras jomā? Ta nozīme, ka līdzās jāpastāv atšķirīgiem, politiskās domāšanās veidiem un

visdažādākajām idejām, ka tām jāsacērtas atklātā un vienlīdzīgā konkurencē Vai šādu greznību var atļauties sabiedrība, kura dzinusies pēc vienotiem politiskiem mērķiem un tiekusies pēc vietaatas ideoloģijas, vai arī tūlīt sāksies runas par revizionisma izpausmēm? Uz šādu jautājumu atbildēt ir ļoti grūti, jo attiecīgas vēsturiskās pieredzes vai parauga, nav, ja neņem vērā pirmos gadus pēc revolūcijas Krievija. Tā nebija partiju cīņa, bet konkurence starp dažadam sabiedriskajām idejām un dažādu ceļu meklējumi problēmu risināšanai. Kultūras dzīvē tas turpinājās līdz 20. gadu otrajai pusei.

Es akcentēju tieši politiskās idejas, jo nu vairs nav tas laiks$_L$ kad varējām sevi mierināt ar ilūzijām, ka kultūra var pastāvēt ārpus politikas. Bailes, ka kultūras jautājumi var tikt traktēti no politiskām pozīcijām, — tās palikušas no daudzu gadu atstātā mantojuma. Iekams tautai neizzudīs bailes no politikas, iekams politika nekļūs par tautas un tās kultūras dalu, gan politika, gan kultam būs un paliks par administratīvo vadītāju karjeras atribūtiem. Tieši tādēļ viens no pārkārtošanas pamatvārdiem ir **«гласность»,** *kas savā būtībā ietver ne tikai ļoti svarīgo publiskumu, bet arī pašu eksistēšanas veidu — dzīve atklātuma un godīguma apstākļos. Kultūras nākotnei šī otrā nozīme ir pat svarīgāka, jo jautājums attiecas tieši uz nākotni. Politikai, ekonomikai, sociālajai dzīvei jakļūst atktatai — ne tāda nozīmē, ka noslēpumus atklās post factutn: no paša sākuma visam jābūt redzamam, pieejamam un sabiedrības locekļiem kontrolējamam. Un vēl viens noteikums, kas ne mazāk svarīgs: sabiedrībai jāizprot un jāapjēdz, kas ar viņu, sabiedrību, notiek.*

Tieši šī pēdējā nosacījuma ignorēšana deva patiešām komiskus un pārsteidzošus rezultātus: prostitūtas pie mums no-

sodīja, bet prostitūcija nepastavēja, korupcija un spekulācija bija sasniegusi nepieredzētus apmērus, taču kā sadzīves paradība atzīta netika. Bija paliekas, ietekmes, atsevišķi gadījumi, pret ko cīnījās, bet vispārināta objekta, pret ko karot, nebija. Sads teorētisks smieklīgums pastāvēja gandrīz līdz pat pēdējam laikam.

Ņemsim par piemēru nacionālo garu, par ko pēdējā laikā tik daudz runa. Ļoti ilgi to dēvēja par buržuāziskās pagātnes palieku, ideoloģisku diversiju utt. Lai kā to nesauktu, parādība ir un paliek parādība. Gan Igaunijā, gan Krievijā, gan Kazahijā. Atklātuma laika politiskajai vadībai beidzot jāsaprot, ka nacionālo jautājumu neatrisinās ne dekrēti, ne tiesību aizsargātāji orgāni, ka vienīgais šī jautājuma risināšanas ceļš ir nesaraujama vienotība ar nacionalo garu kā esamību. Daudznacionālā valstī nacionālais jautājums tiek risināts katru dienu, vienmēr un visur. Tagad atklātībai atdoti čečeniešu, Krimas tatāru un citu tautu likteņi, taču jauna šī tema ir tikai presei. Sis «noslēpums» sen zināms daudzām tautām. Pats par sevi saprotams, ka šādas «zināšanas» nevarēja pārejām nacionālajām kultūrām dot nekādas pārliecinošas garantijas par nākotni, lai cik daudz par to nerunātu. Tautai vajadzīga ticība arī vēstures pašos

*asākajos brīžos: ne jau visi var iet uz fronti vai aizmuguri, ne jau visiem kara laikā bija iespējams izvēlēties — kur iet. Vēsture nav teorijas mācību grāmata, sava eksistence ir jāturpina gan frančiem, gan Krimas tatāriem, gan igauņiem un vāciešiem. Pa īstam nacija tiek akcepteta tikai tad, kad tās vēsture tiek atzīta tieši tādā veidā, kādā tā pastāv. Bet pēc 1987. gada 23. augusta notikumiem pie mums Tallinā atkal triumfēja «vecā tipa atklātums»: tika inkriminēts pats notikums un tā dalībnieki, bet vēstures fakti, kas tam visam pamatā, tika traktēti diezgan patvarīgi un vienkāršoti — gandrīz atkal nonākot līdz neglābjami novecojušo skolas mācību grāmatu līmenim. Un tas notiek laikā, kad vairāki padomju vēsturnieki un publicisti runā par nepieciešamību pārvērtēt dažus pasākumus Padomju Savienības ārpolitikā ŠO gadu beigās. Laikraksta «Moskovskije novosti» 1987. gada 6. septembra numurā Marksisma-ļeņinisma institūta direktors G. Smirnovs runā par PSRS toreizējām attiecībām ar Poliju sakarā ar 1939. gada vienošanos un nosoda Molotovu paziņojumu, ka Polijas valsts ir «Versaļas līguma kroplītis». Avīzē «Kņiž-noje obozreņije» 1987. gada 11. septembra numurā populārais publicists un ārzemju politikas speciālists E. Henrijs (S. Rostovskis) pastāsta, kā Staļins atbīdīja malā no politiskās darbības pieredzējušo diplomātu M Ļitvinovu, kurš nepiekrita PSRS un Vācijas vienošanās līgumam, un kā tieši šis līgums cirta smagus robus pasaules komunistiskajā un strādnieku kustībā. Padomju vēsturnieki Somijā uzskatīja par vajadzīgu pateikt, ka nepieciešama jauna 1939. gada ziemas kara vēsturiskā analīze. Tiesa gan, ar atpakaļejošu datumu «tas vairs nekādi nevar ietekmēt vēsturiskā līguma esamību», bet runa jau ir tieši par to, lai publiski pateiktu par šī līguma esamību, lai to izanalizētu, tāpēc ka līdz pat šim laikam padomju vēstures zinātne ta pastuvešanas faktu nav darījusi zināmu atklātībai. Un, visbeidzot, arī pašai demokrātijai vēl jāmācās atklātums, jāapgust esošās Konstitūcijas garantētās tiesības (nāciju tiesības **uz** pašnoteikšanos, sapulču brīvību, domu apmaiņas, **vurda un** preses brīvību).*

Tātad — jaunā kultūras apjēgsme, ja tudu izdosies tuvākajā laikā izveidot, vispirmām kārtām radīsies no jaunās iekšpolitikas. Sī jaunā politika nozīmēs nevis sagudrotas, vēlamas, ar varu uzspiestas vai pārveidotas sabiedrības akceptēšanu, bet gan reāli esošu sabiedrību: dažādas, neatkarīgas nācijas, dažādi sociālie grupējumi un slāņi, dažādi izglītības un kultūras līmerii, dažādi mākslinieciskie centieni un atšķirīgi cilvēka domāsanas veidi. Sādā veidā akceptētu sabiedrību, ja tā turklāt ir labi informēta, vadīt ir ļoti grūti, tai neder autoritatīvais režīms, tad nu patiešām nāksies saukt talkā demokrātiju ar visu bagāto starptautisko pieredzi tās vadīšanas formās. No Staļina laikiem, bet pasaules vēsture, protams, vēl agrāk, iekšpolitikas praktiska puse ir motivēta ar ārpolitikas vajadzībām. Dažreiz tas ari atbilst patiesībai, taču vēsture pierāda, ka bieži vien tieši iekšpolitikas pretrunas tiek pārnestas uz ārpolitiku. Un noskaidrot, ka bijis katra konkrētā gadījumā, ir diezgan grūti. Marksisma

teoretiki no paša sākuma ir noliedzoši izturējušies pret revolūcijas eksportu, taču praktiķi ne vienmēr bijuši ar viņiem vienisprātis.

Kultūras jaunā traktēšana nenozīme to, ka daudzie un dažādie domāsanas veidi tagad būs oficiāli «apstiprināti» un atļauti, bet gan to, ka jau esošais tiks ņemts vērā, ka darba kartībā tiks izvirzīts jautājums par attiecību veidošanos starp atšķirīgi domājošiem, par pretrunu pieļautību, juutajumu par varu. Jo demokrātiska sabiedrība pat nedomā piedāvāt valdīt par cilvēkiem, tā piedāvā vadīt viņu savstarpējās attiecības (saimnieciskas, politiskās, tiesiskas, morālās), to noregulēšanu. Tieši šādam nolūkam arī nepieciešama valsts vara.

Igaunijas kultūras dzīvē pārkārtošanās gars ienāca lēnām un piesardzīgi, taču ta klātbūtne vairs nav apstrīdama: savu īsto nozīmi atguva žurnālistika, notiek dzīvas diskusijas par visdažādakajiem ekonomikas un politikas jautājumiem. Diemžel šo procesu vada lielākoties tie paši vecie kadri — kaut arī PSKP CK 1987. gada janvāra Plēnumā tika atzīmēts, ka visas cerības pārkārtošanās posmā liekamas uz kadriem, kuru domašanas veids ir jauns. Nav šaubu, ka šāds domašanas veids piemīt tikai jauniem kadriem (to sabiedrības slāņu pārstāvjiem, kuri ir ieinteresēti pārkārtošanās panākumos), nevis vecajiem kadriem, kuri naigi pārkvalificējušies. Pagaidam kadru jautājums no sava sastinguma punkta nav izkustejies (taču vienreiz tam jānotiek, cita ceļa, gluži vienkārši, nav).

Kādas konkrētas iespējas var piedāvāt jaunā kultūras situācija? Ieskatam — daži piemēri. Eksperimenti teātros veidotu daudzas jaunas trupas — mēs tik sen jau runājam par aktieru mazo nodarbinātību, par pustukšajām skatītāju zālēm. Tagad uz savu risku un atbildību var eksperimentēt, nevis gaidīt, kamēr valdība atradīs par iespejamu uzcelt un atklāt jaunu teātri. Pirms gadiem divdesmit pietika iniciatīvas pavairot mašīnrakstā literārus izdevumus, kuru pamatā bija estētisko uzskatu kopība, tagad šo praksi vajag izvērst un turpināt, izdevniecības to atbalstīs. Tā kā pašreizēja izdevniecību sistēma to darīt nevēlas, jāsper radikālāki soļi — līdz pat kooperatīvu tipogrāfiju izveidošanai. Ir jāatjauno literāri mākslinieciskus grupu, studiju un darbnīcu tradīcijas. Neseno aizliegumu ietekmē cilvēki no šādas reālas un daudzveidīgas dzīves mākslā ir atradināti, tādēļ iniciatīva raisās lēni un smagi, jaunus izdevumus, jaunas mākslinieciskas formas gaida no augšas. Tas ir pavisam aplam. Tapat kā reālā ekonomika dzīvo pati pēc saviem likumiem neatkarīgi no grūdieniem no ārienes, arī kultūra iet savu gaitu, nevis attīstās pēc ieteikta šablona. Tādas kultūras pie mums pagaidām nav, bet mēs noteikti esam ceļā uz to.

Ar svaigu skatu jāvērtē arī pašreizējā prese un pārējie iespieddarbi. Daudzpartiju sistēmas pie mums nav, un tieši tā-aēļ tik dziļi iesakņojies uzskats, ka viss avīze un žurnāla publicētais vai izdevniecībā izdotais atspoguļo attiecīgas redakcijas idejisko platformu. Tādā veidā tika radīta dažādu platformu šķietamība situācijā, kad dažādas platformas gluži vienkārši nevarēja eksistēt. Tas, bez šaubam, no vesela saprāta viedokļa

raugoties, ir absurds. Bet praksē atsevišķa persona vai pat vesels kolektīvs nekad netika uzskatīts par spējīgu uzņemties atbildību, viņiem neuzticējās, ar viņiem gluži vienkārši nerēķinājās. Jo uzticēšanās un atbildības sistēmā iekļāvās tikai dažādu pakāpju vadītāji, bet visa pārēja sabiedrība no šīs sistēmas bija izslēgta. Kapec? Acīmredzot tāpēc, ka cilvēkus vērtēja tikai no tā viedokļa, cik uzticams pavalstnieks viņš ir, nevis no sirdsapziņas un morāles pozīcijām, nevis vēstures, tautas, politisko ideālu līmenī. Tagad, kad tiek celta godā daudzo staļinisma upuru piemiņa, mēs redzam, ka tie ir bijuši cilvēki, kas nav attaisnojuši kroplīgas varas uzticību, nav pildījuši šīs varas izvirzītās prasības, bet saglabājuši tīru sirdsapziņu tautas priekšā, nav nodevuši savus politiskos ideālus. Tās bija personības, kas uzņēmās atbildību uz sevi, par ko arī samaksāja ar visdārgāko.

Esam nonākuši līdz būtiskākajam kultūras jaunās apjēg-smes aspektam — līdz cilvēka izpratnei. Daudz laika un enerģijas padomju sociologi un filozofi veltījuši, lai atsvabinātu teorētisko cilvēka izpratni no vulgarizācijas, lai no masu vienotības atgrieztu dzīvei atsevišķu cilvēku. Piesardzī-

fi, ar daudzām atrunām, ar atkartotu piekapšanos maksājot, eidzot ir izdevies likt pamatus teorijai par cilvēka personību: ikviens no mums sakarā ar šo teoriju ir vienā un tai pašā laikā indivīds un personība, turklāt gandrīz harmoniska personība. Sī skaistā teorētiskā inkrustācija, tiesa, nekādi nevar atrast saskares vietu ar reāli esošajām darba rezervem un resursiem, ar cilvēcisko faktoru un cilvēkvienībām, taču tas vienalga ir labāk nekā nekas. Par citu pieeju cilvēkam faktiski varēs sākt runāt tikai tad, kad cilvēku vairs neuzskatīs par sabiedrības, šķiras, tautas, grupas vai politiskas idejas atribūtu, kad paši šie vispārinātie jēdzieni tiks uzskatīti kā cilvēka un cilvēku kopības atribūti; kad deduktīvā pieeja cilvēkam tiks nomainīta ar induktīvo, kad politiskajā un kultūras dzīvē sāks atzīt reālus cilvēkus un reālas cilvēku grupas, kad viņiem iemācīs vadīties nevis pēc deduktīvām un novecojušām shēmām, bet pēc induktīviem pētījumiem un zināšanam, kad atsevišķa personība un sabiedrība kopumā varēs dzīvot savu daudzpusīgo, interesanto un atbrīvoto dzīvi.

vof"

JĀNIS BALTAUSS

6 VAI 9?

Arābu sešniekam ir nelāga lieluma mānija— apgriezts otrādi, tas izskatās kā devītnieks. Iedomāsimies, ka visu Rīgas 6. tramvaju vadītāji kādu dienu dotu priekšroku 9. maršrutam un no Operas pagrieztos nevis Vefa, bet «Sarkanā kvadrāta» virzienā. Protams, tas daudziem maksātu nokavētu darbadienu. Bet ja šādi rīkotos visu transporta līdzekļu vadītāji? Kā liecina publikācijas Vissavienības

presē, mūsu valsts ekonomikas statistikā līdzīgas «maršruta maiņas» jau pirms krietna laika bija pārvērstas par vienu no saimniekošanas (lasi: izsaimniekošanas) iedarbīgākajiem manevriem.

Šo materiālu, kas sniedz salīdzinošu ieskatu sociālajā un kultūras statistikā Latvijā, var uzskatīt par žurnāla 2. numurā publicētā raksta «Kabinettaisnes vai likteņlīnijas?» tēmas turpinājumu. Tā ir dzimtenes mācība. Sakņu mācība. Par tās noturīgumu vai pārtrūkšanu liecina tiklab savu vēsturi un mentalitāti pasvītrojošu ielu nosaukumu kultūra, kā patiesos, zinātniski pamatotos skaitļos fiksēta un apzināta katra konkrēta reģiona etniskā, ekonomiskā un sociālā vienreizība gadu desmitu šķērsgriezumā.

Mūsu statistikas šodienu visai lakoniski un uzskatāmi raksturo no tās tieši atkarīgās nozares — socioloģijas dzīves apstākļi. Specializēts šai jomai veltīts žurnāls «Социологические исследования» PSRS sācis iznākt 1974. gadā. ASV ir pieci socioloģiski izdevumi, vecākais no tiem dibināts 1895. gadā. Vācijā— 1927. gadā (šodien VFR iznāk trīs šai jomai veltīti žurnāli), Francijā — 1929. gadā (šodien — trīs žurnāli). VDR šāds izdevums parādījās . . . trīs gadus pirms pašas valsts proklamēšanas. Pat jaunattīstības zemēs — tādās kā Indija un Argentīna — socioloģisko pētījumu žurnāli dibināti līdz 1974. gadam. Būtiski informācijas kropļošanas precedenti padomju tautsaimniecībā tika fiksēti jau divdesmito gadu otrajā pusē. Līdz 1925. gadam statistika sekoja rūpniecības attīstībai apmēram tā, kā to vēl šodien dara pasaules lielākajā daļā, datus par produkcijas ražošanu natūrā salīdzinot ar pērnā gada datiem. Jau 1926. gadā Vissavienības tautsaimniecības padomes priekšsēdētājs F. Dzeržinskis uzsvēra: «Es pastāvu uz to, ka skaitļi, kurus atskaitēs uzrāda tresti, ir uzpūsti, ka tie ir fantastiski. Tās atskaites, kuras mēs savācam, ir fantastika, kvalificēti meli . . . Tāda statistika nozīmē, ka var melot, cik uziet.» Līdz 1930. gadam vēl turpināja aprēķināt produkcijas apjomu natūrā, taču tikai zinātniskos nolūkos. Ar katru gadu šie rēķini aizvien vairāk atšķīrās no oficiālās statistikas, kas produkcijas apjomu rēķināja rubļos. Ja pēdējā ziņoja par neredzētiem pieauguma tempiem, tādējādi nodrošinot ievadrakstu pasakas ar fabulām, tad pirmā izskatījās krietni pieticīgāka. Šai neērtajai zinātniskajai statistikai nācās pazust . . . Vairumtirdzniecības cenu statistikas iznīcināšana liedza iespēju rēķināt produkcijas izlaides apjomu nemainīgās cenās (kapitālistiskās valstīs, arī buržuāziskajā Latvijā, šim nolūkam kalpoja cenu indeksi). Rezultātā uzņēmumi, uzskrūvēdami ikviena aizvien pieaugošās preču nomenklatūras jaunā izstrādājuma cenu, guva iespēju nesodīti kāpināt uz papīra ražošanas apjomu. Divdesmito gadu beigās faktiski likvidēja PSRS Centrālo Statistikas pārvaldi, pārveidojot to par Valsts plāna nodaļu. Rezultātu pakļāva plānam, respektīvi, vēlamajam, nevis esošajam faktam. Uz divdesmit gadiem apklusa

izdevums «Вестник статистики». Pēdējais šās voluntāraritmētikas apturēšanas mēģinājums datējams ar 1932. gada 8. janvāri. Jaunā statistikas vadība ar ekonomistu un ļeņinieti Vateriānu Osinski priekšgalā panāca likuma izdošanu par kriminālatbildību valsts plāna izpildes rādītāju nepareizas ziņošanas gadījumā. Diemžēl 1935. gadā V. Osinskis tika atbrīvots no amata, bet vēl pēc diviem gadiem sekoja visu viņa līdzgaitnieku arests.

Šis konspektīvais vēsturiskais ieskats īsumā rāda padomju statistikas kā ļeņiniskās uzskaites un kontroles sistēmas iznīcināšanas gaitu, izgaismojot arī šīs nozares rāpulības cēloņus Latvijā. Divus pēckara gadu desmitus ilgušais (ja lietojam literatūras kritikā parādījušos jēdzienu) kultūras pārrāvums Latvijā neveicināja jaunas sociālistiskas valsts skaitļu kultūras veidošanos. Radoši apgūstot vācu pedantiskajā skrupulozitātē sakņotās Latvijas statistikas pieredzi, Padomju Latvijas statistikas zinātnei teorētiski bija iespēja izvērsties par vienu no vadošajām šās nozares laboratorijām PSRS. Praksē ceļu uz šās iespējas īstenošanos aizšķērsoja 1929.—1953. gadu plānveida represiju un to seku plaisa. To, ka visai augstais Latvijas statistikas līmenis nebija kāds īpašs buržuāziskās valdības sasniegums, rāda ieskats jau krietni senākā pagātnē izdotajās grāmatās. Lūk, piemēram, salīdzinājumam divas skolas grāmatas. Pirmā datēta ar 1859. gadu, otrā nākusi klajā 1982. gadā.

Jelgavā izdotā «Grāmatiņa priekš skolām un mājām» saucas «Mūsu tēvzemes aprakstīšana un daži pielikumi īsumā saņemti». Tās autors — jaunlatvietis Krišjānis Barons šeit raksta: «Kurzeme ... pa šo laiku tai 560 tūkstoši iedzīvotāju piemājo, no kuriem 1) 460 tūkst. Latvieši, 2) 45 tūkst. Vācieši, 3) 22 tūkst. Zīdi, 4) 10 tūkst. Poļi . . , 5) 8 tūkst. Leiši . . , 6) 12 tūkst. Krievi . . , 7) 2300 Lībieši . . un vairāk kā 8) 200 Čigānu, kas apkārt vazājas, zirgus mīdami, jērus zagdami un ļaudis krāpdami.» Seko novada lielāko pilsētu un iedzīvotāju skaita rinda: Jelgava — 23 000, Bauska— 2300, Tukums— 3000, Kuldīga — 4500, Ventspils — 2300, Piltene— 1100, Liepāja — 10 000, kā arī «Saldē ar jau 20 namiem un 100 iedz.». Skolniekam ir dota iespēja iepazīties arī ar miestu iedzīvotāju skaitu, muižām un to īpašnieku uzvārdiem.

Atsevišķu lirisku atkāpi pelna ironiskas attieksmes caurstrāvotais Krišjāņa Barona stils, kāds šodienas mācību grāmatās līdzinātos vispārdrošākajai ierēdnieciskās subordināci-jas pārkāpšanai: «Ne visi šie dažādie ļautiņi vienādā vīzē savu Dievu godā un pielūdz, bet katrs pēc savas īpašas ticības, un šādas ticības ir kādas 6 mūsu dievbijīgajā Kurzemē.»

120 gadus pēc šīs mācību grāmatiņas iznākušajā «Latvijas PSR ģeogrāfijā 7. un 8. klasei» Kurzeme kā novads ar savām individuālām etniskām īpatnībām paliek neatklāta. Visas augstāk citētās un necitētās

informācijas vietā skolēns saņem vienīgi uzziņu par Liepājas iedzīvotāju skaitu, šai grāmatā Kurzeme ir ekonomisks reģions, neapdzīvota teritorija, kas ražo produkciju. Daži mazāk aptuveni skaitļi par šā novada ļaudīm rodami Latvijas Padomju enciklopēdijas sējumā 52. Tajā ir arī nodaļa «Latvieši», kurā, šķiet, būtu īstā vieta detalizētai tautas gaitas statistiskai analīzei. Diemžēl četru (!) autoritatīvu autoru skopajās pusotrās lappusēs galvenokārt valda pārstāsti vidusskolas mācību grāmatu gaumē. Krišjāņa Barona «Mūsu tēvzemes aprakstīšanā . . .» par latviešiem rakstīts: «Latviešu

tautas skaitlis tagad ir šis: Kurzemē dzīvo 460 tūkstoši Latvieši, Vidzemē 370 tūkstoši un Vitebskā vairāk nekā 160 tūkstoši. Leišos kādi 17 tūkstoši un Pēterburgā kādi 3000. Kopā viens miljons un 10 tūkstoši Latvieši. Vitebskas gubermentē, kā liekas, ir senāk bijuši vēl daudz tālāk Latvieši nekā tagad; tie ir ar laiku pieņēmuši krievu valodu. (Tagad Vitebskā . . ir dzimtbūšana; lielākā daļa no šiem Latviešiem grāmatas lasīt nei prot, nei grib, it kā priekš 40 gadiem pie mums).» «Latvijas PSR ģeogrāfija 7. un 8. klasei» skaitļu pielikumā nekādas ziņas par latviešiem nesniedz. Nav pat informācijas par šīs tautas kopskaitu Latvijā. Savukārt Latvijas Padomju enciklopēdijas sējumā 5j noda|ā «Iedzīvotāju etniskais sastāvs» uzrakstītas vislatviskākās pilsētas, minot aptuvenu latviešu procentuālo īpatsvaru tajās. 1936. gadā izdotajā trīssējum-niekā «Latvijas zeme, daba un tauta» šādi dati rodami par katru Latvijas pilsētu. Taču atgriezīsimies pie «Latvijas PSR ģeogrāfijas . .». Kur procentu rādītāji nav izdevīgi, lietoti skolēnam grūtāk uztveramie absolūtie skaitļi. Tie gan neliedz iespēju izrēķināt, ka 1940. gadā latviski izdoto grāmatu īpatsvars republikā bija 71%, kamēr 1981. gadā tas nesasniedza 50%. 1940., proti, sabiedriskās iekārtas maiņas, gada izraudzīšanās par salīdzināšanas indeksu gan mācību grāmatās, gan fundamentālos izdevumos šķiet nepārdomāta. Nodaļā «Žurnāli un periodiskie izdevumi latviešu valodā» skaitļu vietā redzamas izlaiduma līnijas. Tas pats vērojams LPE sējuma *5g* 594. lappusē. Salīdzinājumi ar 1940. gadu gan rāda mūsu poligrāfijas attīstību padomju varas periodā, taču neatspoguļo šās nozares kāpumu un kritumu dinamiku Latvijā kopumā. Vai sistemātiski publicētie 20. un 30. gadu pirmās puses pētījumi kā salīdzināšanas cienīgi dati nav sa-balsojušies ar visus šos gadus tik ļoti popularizēto vēsturiskā optimisma motīvu? Lūk, daži skaitļi. 1930. gadā Rīgā iznāca 208 dažādi žurnāli un 56 laikraksti latviešu, krievu, vācu, ebreju, poļu, lietuviešu, angļu, franču un esperanto valodās. Detalizētāka informācija apkopota 1940. gadā Latvijas un PSRS tautu kulturālās tuvināšanās biedrības izdotajā grāmatā «Книга в Латвии» (1940. gadā Rīgā—114 žurnāli, tai skaitā 18 iknedēļas). 1980. gadā Rīgā iznāca 31 žurnāls un 43 laikraksti . . . Par citām valodām, izņemot krievu un latviešu, ja arī tajās kas tika

izdots, skaitļi klusē.

1922. gada 31. decembrī rakstā «Jautājumā par nacionalitātēm jeb par «autonomizāciju»» Ļeņins, brīdinot no pārmērībām «lielās» nācijas valodas nozīmes pārspīlēšanā, rakstīja: «Nav šaubu, ka ar dzelzceļa dienesta vienotības ieganstu, ar fiskālās vienotības ieganstu u. tml. pie mums. . ieviesīsies milzīgi daudz tīri krieviska rakstura ļaunprātību.» Šā gadu desmitiem ignorētā brīdinājuma sekas bija radušas dzirdīgas ausis arī Latvijā, kur noasiņojusī uzņēmība un novadējusies pašapziņa nebija tām cienīgas pretinieces. Statistika šo procesu radījusi gleznā, kas veidota drīzāk sirreālistiskā, nevis reālistiskā manierē. Par varas mākti trieptā augšupeja tautas drāmu aizstājusi ar skaitļu traģikomēdiju. Vienīgais republikas statistikas izdevums, kurā skaitļu informācija apkopota regulāri un plānveidīgi, ir «Latvijas PSR tautsaimniecība». Diemžēl sociālo un kultūras sfēru tas praktiski neskar. Ar tām nosacīti tuvāk iepazīstina vienīgi tulkojumi no krievu valodas. Šīs grāmatas varētu saukt par centralizācijas upuru piemiņas izdevumiem. To vidū, piemēram, Latvijā izdotas no krievu valodas tulkotas latviešu tautas pasakas. Statistikas laukā — koncertu programmiņas izmēru lapiņa «Rīga skaitļos». Skaitļu pamaz. Rīgas — vēl mazāk. Dažu kopsavilkumu gadījuma rakstura sakopojums.

Apjoma ziņā iespaidīgāks ir latviski līdz šim nepārtulkotais statistikas krājums «Рига». Praktiski nevienam šeit rodamam skaitlim, kas attiecas uz kultūras un sociālo statistiku, nav ne dzimuma, ne vecuma, ne nacionālās piederības.

Lai krājuma «Рига» (1982) apskats būtu ietilpīgāks, salīdzinājumam ielūkosimies pusgadsimtu agrāk Rīgas pilsētas statistiskā biroja izdotajā «Rīgas pilsētas statistiskas gada grāmatā» — izdevumā, kas nāca klajā regulāri no 1920. līdz 1938. gadam. Krājumā «Рига» nodaļā «Iedzīvotāji» demogrāfiskās statistikas senākais pieturas punkts ir 1897. gads. Kāpēc tieši šis un ne 1900. gads? Pilsētu apdzīvotības vēstures interesenti daudz izziņas materiāla var gūt LPE sējumos. Diemžēl šie bieži vien unikālie dati rodami tikai tekstā, bez izdalījuma pārskatāmās skaitļu tabulās. Šādi izkārtoti informācijas sistēmu varam skatīt «Rīgas pilsētas statistiskas gada grāmatā», kas uzrāda rīdzinieku skaitu ik gadu, sākot ar 19. gadsimta sākumu (1812. gadā — 36 354 rīdzinieki, 1850. — 61 543). Krājumā «Рига» nez kāpēc neuzskata par svarīgu fiksēt pilsētas iedzīvotāju skaitu Padomju Latvijas pirmajā gadā. Tāpēc — daži skaitļi no «Rīgas . .» (īsināšanas nolūkā lietošu šādu 1932. gada grāmatas nosaukumu): 1900.— 314 800 rīdzinieki, 1914. — 505 500, 1919, — 200 000, 1923. — 383 000. Krājums «Рига» informē par noslēgtajām un šķirtajām laulībām, taču ar to lasītājam veltītais Mendelsona valsis arī beidzas. Trūkst datu par jauktajām laulībām, nav šķiršanās iemeslu un dzīves pirmajā gadā mirušo uzskaites, nav ziņu par dzimušajiem pēc dzemdību skaita un

mātes vecuma (pēdējo var atrast LPE sējumā 5г). «Rīgas . .» lappuses sniedz salīdzinošu ieskatu iedzīvotāju kustībā, uzrādot katru mēnesi noslēgto un šķirto laulību skaitu. 1930.—1932. gada periodā visbiežāk precējušies decembrī. Arī mirušo skaitlis visaugstāk cēlies gadu izskaņās. Toties jaundzimušo iecienītākie mēneši bija marts, aprīlis, maijs un jūnijs (augstākie rādītāji šais gados attiecīgi 510, 502, 510 un 521 dzimušais). Demogrāfiskā statistika rāda, ka lielākais dabiskais pieaugums 30. gadu sākumā bijis Rīgā dzīvojošajiem krieviem, proti, +313 1930. un -f- 291 1932. gadā. Respektīvi, dzimušo skaits apmēram par 30% pārsniedzis mirušo skaitu. Savukārt Rīgas lietuviešiem un igauņiem — gluži pretēja aina: attiecīgi — 17 un — 29 lietuviešiem, — 14 un —28 igauņiem. Latviešu dabiskais pieaugums Rīgā bija +219 1930., +378 1931. un +272 1932. gadā. Laulībā rīdziniecēm šais gados vairāk dzimuši zēni (193t. — 3114 zēni un 2902 meitenes, 1932. — attiecīgi 2782 un 2684), kamēr ārlaulībā priekšroka bijusi daiļajam dzimumam: 384 meitenes un 377 zēni 1930. gadā, 415 meitenes un 403 zēni 1932. gadā. Statistiskā aina dod iespēju izrēķināt, ka ārlaulībā dzimuši vidēji katrs 7. zēns un katra 8. meitene. Un mūsdienu Rīgā? Kultūras pārrāvums turpinās. Vismaz skaitļu kultūrā. Zināmu priekšstatu par Latvijā dzīvojošo tautu dzimstības tempiem var gūt LPE sējumā 5г nodaļā «Iedzīvotāju atražošanās», tomēr tik solīdi apjomīgā izdevumā ar pārstāstu pārāk bieži aizstātie skaitļi neliecina par augstu statistikas līmeni. Piemēram, grāmatas 118. lappusē lasām: «Nedaudz lielāka par vidējo ir dzimstība baltkr. un liet. ģimenēs, mazāka— ebreju ģimenēs. Latv. un kr. ģimenēs dzimstība ir līdzīga.» Diemžēl šo poētisko līdzību apstiprinošu skaitļu izdevumā trūkst, lai gan cita informācija *turpat* līdzās izpelnījusies iekļaušanu grodās ciparu tabulās. Kā LPE, tā krājumā «Рига» piemirstas daudzbērnu ģimenes. Dažu žurnālu publicētie apraksti rāda, ka tās Latvijā vēl nav gluži zudušas. Apkopojošus datus gan varam atrast vienīgi «Rīgas . .» skaitļu tabulās. Tās vēsta, ka 1930. gadā ceturtais bērns dzimis 136 latvietēm, 55 krievietēm, 38 ebrejietēm, 13 polietēm, 2 lietuvietēm un 1 igaunietei. Jaunu piecu bērnu ģimeņu skaits pa tautībām attiecīgi: 62, 38, 14, 6, 3, 1. Sešu bērnu ģimenes — 28, 20, 5, 3, 1, 0. Par septiņu un vairāk bērnu mātēm kļuvušas 37 latvietes, 43 krievietes, 13 ebrejietes, 14 polietes, 1 lietuviete un 1 igauniete. Interesants ir krievu un poļu ģimeņu īpatsvara pieaugums visražīgāko grupā. Savdabīgu ieskatu Rīgā dzīvojošo nāciju savstarpējās attiecībās sniedz jaukto laulību statistika. 1930. gadā latvietes noslēdza 112 laulības ar krieviem, 99 ar poļiem, 89 ar vāciešiem, 39 ar lietuviešiem un 16 ar igauņiem. Rīgas latviešu puiši jaukto laulību jomā bija atturīgāki, nododot savu nākotni 82 krievu, 53 poļu, 36 lietuviešu un 12 vācu meiteņu ziņā, Uzrādītā statistikas aina liecina, ka no 2871 jaundibinātās ģimenes katru piekto

veidoja divu dažādu tautību pārstāvji. Tiesa, arī šis pārskats nav pilnīgs, jo uzrādītas tikai tās laulības, kurās vienu pusi pārstāvēja latvieši. Rezultātā trūkst ar skaitļiem pamatota priekšstata par Latvijas mazākumtautību savstarpējiem kontaktiem, šķirtās laulības «Rīgas . .» tabulās grupētas pēc nodzīvoto gadu skaita, šķiršanās iemesliem un bērnu daudzuma. Visbiežāk šķirtas bezbērnu ģimenes ar 5 līdz 10 gadu stāžu, šai kopdzīves posmā bijis arī visvairāk šķiršanos laulības pārkāpumu rezultātā. Tiesa, ir arī izņēmumi. Piemēram, 1930. gadā pēc 20 kopdzīves gadiem šķirušies kādas piecu bērnu ģimenes vecāki. Ziņas par mirušajiem rīdziniekiem klasificētas pēc nāves cēloņu grupām, vecuma klasēm un tautībām, uzrādot arī aizgājēja dzimumu. Atsevišķi izdalīti dati par slimnīcās mirušajiem rīdziniekiem un iebraucējiem. Sešas lappuses aizņēmušo (slimību — nāves cēloņu) tabulu noslēdz pašnāvnieku statistika: 124 1930., 143 1931., 165 1932. gadā. Ja mūsdienu Latvijas statistiskajos izdevumos būtu līdzīgs informācijas apstrādes līmenis, iedaļā «Ienaidnieka karaspēka iznīcinātie iedzīvotāji» mēs lasītu Afganistānas Republikā kritušo rīdzinieku skaitli un nepārtiktu no baumu piedāvātajiem ciparie m.

Lasītājam pieejamie mūsdienu statistikas skaitļi, līdzīgi Kurzemes naftai, izlaužas tik niecīgās devās un tik izkaisīti, ka par vienotu sociālās un kultūras statistikas sistēmu nav pamata runāt. Interesanti, bet Haotiski statiskas mozaīkas stikliņi rodami grāmatā «Rīga sociālisma laikmetā» (1980). Diemžēl šie jau tad 5—10 gadus vecie dati ir, pirmkārt, vienīgie ar vēsturiska izziņas materiāla vērtību, otrkārt, bez detalizētas salīdzināšanas iespējas, jo par šāda izdevuma ikgada atkārtotu iznākšanu nekas nav dzirdēts. Šeit rodami sistematizēti dati par rīdzinieku nacionālo sastāvu (10 gadus veci), to vecumstruktūru (arī 10 gadus veci), nedēļas sadalījums stundās un minūtēs pēc nodarbību grupām (8 gadus vecas ziņas) utt. Diemžēl šo faktu lauvas tiesa izklāstīta bez pienācīgas analīzes un nepārskatāmi.

Mazliet detalizētāka informācija, salīdzinot ar augstāk citēto 1932. gada «Rīgas pilsētas statistikas gada grāmatu», apkopota šās sērijas pirmajos, acīmredzot ar lielāku iedvesmu gatavotajos izdevumos. Piemēram, «Rīgas pilsētas statistikas gada grāmata 1923., 1924. gadam» ietver nodaļu «Visstiprāk apmeklētās izrādes Rīgas teātros 1922. — 1924. gadā», kurā vācu lugu nosaukumi lasāmi vāciski, bet krievu — krieviski. Te ir reāls, kā mēs tagad teiktu, starpnacionālo attiecību kultūras līmeņa piemērs (grāmata iznāca paralēli latviski un vāciski). 30. gadu izdevumos šī tradīcija jau bija zudusi. Teatrāļiem, šķiet, ir interesanti ielūkoties tā laika izrāžu «hit-

parādes» virsotnēs: Nacionālajā Operā — «Aīda» (1922. g.), «Hofmaņa stāsti» (1923. g.), «Nāra» (1924. g.). Nacionālajā teātrī attiecīgi «Spēlēju, dancoju», «Maija un Paija», «Aspazija». Dailes teātrī — «Kapelmeistara Kreislera brīnišķīgie piedzīvojumi», «Skro-derdienas

Silmačos», «Mērnieku laiki». Zīmīgi, ka šāda statistika liecina arī par intensīvu repertuāra apriti — neviena izrāde nav iekļuvusi apmeklētākās godā divus gadus pēc kārtas. Krievu drāmas teātrī 1922. gadā vispieprasītākā izrāde bijusi «Осенние скрипки», 1923. — «Страсть», 1924. — «Дама с камелиями». Administratoriem, meklējot papildu krēslus visvairāk apmeklētajām izrādēm, droši vien interesanti ieskatīties pirms sešiem gadu desmitiem uzstādītajos apmeklētības rekordos: 1923. gadā Nacionālajā Operā vienā izrādē — 1039 skatītāji, Nacionālajā teātrī— 764, Dailes teātrī (1924. gadā) — 623. Citā lappusē rodam visu deviņu Rīgas teātru apmeklētāju statistiku par katru mēnesi. Šķiet, mūsu teātra un izrāžu recenzēšanas līmenis ir pietiekami augsts, lai būtu pelnījis atbilstošu statistikas analīzi. Krājumā «Рига» (1982. g.) uzrādīts vietu un apmeklētāju skaits ne tikai Rīgā vispār, bet arī katrā teātrī atsevišķi. It kā daudz ciparu, taču šoreiz vairāk satrauc abu statistikas grāmatu aplūkoto teātru nacionālās daudzveidības krasā sarukšana. 1930. gadā trijos Rīgas vācu teātros pabija 53 459 apmeklētāji, divos ebreju teātros— 64 861, poļu teātrī — 1479, lietuviešu teātrī—1550. Ja vācu teātru slēgšanu var izskaidrot ar repatriāciju, ebreju — ar izceļošanu uz Izraēlu, tad kurlums pret aizvien pieaugošā Rīgas poļu un lietuviešu skaita kultūru izgriež daudzināto tautu draudzības lozungu ar vīli uz āru. Tas pats sakāms par skolām. Skumji apzināties, ka Rainim, kurš savulaik mēģināja pārliecināt buržuāziskos ministrus par baltkrievu nacionālās skolas saglabāšanu Latvijā, mūsdienās ministru vidū neklātos vieglāk. Protams, ja vien viņš šodien varētu būt izglītības ministrs . . . Tāda iecelšana būtu pretrunā ar jebkuru tautas kultūru degradējušo činavnieku plejādes centieniem, kas sekoja pēc Raiņa buržuāziskajā un ar izņēmumiem arī Padomju Latvijā un pēc Lunačarska Padomju Savienībā. Rainis kā izglītības ministrs bija ierēdnis. Bet Rainis bija KULTŪRAS ierēdnis. Imants Ziedonis kā sabiedriskā Kultūras fonda priekšsēdētājs arī ir KULTŪRAS ierēdnis. Mūsu ministrijās — tiklab Kultūras, kā Izglītības—.šķiet, savā vairumā valda kultūras IERĒDŅI. Pirmie bija un ir no domas uz papīru dzīvojoši cilvēki. Otrie — no papīra uz frāzi dzīvojoši. To apliecina arī šodien notiekošās skolu pseido-reformas vakardienas statistika. Jau pieminētais krājums «Рига» laupījis nacionālo un dzimumu piederību ne tikai skolēniem, bet arī zīdaiņiem, fiksējot tikai bērnudārzu skaitu un bērnu kopējo daudzumu tajos. Augstskolu absolventi savukārt izpelnījušies ieskaitīšanu tai vai citā specialitāšu grupā. Interesantākais hibrīds saucas «специальности университетов», kurā sapotēti biologi, ekonomisti, žurnālisti un matemātiķi. 1932. gada «Rīgas . .» lappusēs bērnudārzi aplūkoti pēc valodām (latviešu, krievu, vācu, ebreju), nepiemirstot arī zēnu, meiteņu un audzinātāju skaitu katrā no tiem. Pēc līdzīga principa sistematizētai statistikai šodien

būtu jāuzrāda, piemēram, cik krievu bērnu apmeklē latviešu bērnudārzus, lai runas par pēdējo augstāku līmeni netiktu iztulkotas kā nacionālistiska lieluma mānija. Trīsdesmito gadu statistika ir daiļrunīgāka arī Latvijas Universitātes absolventu kopskaita analīzes aspektā — uzrādot katras fakultātes izlaiduma dzimuma struktūru, Latvijas pilsonību, kā arī ārzemju studentu, mācību spēku un studējošo skaitu. Protams, tāda pati informācijas sistematizācija ievērota arī pārējām augstskolām veltītajās statistikas tabulās. Prasība pēc zinātniski izstrādātas plānveidīgas bibliotēku statistikas jaunas Valsts bibliotēkas celtniecības solījumu piecdesmitās gadskārtas priekšvakarā, iespējams, skan naivi. Datiem, kurus lasītājs ieraksta reģistrācijas kartiņā, nav atpakaļceļa. Tā vārgo atblāzmu redzam statistikas krājuma «Рига» apkopoto skaitļu dīvainajā atlasē. Sai līkloču ceļā pazuduši dati par grāmatu skaitu atsevišķās bibliotēkās, par to dalījumu pēc valodām, par lasītāju diferencētību pēc profesijām u. c. Toties izceltas Kultūras ministrijas bibliotēkas un to fondi. Tiesa, tuvāku datu par šā resora pakļautībā esošajām iestādēm tradicionāli trūkst, kā rezultātā lasītājam, ja vien viņš nav ministrijas ierēdnis vai izteikts karsējs, šie skaitļi praktiski neko nepasaka. 1932. gada «Rīgas . .» statistikas tabulas piedāvā šādu informācijas grupējumu: J. Misiņa bibliotēkas apmeklētāju un ik mēnesi izsniegto grāmatu skaits, analoģiski dati par Rīgas pilsētas bibliotēku, kā arī grāmatu sastāvs valodu sadalījumā un ikmēneša apmeklētāju skaits Rīgas lasītavās. J. Misiņa bibliotēka viskuplāk apmeklēta 1930. gada maijā — 455 cilvēki, 1931. gada novembrī — 638, 1932. gada novembrī — 914. Sais trijos gados kopējais apmeklētāju skaits audzis no 3970 līdz 6868 cilvēkiem. Grāmatu sadalījums mazajās bibliotēkās (par J. Misiņa un Rīgas pilsētas bibliotēkām dati nav apkopoti) 1933. gadā bijis sekojošs: 175 037 latviešu valodā, 75 602 krievu, 29 181 vācu, 4656 ebreju, 1775 lietuviešu, 545 franču, 377 angļu un 406 baltkrievu valodā.

Uz mūsdienu svarīgāko kultūras dzīves rādītāju statistikas fona traģikomiska izskatās ažiotāža ap skaitļa ticamību citās jomās. Bezgala daudz nervu šūniņu iet bojā, pierādot, piemēram, «Mikrofona» dziesmu aptaujas zemo vai augsto estētisko līmeni. Parasti šīs valodas paliek bezpajumtnieces bez konkrētu priekšlikumu seguma. Tai pat laikā aptaujai nav statistiska atsvara — ne izpārdoto skaņuplašu regulāra pārskata veidā, ne sistematizētā pieprasītāko dzejoļu grāmatu skaitļu informācijas formā. Tiesa, pirmie precedenti šai jomā jau ir gan dzejā (gada nozīmīgāko publikāciju lapa š. g. 1. janvāra «Cīņā»), gan rokmūzikā (LPSR Mūzikas biedrības aptaujas rezultāti 1987. gada 26. decembra «Padomju Jaunatnē»).

Tāds visumā ir sociālās un kultūras statistikas veselības stāvoklis. Tiesa, dažu pētnieku darbos arī šodien var atrast izsmeļošas statistikas

paraugus, taču tie ir privātas iniciatīvas augļi. Turklāt izkaisīti, jo rodami zinātniskos darbos, nevis statistikas krājumos, kuriem savukārt, atklāti sakot, grūti ticēt. Pēdējā laikā, pirmo reizi periodikā parādoties aprēķiniem, kuros izmantotie kritēriji atšķiras no oficiālajiem, agrāko gadu statistika atmaskota ne reizi vien. Piemēra pēc — zinātnieka G. Hani-na un ekonomista V. Seļunina aprēķini. Tie liecina, ka no 1928. līdz 1985. gadam nacionālais ienākums PSRS pieaudzis 6—7 reizes, kamēr oficiālai statistikai labāk paticis uzrādīt citu skaitli — 90 . . .

Maskavas Valsts universitātes docenta B. Notkina rakstā «Uzticības ābece», kas publicēts laikraksta «Ļiteraturnaja gazeta» 1987. gada 23. decembra numurā, izskan jau daudzviet atbalsojusies doma par jēdziena «glas-nostj» neprecīzo tulkojumu. Angļi lietojot vārdu *«openness»,* kas nozīmē «atklātība», «vaļsirdība». Taču šai gadījumā nav runa par lingvistiskām neprecizitātēm. Amerikāņu diplomāts Metropolitēna muzeja direktors Viljams Luers minētajā rakstā saka: «Atklātums nav identificējams ar vaļsirdību, patiesumu vai paškritiku, jo katram no šiem vārdiem ir precīzs angļu ekvivalents.» B. Notkins turpina: «. . atklātums, kas ietver sevī visus šos jēdzienus, neaprobežojas ar tiem vien. Viena no atklātuma būtiskākajām nozīmēm — tautas tiesības uz statistikas, arhīva un iestāžu informācijas pieietamību.» V, Luers piedāvā jēdzienu «glasnostj» tulkot ar vārdiem, kuru latviskais ekvivalents ir «sabiedriska apspriešana». Sāds atklātums praksē nozīmētu ikviena visu reģionu skaroša sabiedriska jautājuma apspriešanu un izlemšanu, piedaloties katram šai teritorijā dzīvojošam balsstiesīgajam pilsonim. Vēl neesam apjēguši, ka demokratizācijas būtība ir arī katram pilsonim praksē garantēta iespēja sekot līdzi ikvienai savas valsts dzīves norisei, analizējot un iesaistoties tēs pilnveidošanā regulāri, nevis tikai tad, kad aicina apspriest jaunu projektu. Godīgai un visaptverošai statistikai jākļūst par katram pieejamu vārdnīcu sarunai starp «augšām» un «apakšām». Apspriežamu tematu tiešām netrūkst. No mūsu republikas uzplaukuma un to apdzīvojošo tautu kultūras dabiskas mijiedarbības viedokļa nepārdomāta šķiet, piemēram, pārmērīga aizraušanās ar citu reģionu darbaspēka pārvilināšanu. Kādā Baltkrievijas laikrakstā ievietotu sludinājumu dar-baroku sekmīgas vervēšanas nolūkā, piemēram, papildina fotouzņēmums, kurā triju dabā esošu jaunceltņu vietā redzamas sešas «foto-augstceltnes». Darbaspēkam pieaugot, ir samazinājies republikas pamatiedzīvotāju skaits. Sakuplojušās «rūpnīcas, kuras dzīvo pie mums, ir kurlmēmas» (I. Ziedonis). Sās pašas kaites piemeklēta ir minētās vainas «atspoguļojošā» statistika. Jau citētajā rakstā «Jautājumā par nacionalitātēm jeb par «auto-nomizāciju»» Ļeņins, iespējams, paredzēdams līdzīgas situācijas izveidošanos, brīdināja: «. .

apspiedējas jeb tā saucamās «lielās» nācijas (lai gan lielas tikai ar savām varmācībām, lielas tikai tādā ziņā, cik liels ir deržimorda) internacionālismam jāizpaužas ne tikai nāciju formālās vienlīdzības ievērošanā, bet arī tādā nevienlīdzībā, kur apspiedēja nācija, lielā nācija, kompensētu to nevienlīdzību, kāda dzīvē izveidojas faktiski. Kas to nav sapratis . . tam ik brīdi jānoslīd līdz buržuāziskam viedoklim.» Ko mēs šodien zinām par tamlīdzīgiem noslīdējumiem, sākot ar kongresiem, resoru vadītāju intervijām televīzijā un beidzot ar sabiedrisko transportu? Statistikas analīzes šai jomā nav, tātad it kā nav arī nevienlīdzības. «. . jāpieņem visstingrākie noteikumi par nacionālās valodas lietošanu cittautību republikās,» raksta Ļeņins «Jautājumā par nacionalitātēm jeb par «autono-mizāciju»», «un šie noteikumi jāpārbauda sevišķi rūpīgi . . vajadzīgs sīks kodekss, ko kaut cik sekmīgi sastādīt spēj tikai nacionāli, kas dzīvo attiecīgajā republikā.» Diemžēl starp kodeksēt tiesīgiem un kodeksēšanas nepieciešamību apjēgušajiem nacionāliem un citnacionāļiem šodien Latvijā vēl nebūt nav liekama vienlīdzības zīme. Tāpēc ne visiem ir izdevīga godīgas statistikas — novada iepazīšanas un tēvzemes mīlestības lakoniskākā mācību līdzekļa — ieviešana praksē. Tāpēc tik samezglota ir cīņa par pilnīgi precīzu, patiesu un kontrolējamu statistiku kā par vienu no iedarbīgākajiem ieročiem reāli taustāmā demokratizācijas procesa īstenošanā. Tāpēc katrs sagrozīts vai noklusēts skaitlis, kādu netrūkst arī šodien, aizvien vēl pārvērš mūs — savas zemes dzirdētājus un runātājus savas zemes kurlmēmajos.

1989. gads Latvijas PSR Valsts Statistikas komitejai būs grūta un nozīmīga darba posms, veicot republikas tautas skaitīšanas pasākumus. Sā darba rezultātā iegūtā skaitļu informācija ļaus objektīvāk un argumentētāk spriest par diskutablu jautājumu virkni. Gribas cerēt, ka iepriekšpieļautās kļūdas un sagrozījumi tiks svītroti uz visiem laikiem un mēs no tiesas tapsim gudrāki.

DAINIS LEMESONOKS

LĀSTS

Ieraugot šo zīmi, neviļus satrūksfies — asociāciju plūsma noslidina tavai iekšējai redzei uz smadzeņu ekrāna baismas ' un puspiemirstas ainas: dzeloņstiepļu žogi un krematoriju dūmeņi, līķu kaudzes pusaizbērtās bedrēs, vērmahta parādes solis dārdošās maršu skaņās — kadrs no Romma filmas «Parastais fašisms» — neskaitāmas lāpnešu kolonnas veido gigantisku kāškrustu manifestācijā par godu Hitlera nākšanai pie varas.

Sākšu ar pagaru citātu.

«Karogs un emblēmas atbilst daudz sarežģītākiem, tikai rūdītiem nacionālistiem saprotamiem nodomiem. (. . ļ Iekļauti formās, kas

pārņemtas no strādnieku kustības, tie vienā vai otrā gadījumā simbolizē saskaņu starp tautu un Vāciju augstāku mērķu vārdā.

No šī viedokļa nacionālsociālistiem, vienkārši pārkārtojot līdz 1918. gadam eksistējušās Vācijas impērijas karoga krāsas (melns—balts—sarkans), izdevās padarīt savējo (balts laukums sarkanā fonā ar melnu kāškrustu centrā) par ideālu hitlerisko centienu iemiesojumu.

«Sarkanajā mēs redzējām kustības sociālistisko ideju, *baltajā* — debesu ideju, *kāškrustā* — misiju cīnīties par āriešu

uzvaru, kā arī ražojošā darba idejas uzvaru — tā vienmēr bijusi un būs antisemītiska.» (Ā. Hitlers «Mana cīņa», 494. Ipp., citēts pēc franču 1934. gada izdevuma, Izdevniecība «Nouvelies Editions Latines».)

Starp citu, R. Allo (Alleau R., Hitier et Ies societes secretes, Grasset. p. 258) pārliecinoši pierādījis, ka kāškrusts pēc savas izcelšanās saistīts ne ar austrumu mitoloģiju, bet gan ar vācu heraldiku. Sis simbols, saistīts ar rasistiskām leģendām un Hohencollernu ģerboni, jau izmantots — kā norādījis ne viens vien autors — slepenās rasistu biedrībās un Baltijas militāristiskās korporācijās, Ir politisks lozungs — uzaicinājums rasistiskām un monarhlstiskām aprindām saistīties ar hitleriešiem. {..) Kāškrusta iedvesto, no zemapziņas nākošo, mistisko baiļu lomu labi raksturojis R. Allo: «četru izkapšu attēlojums, kuras rotē ap vienotu centru», «p|aujas simbolika, simboliska nopļautās vārpas nāve un tās atgriešanās dzīvē vācu reliģiskajā kopībā», «šis tipiskais upurcikls pasvītro kāškrusta (Hakenkreuz) biedējošo jēgu» āriešu rases Ienaidniekiem, šis nepielūdzamās kustības, maģiskās rotācijas atsviestiem «ārējā tumsā». Sprletot pēc visa, tieši šis saturs, dinamisks un agresīvs visā savā dabiskumā, guva piekrišanu politiskajā organizācijā, kurā Hitlers no pašiem VNSSP sākumā redzēja «kaujas biedrību». (Alleau Op. Ist. p. 265) (R. Burderona piezīme: R. Allo traktējums man liekas pārliecinošāks nekā V. Reiba versija (Reich W. La Psyhologie de Masse du fascisme, p. 103), kurā kāškrusts tiek aplūkots kā seksuāls simbols. Varbūt tas tā arī zināmā mērā ir, bet simboliskā abstrakcija, ko izanalizējis R. Allo, jauj iedziļināties jautājuma būtībā.)» [Роже Бурдерон, «Фашизм: идеология и практика», 165 стр., М., «Прогресс», 1983, стр. 129, 130.)

Šajā franču sociologa — komunista grāmatas fragmentā precīzi izskaidroti dali iemesli, kāpēc nacisti izvēlējās kāškrustu par savu galveno simbolu. Taču tāpat kā autori, uz kuriem viņš atsaucas, Burderons rīkojas pārāk analfabētiski, pasludinādams to par «ģermāņu rasistu zīmi». Viņu attaisno vienīgi tas, ka franču tautas mākslā šis ornaments laikam nav izplatīts.

«Svastika (sanskr.j — krusts, kura gali saliekti taisnā leņķī, viens no agrīnajiem ornamentālajiem motīviem, kas sastopami Eiropas un Āzijas (tai skaitā Senās Indijas], retāk Āfrikas un Amerikas seno kultūru mākslas darbos.

Antīkajā periodā svastika tika attēlota uz dažām sengrieķu vāzēm, grieķu un sicīliešu monētām, vēlāk — uz daudziem Eiropas viduslaiku un tautas mākslas pieminekļiem.

Svastikas simbolika ir neskaidra: tajā redz atainotu sauli, sakrustotus zibeņus, Tora veseri utt. Dažreiz svastiku sauc par gammēto krustu, tā kā tajā ir savienoti četri, no viena punkta izejoši burti (grieķu alfabētā gamma).

Jaunākajos laikos svastika tika izmantota kā fašistiskās Vācijas karoga kompozīcijas centrālais elements un kļuvusi par barbarisma un varmācības simbolu» (Большая Советская Энциклопедия, т. 23, М., «Советская Энциклопедия», 1976, стр. 81).

Hitlers savu politisko avantūru balstīja uz pilnīgi antizinātniskas un absurdas teorijas pamatiem. Taču nacionālsociālistu mitoloģija bija izstrādāta īsti vāciskā rūpībā un akurātībā. Nacistiskie ideologi čakli smēla no vācu nacionālisma apcirkņiem šovinistiskus simbolus, idejas un teorijas, kādos Vācijas impērija, īpaši Vilhelma II laikā, bija pārstrādājusi folkloras un etnogrāfijas bagātības. Absolutizējot vienu no etnogrāfijas darba hipotēzēm — par Ziemeļvāciju kā iespējamo indoeiropiešu pirmtautas āriešu izcelsmes vietu —, franču rakstnieks un sociologs 2ans Gobino un angļu ģermanofils, Vācijas pavalstniecībā pārgājušais Vāgnera znots H. S. Čem-berlens pagājušā gadsimta otrajā pusē radīja visā pasaulē bēdīgi slaveno «āriešu rases» teoriju, kurā vācieši tika pasludināti par senās pirmtautas mantiniekiem un indoeiropiešu «nordisko eliti». Nīče savā «Morāles ģenealoģijā» (1887) rada jaunu nacionālisma himēru — «blondo bestiju», āriešu rases pārcilvēku, kam piemīt izteikta valdītgriba. Garnējumā tika pielietotas Nībelungu teiksmas un vikingu sāgas, imperators Frīdrihs Barbarossa un senģermāņu virsaitis Armīnijs, kas vadīja ciltis cīņā pret Romas leģioniem. Hitlera avantūra bija «nordiski ģertnāniskā» imperiālisma otrais piegājiens cīņā par pasaules pārdalīšanu.

Bet kas tad patiesībā bija āriešu!

«Āriešu — ciltis un tautas, kas runā indoirāņu valodās. Senākos pieminekļos tās sauca sevi par «āriešiem», t. I., par [1] **pilntiesīgiem cilvēkiem, atšķirībā no kaimiņu vai pakļautajām tautām. No vārda «āriešu» cēlies Irānas nosaukums u. c. nosaukumi. Rietumeiropā 19. gs. v. ar terminu «āriešu» sāka apzīmēt tautas, kas piederēja ple indoeiropiešu valodas kopības.**

Rasistiskajā literatūrā, sevišķi fašistiskajā Vācijā, vārdu «ārieši» lietoja tendenciozi un nezinātniski. Mūsu dienās šai nozīmē terminu «ārieši» nelieto.» (Latvijas Padomju enciklopēdija, 1981, 1. sēj., 363. lpp.)

«Ārieši (sanskr. arya, **cienīgs, dižciltīgs) — nosaukums, ar ko zinātnieki agrāk apzīmēja visus indoeiropiešu! pretstatā somu — ugriem, semītiem u. c. Tad arī Indoeiropiešu valodas sauca par āriešu valodām, tagad šādā nozīmē nosaukums atmests, un tas apzīmē tikai Indiešus un Irāņus kopā, kurus no pārējiem Indoelroplešlem šķīra valodas un kultūras īpatnības. Āriešu pirmdzimtene laikam bijuši Irānas austruml, no kurienes tie pa daļai izceļojuši uz Armēniju, uz Ziemeļiem un It īpaši uz dienvidaustrumiem.» (Latviešu konversācijas vārdnīca A. Gulbja apgādā, 1927H928, 1. sēj., 1447. lpp.)**

Salīdzinot šīs divas definīcijas, redzam, ka jau pirms pusgadsimta zinātnieki āriešu nosaukumu bija piešķīruši konkrētai pirmtautal, kas radīja gan savdabīgo skitu kultūru, gan senās Irānas, Vidusāzijas un Indijas civilizācijas, tās episkie un mitoloģiskie priekšstati veidoja Vēdas un Avestu. (Kam tas interesē sīkāk, iesaku iepazīties ar šādiem Izdevumiem: Г. М. Бонгард-Левин, Э. А. Грантовский «От Скифии до Индии. Древние арии: мифы и история». М., 1983, «Мысль», kā arī S. K. Čaterdžl darbu «Balti un ārieši», kas 1988. gadā iznāks izdevniecības «Zinātne» apgādā.)

Interesanti — «āriskuma teorija», kura kalpoja par pamatu masu genocīdam, šodien vairs neapgrūtina etnogrāfu darbu, «rases tīrības un evolūcijas» speciālistu darbība nekompro-mitē eigēniku un ģenētiku. Vācu tauta, kas organizēja un realizēja genocīdu, jau kara gados guva iespēju reabilitēties («Hitleri nāk un iet, bet Vācija, vācu tauta paliek»). Nav paveicies vienīgi kāškrustam — izrādās, ka simbolu Iedarbības efekts cilvēka apziņā daudzkārt pārsniedz ideju, lozungu vai faktu iedarbīgumu. Miljonu apziņā hitleriešiem uz šo zīmi ir, komercvalodā runājot, «ali rights reserved».

Tas ir neliels, ar mazbailītēm sajaukts, šoks domāšanā, ko pārdzīvo cilvēks, ieraugot nacisma simbolu uz Latvju Dainu vākiem, latgaļu sagšās, Lielvārdes jostā un citos savas tautas mākslas darbos. Un tad, nedaudz painteresējies, viņš uzzina, ka kāškrusts, svastika, ugunskrusts jeb zaru krusts, kā to pieņemts dēvēt padomju laikā latviešu publikācijās, ir ļoti izplatīts ornaments arī tadžiku, armēņu, indiešu un persiešu rakstos. Kā stāsta LVU Svešvalodu fakultātes profesors Viktors Ivbulis, Indijā tas redzams vai uz katra stūra — uz labības maisiem, grāmatās, pat pārāk daudz — hinduistu šovinisti ar to apzīmē sienas

musulmaņu rajonos un mošejas — kā zīmi, ka viņi ir visapkārt. Arī šeit nacionālisti cenšas pārvērst seno simbolu par naida karogu, par āriskās tīrības zīmi. Taču tā pamatnozīme indiešiem ir pavisam cita — sanskritā «svastika» ir vīriešu dzimtes vārds, kas apzīmē — pirmkārt, kāškrustu — senu indiešu labklājības un laimes zīmi, otrkārt — roku sakrustošanu uz krūtīm. (Skat. Кочергина В. А. «Санскритско-русский словарь». М., «Русский язык», 1978, 6, стр. 765.) Šeit jūs varat arī izpētīt šī vārda izcelšanos, skatot to pa daļām. Kā tas izskatās sanskrita rakstībā, varat redzēt attēlā. Taču zīmes izplatības areāls ir daudz plašāks. Jau 1923. gadā «lietišķo mākslu mākslinieks» E. Brastiņš savā darbā «Latviešu ornamentika» (Latviešu senatnes pētītāju biedrības izdevums. R., 1923, «Vālodzes» apgāds) skaidroja simbola pārtautisko nozīmi, vienlaikus atzīmēdams, ka tieši nacistu kāškrusta kults deva impulsu šīs zīmes «renesansei» buržuāziskajā Latvijā (E. B. izcēlumi): «Pašlaik latviešiem modē ornamentāls motīvs, kuru dēvē par «ugunskrustu». Tas redzams uz studentu cepurēm, virsnieku krūšu nozīmēm, aeroplāniem un citur. Nav šaubu, ka šāda mode stāv sakaros ar Vakareiropu, kur ugunskrusts ir nokļuvis starptautisko attiecību un politikas krustugunīs. Antisemītiskas aprindas tur vairāk vai mazāk atklāti ugunskrustam piešķirušas āri**sku nozīmi. Zem šīs zīmes iznāk grāmatas un laikraksti, to liek uz karogiem un**

daudzina mākslā. Par ugunskrustu ir sarakstītas veselas grāmatas, un viņam vēl joprojām tiek, sevišķi Vācijā, piegriezta izcilus vērtība. Tomēr, ja ugunskrusta (vāc. *Hakenkreuzļ* problēmu mēģinās atrisināt tikai no ģermāņu pētnieku viedokļa vien, tad nav gaidāms, ka tā gūs savu atrisinājumu. Nevis vienpusīgi un šauri norobežotā vācu pētniecība atrisinās ar ugunskrustu saistītos jautājumus, bet gan aprakstošā un salīdzinošā etnogrāfija, kopā ar kultūr- un mākslas vēsturiskajiem apskatiem. Ugunskrusts nav ierobežojams tikai ģermāniskās vai āriskās tautās, bet tas sastopams *visā pasaulē* un *ikvienā laikmetā*.

Cik dažādās zemēs tas izplatīts, tikpat dažādi ir viņa nosaukumi. Visbiežāk tiek lietots viņa apzīmēšanai indiešu «svastika», kurš uzņemts arī kultūrvalodās.

Svastika pieskaitāma vecākiem pasaules ornamentiem, un dažādās zemēs viņa izcelšanos izskaidro gan zimboliskā, gan konstruktīvā ceļā. Visizplatītākais uzskats, ka pirmatnēji tas esot cēlies no ugunstrinamajiem rīkiem. Vēlāk šī zīme esot ieguvusi dažādu zimbolisku nozīmi. Bez šīs pastāv vēl desmitiem citu teoriju. | . .) Gluži noraidāmas ir domas, ka svastika būtu izcēlusies kaut kādā *vienā vietā* zemes virsū un no turienes izplatījusies pa visu pasauli. Ja to varētu runāt par Eiropu, Āziju un Āfriku, tad tomēr viņa parādīšanās

Amerikā un Austrālijā tam runātu pretīm. (..) To nēsā talismanos, to uzņem budisms un kristīgā ticība. Tomēr ir pierādīts, ka tas gandrīz visās zemēs lietots kā zimbols un pie tam ir pus-piekta gadu tūkstoša vecs.

Kā tas arī nebūtu, vācieši grib būt par šī krusta radītājiem, tomēr tiem nav zināms, ka viskrāšņākās dekoratīvās formas šim krustam ir tikai Latvijā. Visās pasaules zemēs viņš sastopams tikai savā primitīvajā formā ar vājiem atzarojumiem, kamēr latviešos viena pate pie Annas muižas izrakta villaine rāda 18 variantus. To sastop uz metāla lietām, audumiem un adījumiem, un simtiem dažādos variantus un pārveidojumus nav iespējams šeit aprakstīt» (71.—72. Ipp.).

«Tikpat cik populārs ir ugunskrusts, tikpat populārai dievībai to pieskaita latviešu mitoloģijā | . .) Pērkonu vecās kronikās tura par lielāko baltu tautu dievu (leišu Perkunas, prūšu Percunisj, tomēr prof. P. Šmits izteic šaubas, vai šis Pērkons būšot augstāks par Debesstēvu. Pirmais būšot tikai populārāks.» (Turpat, 72. Ipp.)

«Par labu «ugunskrusta» nozīmes piešķiršanai Pērkonam liecina tautas ticējums, ka Pērkons sviežot *krustu zibeņus,* kuri esot visbīstamākie. Kur tādi iesperot, tur tūlīt degot.» (Turpat, 74. Ipp.)

šo pašu viedokli pauž arī J. Sudmalis savos «Latvju rakstos (ornamentos)» (R., 1923, Valtera un Rapas a/s): «Vispopulārākais raksta elements, kas saista mūs ar visas cilvēces pirmtautām, ir ugunskrusts. Pirmatnējais ugunskrusta veids saslēdzās no divu zibiņveidīgu līniju krustojuma, bet ar laiku tas mūsu zemē izveidojās reti bagātos variantos. Kā visvecākie izstrādājumi ar ugunskrustiem uzskatāmi bronzas sakta no Trikātas Vijciema un pakavveidīga sakta no Cēsīm. Vijciema saktā parādās ļoti asprātīga krustveida kompozīcija ar četriem saistītiem ugunskrustiem un atsevišķām zibiņvei-dīgām līnijām krusta ārējos kaktos. Pēdējie atgādina tās pašas zibina līnijas, no kurām veidoti paši ugunskrusti. Un tāpēc pilnīgi jāpiekrīt tēzei (..) ka ugunskrustā saskatāms bargā Pērkona krusta zibins, *ar kuru tas spēra* jodu un sodīja citus vainojamos. Minētā raksta skaistākie varianti 16 dažādos veidojumos ieausti bronzas gredzeniem villainītē, kas izrakta pie Annasmuižas Alūksnē. Viengabalainā stīlā un ori-ģineli atrisināti visi šie uzdevumi. Liekas, ka kāsīši un dakšiņas būtu zīmētas ar nolūku padarīt krustus asākus un atbaidošākus. Plašākās kompozīcijās pat pavadījumu līnijas *pēc formas un* nozīmes saskaņojas ar ugunskrusta zaraino atbaidošo raksturu.» (10. Ipp. Variantu skaita nesakritība Annasmuižas villainē izskaidrojama vai nu ar drukas kļūdu vienā no izdevumiem, vai arī ar Brastiņa un Sudmaļa uzskatu atšķirību.)

Tāpēc arī nacistus tā piesaistīja šī senā zīme — vienam laba vēlējums, ienaidniekiem — debesu sods, tās biedējošais, pagāniskais,

efektīgais izskats.

Latvijas Mazās enciklopēdijas 2. sējumā ir ievietots interesants un saturīgs (atšķirībā no Latvijas Padomju enciklopēdijas) raksts par latviešu ornamentiem, kurā teikts, ka zaru krusts kopā ar jumtiņu un nelieliem četrstūrīšiem latvju rakstos parādās agrīnā feodālisma periodā, vēl pirms vācu invāzijas Baltijā.

Informācijas par šiem jautājumiem ir ļoti maz, tā ir grūti pieejama un, kā smejies, ierindota «kutelīgo jautājumu» kategorijā, uz kuriem neatbild, jo jautāt par to nav pieņemts. Šeit vainīga tā robeža, ko novilka 1933. gada 30. janvāris — kad Hitlers tika pielaists pie savu himēru īstenošanas. Arī Rietumeiropas buržuāzisko demokrātiju «objektivitātes» atmosfērās neonacisti labprātāk izmanto dažādus eifēmiskus «vācu» vai «ķeltu» krustus, kā arī dažādi variē fašistisko sveicienu — jo par autentiska «heilhitlera» lietošanu publiski VFR var iedzīvoties cietumsodā.

Atšķirībā no Indijas un citām austrumzemēm, kurām neiznāca tieši kontaktēties ar jaunajiem šīs zīmes nesējiem un viņu karadarbības un iedzīvotāju nomierināšanas metodēm, Eiropā maz tādu, kam interesētu kāša krusta «denacifikācija». Vieniem tas liekas pilnīgi nevajadzīgi (kā gan šī senā zīme varētu būt pie kaut kā vainīga), otriem — un gluži pamatoti — liekas paveram iespēju nacisma ideju legalizācijai.

Tas atsaucies arī uz rakstiem mūsu tautas audumos. Valsts bibliotēkā, vācot materiālus, redzēju, ka J. Sudmaļa albuma eksemplāros centīgas rokas izplēsušas lapas ar tekstu un attēliem, satura rādītājos izskrāpējušas jebkādas norādes, ka šeit publicēti tādi tautas lietišķās mākslas paraugi, kas būtu ornamentēti ar ugunskrustu, kā arī ar zalkša un jumtiņa rakstu. Uzzināju, ka bibliotēkas fondos atrodas Latvju Dainu sējumi, no kuru vākiem šī zīme izgriezta ar žileti. Pārmērības labi saprotamas — pēckara gados pārāk svaigā atmiņā bija «ha-kenkroiciešu» briesmu darbi. Patiess godīgums nepieļauj šādas «argumentācijas» metodes sev nepieņemamu viedokļu apšaubīšanai. Turklāt šīs grāmatas taču tieši apstrīdēja «āriešu» etnofalsifikācijas.

Galu galā — ne man, žurnālistam, atbildēt uz visiem jautājumiem. Esmu dzirdējis daudzus zinātājus skaidrojam — mūsējais nav nekāds kāškrusts, fričiem tas griežas pavisam uz citu pusi. Tā, protams, ir, ja skatās uz Dainu sējuma vāku un uz buržuāziskās Latvijas armijas lidmašīnām, bet plašākos sedzeņu un jostu rakstos tas griežas gan «tautiski», gan arī «nacistiski» — pulksteņa rādītāju kustības virzienā. Ugunskrusts — tas ir tikpat sakompromitējies nosaukums — tā sauca nedēļas laikrakstu (vēlāk pārkristīts par «Pērkoņkrustu»), ekstrēmo latviešu nacionālistu partijas ruporu, tāpat — «Creux de feu» — dēvējās arī pirmskara franču nacistu organizācija. Vācu nosaukums (Haken — vāc. kāši, āķi) precīzāk nekā citi raksturo tā formu.

Taču pārāk ilgi klusējusi Zinātņu akadēmija. Vai padomju laikā ir iznācis kāds plašai publikai pieejams darbs par latviešu ornamentiem, to zīmju izcelšanos un nozīmi! Ko latvietis zina par savas tautas rakstiem! 1967. gadā izdotajā krājumā «Latviešu tautas māksla» Lielvārdes jostas attēla nav, citi materiāli doti fragmentāri — izņemot laukā «bīstamās» zīmes.

Šī zīme ir pārāk raksturīga mūsu tautas kultūrai, lai joprojām publiski to noliegtu. «Latvju rakstos», akadēmiskā buržuāziskās Latvijas Valsts vērtspapīru spiestuves izdevuma 1. sējuma XLIII nodaļā, 422. Ipp., attēlota Jaunsaules pagastā austa josta, ornamentēta ar vienkāršiem un daudzžuburu kāša krustiem. Tiek solīts Latvju Dainu fotofaksimils izdevums — ar visiem krustiem. Lai no tā nenobītos, lai bez bailēm publicētu tā attēlus presē un rādītu televīzijā, lai neatskanētu neizpratnes pilni čuksti, ir nepieciešama izsmeļoša informācija par zaru krustu kā mūsu tautas rakstu mākslas zīmi, neaizmirstot, protams, arī citus ornamentus. Interesanti būtu uzzināt ko sīkāk arī par tiem tibetiešiem vācu formās, kurus garāmejot pieminēja Ansis Epners, par zīmes nozīmi hinduistu mākslā, budismā, antīkajā pasaulē, Eiropā un visā pasaulē; kāda nozīme ir zīmei, kas griežas pulksteņrādītāju virzienā, un tai, kas pretēji.

Un tad etnogrāfistiem, māksliniekiem un vēsturniekiem daudz vieglāk būs noteikt to robežu, kur beidzas interese par autentisku tautas mākslu un sākas popfašisms.

Strādājot pie jautājuma par tautas rakstiem, jānem rokā pincete un līmes podiņš — ar cirvi un žileti darbojoties, tautas mākslā var iecirst nedzīstošas brūces.

Pirmie trīs, kā toreiz teica, Dziedāšanas svētki Rīgā (1873, 1880, 1888) bija kaut kas vairāk nekā kopā padziedāšana vien. Ne tikai tautas muzikālās kultūras skate, ne tikai pierādījums, ka zemes arāji var būt arī dziedātāji. Tas bija mēģinājums organizēt latviešus kultūras kopdarbam, mūsu kultūras patstāvības un līdztiesības apliecinājums, spilgta manifestācija tolaik vēl visai vāciskajā Rīgā. Atgādinājums tiem, kas latviešus vēl nebija «pamanījuši». P|āpāja, ka tā ir tauta bez pagātnes un nākotnes, bez saknēm un savām tradīcijām. Trešie Dziesmu svētki turpināja realizēt Kron-valdu Ata iezīmēto kultūras programmu, ko viņš pauda jau 1873. gadā. Un Jurjānu Andrejs svētku priekšvakarā atgādināja: «Mums, latvjiem, uz visām pusēm vēl daudzko cīnīties, tādēj dziedāsim, dziedāsim, tad mums netrūks spēka cīnīties.»

OJĀRS ZANDERS

«PUMPURS IR UZPLAUCIS PAR KOŠU ZIEDU»

LATVIEŠU DZIESMU SVĒTKI 1888. GADĀ

Svētku laikā notika arī latviešu teātra izrādes, Zinību komisija organizēja priekšlasījumus, piemēram, par Ati Kronvaldu. Pie Rīgas Latviešu biedrības veidojās etnogrāfisks muzejs un grāmatu krātuve. Zīmīgi, ka uz 3. Dziesmu svētkiem iznāk virkne nozīmīgu grāmatu: A. Pumpura «Lāčplēsis», Ausek|a Kopotie raksti Kažoku Dāvja kārtojumā (pirmie tādi latviešu grāmatniecībā), Āronu Matīsa veidotais krājums «Mūsu tautas dziesmas» — līdz K. Barona «Latvju Dainām» plašākais mūsu tautas dziesmu kopojums. Sakārtotājs te raksta ar drošu pārliecību: «Ja uz ko latvju tauta var lepna būt, tad viņa tāda var būt uz savām tautas dziesmām.» Aronu Matīss arī piemetina: «Latvieši dziedās, kamēr vien tik tie elpu vilks.»

Tolaik latviešu rakstnieki ir čakli koru dziedātāji, un tie, kas nedzied paši, mudina piedalīties tuviniekus. 1888. gada koristu sarakstā redzam Jāņa Poruka, Jāņa Purapuķes, Anša Lerha-Puškaiša, Jāņa llstera, Jāņa Straumes, Kārļa Ezerieša un vēl citu vārdus. Saukas skolotājs un literāts Juris Dauge dzied kopā ar abiem dēliem — Paulu un Aleksandru. Dzied vairāki Brigaderi, Ada-moviči, Blaui, Poruki; sarakstā ir arī Ruģēni, Deglavi, Misiņi, Doki, Blaumaņi, Ezeriņi . . . Vai nav jauka tradīcija?

Bet priekšstats par svētku norisi būtu vienpusīgs, ja mēs pārlapotu tikai Tērbatas universitātes latviešu valodas lektora Jēkaba Lautenbaha sastādīto grāmatiņu: «Latviešu trešie vispārīgie dziedāšanas svētki Rīgā no 18. līdz 21. jūnijam 1888». Ja apmierinātos ar jūsmīgajām atsauksmēm laikrakstos vien. Ne visi svētkus gribēja, ne visi tos gaidīja, veicināja. Bija arī tādi, kas meta sprunguļus riteņos. Par to liecina vēstules, ko svētku komitejai rakstījuši koru vadoņi, pagastu pārstāvji, norūpējušies latviešu mūziķi.

Laika svētku organizēšanai ir maz, tikai pusgads. No 1887. gada oktobra svētku komiteja sanākusi 40 reizes, jo jāizlemj daudz. Tā nav sanākšana, lai deldētu bikšu dibenus neauglīgos strīdos, tā ir sanākšana lietišķam kopdarbam. Svētku komitejā redzam pazīstamos arhitektus: Jāni Baumani un Konstantīnu Pēkšēnu, mūziķus — Ernestu Vīgneru, Jāni Straumi, Oskaru Šepski. Darbu sarežģī tas, ka vairāki redzami latviešu mūziķi, starp tiem svētku virsdiriģenti, dzīvo ārpus Latvijas: Indriķis Zīle Tērbatā, Jurjānu Andrejs Harkovā, Jāzeps Vītols Pēterburgā. Ne tik rosīgi kā agrāk ir pieredzes bagātie Baumaņu Kārlis un Oskars Šepskis. Toties spara pilni un varoši ir Vīgneru Ernests, Straumes Jānis, nenogurstošais latviešu etnogrāfijas entuziasts Skrūzīšu Mikus. Sevišķi jāizceļ Vīgneru Ernests; viņš ir visu notikumu epicentrā. Svētku programma, apdziedāšanās dziesmu vākšana, metodiskā palīdzība koristiem — viss viņa rūpe.

Diskusiju izraisa svētku repertuārs. Garu garās vēstules šinī

jautājumā sūta Indriķis Zīle no Tērbatas, Jānis Sērmūkslis no Liepājas, Jurjānu Andrejs no Harkovas un vēl citi. Būtu jādzied galvenokārt latviešu oriģināldziesmas, bet vai tādu pietiekami? Jurjānu Andrejs 1887. gada 15. novembrī raksta: «Ja mūsu komponistu dziesmas ir tik seklas, ka nevar no «ekspertiem» tikt uzņemtas, vai tad viņi nevar uz programmu likt vairāk tautasdziesmas, kuru mums ir bagātīgi?» Tā tas arī notiek. Klausītāju īpašu ievērību gūst Jāņa un Dāvida Cimzes, arī Jurjānu Andreja, Ādama Ores un Vīgneru Ernesta tautasdziesmu apdares: «Līgo dziesmas», «Rīga dimd», «Nu ar dievu, Vidzemīte», «Div' dūjiņas gaisā skrēja», «Krauklīts sēž ozolā», «Saulīt tecēj' tecēdama», «Maza biju, neredzēju», «Kur tu skriesi, vanadziņi?», «Strauja, strauja upe tecēj'», «Kur tu augi, dai|a meita?».

Bet atzinību gūst arī latviešu mūziķu oriģinālsacerējumi garīgajam un laicīgajam koncertam, piemēram, Jurjānu Andreja «Tēvijai», Vīgneru Ernesta «Trimpula» ar Ausek|a vārdiem, Straumes Jāņa «tidens meita». Skaista, bet neierasta šķiet Jāzepa Vītola dziesma «Bērzs tīrelī», par kuru recenzents «Dienas Lapā» dziļdomīgi spriež: «Vītolam, ja viņš tā uz priekšu strādās, būs liela nākotne, bet ne pie mums, latviešiem.» Nav aizmirsta arī cittautu klasika (G|inka, Bēthovens, Mendelsons).

Vairāki lauku kordiriģenti šaubās, vai ar sarežģītu repertuāru tiks galā. Skolotājs A. Laimiņš no Lubānas lūdz izvēlēt vidēja grūtuma dziesmas, jo «maz mācītiem dziedātājiem, kādi uz zemēm lielums, vajaga ilgāka laika priekš iedziedāšanās kādā grūtākā dziedājumā». Jura Neikena māsasdēls Juris Kalninš-Prātkopis (kura vadītais Vietalvas koris gūs 3. godalgu) pašpārliecināts apgalvo, ka drīzāk jāšauboties par Rīgas koru sagatavotību. Bet Vīgneru Ernests mēģina atvēsināt lauku diriģentu reizēm pārlieko optimismu, kas pamatojas vārdos: «Kam dievs uzticējis kādu amatu, tam viņš arī devis saprašanu».

Svētku komiteja nolemj, ka īpaša dziesmu kara šoreiz nebūs, toties plaši izvērsīsies apdziedāšanās. Labākie kori un pieaicinātie solisti svētku trešajā dienā piedalīsies atsevišķā vokāli instrumentālā koncertā. Brāji Jurjāni apsola spēlēt mežragu, bet Jurjānu Andrejs šaubās, vai spēs diriģēt orķestri nepilnā sastāvā. Jāzeps Vītols no instrumentālā koncerta atsakās, jo «neesot speciālists uz kāda instrumenta». Kā klavieru virtuozi tiek minēti Tiflisas mūzikas skolas profesors Ludvigs Bētiņš un Indriķa Zīles brālis Mārtiņš Zīle. Ar vijoļspēli piedalīsies Jēkabs Ozols.

ir arī vēl virkne citu priekšlikumu. Vai dziesmu autoriem nevajadzētu diriģēt pašiem savas kompozīcijas? Vai nevajadzētu apbalvot arī viņus un tekstu sacerētājus? Ādams Ore piedāvā svētku komitejai Mazsalacas novadā vāktas tautasdziesmu melodijas. Tāpat bez honorāra. Bet viņš gan negribētu, lai dziesmas pārdrukātu vācu

tautības nošu izdevēji, kas viņu jau agrāk apkrāpuši. Katram sava rūpe. Lauku koru vadītāji sūdzas, ka nav saņēmuši svētku repertuāru pietiekamā eksemplāru skaitā. Reizēm tas ceļā pavisam noklīdis.

Koristiem un klausītājiem Esplanādē (tagadējā Komunāru laukumā) tiek celta īpaša ēka. Tās projektu un darbu virsvadību par 300 rubļiem uzņēmies arhitekts J. Baumanis, bet tiešais būves vadītājs ir namdaris Krēsliņš. Koki vien paredzamajai būvei tiek vesti divas nedēļas. Svētku ēka, kas plānota apmēram 3000 dziedātājiem un 15 000 klausītājiem (7000 sēdvietas un 8000 stāvvietas), izmaksā 7941 rubli. Tās apmēri ir iespaidīgi. Celtne aizņem divarpus pūrvietas, ir kādus 200 so|us gara un augstumā tāda, ka krietni jāatgāž galva, lai saredzētu ēkas čukuru. J. Lautenbahs gluži aizgrābts raksta: «Lasītāj, mīļo, ja tu būtu visu pasauli apceļojis, būtu visās lielās baznīcās un domos kavējies, tu tur droši nepanāktu šo vareno, nepārspējamo iespaidu uz saviem prātiem kā še.» Telpu apgaismo 5 milzīgi kroņlukturi, kurā katrā 40 lampas, bet Esplanādes smiltis svētku dalībnieku ērtībai izliktas ar koka laipām.

Nopietna problēma ir koru nokļūšana Rīgā. Svētku grāmatiņā gan sacīts: «Zirgs pie zirga, loks pie loka, / Viss uz Rīgu aiztecēja.» Bet tā atbraukt varēja tikai tuvējo novadu ļaudis. Ko darīt tālum-niekiem? Bija pieteikti kori pat no Maskavas, Pēterburgas, Pleska-vas. No Latvijas attāliem nostūriem. Pleskaviešiem jābrauc caur Dinaburgu (Daugavpili), jo tiešas satiksmes ar Rīgu vēl nav. Vai gaidāmi atvieglojumi biļešu cenām? Daudz koristu ieradās pa tā saukto Dinaburgas dzelzceļu. Vairākums gan brauca līdz Pļaviņām (Stukmaņiem) pajūgos un tikai tad tālāk ar suta bāni. Lepna ir Doles salas dziedātāju vēstule, ka viņiem, lūk, dzelzceļš nav vajadzīgs, jo brauks taču ar savu tvaikoni. Kad svētku komiteja lūdz papildu vilcienus ceļa posmā Cēsis — Rīga, seko izvairīga Dzelzceļa pārvaldes atbilde: tur noritot ieilguši remontdarbi. ..

Vieglas dienas nav ari «Korteļu komisijai», lai visus iebraucējus «zem pajumta vestu». 2618 dziedātāji, kas pārstāvēja 117 korus, bija pārsvarā laucinieki, un ne jau visiem bija Rīgā radinieki. K- Pētersons no Lazdonas mudina svētku komiteju gādāt par labākiem «korteļiem», nekā tas bijis 2. Dziesmu svētku laikā 1880. gadā. Tie reizēm bijuši vaļējiem logiem un «tikko kā izkajķoti». Vēsture, kā saka, tomēr atkārtojas. Kāds ļaudonietis pēc 3. Dziesmu svētkiem žēlosies, ka pazaudējis mēteli un naudas maciņu, jo mitinājies istabā, kur vaļā logi.. .

Jaunā dzejnieka Vensku Edvarda vadībā gādāt par kārtību svētku laikā apņemas Rīgas, Tērbatas, Maskavas un Pēterburgas latviešu studenti. Tādi kā jaunais zobārsts Kārlis Barons, filologs Fricis Garais un Jānis Kauliņš, rīdzinieks, Politehniskā institūta

r

Andra Krieviņa foto

students čaklais Mikus Skrūzitis un vēl citi. Ka ši jaukā pašpārvaldes iecere ne vienmēr respektēta, liecina kāda sabiedriskā kārtībnieka sašutuma pilna vēstule, ko viņš sūtījis svētku komitejai, lūgdams, kā arī mēs tagad sakām, «spert soļus». Vēstules autors (paraksts grūti salasāms) tēlo incidentu 20. jūnijā pēc laicīgā koncerta.

Kāds laucinieks, korists, gribējis tikt svētku ēkā pēc aizmirstām mantām, bet policisti (īstie) un kvartāluzraugs Hāns to rupji atraidījis. Kad palīdzēt gribējis vēstules autors, kā jau amatpersona ar attiecīgām nozīmēm pie krūtīm, grūstīts un lamāts arī viņš. Tā stumdoties, gandrīz pazudusi svētku komitejas uzticētā nauda, vairāk nekā 100 rubļi. Kad cietušais prasījis, kā vārdā tāda vardarbība notiek, Hāns atbildējis, ka viņa, tātad, Hāna, vārdā. Vēstules autors līdz sirds dzi|

umiem apvainots par šādu savas cieņas aizskārumu. Koristu priekšā, kas, protams, visapkārt smējušies. Kā redzam, no cildenā līdz komiskajam ir tikai viens solis, un reāla vara ir kaut kas cits nekā šķietamā. Vēstule nobeigta ar spēcīgu argumentu: «Kā man likās, bij minētais kvartāluzraugs stipri alkoholiskā stāvoklī un gribēja publikas priekšā īsti savu varu izrādīt.»

Lauku koru pārstāvji ne vienmēr varējuši precīzi atbildēt uz svētku komitejas izvirzītajiem jautājumiem: kad koris dibināts, kāds ir tā precīzs nosaukums, vai dziedāšanas biedrībai ir oficiāla valdības atļauja, cik dziedātāju atsevišķās balsu grupās? Pieteikto koru no sākuma ir vairāk, bet, tuvojoties 1888. gada jūnijam, to skaits sarūk. Iemesli dažādi. Milzukalna kora pārstāvis J. Pūpēdis ar nožēlu paziņo, ka koris svētkos nepiedalīsies. Pa ziemu esot dziesmas dūšīgi mācījušies, bet pret pavasari apkārtnē parādījušās bakas. Kā par spīti, tieši tur, kur visvairāk dziedātāju. Mēģinājumi līdz ar to pārtraukti. Tagad jau esot daudzmaz atspirguši, bet nokavēto vairs nevarot atgūt. «Tādā vīzē izjuka mūsu jaukā cerība — ka patstāvīgs koris palīdzēt Rīgu dimdināt.»

«Dažādu nepārvaramu šķēršļu dēļ» līdzdalību svētkos atsauc Lieljumpravas dziedāšanas biedrības koris, Līvbērzes «Dziesmu kronis», Sēlpils jauktais koris, tāpat Kalnamuižas koris. Šie «nepārvaramie šķēršļi» vēstulēs nav minēti, bet parasti tā bijusi vietējā mācītāja vai muižas pretdarbība. Juris Dauge no Saukas gluži atklāti raksta: ja Dziesmu svētki iekritīšot svētdienā, daļa koristu (ērģelnieki un ķesteri) netikšot. Mācītājs tos nelaidīšot, aizbildinoties ar dievkalpojumu.

Rakstnieka Jukuma Paleviča brālis Indriķis no Ezeres raksta, ka vietējais koris pavisam sašļucis, palicis tikai neliels dziedātāju pulciņš. «Varbūt tāds nepilnīgs koris Dziesmu svētkos vispār nevar piedalīties? Tas būtu bēdīgi.» Atsevišķi koristi vai kordiriģenti bez kora sola piebiedroties kaimiņu pagasta dziedātājiem, piemēram, tērvetnieki Zaļenieku korim. Druvienas kora vadonis J. Kalniņš pašā pēdējā brīdī atsauc kora līdzdalību sacensībās. Daļa dziedātāju nav ieradušies, bet «vienai no labākajām soprāna dziedātājām caur grūto ceļojumu balss ir aizsmakusi».

Par spīti dažādām likstām, tomēr pienāk 1888. gada 18. jūnijs. Kāda tad ir tā Rīga, kas paveras iebraukušo laucinieku acīm, piemēram, septiņpadsmitgadīgajam Jānim Porukam, kas ieradies ar Druvienas kori? Tā ir pilsēta, kādu to tēlo romānā «Rīga» Augusts Deglavs. Pilsēta, kur latvieši tikko sāk atgūt savas tiesības. Kur brīnās, ja piemin vārdu Latvija, un kur ierasts runāt par Baltijas piejūras apgabalu.

Ja šķirstām Mikus Skrūzīša sastādīto ceļvedi un tanī pat gadā (1888) iznākušo Graudiņu Kārļa «Vēsturīgo vadoni caur Rīgu», tad

redzam, ka pilsēta tolaik ir tiešām krietni citādāka nekā šobaltdien. Rātsnams vēl stāv kā stāvējis, un pilsētas bibliotēka ar apmēram 60 000 sējumiem vēl atrodas tā saucamajā «Domes gaņģī» — Doma baznīcas piebūvē. Daugavmalā vēl ir Rolanda statuja un Melngalvju nams ar 1622. gadā iebūvēto astronomisko pulksteni, kas rāda ne tikai stundas un minūtes, bet arī dienas un mēnešus. Doma baznīcas lepnums ir 1884. gadā pārbūvētās ērģeles. Rīgā jau ir zirgu tramvajs un Salamonska cirks. Mūsu ausij neierasti skan informācija par ļaužu ķēķi (ēdnīcu trūcīgajiem) Avotu ielā vai Rīgas slīperu cirtēju palīdzības biedrību, par Āgenskalna vasaras teātri un fūrma-ņu taksi Rīgas ielās.

Kā raksta J. Lautenbahs, šinīs dienās «cietā Rīga atvērusies no latviešu dziesmu brīnišķām skaņām». Svētku gājienu no Pauluči (Merķeļa) ielas līdz Esplanādei ievadījis kara orķestris, sekojis Rīgas Latviešu biedrības karogs, svētku komiteja, Dziesmu svētku karogs, svētku diriģenti un kori alfabēta secībā, ejot pa 6 dziedātājiem rindā. Gājienu atkal noslēdzis kara orķestris. Gājiena laikā stipri lijis, gāzis kā ar spaiņiem, bet «tas visādi norūdītiem latviešiem maz ko kaitēja», raksta svētku hronists.

Garīgā koncerta «ģenerālprove» sākusies 19. jūnijā 8^{00} no rīta, bet pats koncerts 17 . Visi vienpadsmit koncertgabali, kā raksta J. Lautenbahs, izpildīti «bez kādām ievērojamām kļūdām». Tanī pat vakarā Doma baznīcā bijis arī Ādama Ores ērģeļmūzikas koncerts. Nākamajā dienā (20. jūnijā) svētku ēkā notiek laicīgais koncerts, kas uz pusi garāks nekā garīgais, jo uz pusi vairāk ir izpildāmo dziesmu. Koncerta kulminācija, ka jau gaidams, ir tautasdziesmas, un pat vācu laikraksti atzīst, ka latvieši var ar tām lepoties.

Vai svētku laikā tiek parādīta goddevība arī «augstajai valdīšanai»? Protams. Pirmās trīs solu rindas rezervētas «goda viesiem», starp kuriem ir gubernatori, žandarmērijas šefi, cietuma priekšnieki, iecirkņa pristavi un citi tamlīdzīgie. Vakarā pie gubernatora pils Daugavmalā tiek uzsaukta augsta laime dižajam vietvaldim un latviešu koristi (vai tas nav jocīgi?) te nodzied savas tautas bāru dziesmu «Saulīt tecēj' tecēdama».

Tanī pat vakarā svētku namā ir ari mielasts, kad dzied Andreja Pumpura un Vensku Edvarda sacerētās galda dziesmas. Kad saka dedzīgas runas un vienā no tām Varaidošu Zanders (A. Vēbers) uzsver: «Tādēļ latviešu galva augstāk stāv, ka tādus svētkus nespēj sarīkot pat tautas, kas lielākas un bagātākas.» Seko apdziedāšanās, ko vada Dace Akmentiņa un Maija Brigadere ar skanīgu trideksni rokā. Tautastērpos ģērbušās dziedātājas, teicējas, locītājas, vilcējas un līgotājas netaupa nevienu. Skan, piemēram, dziesma: «Ai, kundziņi, Rīgas kungs,/ Tavu resnu vēderiņu!/ To tev dara cepti cāļi, /Aizdaugavas kāpostiņi.» Nolasa arī apsveikuma telegrammas; ne tikai no Rēveles, Tērbatas,

Maskavas un Pēterburgas, bet ari no Varšavas, Odesas, Očakovas pie Melnās jūras un Ņujorkas . ..

Trešajā svētku dienā (21. jūnijā) uzstājas labākie godalgotie kori un solisti instrumentālisti. Ar to vijojspēles un klavieru sakiau-sīšanu ir kā nu ir, jo svētku ēkai, protams, nav vajadzīgās akustikas. Godalgoto koru priekšgalā ir Rīgas Latviešu Dziedāšanas biedrības jauktais koris un tad valmierieši un vietalvieši. Kori ari fotografējušies. Svētku ballē visbeidzot griezušies reizē kādi 3000 pāri. Žēl tikai, ka nav dejotas tautas dejas. Līdz deju svētkiem vēl patālu.

Svētku atskaņas, protams, ir dažādas, iepriecinošas un mazāk patīkamas. Kopumā vērtējums cildinošs. Aizvadītie svētki ir jauna pakāpe latviešu mūzikas kultūrā. «Pumpurs ir uzplaucis par košu ziedu,» raksta «Dienas Lapa» 21. jūnijā. Aizvadītie svētki ir arī jauns tautas pašapziņas apliecinājums. «Nu vairs tā pasaulīte nebija apsista dē|iem,» raksta Teodors Zeiferts 1888. gadā. Latviešu kori sāk skandināt savas dziesmas arī ārpus Latvijas, piemēram, pie-baidzēni Vīlandē, Hapsalā, Rēvelē, Tērbatā, Helsingforsā (Helsinkos). Latviešu kora kultūru atzinīgi novērtē liberālā krievu un vācu prese. Par latviešu dziesmu svētkiem atzinīgas atsauksmes parādās pat Šveicē. Un igauņu avīze «Postimees» pat apgalvo, ka tādu svētku nav bijis ne Baltijā, ne visā Krievijā.

Pašu acis redz skaidrāk un kritiskāk. Jāns Jasēnu Plikšis (vēlākais Rainis) gada beigās laiž klajā «Apdziedāšanās dziesmas», kur tautasdziesmu pantmērā satīriski atsedz tās negācijas, ko viņš pamanījis Diesmu svētku laikā. Vai apdziedāšanās dziesmas var iepriekš iemācīties, vai tām nav jāraisās stihiski, spontāni? Vai pie svētku mielasta galda netrūka viena otra ierindas dziedātāja-pe-lēķīša?

Ari svētku komiteja vēl saņem post factum krietnu kaudzīti vēstuļu. Kāds ļaudonietis apvainojies, ka viņu kori, kur pārsvarā luterāņi, Dziesmu svētku aprakstā nosaukuši par pareizticīgo draudzes kori. Kāds svētku burzmā aizmirsis Rīgā notis, cits pat piešķirto diplomu. Citam goda raksts aiz neuzmanības mājās sadedzis. Vai par krietnu naudu nevar dabūt to atkārtoti? Kā nekā piemiņa. Disputs izvēršas arī jautājumā: kā sadalāms naudas atlikums? Sadalot pa koriem? Ziedojot iecerētajai latviešu ģimnāzijai? Veltot latviešu mācību grāmatu iegādei? Vispareizāko padomu dod Andrejs Jurjāns. Nauda, ko «sastrādājuši» Dziesmu svētki, arī jāizlieto mūzikas labā. Jāizdod sakrātās tautas melodijas, dejas un rotaļas. Jāveicina izdevumi par mūziku un nošu iespiešana. Jāpalīdz muzikāli izglītotiem latviešu jauniešiem iegūt izglītību konservatorijā.

Kritiskas balsis ir viens, bet naidīgas balsis kas cits. Atskanēja ari tādas. Brāļu Bušu izdotajā «Latviešu tautas kalendārā» 1889. gadam kāds Anonīms žēlojas, ka latvieši ar to pašu muti dziedot korāli «Dievs Kungs ir mūsu stipra pils» un arī dziesmas, kur cildināti pagānu dievi,

šim svētulim nepatīk arī Pumpura «Lāčplēsis» un Ausekļa Kopotie raksti — grāmatas, ko varēja pirkt Dziesmu svētku laikā. Ticīgajiem tādas grāmatas neklājoties pat rokā ņemt.

Latviešu Dziesmu svētki nav patikuši arī reakcionārajiem Rīgas vācu un krievu laikrakstiem, tādiem kā «Diina Zeitung» un «Новое время». Šīs avīzes runā par «latviešu apskurbumu». Nevajagot tautā atraisīt bīstamus instinktus, nevajagot to musināt ar nepiepildāmiem sapņiem. Lai latvieši labāk dzīvojot pēc valdības priekšrakstiem nekā tiecoties pēc garīgas patstāvības ilūzijām.

Šī ņurdēšana latviešu kultūras gājumam vairs nebija bīstama. Tāpat kā policijas uzrauga Hāna rupjība, kas varēja gan aizvainot vēl atsevišķu cilvēku, bet ne tautu kopumā. Kultūrai varēja parādīt dūri, bet aizkavēt to vairs nevarēja.

/

DŽORDŽS ORVELS

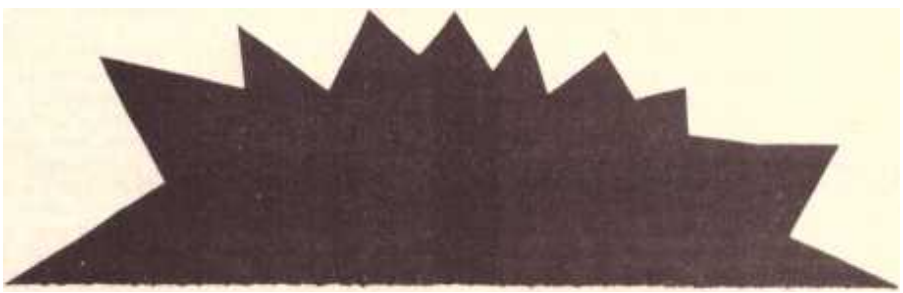

DZĪVNIEKU FERMA

TULKOJUSI SILVIJA BRICE

(Nobeigums)

Devītā noda|a

Boksera pāršķeltais nags ilgi nedzija. Jau nākamajā dienā pēc uzvaras svinību beigām viņi bija sākuši celt vējdzirnavas no jauna. Bokseris atteicās atpūsties kaut dienu un uzskatīja par goda lietu neizrādīt, ka cieš sāpes. Vakaros viņš klusiņām atzinās Dābolītei, ka nags gauži smeldzot. Dābolīte lūkoja dziedēt nagu ar kompresēm, ko gatavoja no sakošļātām zālītēm, un viņi abi ar Bendžaminu mudināja Bokseri, lai tas nestrādājot tik pārvarīgi. «Zirga plaušas nav mūžīgas,» viņa tam teica. Taču Bokseris neklausījās. Viņš sacīja, ka lolojot vairs tikai vienu vēlēšanos — pirms atpūtas vecuma sasniegšanas redzēt vējdzirnavu būvi jau krietni pavirzījušos uz priekšu.

Sākumā, kad pirmoreiz tika formulēti Dzīvnieku fermas likumi, tika noteikts arī atpūtas vecums — zirgiem un cūkām divpadsmit gadi, govīm četrpadsmit, suņiem deviņi, aitām septiņi, bet vistām un zosīm pieci gadi. Dzīvnieki bija vienojušies par dāsnām vecuma pensijām. Līdz šim gan vēl neviens dzīvnieks pensijā aizgājis nebija, taču pēdējā laikā par šo tēmu runāja aizvien vairāk. Tagad, kad mazā pļaviņa aiz augļu dārza bija atstāta miežiem, paklīda baumas, ka viens lielo ganību stūris tikšot nožogots un pārvērsts par ganīklu darba nespējīgiem dzīvniekiem. Runāja, ka zirgam pensijā ik dienas izsniegšot piecas mārciņas graudu, bet ziemā — piecpadsmit mārciņu siena, turklāt vēl pa burkānam vai varbūt ābolam valsts svētkos. Boksera divpadsmitā dzimšanas diena bija gaidāma nākamā gada vasaras nogalē.

Bet tobrīd dzīve bija grūtumu pilna. Ziema izvērtās tikpat auksta kā iepriekšējā, un barības bija pat vēl mazāk. Atkal tika samazinātas devas visiem, izņemot cūkas un suņus. Pārmērīgi strikta devu vienlīdzība, kā paskaidroja Kviecējs, būtu pretrunā ar Animālisma principiem. Katrā ziņā viņam nebūt nenācās grūti pierādīt pārējiem dzīvniekiem, ka patiesībā viņiem nemaz *netrūkst* barības, lai kā arī liktos. Protams, šobrīd esot radusies nepieciešamība pārkārtot devas (Kviecējs aizvien runāja par «pārkārtošanu», nevis par «samazināšanu»), bet, salīdzinājumā ar Džonsa laikiem, uzlabojumi esot milzīgi. Steidzīgi un spalgi nolasīdams skaitļus, Kviecējs sīki jo sīki pierādīja, ka viņiem ir vairāk auzu, vairāk siena, vairāk runkuļu nekā Džonsa laikā, ka viņi strādā īsākas stundas, ka dzeramais ūdens ir labākas kvalitātes, ka pieaudzis viņu mūža ilgums, ka izdzīvo lielāka tiesa mazu|u, ka viņu aizgaldos ir vairāk salmu un ka viņi mazāk cieš no blusām. Dzīvnieki ticēja katram vārdam. Taisnību sakot, Džonss Un viss, kas ar viņu saistīts, bija gandrīz vai pagaisis no dzīvnieku atmiņas. *Viņi* zināja, *ka* dzīve tagad ir skarba un trūcīga, ka viņi briži ir izsalkuši, bieži salst un parasti strādā vienā gabalā, izņemot miega stundas. Taču senajās dienās, bez šaubām, bija klājies ļaunāk. Viņi ar prieku tam ticēja. Turklāt tolaik viņi bija vergi, bet tagad — brīvi, un tas bija pats svarīgākais, kā neaizmirsa uzsvērt Kviecējs.

Ēdāju nu bija daudz vairāk. Rudenī gandrīz vienlaicīgi apbērnojās visas četras sivēnmātes, par visām laizdamas pasaulē trīsdesmit vienu sivēnu. Jaunās cūkas bija daglas, un, tā kā Napoleons bija vienīgais kuilis fermā, itin viegli varēja noteikt, kurš ir tēvs. Tika paziņots, ka vēlāk, kad būšot iegādāti ķieģeļi un būvkoki, saimniekmājas dārzā celšot skolu. Pagaidām jaunās cūkas saimniekmājas virtuvē apmācīja Napoleons pats. Fiziskās nodarbības notika dārzā, un sivēniem bija aizliegts spēlēties ar citiem mazuļiem. Ap šo laiku par likumu kļuva tas, ka ikvienam dzīvniekam, ja viņš uz takas satiekas ar cūku, ir jāatkāpjas malā, kā arī tas, ka visām cūkām,

lai kāda būtu to pakāpe, ir privilēģija svētdienās iesiet astē zaļu lenti.

Gads fermai padevās itin veiksmīgs, taču naudas trūka joprojām. Vajadzēja pirkt ķieģeļus, smiltis un kaļķus skolas būvei, turklāt atkal bija nepieciešami iekrājumi vējdzirnavu mehānismiem. Un vēl — lampu petroleja un sveces mājai, cukurs Napoleona galdam (pārējām cūkām viņš noliedza lietot cukuru, jo tās aptaukošoties) un visas parastās vajadzības — darbarīki, naglas, auklas, ogles, stieples, metāla detaļas, cepumi suņiem. Tika pārdota viena siena kaudze un daļa kartupeļu ražas, bet kontrakts par olu pārdošanu tagad paredzēja sešsimt olu nedēļā, tā ka klukstētājas togad tik tikko iespēja izperēt tādu daudzumu cāļu, lai saglabātu iepriekšējo vistu skaitu. Decembrī samazinātās pārtikas devas februārī samazināja atkal, un, lai taupītu petroleju, tika aizliegts kūtī dedzināt lukturus. Tomēr šķita, ka cūkas jūtas gluži labi; tās pat pieņēmās svarā, ja kas. Reiz pēcpusdienā februāra beigās no mazās *alus darītavas, kura* atradās aiz virtuves un Džonsa laikā netika lietota, pa pagalmu izplūda silta, rūgtena, garda smarža, kādu dzīvnieki vēl nekad nebija saoduši. Kāds bilda, ka tā esot vārītu miežu smarža. Dzīvnieki badai-ni ošņāja gaisu un prātoja, vai tikai viņu vakariņām negatavo siltu strebekli. Taču nekāds silts strebeklis neparādījās, un nākošajā svētdienā tika paziņots, ka turpmāk visus miežus dos tikai cūkām. Lauks aiz augļu dārza jau bija apsēts ar miežiem. Un drīz tapa zināms, ka tagad katra cūka ik dienas saņem pinti alus, bet Napoleons pats — pusgalonu, kuru viņam aizvien pasniedz Kraunderbijas zupas terīnē.

Bet, kaut arī nācās paciest visādus grūtumus, tos pa daļai mazināja apziņa, ka dzīvei tagad piemīt vairāk cienīguma nekā agrāk. Bija vairāk dziesmu, vairāk runu, vairāk svinīgu gājienu. Napoleons bija pavēlējis, lai reizi nedēļā tiktu sarīkota tā saucamā Spontānā demonstrācija, kuras mērķis būtu cildināt Dzīvnieku fermas cīņas un uzvaras. Noteiktajā laikā dzīvniekiem vajadzēja pamest darbu un militārā ierindā soļot gar fermas robežām — priekšgalā cūkas, tad

zirgi, tālāk govis, aitas un visbeidzot mājputni. Gājiena flangos turējās suņi, bet visiem pa priekšu soļoja Napoleona melnais gailēns. Bokseris un Dābolīte ikreiz nesa zaļu karogu ar nagu un ragu, kā arī lozungu «Lai dzīvo Biedrs Napoleons!». Pēc tam tika skandēti dzejoļi, sacerēti par godu Napoleonam, Kviecējs uzstājās ar runu, minēdams sīkas ziņas par to, kā pēdējā laikā pieaugusi pārtikas produktu ražošana, un izdevīgā brīdī norībēja bises šāviens. Spontānās demonstrācijas kvēlākās piekritējas bija aitas, un, ja kāds žēlojās (kā daži dzīvnieki reizēm darīja, kad tuvumā nemanīja cūkas vai suņus), ka tā esot tīrā laika šķiešana un ka ilgi jāstāvot aukstumā, aitas nekavējoties apklusināja viņu, neganti blēdamas: «Četras kājas — labi, divas kājas — slikti!» Taču visā visumā šīs svinības dzīvniekus izklaidēja. Viņus tīkami sildīja atgādinājums par to, ka, galu galā, viņi

patiesi ir noteicēji par sevi un ka darbs, ko viņi veic, ir pašu labā. Un tā, skanot svinīgā gājiena dziesmām, Kviecēja skaitļu virknēm, bises dārdiem, gailēna kikarigām un plandot karogam, dzīvnieki kaut uz brīdi iespēja aizmirst savus tukšos vēderus.

Aprīlī Dzīvnieku fermu pasludināja par Republiku un kļuva nepieciešams ievēlēt prezidentu. Bija tikai viens kandidāts, Napoleons, kuru ievēlēja vienbalsīgi. Tai pašā dienā tika paziņots, ka atkal uzieti dokumenti, kuri atklājot jaunas detaļas par Sniedziņa sadarbību ar Džonsu. Tagad izrādījās, ka Sniedziņš ne vien ķēries pie kara viltības un mēģinājis panākt sakāvi Kūts kaujā, kā dzīvnieki iedomājās iepriekš, bet arī atklāti cīnījies Džonsa pusē. Patiesībā ieši viņš bija vadījis cilvēku karaspēku un meties kaujā ar vārdiem uz lūpām «Lai dzīvo Cilvēcei». Brūces Sniedziņa mugurā, ko viens Otrs dzīvnieks joprojām atcerējās redzējis, bija radušās no Napoleona zobiem.

Vasaras vidū pēc vairāku gadu prombūtnes fermā pēkšņi atkal parādījās krauklis Mozus. Viņš nebija mainījies ne par naga melnumu, joprojām nestrādāja un tādā pašā garā kā parasti tērgāja par Cukurkarameļu Kalnu. Uztupās uz mieta, noplivināja melnos spārnus un veselām stundām stāstīja katram, kurš vien gribēja klausīties. «Tur augšā, biedri,» viņš mēdza svinīgi iesākt, ar lielo knābi norādīdams uz debesīm, «tur augšā, tieši aiz tā tumšā mākoņa, ko jūs redzat, — tur atrodas Cukurkarameļu Kalns, laimīgā valstība, kur mēs, nabaga dzīvnieki, mūžīgi mūžam atpūtīsimies no smagā darba!» Viņš pat apgalvoja, ka reiz, vienā no saviem augstākajiem lidojumiem, esot tur bijis un redzējis mūžīgos dābola laukus un dzīvžogus, kuros aug linsēklu plāceņi un cukurgraudi. Daudzi dzīvnieki viņam ticēja. Viņi sprieda, ka dzīve tagad ir viena vienīga badošanās un smags darbs. Vai tas nebija pēc tiesas un taisnības, ja kaut kur citur pastāvēja labāka pasaule? Cūku attieksme pret Mozu gan bija grūti nosakāma. Tās nicīgi paziņoja, ka viņa stāsti par Cukurkarameļu Kalnu esot tīrie meli, tomēr ļāva viņam palikt fermā, nestrādājot nekādu darbu, un saņemt ceturtdaļpinti alus dienā.

Kad nags bija sadzijis, Bokseris strādāja cītīgāk nekā jebkad. Togad visi dzīvnieki nudien strādāja kā vergi. Bez ikdienas pienākumiem fermā un vējdzirnavu atjaunošanas vajadzēja strādāt vēl arī jauno cūku skolas celtniecībā, kas bija sākusies martā. Dažkārt garās darba stundas un barības trūkumu tik tikko varēja izturēt, taču Bokseris nekad nezaudēja dūšu. Nevienā viņa vārdā vai rīcībā nemanīja ne zīmes no tā, ka viņa spēki būtu gājuši mazumā. Tikai āriene bija nedaudz mainījusies: āda vairs nespīdēja kā agrāk un spēcīgās gūžas šķita sakritušās. Pārējie runāja: «Gan Bokseris atkopsies, kad izdīgs pavasara zālīte,» taču pienāca pavasaris, un Bokseris brangāks nekļuva. Kad viņš sasprindzināja muskuļus, lai nogāzē, kas veda uz raktuvju kranti, noturētu milzīga laukakmeņa

svaru, reizēm šķita, ka uz kājām viņu notur vairs vienīgi griba turpināt iesākto. Sados brīžos likās — viņa lūpas veido vārdus: «Es strādāšu vēl centīgāk»; balss viņam bija aiztrūkusi. Dābolīte un Bendžamins atkal brīdināja, lai Bokseris vairāk rūpējoties par savu veselību, taču viņš to laida gar ausīm. Tuvojās viņa divpadsmitā dzimšanas diena. Bokserim nerūpēja, kas notiks, ja vien pirms viņa aiziešanas pensijā tiks savākts krietns akmeņu krājums.

Kādā vēlā vasaras vakarā fermu apskrēja negaidītas runas — Bokserim kaut kas esot atgadījies. Viņš vienatnē bija devies vilkt uz vējdzirnavām akmeņu vezumu. Un runas tik tiešām izrādījās patiesas. Pēc dažām minūtēm atbrāzās divi baloži ar ziņu: — Bokseris ir pakritis! Guļ uz sāniem un nejaudā piecelties!

Apmēram puse fermas dzīvnieku metās uz pakalnu, kurā pacēlās vējdzirnavas. Tur starp ratu ilksīm gulēja Bokseris, izstieptu kaklu, nespēdams pat galvu pacelt. Acis viņam bija stiklainas, sāni klāti sviedriem. No mutes stīdzēja tieva asiņu strūkliņa. Dābolīte nometās uz ceļiem viņam blakus.

— Bokser! — viņa sauca. — Kā tu jūties?

— Plaušas, — Bokseris vārgi atbildēja. — Nekā briesmīga. Manuprāt, vējdzirnavas jūs spēsiet pabeigt arī bez manis. Savākts pamatīgs akmeņu krājums. Strādāt man visviens bija atlicis vairs tikai mēnesi. Patiesību sakot, es ar prieku gaidīju, kad varēšu iet atpūtā. Un arī Bendžamins kļūst vecs; varbūt viņam ļaus aiziet no darba reizē ar mani, lai man īsāks laiks.

— Mums tūliņ pat jāmeklē palīdzība, — teica Dābolīte. — Aizskrieniet kāds un pasakiet Kviecējam, kas noticis . . .

Visi pārējie dzīvnieki nekavējoties drāzās atpakaļ uz saimniekmāju, lai paziņotu Kviecējam. Palika tikai Dābolīte un Bendžamins, kurš nogūlās Bokserim līdzās un, nebilzdams ne vārda, ar garo asti gaiņāja no viņa mušas. Pēc kādas ceturtdaļstundas ieradās Kviecējs, norūpējies un līdzjūtības pilns. Viņš teica, ka Biedrs Napoleons ar visdziļākajām sāpēm uzņēmis ziņu par likstu, kas piemeklējusi vienu no uzticamākajiem fermas strādniekiem, un jau esot uzsācis sagatavošanas darbus, lai sūtītu Bokseri ārstēties uz ViI-lingdonas slimnīcu. To dzirdot, dzīvnieki sajutās mazliet neomulīgi. Izņemot Molliju un Sniedziņu, neviens dzīvnieks nekad nebija atstājis fermu, un viņus pārņēma nepatika, iedomājoties savu slimo biedru cilvēcisku būtņu rokās. Tomēr Kviecējs bez kādām pūlēm pārliecināja viņus, ka Villingdonas veterinārs tikšot galā ar Boksera slimību daudz labāk, nekā tas būtu iespējams fermā. Un kādu pusstundu vēlāk, kad Bokseris bija kaut cik atguvies, viņu ar grūtībām pieslēja kājās un viņš kaut kā aizkliboja atpakaļ uz steliņģi, kur Dābolīte un Bendžamins bija sagatavojuši ērtu salmu guļvietu.

Nākamās divas dienas Bokseris palika steliņģī. Cūkas atsūtīja lielu

pudeli ar sārtām zālēm, ko bija atradušas zāļu skapītī vannas istabā un ko Dābolīte deva Bokserim divreiz dienā pēc ēšanas. Vakaros viņa nogūlās Boksera steliņģī un runājās ar viņu, kamēr Bendžamins gaiņāja prom mušas. Bokseris apgalvoja, ka nebūt nebēdājot par notikušo. Ja viņš atveseļošoties kā nākas, tad gan jau nodzīvošot vēl savus trīs gadus, un viņš ar prieku gaidot mierpilnās dienas, kuras aizvadīšot lielo ganību stūrī. Tā nu būšot pirmā reize, kad viņam pietikšot vaļas mācīties un attīstīt prātu. Viņš teica, ka atlikušo dzīvi gatavojoties veltīt tam, lai iemācītos pārējos divdesmit divus alfabēta burtus.

Tomēr Bendžamins un Dābolīte varēja pabūt pie Boksera tikai pēc darba stundām, bet ore pēc viņa ieradās dienas vidū. Visi dzīvnieki bija darbā, ravēja runkuļus kādas cūkas uzraudzībā, kad pārsteigti ieraudzīja, ka no fermas ēku puses šurp aulekšo Bendžamins, brēkdams, cik spēka. Tā bija pirmā reize, kad viņi redzēja Bendžaminu satrauktu, — nudien, tā bija pirmā reize, kad kāds redzēja viņu auļojam. — Ātrāk, ātrāk! — viņš kliedza. — Tūliņ nāciet šurp! Bokseri ved prom! — Negaidīdami cūkas rīkojumus, dzīvnieki pameta darbu un drāzās uz fermas ēkām. Jā, patiesi, pagalmā stāvēja liela, slēgta divzirgu ore ar burtiem uz sāniem, bet uz bukas sēdēja viltīga izskata vīrs ar zemu katliņcepuri galvā. Un Boksera steliņģis bija tukšs.

Dzīvnieki sadrūzmējās ap ori. — Uz redzēšanos, Bokser! — viņi vienā balsī sauca. — Uz redzēšanos!

— Muļķi! Muļķi! — kliedza Bendžamins, lēkšodams viņiem apkārt un rībinādams zemi ar mazajiem nadziņiem. — Muļķi! Vai tad jūs neredzat, kas tai orei rakstīts uz sāniem?

Tas lika dzīvniekiem pierimt un apklusināt citam citu. Mjūriela ņēmās burtot vārdus. Bet Bendžamins pastūma viņu malā un nāves klusumā nolasīja:

— «Alfrēds Simondss, zirgu miesnieks un līmes vārītājs, Villingdona. Adu un kaulu miltu tirgotājs. Piegādā suņu būdas.» Vai tad jūs nesaprotat, ko tas nozīmē? Bokseri ved pie uzpircējai

Dzīvniekiem izlauzās šausmu kliedziens. Sai mirklī vīrs uz bukas uzšāva saviem zirgiem, tie laidās straujā riksī, un ore izbrauca no pagalma. Dzīvnieki sekoja, kliegdami, cik jaudas. Dābolīte izspraucās pašā priekšā. Ore sāka uzņemt ātrumu. Dābolīte ar savām uzblīdušajām kājām mēģināja laisties aulekšos, bet izdevās tikai palēns riksis. — Bokser! — viņa kliedza. — Bokser! Bokser! Bokser! — Un to pašu brīdi, it kā Bokseris būtu sadzirdējis kņadu ārpusē, viņa galva ar balto svītru pār purnu parādījās mazajā lodziņā ores galā.

— Bokser! — Dābolīte iekliedzās šaušalīgā balsī. — Bokseri Kāp ārā! Aši kāp ārā! Viņi ved tevi nonāvēt!

Visi dzīvnieki sāka kliegt līdzi: — Kāp ārā, Bokser, kāp ārā! — Taču ore jau bija uzņēmusi ātrumu un attālinājās no viņiem. Nebija

īstas skaidrības, vai Bokseris ir sapratis Dābolītes teikto. Bet mirkli vēlāk viņa galva nozuda no lodziņa, un ores iekšienē sāka dārdēt viņa varenie pakavi. Viņš pūlējās izspert sienā caurumu. Reiz bija laiki, kad pāris Boksera spērienu būtu varējuši sašķaidīt ori lupatu lēveros. Bet — ak vail spēki bija viņu pametuši; un pēc īsa brīža pakavu rībonņa kļuva vājāka un pamazām noklusa. Dzīvnieki izmisumā ņēmās aicināt abus orē iejūgtos zirgus, lai tie apstājas. — Biedri, biedri! — viņi sauca. — Nevediet nāvē paši savu brāli! — Taču muļķa lopi, pārāk stulbi, lai aptvertu, kas notiek, tikai atglauda ausis un pielika soli. Boksera galva lodziņā vairs neparādījās. Pārāk vēlu kādam ienāca prātā doma drāzties uz priekšu un aizvērt piecbaļķu vārtus; jau pēc mirkļa ore bija tiem cauri un ātri ripoja prom pa ceļu. Bokseris vairs nekad netika redzēts.

Pēc trim dienām paziņoja, ka viņš nomiris Villingdonas slimnīcā, kaut arī kopts tik labi, cik vien tas zirgam iespējams. Pavēstīt šo ziņu ieradās Kviecējs. Viņš, kā pats apgalvoja, bijis klāt Boksera pēdējā stundiņā.

— Tas bija visaizgrābjošākais skats, kādu jelkad esmu redzējis! — Kviecējs teica, pacēlis priekškāju, lai notrauktu asaru. — Es biju pie viņa gultas pašā pēdējā brīdī. Un beigās, tik vārgs, ka gandrīz nespēja parunāt, viņš man iečukstēja ausī, ka nožēlojot vienīgi to, ka jāaiziet, pirms pabeigtas vējdzirnavas. «Uz priekšu, biedri!» viņš čukstēja. «Uz priekšu Sacelšanās vārdā! Lai dzīvo Dzīvnieku ferma! Lai dzīvo Biedrs Napoleons! Napoleonam vienmēr ir taisnība.» Tie bija viņa pēdējie vārdi, biedri.

Te Kviecēja izturēšanās piepeši mainījās. Viņš uz mirkli apklusa, un, pirms turpināja runāt, viņa mazās ačeles aizdomu pilnas nozibēja uz visām pusēm.

Viņam esot nācis zināms, viņš teica, ka Boksera promvešanas laikā palaistas muļķīgas un nekrietnas baumas. Daži no dzīvniekiem ievērojuši, ka uz ores, kas aizvedusi Bokseri, bijis uzraksts «Zirgu miesnieks», un pārsteidzīgi nolēmuši, ka Bokseris nosūtīts uzpircējam. Gandrīz vai neticami, Kviecējs sacīja, ka jel viens dzīvnieks varot būt tik dumjš. Vai tad tiešām, viņš sašutis klaigāja, vicinādams asti un lēkādams šurpu turpu, —vai tad tiešām viņi tik slikti pazīstot savu mīļoto Vadoni, Biedru Napoleonu? Bet izskaidrojums nudien esot ļoti vienkāršs. Ore agrāk esot bijusi uzpircēja īpašums, bet tad to nopircis veterinārs, kurš vēl neesot paguvis aizkrāsot veco uzrakstu. Tā nu esot radušies šie maldi.

To dzirdot, dzīvnieki izjuta milzīgu atvieglojumu. Un, kad Kviecējs turpināja tēlainos sīkumos aprakstīt brīžus pie Boksera nāves-gultas, apbrīnojamo gādību, kādu tas saņēmis, un dārgas zāles, par kurām Napoleons samaksājis bez mazākās svārstīšanās, pazuda viņu pēdējās šaubas, un skumjas, ko viņi juta par sava biedra nāvi,

mazināja doma, ka viņš vismaz nomiris laimīgs.

Napoleons pats parādījās sapulcē nākamās svētdienas rītā un turēja īsu, svinīgu runu par godu Bokserim. Neesot bijis iespējams, viņš teica, pārvest viņu apraudātā biedra mirstīgās atliekas uz apbedīšanu fermā, taču viņš pasūtījis lielu vainagu no saimniekmājas dārza laurkoku zariem un aizsūtījis to novietot uz Boksera kapa. Un cūkas pēc dažām dienām gatavojoties rīkot Boksera piemiņai veltītu banketu. Savas runas nobeigumā Napoleons atgādinajā abas Boksera iemīļotās maksimas — «Es strādāšu vēl centīgāk» un «Biedram Napoleonam vienmēr ir taisnība», — būtu labi, viņš teica, ja ikviens dzīvnieks pieņemtu šīs maksimas par savām.

Dienā, kurā bija paredzēts bankets, no Villingdonas ieradās pārtikas preču tirgotāja ore un atveda uz saimniekmāju lielu redeļu kasti. Tovakar no mājas skanēja trakulīga dziedāšana, kurai sekoja tāds kā nikns strīds, kas beidzās ap vienpadsmitiem ar šaušalīgu plīstoša stikla troksni. Nākošajā dienā saimniekmājā neviens nekustējās līdz pat pēcpusdienai, un paklīda runas, ka cūkām izdevies nez kur sadabūt naudu, lai nopirktu vēl vienu kasti viskija.

Desmitā nodaļa

Aizritēja gadi. Gadalaiki nāca un gāja, kā lidot aizlidoja īsie dzīvnieku mūži. Pienāca laiks, kad, izņemot Dābolīti, Bendžaminu, kraukli Mozu un vairākas cūkas, nebija vairs neviena, kurš atcerētos senās dienas pirms Sacelšanās.

Bija mirusi Mjūriela; bija miruši Blūbela, Džesija un Pinčers. Miris bija arī Džonss — nāvi viņš sagaidīja dzērāju patversmē citā valsts malā. Sniedziņš bija aizmirsts. Aizmirsts bija Bokseris, kuru atcerējās tikai tie nedaudzie, kas bija viņu pazinuši. Dābolīte tagad bija veca, drukna ķēve stīviem locekļiem, bieži asarojošām acīm. Bija apritējuši divi gadi, kopš viņai pienācis atpūtas vecums, bet patiesībā neviens dzīvnieks atpūtā vēl nekad nebija devies. Runas par to, ka ganību stūris jāatstāj veciem dzīvniekiem, jau sen bija izbeigtas. Napoleons tagad bija nobriedis cūktēviņš divdesmit četru stounu svarā. Kviecējs bija tik resns, ka ar grūtībām spēja pavērt acis. Tikai vecais Bendžamins tikpat kā nelikās mainījies, ja nu vienīgi mazliet sirmāku purnu un kopš Boksera nāves drūmāks un nerunīgāks kā jebkad.

Fermā tagad mita daudz vairāk dzīvās radības, lai gan pieaugums nerādījās tik liels, kā tika cerēts agrākos gados. Bija piedzimuši daudzi dzīvnieki, kuriem Sacelšanās nozīmēja tikai neskaidru tradīciju, ko nodod tālāk mutvārdiem; bija sapirkti citi, kuri pirms ierašanās šeit pat dzirdējuši nebija par kaut ko tādu. Fermai bez Dābolītes vēl piederēja trīs zirgi. Tie bija lieliski, stalti lopiņi, čakli strādnieki un labi biedri, taču bezgala dumji. Izrādījās, ka neviens no tiem nespēj iemācīties alfabētu tālāk par burtu B. Viņi piekrita visam, ko dzirdēja par Sacelšanos un Animālisma principiem, īpaši no Dābolītes, pret

kuru juta gandrīz vai dēlu cienību; tomēr bija jāšaubās, vai daudz viņi saprot no teiktā.

Ferma tagad bija turīgāka un labāk pārvaldīta, — pat paplašināta par diviem laukiem, kas nopirkti no mistera Pilkingtona. Vējdzirnavas beidzot bija veiksmīgi uzceltas, fermai piederēja kuļmašīna un siena elevators, kā arī dažādas jaunas ēkas. Vimpers bija nopircis sev divriču. Tiesa, vējdzirnavas beigu beigās gan netika izmantotas *elektriskās enerģijas ieguvei. Tās lietoja* graudu malšanai, *iegūstot* prāvu peļņu. Dzīvnieki strādāja melnās miesās, celdami vēl vienas vējdzirnavas; runāja, ka tad, kad būšot gatavas šīs, tajās ievietošot dinamomašīnas. Taču par tādu greznību, par kādu dzīvniekiem bija mācījis sapņot Sniedziņš — par aizgaldiem ar elektrisko gaismu, karsto un auksto ūdeni un par trīsdienu darba nedēļu —, neviens vairs nerunāja. Šādas idejas Napoleons bija nosaucis par pretējām Animālisma garam. Vispatiesākā laime, viņš teica, ir meklējama cītīgā darbā un pieticīgā dzīvesveidā.

Nezin kāpēc šķita, ka ferma ir kļuvusi bagātāka, dzīvniekiem pašiem nekļūstot bagātākiem ne par mata tiesu — izņemot, protams, cūkas un suņus. Pa daļai tā varbūt iznāca tāpēc, ka te bija tik daudz cūku un tik daudz suņu. Nebija jau gluži tā, ka šie radījumi nemaz nestrādātu — savā veidā. Kviecējs nekad nepiekusa skaidrot, cik bezgalīgi daudz rūpju sagādājot fermas uzraudzīšana un organizācija. Lielu tiesu šī darba pārējie dzīvnieki savā dumjībā nemaz nebūtu spējīgi izprast. Piemēram, Kviecējs tiem pastāstīja, ka cūkām ik dienas jāpieliekot neiedomājamas pūles, lai sagatavotu noslēpumainas lietas ar nosaukumiem «reģiitri», «ziņojumi», «protokoli» un «memorandi». Tās esot lielas *papīre* loksnes, kas no vienas vietas jānoklāj ar burtiem, un, tiklīdz nokllras, tās sadedzinot krāsnī. Tam esot milzīga nozīme fermas labklājībā, Kviecējs teica. Tomēr barību nedz cūkas, nedz suņi ar savu darbu nesagādāja; un viņu bija ļoti daudz, un ēstgriba viņiem aizvien bija laba.

Kas attiecas uz pārējiem, tad viņu dzīve, cik nu viņi paši zināja, palika tāda pati kā aizvien. Lielākoties viņi bija izsalkuši, gulēja salmos, padzērās dīķī, sūri, grūti strādāja tīrumos; ziemā viņus mocīja aukstums, vasarā — mušas. Dažkārt vecākie no viņu vidus visiem spēkiem sakopoja savas miglainās atmiņas un pūlējās noskaidrot, vai Sacelšanās pirmajās dienās, kad nule bija padzīts Džonss, apstākļi bijuši labāki vai sliktāki kā tagad. Viņi nespēja atcerēties. Nebija nekā, ar ko varētu salīdzināt tagadējo dzīvi: viņiem nebija, pēc kā spriest, izņemot Kviecēja skaitļu virtenes, kuras nemainīgi rādīja, ka viss iet aizvien labāk un labāk. Dzīvnieki uzskatīja šo problēmu par neatrisināmu; tagad viņiem katrā gadījumā atlika maz laika prātot par šādām lietām. Vienīgi vecais Bendžamins apgalvoja, ka atceroties katru sīkumu savā garajā mūžā un zinot, ka daudz labāk vai daudz

sliktāk nekad neesot bijis un nevarot arī būt — jo bads, trūkums un vilšanās, viņš sacīja, esot negrozāmais dzīves likums.

Tomēr dzīvnieki nešķīrās no cerības. Vēl vairāk — viņi nekad, ne uz mirkli, nezaudēja apziņu, kāds gods un priekšrocība ir piederēt pie Dzīvnieku fermas. Sī vēl arvien bija vienīgā ferma visā valstī — visa Anglijā! —, kura piederēja dzīvniekiem un atradās to vadībā. Neviens no viņiem, pat ne visjaunākie, pat ne jaunatnācēji, atvesti no desmit vai divdesmit jūdžu attālām fermām, nebeidza to apbrīnot. Un, kad viņi dzirdēja bises dārdus un redzēja masta galā uzvijamies zaļo karogu, viņu sirdīs ielija milzīgs lepnums un valodas allaž atgriezās pie senajām, varonīgajām dienām, pie Džonsa padzīšanas, pie Septiņu Baušļu rakstīšanas, pie lielajām kaujām, kurās sakauti iebrucēji cilvēki. Neviens no senajiem sapņiem nebija zudis. Joprojām pastāvēja ticība Dzīvnieku Republikai, ko bija pareģojis Majors, ticība laikiem, kad Anglijas zaļos laukus vairs *nemīdīs* cilvēku kājas. Kādu dienu šie laiki būs klāt — varbūt ne tik drīz, varbūt ne šobrīd dzīvojošo dzīvnieku mūža gaitā, tomēr tie tuvojās. Varbūt šur un tur klusībā vēl dungoja pat «Angļu zvēru» melodiju, — katrā ziņā bija skaidrs, ka ikviens dzīvnieks fermā to zina, kaut arī dziedāt skaļi nebūtu uzdrošinājies neviens. Var jau būt, ka viņu dzīve bija grūta un visas cerības nebija piepildījušās; taču viņi apzinājās, ka nav tādi paši kā citi dzīvnieki. Ja viņi staigāja izsalkuši, tad ne jau tāpēc, ka uzturētu tirāniskas cilvēciskas būtnes; ja viņi strādāja melnās miesās, tad vismaz paši savā labā. Neviens radījums viņu vidū nestaigāja uz divām kājām. Neviens radījums nesauca citu radījumu par «kungu». Visi dzīvnieki bija vienlīdzīgi.

Kādu dienu vasaras sākumā Kviecējs pavēlēja aitām sekot un aizveda tās fermas viņā galā uz atmatu, kas bija aizaugusi ar bērzu atvasēm. Aitas tur pavadīja visu dienu, Kviecēja uzraudzībā grauzdamas dzinumus. Viņš pats vakarā atgriezās saimniekmājā, bet, tā kā laiks bija silts, tad norādīja, lai aitas paliekot, kur bijušas. Beigu beigās aitas tur palika veselu nedēļu, un šai laikā neviens dzīvnieks tās neredzēja. Katras dienas lielāko daļu Kviecējs pavadīja pie tām. Viņš, kā pats teica, mācīja tām jaunu dziesmu, tāpēc esot nepieciešama savrupība.

Drīz pēc aitu pārnākšanas, kādā jaukā vakarā, kad dzīvnieki, beiguši darbu, atgriezās fermas ēkās, pagalmā atskanēja izbiedēta zirga zviegšana. Dzīvnieki iztrūcināti apstājās. Tā bija Dābolītes balss. Viņa iezviedzās vēlreiz, dzīvnieki *metās auļos un iebrāzās pagalmā.* Tad viņi ieraudzīja to, ko redzēja Dābolīte.

Cūku, kas gāja uz pakaļkājām.

Jā, tas bija Kviecējs. Mazliet neveikli, it kā vēl ne gluži pieradis noturēt savu pamatīgo masu šai stāvoklī, taču nevainojami saglabādams līdzsvaru, viņš nesteidzīgi soļoja pār pagalmu. Un mirkli

vēlāk pa saimniekmājas durvīm iznāca gara rinda cūku — visas uz pakaļkājām. Dažām tas izdevās labāk nekā pārējām, viena otra izskatījās tāda nedrošāka un, kā šķita, *labprāt* izmantotu spieķa atbalstu, tomēr visas kā viena veiksmīgi apgāja pagalmam apkārt. Pēdīgi at-

skanēja negantas suņu rejas un melnā gailēna spalgā dziedāšana, un ārā iznāca pats Napoleons, majestātiski izslējies, mētādams pa labi un pa kreisi augstprātīgus skatienus, un viņa suņi lēkāja tam apkārt.

Priekškājā viņš nesa pātagu.

Iestājās nāves klusums. Izbrīnīti, pārbijušies, cits citam piespiedušies, dzīvnieki noraudzījās, kā garā cūku virtene lēnām soļo apkārt pagalmam. Šķita, ka pasaule apgriezusies ar kājām gaisā. Tad pienāca brīdis, kad pirmais satricinājums sāka pierimt un kad, par spīti visam — par spīti bailēm no suņiem, garajos gados iegūtajam paradumam nekad nesūdzēties, nekad neko nekritizēt, lai kas arī notiktu —, viņi tomēr būtu bilduši kādu protesta vārdu. Taču tieši šai brīdī, kā signālu sagaidījušas, visas aitas sāka neganti blēt:

«Četras kājas — labi, divas kājas — labāk! Četras kājas — labi, divas kājas — *labāk!* Četras kājas — labi, divas kājas — *labāki»*

Tas turpinājās piecas minūtes bez apstājas. Un, kad aitas pēdīgi apklusa, iespēja paust protestu jau bija garām, jo cūkas bija sagājušas atpakaļ saimniekmājā.

Bendžamins juta, ka viņa plecam pieskaras kāds purns. Viņš atskatījās. Tā bija Dābolīte. Viņas vecās acis izskatījās blāvākas nekā jebkad. Neteikusi ne vārda, viņa maigi pavilka Bendžaminu aiz krēpēm un aizveda uz lielā šķūņa galu, kur bija uzrakstīti Septiņi Baušļi. Dažus mirkļus viņi stāvēja, skatīdamies darvotajā sienā ar baltajiem burtiem.

— Es redzu aizvien sliktāk, — Dābolīte beidzot ierunājās. — Pat jaunībā es nespēju salasīt, kas tur rakstīts. Tomēr siena, manuprāt, izskatās citādi nekā agrāk. Vai Septiņi Baušļi ir tādi paši, kā bijuši, Bendžamin?

Šoreiz Bendžamins bija ar mieru atkāpties no saviem principiem un nolasīja viņai priekšā, kas rakstīts uz sienas. Tagad tur bija vairs tikai viens vienīgs Bauslis. Tas skanēja:

VISI DZĪVNIEKI IR VIENLĪDZĪGI BET DA2I DZĪVNIEKI IR VIENLĪDZĪGĀKI PAR CITIEM

Tad nu vairs nelikās dīvaini, kad nākošajā dienā cūkas, kuras uzraudzīja darbu fermā, turēja priekškājās pātagu. Nelikās dīvaina ziņa, ka cūkas nopirkušas sev radioaparātu, gatavojas ievilkt telefonu un ir abonējušas «Džonu Bullu», «Gardos Kumosiņus» un «Ikdienas Spoguli». Nelikās dīvaini ieraudzīt Napoleonu pastaigājamies saimniekmājas dārzā ar pīpi mutē, — un pat ne tas, ka cūkas izņēma no skapjiem mistera Džonsa drēbes un savilka tās mugurā; pats

Napoleons staigāja melnos svārkos, bridža biksēs un ādas stulpiķos, bet viņa mīļākā sivēnmāte — muarē kleitā, ko svētdienās tika valkājusi misis Džonsa.

Pēc nedēļas, pēcpusdienā, uz fermu atbrauca vairāki divriči. Tā bija apkaimes fermeru delegācija, ielūgta uz fermas apskati. Viņiem parādīja visu fermu, un viņi pauda milzīgu apbrīnu par visu, ko redzēja, sevišķi par vējdzirnavām. Dzīvnieki ravēja runkuļu lauku. Viņi strādāja cītīgi, tikpat kā nepaceldami galvu un rvesaprazdami, vai vairāk jābaidās no cūkām vai no viesiem, cilvēkiem.

Tovakar no saimniekmājas skanēja skaļi smiekli un dziesmu aurošana. Un pēkšņi, dzirdot šo balsu jucekli, dzīvniekus sagrāba ziņkāre. Kas gan varēja notikt tur iekšā —tagad, kad dzīvnieki un cilvēciskās būtnes pirmo reizi bija satikušies kā līdzīgs ar līdzīgu? Vienprātīgi un tik klusu, cik vien iespējams, viņi lavījās iekšā saimniekmājas dārzā.

Pie vārtiņiem viņi apstājās, pa pusei baidīdamies iet tālāk, taču Dābolīte devās iekšā pirmā. Uz pirkstgaliem viņi piezagās pie mājas, un tie dzīvnieki, kuri bija pietiekami liela auguma, ieskatījās iekšā pa ēdamistabas logu. Tur ap garo galdu sēdēja pusducis fermeru un pusducis visievērojamāko cūku, pats Napoleons goda vietā galda galā. Izskatījās, ka krēslos cūkas jūtas varen ērti. Sabiedrība izklaidējās ar kāršu spēli, bet šobrīd uz mirkli bija metusi tai mieru, acīmredzot, lai uzsauktu tostu. Apkārt gāja liela krūze, un kausos tika saliets alus. Neviens nemanīja izbrīna pilnās dzīvnieku sejas, kas skatījās iekšā pa logu.

Turēdams rokā kausu, bija piecēlies misters Pilkingtons no Foksvu-das. Viņš teica, ka tūliņ lūgšot klātesošos iedzert par viņa tostu. Bet pirms tam viņam jāpasakot pāris vārdu — to viņš uzskatot par savu pienākumu.

Viņš jūtot neizmērojamu atvieglojumu — un nekļūdīšoties, teikdams, ka visi citi klātesošie tāpat, — par to, ka ilgajam neuzticības un pārpratumu posmam tagad pienācis gals. Esot bijuši laiki — nē, nedz viņš, nedz kāds cits no klātesošajiem gan neesot padevies tādām jūtām —, tomēr esot bijuši laiki, kad kaimiņi, cilvēki, noraudzījušies uz godājamiem Dzīvnieku fermas īpašniekiem — nu, ne gluži ar naidīgumu, bet varbūt ar zināmām bažām. Notikuši nepatīkami starpgadījumi, paklīdušas visādas aplamas idejas. Licies, ka tādas fermas pastāvēšana, kur visu vada tās īpašnieces cūkas, nav īsti normāla un ka tas var atstāt nevēlamu iespaidu uz visu apkaimi. Pārāk daudzi fermeri bez kādas pienācīgas ziņu ievākšanas nosprieduši, ka šādā fermā valdīs patvaļas un nepaklausības gars. Viņi uztraukušies par to, kā tas iespaidos pašu dzīvniekus vai pat kalpus. Taču tagad jebkuras šaubas esot izklīdinātas. Šodien viņš un viņa draugi esot ieradušies

Dzīvnieku fermā, paši savām acīm aplūkojuši katru collu, un ko viņi ieraudzījuši? Ne vien vismodernākās saimniekošanas metodes, bet arī tādu disciplīnu un kārtību, kam vajadzētu kļūt par paraugu ikvienam fermerim. Viņš domājot, ka runāšot patiesību, teikdams, ka Dzīvnieku fermas zemākie dzīvnieki veicot vairāk darba un saņemot mazāk barības nekā jebkurš cits dzīvnieks visā grāfistē. Jānu-dien, viņš un viņa līdzbraucēji šodien esot ievērojuši daudz tāda, ko domājot nekavējoties ieviest paši savās fermās.

Savu piezīmju noslēgumā, viņš teica, vēlreiz gribētos uzsvērt draudzīgās jūtas, ķādas pastāvot un kādām jāpastāvot starp Dzīvnieku fermu un tās kaimiņiem. Starp cūku un cilvēku interesēm neesot nekādas atšķirības, un tādai arī nevajagot būt. Viņiem esot viena cīņa un vienas grūtības. Vai darbaspēka problēmas visur neesot vienādas? Te bija nomanāms, ka misters Pilkingtons gatavojas apveltīt sabiedrību ar kādu rūpīgi sagatavotu asprātību, taču tobrīd viņš bija tā sapriecājies, ka nejaudāja to izteikt. Satraukumā labu brīdi rīstījies, līdz visi zodi kļuva zilsarkani, viņš tomēr izdabūja: — Ja jums ir jūsu zemākie dzīvnieki, ar kuriem nākas cīnīties, — viņš teica,—tad mums ir mūsu zemākās šķiras! — Sis bon mot lika visiem dzīrotājiem ierēkties smieklos; un misters Pilkingtons vēlreiz apsveica cūkas par niecīgajām barības devām, garajām darba stundām un pilnīgo lutināšanas trūkumu, ko bija novērojis Dzīvnieku fermā.

Un tagad, viņš pēdīgi paziņoja, viņš lūgšot sabiedrību piecelties kājās un pārliecināties, vai kausi pilni. — Džentlmeņi, — misters Pilkingtons pabeidza savu sakāmo, — džentlmeņi, es ierosinu tostu: par Dzīvnieku fermas labklājību!

Atskanēja jūsmīgi gaviļu saucieni un kāju švīkāšana. Napoleons jutās tik apmierināts, ka atstāja savu vietu un apgāja ap galdu, lai pirms kausa tukšošanas saskandinātu ar misteru Pilkingtonu. Kad gaviles bija noklusušas, Napoleons, palicis stāvam, pavēstīja, ka arī viņam esot bilstami daži vārdi.

Kā jau visas Napoleona runas, arī šī bija īsa un kodolīga. Arī viņš esot laimīgs, ka beidzies pārpratumu posms. Ilgu laiku klīdušas baumas — viņam esot pamats domāt, ka tās izplatījis kāds ļauns ienaidnieks —, ka viņa un pārējo biedru uzskatos jaušams kaut kas graujošs un pat revolucionārs. Viņiem piedēvēts nolūks izraisīt sacelšanos apkaimes fermu dzīvnieku vidū. Nekas nevarot būt tālāk no patiesībasl Viņu vienīgā vēlēšanās, gan agrāk, gan tagad, esot — dzīvot mierā un normālās lietišķās attiecībās ar visiem kaimiņiem. Sī ferma, kuru viņam esot tas gods vadīt, viņš piebilda, esot kooperatīvs uzņēmums. Īpašuma dokumenti, kuri atrodoties pie viņa paša, piederot visām cūkām kopīgi.

Viņš neticot, ka joprojām pastāvot daļa senējo aizdomu, bet fermā nesen esot izdarītas zināmas izmaiņas, kuras vēl vairāk attīstīšot

savstarpējo uzticēšanos. Līdz šim fermas dzīvniekiem bijusi visai muļķīga paraža uzrunāt citam citu par «biedru». Tam jādarot gals. Tāpat esot pastāvējusi ļoti savāda nezināmas izcelsmes paraža ik svētdienas rītu soļot gar kuiļa galvaskausu, kas pienaglots dārzā pie mieta. Arī tam jādarot gals, un galvaskauss jau esot aprakts. Viesi droši vien būšot ievērojuši arī zaļo karogu, kas plīvojot masta galā. Ja tā, tad viņi varbūt būšot pamanījuši, ka baltais nags un rags, kas agrāk bijuši tur redzami, tagad aizvākti. Turpmāk tas būšot vienkrāsains, zaļš karogs.

Tikai vienā ziņā viņam jāpalabojot mistera Pilkingtona lieliskā un draudzīgā runa. Misters Pilkingtons visu laiku atsaucies uz «Dzīvnieku fermu». Protams, viņš nekādi neesot varējis zināt — jo Napoleons to tagad paziņojot pirmoreiz —, ka nosaukums «Dzīvnieku ferma» atcelts. No šīs dienas fermu saukšot «Muižas ferma» — kas, viņaprāt, esot tās īstais un sākotnējais nosaukums.

— Džentlmeņi, — Napoleons pabeidza savu uzstāšanos, — gribu atkārtot iepriekšējo tostu, tikai citā formā. Piepildiet kausus līdz malām. Džentlmeņi, te būs mans tosts: uz «Muižas fermas» labklājību!

Atskanēja tikpat varenas gaviles kā viņreiz, un kausi tika iztukšoti līdz dibenam. Bet dzīvniekiem, kuri no ārpuses nolūkojās notiekošajā, šķita, ka risinās kas dīvains. Kas gan bija izmainījies cūku sejās? Dābolītes vecās, blāvās acis slīdēja no vienas pie otras. Dažām no tām bija pieci zodi, dažām četri, dažām trīs. Bet ķas gan tur likās kūstam un maināmies? Aplausi mitējās, kompānija paņēma kārtis un turpināja pārtraukto spēli, bet dzīvnieki klusēdami zagās atpakaļ.

Taču, nepagājuši ne divdesmit jardu, viņi apstājās kā zemē iemieti. No saimniekmājas atplūda negants troksnis. Viņi metās atpakaļ un atkal ieskatījās pa logu. Kā tad, vaļā gāja nikns strīds. Skanēja kliedzieni, pret galdu dārdēja dūres, zibēja viltīgi, aizdomu pilni skatieni, dusmīgās balsīs tika izbrēkti noliegumi. Izrādījās, uztraukuma iemesls ir tas, ka Napoleons un misters Pilkingtons vienlaicīgi izspēlējuši pa pīķa dūzim.

Kliedza divpadsmit saniknotu balsu, un tās visas bija vienādas. Jautājums, kas noticis ar cūku sejām, kļuva lieks. Ārpusē stāvošie laida skatienu no cūkas uz cilvēku, no cilvēka uz cūku un atkal no cūkas uz cilvēku; taču pateikt, kurš ir kurš, vairs nebija iespējams.

1943. gada novembris— 1944. gada *februāris*

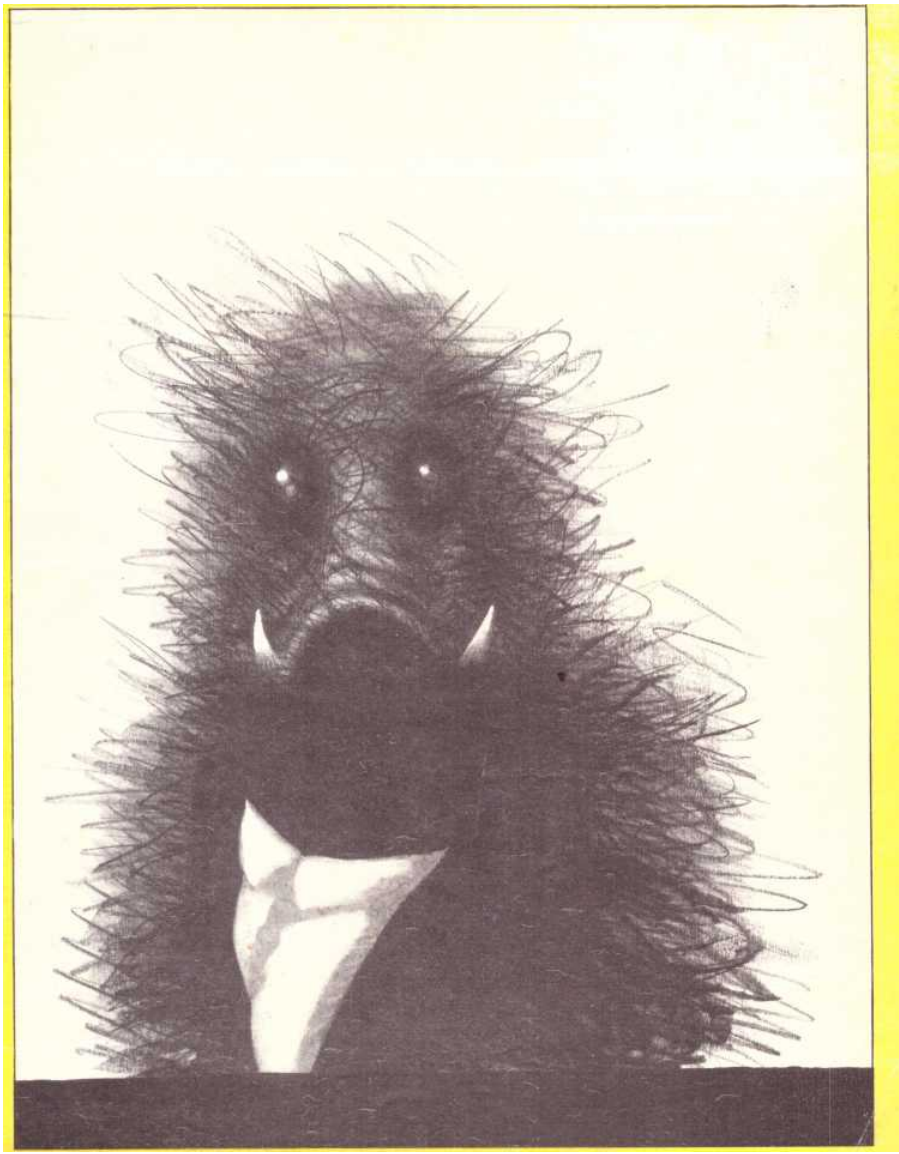

Māra Argaļa zīmējums

Sarmītes Maliņas un Sergeja Davidova vāku noformējums «Avots», 1988, Nr. 6, \—80

PROZA,
DZEJA,
PUBLICISTIKA,

notes

1

Sk.: Сабиров В. Ш. Этический анализ про

блемы жизни и смерти. М., Знание, 1987.

3

Sk.: Борев В, Ю,, Коваленко А. В. Культура и массовая коммуникация. М., Наука, 1986, с, 221—223.

4

Берндт Р. М., Берндт К. Х, Мир первых австралийцев. М., Наука, 1981, с. 384.

“ Клине Ф Пробуждающееся мышление, М,, Наука, 1983, с. 169,

5

Seit un turpmāk, nedodot tekstus fonētiskā rakstījumā, runātāju valodas īpatnības netiek atspoguļotas pilnīgi. Tāpat redzam dažādu izlokšņu parādības pat viena un tā paša teicēja runā. Dažu turienes latviešu valodā samanāma stiprāka mūsdienu literārās valodas ietekme ar grāmatu, rakstu u. c. starpniecību.

6

Pazemes un virszemes ūdeņu raksturošanai izmantoti Baltijas Zivsaimniecības institūta, Centrā

lās hidroķīmiskās laboratorijas, Kompleksās ģeoloģiskās izpētes ekspedīcijas, Bioloģijas institūta, Mežsaimniecības institūta, Hidrometeoroloģijas un dabas vides kontroles pārvaldes materiāli un igauņu zinātnieku publikācijas.